

ספריה למחשבת ישראל

ספר

האמונה הרמה

הברו

ר' אברהם בן דאוד הלוי (המכונה הראבד) ז"ל ממוליטלא.

נדפס מחדש

ירושלים תשכ"ז

כל הזכויות שמורות

Printed in Israel

ספר

האמונה הרמה

המביא הסכמה בין הפילוסופיא והדת

חברו

הפילוסוף הגדול החסיד הנכבד

ר' אברהם בן דאוד הלוי (המכונה הראבד) ז"ל מטוליטלא.

(שנת תתק"ל לאלף החמישי).

הובא ראשונה לביה הרפוס ושולח בישראל

עם ביאור מפנה הדרך

על יד

הקטן שמשון בכהרר ליב ווייל יצ

מק"ק וואלדערשטיין.

שנת וצדיק באמונתו יחיה לפק.

Frankfurt am Main.

Druck der Typographischen Anstalt.

אל הקורא.

אמר שמשון הספר הורה אינו צריך להקדמו מנני, כי כבר הקדים
אברהם את עצמו, וגם לא הלכתי לבקש הסכמות מחכמי זמננו שי, כי שם
המחבר שמו נודע בישראל ורבים גדולים וחקרי לב ובתוכם הרב בעל עקירה
יזכירו רבריו בספריהם ויסמכו עליהם כעל משה עוז לידר אל עמקי האמת
ולהעל פו נחמר. והנה כמו שבע מאות שנה כי הרא"ב ז"ל עזב את הארץ
ולקרושים אשר בשמים חפץ, ולנו הניח ברכה בספריו הנכבדים אשר כתב
ובתוכם אכן קודש, רב ההוד ועצם טוהר הספר האמונה הרמה אשר בו
חקר ודרש על שרשי הרת הישראלית, כרי שיתן כל ההנהגה בו את ידאת ה'
בלבו ולא בפיו לבר, כמו שכתב ואהבת את ה' וכו' ואין אהבה כזו לא בירעה
גמורה בטיב ענין הנאהב. וראוי לכל הנקרא בשם ישראל שיהיו מחשבותיו
תמיד ישרים עם אל, ואם ישאלו ממנו או ישאל הוא עצמו, על מציאות השם
י' ועצמותו ואחרותו ושאר תאריו הנכבדים אשר לו יתכנו, ובכתבי קודש
כס יכנה שיודע אותם על בודיים ואמתתם ויהיו חקוקים בלבו ויקשור נפשו
בהם קשר אמיץ לא ינתק, ובכלל, שישים את לבו משכן לאמת ממנו יצאו כל
מחשבותיו ופעולותיו, ואליו יפנו ויבואו, ולכך נברא האדם בצלם אלהים, וזאת
רגל מחנה יהודה. ובעבור שראיתי כי זאת עיקר כוונת הרב להבין ליצור את
יצרו וזולת תועלות אחרות רבות אשר מקיר לשואב ממי חכמתו, וכפרט
בחקירתו על יסוד הקבלה והנבואה, ובענין הנורא של גמול ועונש, אשר תקות
כל בעל דת נשענת עליו, ואחר טעמתי בקצרה ממי מנופפת צוף אמדותיו,
וממופתיו אשר עשה להגדיל התורה ולהאדירה, חשבתי לא זו הדרך, ואין זה
הנתיב להניח כחכי הגדולים והקדושים בקרן זווית להיותם לשלל לעש ולרקבון
במאסרי הספרים של גדולי מטה תחת יפרסמו מליהן ויכנסו בלכבות מכקשי
אמת וישרשו שם ויעשו פרי תנוכה קודש לה', ואמרתי לאסור צא, ולשבו
קראתי רדור. ובטוח אני שחכמי הזמן והטובים א' יכוחני בעבור עמלי ועל יכזו
את מנחתי אשר הקרבתי לפניהם, כי עבר אברהם אנכי, וגם אל יגרשוני
הרואים ביאורי לרבני הספר, כי באמת ידעתי בעצמי את קוצר ערכו אולם
מה תעשו כי התורה תסתפק בעני בקרבן תורים ובני יונה במקום שתצורה
לעשיר להקריב צאן למזבח. וגם תרגומי בלשון אשכנז לא לאישים חברתי, כי
אם לאנשים, כי יש ויש אשר לשון התנ"ך והגמרא מורגל בפיו ובלשון
הפילוסופיא לא נסה, על כן אמרתי אולי יועילו דברי לאחד מני אלף ורי.
ובני אדם אנהנו ורשת הטעות פרושה לחכמים ונבונים בארץ כל שכן לאיש
כמוני אשר לו לא שם בחכמה, ואם אחרי עיון ורקדוק נודע לך כבידור שגיאה
במלאכתי, הרשות כירך לך ופגע בה, אולם זאת כקשתך ארץ נפשי שמור.
כאשר ישמרך אלהים ממעל.

ספר האמונה הרמה

המביאה הסכמת בין הפילוסופים והדת, חברו הפילוסוף הגדול החסיד הנכבד ר' אברהם הלוי בן דאוד נ"ע לחבר היה לו, שאל אליו, אם האדם מוכרח במעשיו, או לו בחירה עליהם, ושם אותו כלל אחד ושלושה מאמרים. הכלל בוכר הסבה המביאה אל חיבור זה הספר, והדרך אשר ילך בו, וזכר נושאו ותועלתו, ומי יקבל בו תועלת ויצטרך אליו ממדרגות בני אדם, ומי לא יצטרך אליו. **המאמר הראשון:** בהקדמת מחכמת הטבע ומה שאחריו, והם היותר מעט ממה שיצטרך אליהם מי שירצה לדעת האמונה הישראלית אחר ההסתלק ממדרגת ההמון. **המאמר השני:** בהתחלות הדת. **המאמר השלישי:** ברפואה הנפשית.

זכר כ ל ל.

אמר שאף לי ירוממך הא זה שנים על דרוש ההכרח והבחירה, וזכרת לי הרבה שיש לך בכל אחת משתי אלה הקצוות, וזה שהעברות שיעבור עליהן האדם אם האל ית' מכריחו עליהן, אם כן איך יענישהו עליהן? או איך יזהיר עליהן בדתות? ועוד איך ישלח נביאיו לצוה עליהן? וגם כן אם הן מסירות אל האדם, יעבור אותם אם ירצה, ויזהיר מהם אם ירצה, הנה איך יעבור שיהיה במציאות דבר אין לאל ית' ממשלת עליו? וזכרתי כי מה שיקשה עבור השכל בזאת השאלה, מוצאנו כתובים מעידים על היות מעשה האדם בהכרח, כמאמר האל ית' ואני אקשה את לב פרעה [שמות ו' ג']. כי הקשה ה, אלהיך את דוחו ואמץ את לבבו [דברי כ' ל']. ה' מסך בקרבה רוח עוניה [ישעיה יט' יד']. למדו תתעונו ה' מדרכך, תקשיח לבנו מיראתיך [ישעיה ס"ג יז]. מי יפתה ארץ אחאב ויעל ויפול ברמת הגלעד [מ"א ב' כ']. והנביא כי יפותה ודבר דבר אני ה' פתתי את הנביא ההוא [ירמיה ד' ח']. אכן השא השאת לעם הזה [ירמיה ד' י']. ובהפך זה והסירותי ארץ לב האבן מבערכם ועשיתי ארץ אשר בחקי תלכו [יחזק' לו' כז']. ומוצאנו עם זה פסוקים מעידים על היות האדם בחירה, כמאמר האל ית' תעדותי בכפ היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך [דברי ל' יט']. חי אני נאם ה' אלהים אם אחפץ במות המת [יחזק' לג' יא']. לא שלחתי את הנביאים והם רצו [ירמ' כג' כא']. אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה אל לבי [ירמיה יט' ח']. לעשות עצה ולא מני ולנסוך מסכה ולא רווחי [ישעיה' ל' א']. והשבותיך או ואמרתי שהפסוקים התוריים, מהם מה שהונחו כפי פשוטיהם, ומהם מה שהונחו במלות אין מנוס לבלתי עשות להם ביאור, והראיה בזה סתירת קצתם לקצת כפי מה שקדם, לכן אין מנוס לבלתי עשות פירש אל אחד הקצוות. והודעתוך שהפסוק הצריך ביאור, הוא אותו שיעיד

השכל על סתרו, וכי הרבה פסוקים הונחו כפי מה שראוי להמון, לא כפי מה שהענין באמתתו, ויאמר בו דברה תורת כלשון בני אדם, כאמרו ית' אררה נא ואראה הכזעקתה הבאה עלי עשו כלה ואם לא ארעה [בראשית ח' כא'] . כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה [שם כב' יב'] . לולי כעסאייב אגור [דברי לב' כח'] . ורבים כהם . והודעתוך שהרבה הנמשכת לאמונת הבחירה איננה כדרכה הנמשכת לאמונת ההכרח, אכל הרבה הנמשכת לאמונת ההכרח אין מנוס להמלט ממנו, והיא עם זה גדולה ומגונה, ושהרבה הנמשכת לאמונת הבחירה מעוטה ונקל לצאת ממנה . וראיתוך אחרי כן שלא היה אצלך מדרגת כל מה שבארתיו באותו מאמר מדרגת מאמר מספיק, והנהגה רפואית . אבל לא מצאת בנפשך ⁽¹⁾ בין הרבה הנמשכת לאמונת ההכרח ובין הנמשכת לאמונת הבחירה . ואינך לברך על זה, כי אם רבים מאנשי העיון בגלילנו זה . והנה הניע האל ית' ממני רבר שהיה שוקט בי ולהועיל עם רב מגבראיו . כפי דעתו, וזה, כי ראיתי שהבלבול והשבשב בוארת השאלה ובדומות לזה אמנם יקרה לבעלי העיון ממנו בזמן הזה, מפני עובם העיון בעיקרי אמונתם הישראלית, ובקשת ⁽²⁾ האותות וההסמך אשר בינה ובין הפלוסופיא האמיתית, אשר עליה סומכים הפלוסופים עצמם, והסכמתם, במה שהם מסכימים, ובמה שחולקים . וזה לעובם העיון בחכמות, ולא היה כן מנהג חכמי אומתנו בזמנים העוברים . אך נמצא להם בעיון כזה דעות נכבדות ותכונות נכונות, פמן מר שזוכר על ר' יוחנן בן זכאי ע"ה, ועל שמואל, ועל כל הסנהדרין בכל דור ודור . אמנם בזמנינו זה לפעמים יקרה מי שיעיון בחכמות מעט, ואין בו כח שיאחז בשתי ידי שתי נדות, בימינו נר דתו וכשמאלו נר חכמתו . אך כאשר ידלק נר החכמה יכבה נר הדת, ולא בזה הדור לבר קרה זה, אך כבר קרה זה ג"כ בזמנים הראשונים כמו שספרו זה רבותינו ז"ל מאלישע אתר, באמרם עליהם שלום! ⁽³⁾ ארבעה נכנסו לפרדס ר' עקיבא, בן עזאי, ובן זומא ואלישע אחר . בן עזאי הציץ ומר, בן זומא הציץ ונפגע, אלישע אחר קצץ בנטיעות ר' עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום . ולזה יחשבו רבים מאנשי דורנו, שהעיון באלה חכמות הדקות ממה שזיוק באמת, ולזה לא יבקשו דבר מהחכמות, ונמשך לזה ג"כ שלא ירעו שרשי הדת ועיקריה, אשר בהם ראוי שיהיה רוב עיונם ודיוקם, ולא ענפיה אשר יספיק בהם עיון מעט . ומאשר היה זה ענינם, נמצאו כשקפרו לדבר בכמו אלה הענינים, נסתפקו עליהם קבותיהם וחשבו להם דרכיהם, לפי שדרוש ההכרח והבחירה אי אפשר לשום מדבר שידבר בהם דבור ישר, אלא אחר ידיעתו בחארי אל ופעולותיו, ומר שיתכן ⁽⁴⁾ שיצא ממנו . ומר שלא יתכן, ולא הניע אלינו בגלילנו זה ספר הונח בו דבור, יעיר אנשי העיון מוארת האומה אל דבר מהחכמות, בשיעור מה שראוי שיעתקו אחריו, לאמת אמונתם, וזלתי ספר רבינו סעדיה ז"ל, אשר קראו ספר האמונות והדעות, והוא ספר הטוב בו מאד, ונמלנו האל הטוב . אמנם כאשר חקרנוהו, לא מצאנוהו מספיק למר שצריך לנו . וגם כן עמדנו על ספר ר' שלמה אבן גבירול ז"ל, כיון להועיל בו כונה אחת מהפלוסופיא, ולא ייחד בו האומה לבד, אבל הוא בענין ושתתפו בו כל מיני האנשים, ועם זה הביא רב דברים בענין אחר, עד שספרו אשר רמזנו אליו אשר קראו מקור חיים באולי אם יצטרף ענינו במצפה, יוכללו דבריו בפחות מעשירות הספר ההוא . ועוד שהוא התעסק לעשות הקשים, ולא נתחייב שתהינה הקדמותיהם אמיתיות, אך הספיק לו לפי דעתו, הקדמות מדומות בצורות הקש אמתי, אכן חמריהם חמרים מסופקים, ולפי ששוער

- (1) בנפשך כלומר הפרש .
 (2) ובקשת האותות, צ"ל האות וההסמך מלשון אך בואת נאותה לכם .
 (3) תגינה פרק ב' דף יד' ע"ב .
 (4) ומה שיתכן פיר' שיתכן שיצא ממנו הטוב, ולא הרע כשם פנים, ורוב הרע הוא יוצא מבחירת האדם הרעה ואין ליתב' חלק ברבר .

בעצמו מאין הביאו¹). הרכבת מופתים, כסכור שהופתים הרכבים הכלתי
אמיתיים עומדים מקום מופת האחד האמתי, ובכמו זה אמר החכם טוב מלא
כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות דוח [קהלות ד' ו']. ואמרו חכמים ע"ה
טבא פלפלתא חריפא ממלא צנא דקארי, ולא הייתי מגנה דבריו לולי שדבר
סרה גדולה על האומה, ידעה מי שעמד על ספרו, וכל הספר ההוא מורה
על חולשת מדרגתו, בפילוסופיא, והיותו מגושש בה כמגושש באפלה, ואחר
שהתחננתי לאל יחב' לעורני לפקח עיני אנשי העיון מאומתנו בעקרי אמונתם,
בהביא עליהם עדיות מן הכתובים התוריים ומופתים מהפילוסופיא האמיתית,
ראיתי שלא יתכן לי זה, אלא אחר הקדם הקדמות מחכמת הטבע ומד
שאתריו, לפי שבאות השאלה מההכרח והבחירה אשר הביא אותי לזכור כל
מה שבוה הספר, לא תאמת התשובה המספקת בה, אלא אחר הידיעה בתארי
האל ופעולותיו, ולא יתאמת אמתת תארי ופעולתיו עד שיקדם תחלה מופת
מציאותו, ומופת אחרותו, ושהוא לא תרמה לאחרות דבר אחר מכל מה
שיקרא אחד מן העצמים הפשוטים כל שכן הגשמיים, ולא יתאמת זה עד
שנניח תחלה שיש במציאות עצמים בלתי גשמיים יקראו מלאכים, ונביא
לראיה על זה תחלה כתובים, ואחר כן הקשים מופתים, ולא יתאמת זה לא
מצד תנועת השמים, ומצד היות השמים חיים מדברים, ונצטרך אל ביאור
זה כתובים ומופתים שכליים, ורצוננו לבאר שלמלאכים מדרגות, ולא יתאמת
לנו זה עד שנבאר במופת שהתחלת תנועת נפש איננה התחלת תנועת
גשם, והביא ההכרח לזכור דבר מה מחכמת הנפש דרך כלל, ומחכמת
הנפש האנושית בפרט, ומד שיושפע עליה, להבדיל בין הנפש והשכל.
אחרי כן נעתק הקש כזה אל השמים ג"כ, ואשר אי אפשר כלעדינו
בכל זה, ולא יתאמת דבר ממה שספרנו אלא אחד ידיעתו, הוא,
שלא תהיה תנועה אם לא ממניע, ושדבר מהדברים לא יתכן שיתנועע
מעצמו בשום פנים, ולא בשום ענין, ולכן הביא ההכרח לזכור מיני
התנועה ושכולם ממניע, ושהמניע הוא בלתי המתנועע, ורצוננו שנבאר
שהתנועות כולן תכלינה אל מניע ראשון, ומן ההכרח שנבאר שאי אפשר
להיות במציאות נמצאים בפועל בעלי סדור לאין תכלית, ולבאר שהתנועה
אי אפשר שתפול בסביב, וכאשר הוצרכנו לזכור התנועות, הוצרכנו ג"כ
לומר שמהן נפשיות ומהן טבעיות, ולכן חייב שנעורר על הטבע מהו,
ועל מה יאמר באמת, ועל מה יאמר בהעברה, ולכן הוצרכנו לזכור כזה
תנועות היסודות אל מקומותיהם הטבעיים בצורותיהם המתהלפות, לא
בגשמייתם או חמדיהם המשותפים, ולא במקריהם הנמשכים להם, ולכן
נתייב לנו שנוכח מהו ההיולי, ומה היא הצורה, ומציאות הצורות המלאכיות
בגשמיים המוחשים, ומציאות הצורות הטבעיות בהיולי המושכל, והביאנו
כונת² ספר מקור חיים בדבור מדויק נקי מהמוחזרות ובמופת אמתי, ואין
רצוננו להטריח עצמינו להביא בכל ענין סדר ההקש המופתי, יסדרוהו בעלי
ההגיון אם ירצו לקלות הבנתם בגבול האמצעי אשר בו, ואין דעתנו לדבר
בכל זה עד שנפקח עיני האנשים בענין העצם והמקרה, ואמתות כל אחד
מהם, וסוגי המקרים, והיא הכונה אשר יכוונו אליה מתפלסים, בספר
הנקרא קאטאגאריש בלשון יון והמאמרות בעברית, ונקוה שנעלה עוד אל מה
שזולתו, כי אלה הענינים כאשר נשלים כל הצריך מהם, נחתום מתאמר
הראשון, ויחדנו המאמר השני לענין הדת, ונוכר חלקיו, ונבאר הנתלים
מהם באמונה ונוכר אותם שהם התנגדות מדיניות, ומעלות מדות, ומה
שדומה לזה, ואי זה מהם דיוקים שכליים במינים שונים נזכרים עוד, ונוכר
אחרי כן מבחר דברי חסידיו אומתנו, וכל מה שנביא במאמר הראשון גם
בשני לא יגרע ממנו עדות מן הכתוב, עד שיתבאר שאמתיות החכמה הם

¹ כלומר שידע חולשותיהם.
² ציל תכונת.

נכללות בספרי חקדש. וגם כן נבאר במאמר השני מקורי הרעות, אשר נכחיש המשכם מהאל ית' בתכלית ההכחשה, ונבאר הנבואה ומיניה, ותנאי הנביא אשר אנחנו מחויבים לשמוע אליו, ונבאר ענין הגמול והעונש וזה אופן הדרך אשר ניהל ללכת בו. אמנם נושא העיון הזה הנה מבואר שהיה פילוסופיית מעשית, מצד היותה כדת מקובלת ובפילוסופיית האמיתית מבוארת כמופתי. אמנם תועלתה, הנני מיעץ לכל איש חם בתכלית החמימות אשר כאשר ישאלוהו על דרוש ההכרח והבחירה או מה שדומה להם ואינו חושש עליה, אך יחשוב שלא ישיגנו בן אדם ולא ידאג לבו בקרבו ולסכלותו בו, שלא יכנסו עצמו לעיון כזה הספר ולא בזולתו קמרה שכונתו ככונת זה הספר אבל ראוי שישאר בחמותו וקבלתו, כי תכלית הפילוסופיית-המעשה, וגם כן החכמים בחכמת הדת הבקיאים ג"כ בפילוסופיית אינם צריכים אל ספרנו זה, כי די להם בחכמתם כמה כפלים מספרנו זה, ואולם המתחיל בעיון, והוא נבדק על מה שמצד הקבלה לבד הגיעה ולא הגיעה מעלתו אל שיתאמת לו מה שנשחבש בו, הנה זה הספר מועיל לו מאוד, כי כבר הקרבנו לו הרבה מאופני החכמה, וקנינו על יסודותיה הדת. והאל ית' וית' אומר בתורתו החכמה: ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה [דברים ד' ו']. ולא אמר זה על המצוות השמעיות, כי אין בהם דבר יהיה נפלא בעיני מי שאינו מאומתנו, ולא אמר זה על הנהגות המדיניות ומעלות המדות, כי אותם ג"כ כל בעל שכל יופל לשומם הנהגה לעצמו ולסדרים למשמעתו ואם לא יהיה בעל דת, ואמנם אמר זה על הפלה האומות בחקרם על שרשי האמונה הישראלית, ועל רוב מצאונם מסכמים עם מורה שעמדו עליו אחר הפלגת חקירתם ותכלית חריצותם להוציא האמת לאמיתותה, אחר רוב המשא והמתן שעשו בזה אלפי שנים, ולנו אנחנו נתן בלי עמל וחקירה, אבל לקחנוה מקובל מהנביא האמתי ומצאנוה מבואר כמופת בפילוסופיית האמתית, וזה החלי המאמר הראשון. ואשאל מהאל ית' להצילנו מפשע ומשגיאה ולהישירני באמרי פי ומעשה ידי למען חסדו.

המאמר הראשון.

והוא שמנה פרקים בהקדמת בחכמת הטבע ומה שאחריו אשר ההכרח מביא להקדימם.

הפרק הראשון.

בזכר העצם והמקרה ורושם כל אחד מהם וזכר סוגי המקרה:

הנמצאים נחלקים חלוקה ראשונה אל עצם ומקרה, והעצם הוא הנמצא הבלתי צריך לנושא, נרשום אותו תחלה כן עד שנוסיף ביאור. והמקרה הוא הנמצא בדבר והוא בו לא כחלק ממנו ואין לו העמדה בלעדיו. כמו לובן הבגד הלבן, שהוא בו לא כחלק ממנו, כי הוא יהיה בן או לא יהיה בו הבגד בגד, לא יועיל היותו חלופו בענין עצמות הבגד, ולא יזיק העלתו ממנו. ואין העמדה ללובן בלתי הבגד, ר"ל לובן זה הבגד לא יהיה אלא בו. והעצם אינו כן, אבל אינו צריך אל דבר יהיה בו, ואם יהיה בדבר יהיה בו כחלק ממנו, כמו הירד בגשם בעל הירד או הענף באילן בעל הענפים, ולו העמדה בלעדיהם, כי הענף אם נכרת יהיה לו העמדה, עם היות שהגשם יראה מענינו שהיה בדבר, לחיותו עכ"פ במקום, אכן הגשם יפרד ממקום ויהיה בזולתו, לא כלובן זה הנייר כי הוא לא יעתק ממנו אל זולתו. ודע כי מה שהוא עצם, בעצמו הוא עצם, ולא בהקש אל דבר מה, ולא יתכן שנאמר שהאדם הוא בבית אדם

ואיננו בבימה⁽¹⁾ אדם, או שחזא אדם בחקש אל החמור, וחקש אל המלאך איננו אדם כי אם מקרה, אבל בכל מקום ובכל בחינה העצם עצם והמקרה מקרה ואכן גבירול בספרו מקור חיים הראה כי סברתו היות קצת הדברים עצם בבחינת דבר מה, ומקרה בבחינת דבר אחר, ואולם זה מעות, ולא בדאו הוא מלבו אך כבר חדשו מהמתפלסים מי שמעה בו ונמשך הוא אחריו, ועצם יחלק אל גשמי, ובלתי גשמי, הגשמי מינו כולם או רובם נראים לחוש, והוא ששה מנים: השמים ומה שיקרא יסודות, ושני אלה המינים הם הגשמים הפשוטים, אחרי כן המורכבים, והם מתכונות וצמחים וגשמי הבעלי חיים בלתי מדברים וגשם החי המדבר. אמנם סוגי המקרים אצל הפילוסופים תשעה, לפי שהם ישתדלו למנות כמה הם הדברים הנלקחים בשכל האנושי, ואם אפשר שיוכלו מושכליהם תחת ענין אחד יאמר⁽²⁾ על כולם בהסכמה, וענין אמרנו בהסכמה, הוא השם אשר יאמר על דברים רבים מצד השתתפם בענין אחד בשוה, לא יאמר על אחד מהם ראשונה ואחר* על האחר בסברת הראשון, ולא מפני שאחד מהם יותר ראוי באותו השם מן האחר, אבל הוא לכולם בשוה, כמו החי על הסוס והחמור והכלב, כי אלה אין אחד מהם יותר ראוי בשם החי מן האחר ואין לו ענין החיות בסברת האחר, בהפך דברים אחרים אשר לא יאמרו בהסכמה, כמו הנמצא שיאמר על העצם והמקרה, ולא יאמר עליהם בהסכמה, כי המציאות למקרה אמנם הוא נקנה לו באמצעות מציאות העצם, ולכן העצם יותר ראוי בשם המציאות מהמקרה, וכאשר השתדלו למנות המושכלות אשר יאמרו על מה שתחתיהן בהסכמה מציאות השעה, כי הם עיינו אל מראה הלובן אשר בזה הנייר דרך משל, וראו שהלובן במוחלט יותר כולל ממנו כי הוא יאמר על לובן זה הנייר ועל לובן הכפור ולובן השלג וזולתם, אחרי כן מצאו המראה יותר כולל מן הלובן כי הוא יאמר על הלובן והשחרות ומראים אחרים, אחר כן מצאו האיכות יותר כולל מן המראה כי הוא יאמר על המראה והטעם והריח וזולתם, ואמר שהאיכות יותר כולל מן המראה, ולא מצאו דבר יותר כולל מן האיכות, לפי שהמקרה ואם הוא יותר כולל מן האיכות לא יאמר על האיכות וזולתו בהסכמה, וימצאו כי כל מה שילקח בשכל נכלל תחת עשרה סוגים, אחד מהם העצם וכבר זכרנוהו ותשעה מקרים, והם הכמה, והאיכות, והמצב, ואלה השלשה ימצאו מונחים בגשמים נגלים בהם, וההצטרפות, ואנה, ומתי, ואלה ענינים חלושי המציאות מאד נעלמים, ולו, ושיפעל, ושיחפעל, ומציאותם ממוצע לא יעלמו כהעלם השלשה האחרונים, ואינם נגלים כמו הראשונים, ולזה לא יאמר המקרה על כל אלה בהסכמה.

והכמה, הוא ענין ימצא בכל דבר, שאפשר שישוער כלו בחלק ממנו, כמו הגשם הגדול אשר אפשר שיכרת ממנו חלק קטן וישאר בו כולו, ועם היות שהגשם הוא עצם, אמנם כאשר יבחן מצד השיעור יהיה אותה הבחינה בחינה לכמה, והכמה שני מינים מתדבק ומתחלק, והמתדבק הוא אשר אפשר שהונח בו חלק יחלקהו ויהיה משותף לשני המתחלקים, רצוני סוף האחד מהם והתחלת האחר, והכמה המתחלק אי אפשר זה בו, וזה, כי הכמה ימצא בקו והוא דבר שיש בו תפשטות בצד אחד, וימצא בשטח והוא לו תפשטות בשני צדדים, ובגשם והוא עצם שיש לו תפשטות בשלשה צדדים ואפשר שינוחו בו שלשה קוים נפרדים על זווית נצבות, וימצא בזמן ג"כ והוא שיעור תנועת הגלגל היותר גדול מצד שיתחבר לו השמש בתנועתו⁽³⁾ ויהיה מתנועתו הלילה והיום, וימצא במספר, והוא לבדו הכמה המתחלק, אמנם הגשם אפשר שיונח בו שטח יחלקהו חלוקה מרומה, ויהיה משותף

(1) בבימה ר"ל שלא בבית, בחוץ בעלמא.

(2) יאמר פיר' אשר יאמר. * ואחר ר"ל ואחר כן.

(3) לדעת פטאלקאאוס.

לשני החלקים, וכן ידומה החלק השטח בקו והחלק הקו בנקודות, וחזמן ידומה שהעתה⁽¹⁾ מחלק אותה בעבר ובעתיד ומשתף ביניהם, ואפשר⁽²⁾ זרה במספר, ואלה החמשה הם מיני נושאי חכמה, ומי ששם אותם יותר מעורר ומאלה החמשה הזמן והמספר הם כמה בעצמם, אמנם הנשואים הם נושאים לכמה, וכבר יאמר שהחמשה הם כולם בעצמם כמה, וירצה בזה שהם אם כמה בזמן והמספר, ואם נושאי חכמה נשיאות ראשון, לא כלובן הבגר, כי הוא יש לו כמה באמצעות היות החכמה לבגר. וסברת אכן גבירול במאמר השני מספרו מקור החיים שהעצם הנושא למאמרות הוא מושכל בלתי מוחש, וסובר ג"כ שהוא מתנועע בלתי מניע, ונתן בזה סבה סרה מאד, והיא שהכמות אשר תשיגה יעצרהו מהתנועה והמנעה מעבור, ושם לעצם המושכל הבלתי מוחש כמות, וזה מין מן השגעות. ומופת מקריית חכמה הוא, שהכמות מזה תסתלק מן הגשם ותחול אחרת תחתיה והגשם עומד בעצמו, כמו היין החרש בחבית שאיננו מלא, ירחיב בו עד שימלאהו. והסוג השני הוא

האיכות, והיא חכונה באיש בה ישיב השואל ממנו איך הוא? והוא ארבעה מינים. אחד מהם חכונה אם בנפש; כמו החכמה או הסכלות או היושר או העול, ואם בגשם: כמו הבריאות או החולי, וכל אלה בהיותם מהירי ההסרה יקרא ענין, וכאשר נקבעו נקראו קנין, אמנם המין השני הוא מה שיאמר כח טבעי, כמו הבריא והחולני ואין זה הענין ענין הבריאות והחולי, כי לפעמים החולני יהיה בריא, ולפעמים הבריא יהיה חולה, אבל הוא הפנה בגשם לדבר מה או לא חכנה אליו, כמו שבשעה הכנה לקבל הצורה ובאכן היקרה אין הכנה לזה. והמין השלישי האיכות ההתפעלויות, וההתפעלויות, והאיכות ההתפעלויות הם דשמים אשר יגיעו בחושינו ממוחשיהם, כרשמים שיקבלו כמה שימוש מן החם והקר והלח והיבש, והקשה והרך, והכבד והקל, וכמו הרשמים שיקבל חוש הריח מן הריחות, וחוש השמע מן הקולות, וחוש הראות מן⁽³⁾ הדברים הנראים וחוש הטעם למיני הטעמים, וכל אלה יקראו איכות התפעלויות, והם דשמים גשמיים. אמנם ההתפעלויות הם דשמים נפשיים, כמו הרחמנות והבושת והכעס מדבר שיראה, ושוב ממנו בשמעו ההתנצלות, והמין הרביעי האיכות אשר תהיה בכמות כמה שהיא כמות, כמו שני משולשים אשר כשיחברו יהיה מהם מרובע ונשתנה התמונה לפי שנתוסף הכמה, או המרובע כשיוסר חציו יהיה משולש, או שתי קשתות כשיקובצו יהיה מהם עגולה, או בהפך, או חמספר הסוג יתוסף עליו נפרד ויהיה נפרד או בהפך הסוג השלישי מן המקרים הוא.

המצב, והוא יחס חלקי הגשם אל חלקי המקום, כי הגשם האחד לפעמים ינוח כלו במקום אחד, אך חלקיו לא יהיו מיושבים על חלקי המקום, וזה כמו ששוכב על אחד מצדדיו ויתהפך על צד אחר, או השוכב על בטנו ישוב לשכוב על גבו, או העומד ישב במקומו, או היושב יקום, וזה הירושם שרשמו קצתם למצב, ומהם מי שיראה שהמצב הוא יחס אל חלקי הגשם קצתם לקצת, כי הפריך בטנו על גבו והשוכב על בטנו בהפך זה, והסוג הרביעי **ההצטרפות** והוא יחס בין שני דברים בם⁽⁴⁾ בעצמם יאמר כל אחד מהם בחיפש אל תבדילו, כאב והבן, והאדון והעבד, והחצי והכפל, וזה ענין יושכל בכל המושכלות אשר זכרנו ושנוכר עוד, כי האב והבן עם היות כל אחד מהם עצם בעצמו תנה מצד האבות והבניות הם במצטרף, כי האב אמנם הוא אב במצטרף אל הבן והבן בצטרף אל האב, וכאשר יבחן ההצטרפות ימצא ג"כ בכמה כי אמר זה גדול מזה הוא הצטרפות בכמה, גם אמר

⁽¹⁾ שהעתה פי' רגע העומד.

⁽²⁾ צ"ל ואי אפשר כי אין למספר דבר מקומי.

⁽³⁾ צ"ל מן.

⁽⁴⁾ כפי הנראה צ"ל לא וכו'.

גדול וקטון, או רב ומעט אמנם יובן ענין זה הדבור אחר הניח דבר יצורף אליו. ולזה אפשר שיאמר הי קטון וגרגיר שומשמן גדול, וזה בצירוף הרך אל התרים הגדולים אשר הם יותר גדולים ממנו, וגרגיר השומשמן אר גרגיר שומשמן יותר קטון ממנו, וכן אמר ראוברן יותר חכם משמעון הוא צירוף באיכות, וכאשר תאמר לימן שמעון לשמאל לוי הוא צירוף במצב, וכן בשאר ומסגולות המצטרפים שכל אחד מהם ישוב אל האחר בשוה, כי תאמר האב אב לבן אחר זה המאמר ⁽¹⁾. בשוה ותאמר הבן בן לאב, ואם לא ישוב בשוה כאמר זה בן ראבן ואי אפשר שישוב בשוה זה ראובן בן, הנה זה לפי שאחיה לקחת אחד המצטרפים והוא הבן בענין הצירוף, ולא לקחת האחר והוא ראובן בענין הצירוף. וכן אם תאמר זה הכנף כנף לעוף, לא יתכן אחר כן שתאמר זה עוף עוף לכנף, וזה כי אחיה לקחת הכנף בענין ההצטרפות כי לא יהיה אלא למעופף, ולא לקחת המעופף בענין ההצטרפות כי יש מעופף יעופפו הרוח, ואם תרצה לקחת אותם יחד בענין ההצטרפות, תאמר זה הכנף כנף למעופף בכנף והמעופף בכנף בעל כנף בזה הכנף. כל אחד מהמצטרפים כשיובן האחר יובן האחר בהכרח מצד היותו אותו ההצטרפות, לא מצד שהוא בעצמו דבר מה, כי אחיה כאשר תאמר חצי חבין שהוא חצי כפלו מבלי שחרע אם תחצי והכפל נושאם גשם או שטח או קו או דבר אחר אמנם הסוג החמישי הוא

מתי, והוא יחס הדבר אל הזמן אשר בו מציאותו או השורה למציאותו. וענין השוה הוא, שמציאותו נמשך עם זמן מה. כי הדברים המתחדשים לפעמים יחיו שנים לזמן שיש לו שיעור כאמר מתי היתה המלחמה? ויאמר ביום כך, ולפעמים יהיו הדברים המתחדשים בעתה ⁽²⁾ כי אמר מתי מת ראובן? כי זה יהיה בעתה, וכל הרומה לזה מתהפך הדבר מצודה אל צורה. וענין מתי איננו הזמן ⁽³⁾ כי אחיה כשישאלוך מתי היה זה, לא יתכן שתאמר שורה הענין הנשאל עליו הוא חדש פלוני, אך כחודש פלוני והסוג השישי הוא

אנה, ותוא יחס הדבר אל המקום, ואין ענינו במקום, כי אחיה כשישאלוך אנה ראובן? לא יתכן שתאמר הבית, אלא בבית, והסוג השביעי הוא

לו והוא יחס בין הגשם וגשם אחר שוה אליו נעתק בהעתקו, כמו היות לובש בגד או צנף במצנפת או מונעל, ועודות הבעלי חיים קליפות האילנות נכנסים בזה הענין כשנחלקו ⁽⁴⁾ לא מצד שהם עצם, אלא מצד שהוא דבר יקוף באחר ויהיה שוה אליו ויעתק בהעתקו. והסוג השמיני הוא

שיפעל, והוא ענין יקרה מהנעת המניע למתנועע כהנעת המונות והתרופות לאדם מן החולי אל הבריאות וקרהפך, וכשנות השמש פני הכוכב אל השחרות ויריעתו אל הלכן והרומים לאלה. והסוג התשיעי הוא

שיתפעל, והוא ענין יתחדש מהתנועעות המתנועע, מן המניע, והוא מושכל שוה אל הקודם, ומינוי כמינוי, רק שאין המושכל מזה הוא המושכל מזה, כי נישא חפועל הוא הפועל ונושא ההתפעלות הוא המתפעל. ומקרה אחר ⁽⁵⁾ לא יהיה בשני נושאים. כי לא יהיה לזכן אחד בשני בגדים, ולא חם אחד בשני גשמים. הנה אלה רמזים מספיקים לתלמידים. יבינו מהם שחמושכל מאחד מהם נכנס תחת האחר ושהם התחלות המחשבה.

⁽¹⁾ צ"ל חשוב המאמר.

⁽²⁾ כלומר כרגע.

⁽³⁾ פירוש כי אם צירוף הנעשה אל הזמן.

⁽⁴⁾ כשנחלקו פיר' כשנחלק האילן גם הקליפה נעתק עמו.

⁽⁵⁾ ומקרה אחר נראה שכך פירושו, אע"פ שיפעל ויתפעל מתאחדים בפעולה ולשניהם יפול התנועה, מ"מ לפי שהנושאים נבדלו לב מקרים יחשבו.

כתוב מעיד במושכלות ומדרגות המאורות.

וכבר מנה דוד ע"ה העצם ורוב אלה המקרים, וזכר הקפת חכמת האל ית' בהם ואמר: ה' חקרתי ותרע [תהלים קל"ט] זה ספור על עצמותו והוא העצם, ואחר כן אמר אלה ידעת שבתי וקומי וזהו המצב. אחר כן אמר בנת לרעי מרחוק וזהו תכונת הנפש והוא מן האיכות. אחר כן אמר ארחי ורבעי זרתי, ספר הקפת האל ית' בו ובתכליותיו, וזהו מן הכמה. ואחר כן אמר וכל דרכי הסכנת וזהו הנשאר ממני האיכות. אחר כן אמר: אחר וקדם צרתני ותשת עלי כפך, ספר שהאל ית' נתן לו התמונה. והוא ענין מחובר מאיכות וכמות. אחר כן אמר: אנה אלך מרוחק, עד אמרו גם שם ידך תנחני ותאחוזי ימיניך, ספר כל אנה שאפשר להיות לאדם והקפת ידיעת האל ית' בכולם. אחר כן אמר תסבני בבטן אמי, ספר ההצטרפות. אחר כן אמר אשר עשתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ, ספר הפעל והתפעלות. אחר כן אמר גלמי ראו עניך ועל ספרך כלם יכתבו שם לזכור הכמה המתחלק והוא המספר הנמצא באיברים. אחר כן אמר: ימים יוצרו ולא אחד בהם, ספר מתי. ואפשר שמה ממומר לו, כננס תחת וכל דרכי הסכנת. הנה כבר מנה זה המומר כל סוגי הנמצאות. והוסף ענין אחד גדול באמרו גם חושך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשכה באורה. רמז אל מדרגות המאורות, וזה כי הם על מדרגות: מהם אור הנה, והוא ישים לנו הראות אשר בכח ראות בפועל, יתן לנו שלמות לא היה לנו בלילה קודם המצאו, רק שהוא חסר לשני פנים, אחד קדם לפי שהוא צריך אל השמן, והשני שיקרה לו ההכבית מרות, ומה שרומה לזה מפגעים מחוץ. ולמעלה ממנו אור הירח, והוא נקי משני אלה החסרונות רק שאינו על שלמותו כל הלילות, ואפילו בהיותו על שלמותו אינו חזק האורה. ולמעלה ממנו אור השמש, והוא נקי משני אלה החסרונות, כי הוא בכל יום יראה אלינו בשלמותו והוא עם זה חזק האורה. אמנם ישיגו השקיעה ולא נשיג בו דבר בלילה, וזהו חסרון. ועוד שאמנם נשיג בו מן הדברים אותם שהם גשמיים, ובפרט מן הגשמים שטחיהם החצוניים, כי נשיג בו שטח זאת הארץ, ולא נרע אם תחתיה מאבנים או מתכות או מטמון. ולמעלה מאדן אור השכל, כי אנחנו נשיג בו דברים גשמיים בלתי נראים, כהשיגנו גלגל הנטייה וגלגל ההקפה, ונשיג בו דברים בלתי גשמיים כמו הנפש והשכל והמלאכים והאל ית' וית', כמו שנבאר עוד. ונחלק בו דברים אין כח בחרב חדה לחלקם, כי אנחנו נחלק בין עצמות הגשם ושטחו, ונשפוט שעצמותו (עצם ושטחו מקרה, ובין הכרד ובין קטביו ובדירותו) ונשפוט שהכרד הגשמי הוא בעצמו כדור, שהשני קטבים והכריח אמנם קרה לו מצד היותו סובב, ואם הונח בשכלינו נח בלתי מתנועע לא ימצאו אלה המקרים גם (ענינים אחרים דקים נזכר קצתם בזה הספר, ומה שלא נזכרנו מזה הוא יותר ממר שזכרנו כפלי כפלים. ואחר שזוהו ענין השכל שלנו עם היותנו שקועים בעסקי העולם הזה וגורותיו, כל שכן ענין העצמים השכליים הנקראים בלשון התורה מלאכים, וכל שכן חכמת הא ית' וית' אשר אין כמוהו דבר, ולא יקיפו בה השכלים ולא יספרוהו הלשונות. לכן לפי שכן הארון ע"ה זה, אמר: גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה. אחר כן אמר מאמר אחד כאלו הוא מופת על מה שקדם, והוא אמרו: כי אתה קנית כליותי תסובני בבטן אמי. ירצה שידעת האל ית' וית' למעלה מכל אורה, כי המאורות יתנו לנו השגות השטחים החיצונים מכל גשם, לפי ששם יגיעו המאורות, ואור ידיעת הא ית' יגיע לפני ולפני ולפני, כי האשה ההרה נראה שטחה החיצון, ואמנם מקום הריונה הוא לפני, והעובר לפני לפני, והאיברים הפנייים מן העובר לפני לפני לפני, לזה אמר כי אתה קנית כליותי תסובני בבטן אמי ואמר לא נכחד עצמי ממך, אשר עשתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ.

(*) פירש ההרכבה והתפשטות הם עצמות הגשם.

(*) וגם פיר' וגם נשיג בו.

ה פ ר ק ה ש נ י

בהיולי המוחש וצורות המלאכותיות. בהיולי המושכל והצורות הטבעיות, ובו זכר השתנות היסודות קצתם אל קצת, ושהצורה והחומר שניהם עצם, ויחזור לרשום העצם ולאמת החומר הראשון, על מה זה נאמר. אחר כן על מה זה יאמר החומר בהעברה ועדות הכתובים.

אנחנו נמצא שרביט הוהב על דרך משל, נפשוט ממנו צורת השרביט, אם נרצה, ונעשה ממנו רינר ונקנה לזהב צורה שנית, ואם נרצה נפשיט צורת הרינר ונעשה טבעת, ונקנה לזהב צורה שלישית, ואם נרצה נעשה מן הטבעת נזם, ונקנה לזהב צורה רביעית, וכן אם נרצה להמיר הצורה אלף פעמים, הנה זה אפשר לנו, ונקרא עצמות הוהב חומר, ונקרא כל אחת מצורות השרביט ורינר והטבעת והנזם, צורות מתחרשות חוזרות חלילה על החומר, הסתלק אחת ותחול אחרת. אמנם אלה הצורות, הם צורות מלאכיות, רצוני מלאכת האדם, ואינם מן הצורות האלהיות הנאצלות מאת הא' ית' וית' על רבה, וזה כי אלה הצורות המלאכיות ישאר עמם על החומר שמם וגדרם⁽¹⁾. תאמר שרביט זהב, ורינר זהב, וטבעת זהב, ונזם זהב, ואמנם הצורות האלהיות כאשר נאצלו על החומר ישתנה שמם וגדרם, כי המים כאשר נשתנו אל אויר לא תאמר שהם מים, המים כישתנו אויר או האויר כישתנה אש לא יתכן בשום אחר מהם שייוחס א' הרבה אשר היה תחלה, ולא נשאר השארות מורגש, ואנחנו נמצא אלה הארבעה אשר כבר קיים ונתאמת היותם יסודות למחכות, ולצמחים ולבעלי חיים וזולת זה ישתנו קצתם אל קצת, כי אנחנו נראה הבגר על דרך משל ישיגהו הבלילה במים ונשמתחו נגר השמש, ונראה החום יתך המים, ויפוך עצמותם וישימם אויר יעלה, וכן כאשר נשים המים על האש נראה לעין התכתם ושובם אויר, ואם אנחנו נבקה הקדרה אשר בה המים החמים הנחכים נראה האויר יתקבץ וישב מים ויזל, וג' יעלה האויר ער שיגיע בכרוד האש וישרף שם ויהיה ברק, ולפעמים יהיה האויר העולה אירי עבה ויתמיד ההתלהבות בו זמן רב, ויתנועע בתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל הנוב, ובוה לנו ראייה ג' על שכרוד האש תקיף בכרוד האויר כל זה נראה לעין מוחש, וכן נראה האויר יתקבץ בגבהות מקומן בחוץ הקר ויתעברה וידר שלג, אחר כן השלגים ירמקון הרגלים וישתנו אל עפר, ונרע מזה בחוש שאלה היסודות ישתנו קצתם אל קצת, הנה זאת הקרמה. אחר כן נרע שאשר עלה מן האויר שהיה מים על דרך משל, אמנם הוא נושא הצורה האוירית והוא מקבל עתה הצורה המימית, וזה כי האויר כששב להיות מים לא ימלט ענינו מאחר משני פנים, אם שצורת האויר קבלה צורת המים, ואם ששם רבר אחר וזולתם נושא כל אחר משניהם בחזקת חלילה, רק שהאופן הראשון הוא נמנע, רצוני שתהיה הצורה האוירית מקבלת הצורה המימית, וזה כי הצורה האוירית כבר נעדרה ואיך תקבל הצורה המימית? וזה כי הצורה האוירית וכל מקבל לרבר הוא ישאר עם המקובל, וזאת הצורה האוירית לא נשארה, ואיך תהיה מקבלת? הנה כבר התבאר לשכל ואם⁽²⁾ הוא נעלם מן החוש ששם עצם הוא ככה אויר ומים ואש וארץ, ואין בעצמו ואמתתו צורה, רק שהצורה חוזרת עליו חלילה, והוא כמו המרכבת להם, והוא אשר נקראה היוליי. וזה הענין כבר הביא אליו המופת השכלי, כי לא יתכן שתהיה הצורה הנעדרת היא המקבלת, ולא יעבור⁽³⁾ ג' שיהיה העדר האויר ממציא מים, שאם היה הענין כן, יהיה המים מקבל העדר אויר, והיו אפשר שיהיו מן הרינר, לפי שהרינר הוא לא אויר, ולא עור אלא שהיה אפשר היות המים מלא רבר, וכן שאר היסודות, ולא נמצא הענין כן, אך נמצא קצתם ישתנו לקצת, וקצתם יהיו מקצת, ולכן

(1) על החומר כלומר אם יבואו על החומר.

(2) ואם כלו ואף גם.

(3) ולא יעבור פי' ואי אפשר.

נרע שיש להם חומר משותף, הוא אשר נקראו החומר הראשון. ונאמן שהל' ית' בראו ראשונה, כמו שכל אומן יבין תחלה חומר אומנתו. וזה שאומן הספינה יבין העצים תחלה, ואומן הבית יבין האבנים תחלה כל אחד מהם חומר אומנתו, ואחר כך יבין להם צורת הספינה, או צורת הבית, כי אי אפשר להתחיל הדברים אלא מהתחלותיהם, אחר כך הקנה הל' ית' לחומר צורת גשם תחלה, רצוני צורת גשם בשלוח, איננו אויר, ולא מים, ולא אש, ולא ארץ, אך היא ההתדבקות לכך, רצוננו לומר שיהיה בה לעצם עובי, אפשר בו שיונחו שלשה התפשטויות נכרחים על זויות נצבות, ויתבאר לך שההתדבקות הוא צורת הגשם, מזה אשר אוכרתו לך, וזה שהסתלקות התדבקות הגשם יסלק עצמות אותו הגשם, ולא יהיה אותו הגשם, אבל יהיה אחד הגעת ההתחלקות בו אברו הגשמים, וכל מה שיתחלק עצמות הנושא בהסתלקותו, הוא צורה בו, ואי אפשר שיצויר גשם אין התדבקות בו כלל. אחר כך, אחר יצירת גשם משולח נאצלה צורת מים, וצורת אויר, וצורת אש, וצורת ארץ, ואז יהיו היסודות לפי שכולם גשם ויתחלפו כאשר זה אויר, וזה ארץ, וזה מים, וזה אש, והענין אשר הם מסכימים בו, הוא, להם כחומר, עם היות שהחומר הראשון אמנם הוא חומר הגשם המשולח, אבל הגשם המשולח אשר הוא ברמות היולי ליסודות איננו על דרך האמת היולי, לפי שבו צורה, והוא ההתדבקות, ואחר כך נהדרשו המרכבים, וקצתם ג"כ יחשב שהם חומר לקצת, כביצה שהיה חומר לעוף כשנלקח הדבר כפי החוש, כי אנחנו נראה שמחביצה יהיה העוף, אמנם כפי השכל, חומר משותף להם, וזה כי צורת הביצה הסתלק ואז יהיה עוף, ולא יתכן שיהיה המסולק הנעדר הוא המקבל לצורת המתחדש, כי מתנאי המקבל שישאר עם המקיבל, וצורת הביצה לא נשארה עם צורת העוף, המתחדש, וג"כ לא יהיה סבת התחדש העוף העדר הביצה, שאם היה הענין כן יהיה מכל לא ביצה עוף, ויהיה מן הדג עוף, כי הדג הוא לא ביצה, ויהיה רובץ העוף על אבן, ויהיה ממנו עוף, כי האבן היא לא ביצה, ואחר שההתדבקות והמתדבק הם בגשמי שמים ג"כ, הנה יש בהם חומר וצורה, אם כן גשמייות העולם בכללו, יש לו חומר הוא החומר הראשון, ולו צורה היא הצורה הראשונה, ולא נביט אנחנו אם חומר השמים אפשר שתבטל צורתם או לא, הנה כבר ביארנו על מה נאמר החומר הראשון, וג"כ הגעת הצורה הראשונה בו והיא צורת גשם משולח, וג"כ הגעת צורת היסודות, וג"כ הגעת צורות המרכבים מהיסודות, וכל מה שזכרנו מזה הסדור אין רצוננו בו שהאל ית' ברא החומר ונשארו רק מצורה, ואחר כך השפיע עליו צורת גשם, ושצורת גשם נשארה משולחת, ואחר השפיע עליו צורות היסודות, כי אין במעשה האל ית' וית' קיום לדבר מן הדברים בלתי מעויין ורמוז אליו, עד שנאמר שהוא ית' ברא דבר שיהיה בלתי נודע מהותו, והדברים אמנם הם מה שחם בצורתיהם המיוחדות האישיות, ולא עוד אלא, שג"כ מעויינם ורמוז אליהם במקריהם הנמשכים מן השעורים, והאיכיות וזולת זה, ולזה לא יהיה רק החומר לעולם מהצורה, ואין לסוג מציאות ולא למין כי אם לאישים, ואמנם רצוננו בזה הסדור שהוא כן אצל השכל, לא בזמן, כי כבר נמצא, דברים קצתם קודם לקצתם, וסבה לקצת והם יחד בזמן, כאמרנו עלה השמש והיה

(י) אבל צריך להיות כי.

(י) כמו שאמרנו.

(י) המתחדש: וא"כ והביצה והעוף הם צורת שונות חלולות זו אחר זו כחומר אחד.

(י) לאישים ר"ל כי מושג הסוג והמין הם מושגים מפשטים בעזר השכל אשר יעזוב הפרטי ויפנה במחשבתו אל הכללי אשר בו יתאחדו, אבל באמת המציאות כל דבר נמצא נפרט בפני עצמו ומוגבל מכל צדדיו.

היום⁽¹⁾ — ולא יתכן שנאמר היה היום אם כן עלה השמש — עם היות שעליית השמש להיות היום הם יחד בזמן. כן החומר הראשון הוא קודם אצל השכל ואחר כן צורת גשם משולח, והמקובץ מהם הוא חומר ליסודות, ואם כולם יחד במציאות, עד שאין במציאות דבר בסתם שיהיה נמצא, והוא בלתי מעויין. אם כן החומר הראשון הוא עצם יקחהו השכל מופשט מכל צורה, ואיננו דבר מעויין⁽²⁾. אך הוא דבר אפשר שיהיה ממנו כל גשם. וכאשר רצה אבן גבירול לרשום אותו, אמר במאמר הראשון ממקור החיים, אם יהיה לדברים כולם יסוד כלל חייב לו מהסגולות שיהיה נמצא, עומד בעצמו, אחד בעצמות, נושא החלופים, נותן אל הכל עצמיותו ושמו, והנה טעה טעה מעויות בפתיחת דבורו: כי החומר הראשון איננו נמצא⁽³⁾ לפי שהנמצא אמנם יאמר על הנמצא בפעל, וארסמן יאמר בפירוש כי מה שאינו נמצא יאמר על שלשה ענינים, על ההעדר המשולח, ועל ההעדר המקביל⁽⁴⁾ לצורה מהו, ועל ההיולי. ועוד כי איננו עומד בעצמו, ועוד כי איננו אחד ולא הרבה, כי מה שאין מציאות לו אין מספר לו, ואין אחדות לו. ועוד כי איננו נושא החלופים, כי החלופים מקרים, והחומר אינו נושא מקרים, כי המקרים אמנם ישיגו הנמצא השלם המציאות, אך הוא נושא המתחלפים ר"ל הגשמים המתחלפים. ועוד כי איננו נותן לדבר גדרו ושמו את אמנם הצורה תעשה זה. ועוד כי לא יתחייבו לו סגולות, כי הסגולות מקרים מתחייבים נמשכים לנמצא בפועל. וכך דבורו, במקור החיים אמנם הוא מזה המין. אחר כן נאמר אמנם ביאור היות ההיולי עצם, הנה אך לא תהיה עצם? והוא (חשים) חעצם הבלתי נמצא בפועל נמצא בפועל⁽⁵⁾ לא נעדר לעולם אמנם הוא עצם מושכל לא נמצא⁽⁶⁾, אמנם ביאור היות הצורה עצם, הנה אך לא תהיה עצם? והיא חשים העצם הבלתי נמצא בפועל נמצא בפועל. אכן הצורות ידמו מקרים להפסד רובם, אך המקרים אמנם יאמרו על מה שישוג הגשם אחר היותו מעוין⁽⁷⁾. אבל היא הצורה עושה הגשם ברצון האל ית' ומיוחדת אותו ומשימתו מה שהוא, והמקרה לא יעשה העצם, אם כן הצורה עצם. רק שאין כל העצמים הבעלי צורה הם הנשאים חמיר, אך מהם נפסדים, והם צורות הצמחים, והחי בלתי מדבר, ומהם בלתי נפסדים והם כל צורה, משכלת, ועוד יתבאר זה במקומו. א"כ החומר באמתות וראשונה אמנם נאמר, על חומר גשם משולח, איננו אש, ולא מים, ולא אויר, ולא ארץ, אבל יוחד כולל מהם או זולתם, כי כל אש או אויר או זולתם מהמורכבים מהם גשם, ואין כל גשם אש או אויר או מים או זולתם⁽⁸⁾. ועוד הדע שהעצם יחלק אל גשמי ובלתי גשמי, והעצם הגשמי הוא אשר נעוין בו עתה, והוא עצם שיש לו מן העובי והמקשיות מה שבהם אפשר שיונחו בו שלשה התפשטיות נכרתים על זווית נצבות, והוא אשר אמרנו שצורתו היא ההתדבקות, וחומר הוא נושא ההתדבקות. והחומר והצורה שתי החלולות לכל גשם נכנסות בעצמותו, וכאן עוד התחלה שלישית לכל נמצא אחר העדר, ולכל נשלב אחר חסרון, והוא ההעדר המקביל⁽⁹⁾ הצורה. ואופן הכנס ההעדר בהתחלות אלה הוא, שכל מה שיתהוה יופסד אמנם יתהוה מלא אותו דבר⁽¹⁰⁾. אבל לא יהיה הדבר מכל לא אותו דבר, כי העוף על דרך משל אשר יהיה מלא עוף, לא יהיה מכל לא עוף, כי הוא לא יהיה מן האבן ולא מן החמר, כי אם מן הביצה ומהעדר צורת הביצה יהיה העוף, א"כ ההעדר ישרת המציאות, ור"ל מציאות הדבר הנמצא

(1) צ"ל ואחר כן פירושו, א"כ מוכרח שעליית השמש היא סבה להיות יום ויהיה קודם במחשבה ואעפ"כ יאמר עלה השמש וכו' כהיות שניהם ביחד.

(2) מעוין פ"י מיוחד בתארים.

(3) המקביל, כמו לא אבן שהוא המקביל לאבן.

(4) לא נמצא פירש, בפני עצמו נפרד מגשם כאמיר לעיל.

(5) אחר היותו וכו' כלומר אחר שנשלם במהותו.

(6) או זולתם: ירמוז על גשם השמים.

(7) מלא אותו: לפי שצורתו כבר נפסד.

מזולתו, ואשר מציאותו העדר זולתו, וכן מהעדר הסכלות יחיה החכמה, ומהעדר העול יהיה היושר. והיינו ההתחלות לכל נמצא אחר העדר או נשלם אחר חסרון שלשה: החומר, והעדר, והצורה. ובגשמים ימצאו החומר והצורה, אמנם מה שרצה לימד אכן גבירול מהמציא החומר והצורה כמלאכים, הנר' כבר חויב לפשוט הרקבה וזה בטל, אבל האמת הוא שיש להם מעצמיותם אפשרות המציאות, ומן האל ית' וית' חויב המציאות, כפי מה שנבאר בזה הספר, ואין זה מן החומר והצורה בשום דבר.

כהובים רומזים אל מה שקדם.

נאמר שבספרי הנבואה לא יתבאר בפירוש מה שיושג בפלוסופיא⁽¹⁾ האמת, בעבור שלא יקשה הבנתם על העם, והם המין האנשים, אך יורמו אליה, ויתעורר להבין היחיד סגולה פנימיות אותן הרמזות, וידע שהחכמה נכללית בספרי הנבואה ויסתפק ההמוני בנגליהם. ומן הרמזות אל החומר וחזרת חלילה הצורות עליו הוא מאמר הכתוב: הדבר אשר היה אל ירמיה, מאת ה' לאמור, קום וירדת בית היוצר ושמה אשמיך את דברי, וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עושה כחומר ביד היוצר, ושב ויעשה, כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות לירמיה⁽²⁾ א' וכו'. ואמר ישעיהו ע"ה: ואתה ה' אבינו אתה, אנחנו החומר ואתה יוצרנו ומעשה ידך כולנו [ישעיה סד' ז'] ומן הדברים הנפלאים שבאו בכתובים מן הרמז אל שהנמצאות חומר⁽³⁾ כמו הטיט, יחזור עליו חלילה צורות כמו פתוחים אל הטיט, מאמר האל יתב' לאויב: תתפך כחומר חותם לאויב לח' דל' וזה המאמר ג"כ כולל ענינים עמוקים אחרים מסודות עולם הטבע, הם ידועים אצל אמתו הפילוסופים. וזה, שדעתם שתנועת הגלגל הראשון הוא התנועה הגדולה אשר ממנה יתנועע, כל הגלגלים ממורח למערב בכל יום סבוב אחר, והיא ג"כ סבת התמוגגות היסודות והתנועעם, שהתמוגגות היסודות והתנועעם הוא ג"כ סבת קצת ההיום והיות קצתם, וסוד צורות מן החומר והגיע צורות זולתם בו, ונראה להם שמתנועת הגלגל הראשון הגיע החומר הראשון, ומתנועת גלגל המזלות חדרשו בו הצורות המתחלפות והמיניות, ושמתנועות שאר הגלגלים אשר לכוכבים הגיעו הצורות האישיות. וזה לפי שהתנועה הגדולה הפועלת חלילה והיום במצות האל ית' היא תנועה שוה, רצוני לפי שהכוכבים אם היה מהלכם על אזור הגלגל היותר גדול, לא יצאו על הצפון, ולא אל הדרום ולפי שהם כבת יתחייב שיתחדש מהם מה שאון שינוי בו, ולא צורה מתחדשת בו, וגלגל המזלות לפי שקצת חלקיו אל הצפון וקצתם על הדרום, ואותם אשר על הצפון מהם יותר עמוקים בצפון, ומהם פחות עמוקים ומהם ג"כ הדרומיים, ואלה הם ענינים מתחלפים, יתחדש מהם צורות מתחלפות אך בתנועות כוכבי לכת על אזור זה הכדור אשר לו זאת התנועה, ותדוה א"כ תנועות גלגל המזלות נותנות דבר בלתי נשלם בפועל, וזהו הסוגים והמינים. ויהיו תנועות כוכבי לכת על אזורו נותנות צורות נשלמות בפועל, והם האישים מן המתכות והצמחים והבעלי חיים, רצוני לימד אשר יורמו עליהם בחוש. וזה ענין שאע"פ שהוא עמוק איננו מוסכל אצל כל האנשים, ומי שלא יבינו ויכל להבינו ממי שיבינהו, ואנחנו נוסף עוד לזה ביאור ומופת במאמר השני מזה הספר. הנה כבר הבין מזה שזאת התנועה הגדולה הפועלת חלילה והיום אשר היא גם מניע לשאר הגלגלים היא מתפשטת⁽⁴⁾ צורת הדברים הנפסדים ונותנת הצורות למתהווים במצות האל ית'. ועל כן דמו הכתוב אליה ותלה הסרת צורת הרשעים בה, וזהו אמרו המימד ציית בוקר ידעתי שחר מקימו לאחות בכנפות הארץ וינערו

(1) הנה וכו' כלומר הוא יעשה עצם פשוט לעצם מורכב וזה בטל.

(2) בפלוסופיא האמיתית.

(3) צ"ל שחומר הנמצאות.

(4) צ"ל מפשטת.

רשעים ממנה [איוב לח יב]. אחר כן אמר על העדר הרשעים מזה העולם וזמן האחד בהעקר צורותיהם מחוברים: תתחבך כחומר חותם ויתצבו כמו לבוש, כמו שהלבוש ילבוש מלבוש, ואחר יפשיט אותו וילבוש אחר וזלזלו. כן החומר ילבוש פעם צורה מה ופעם צורה אחרת, ולולי הרמיו אל זה הענין, לא היה הברך שירמה בבגדים יותר מכל הדברים הנפסדים. וגם כן על זה רמז דוד עליהם באמרו: וכולם כבגד יכלו כלבוש תחליפם ויחלופו [תהלים קכ' כו]. וכבר נכלל בזה הדבור הנאמר לאיוב ג"כ ענין אחר יתבאר במופת בפילוסופיא. וחוא, שנפשות הרשעים הם החולכות לאברון והפסד, וזה מצד שייחד בזה רשעים לבר לאמרו: לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. ואמרו: ויתצבו כמו לבוש, ואמרו: וימנע מרשעים אורם וורוע רמה תשבר לאיוב שם. וככה אמר דוד ע"ה: יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם וכו' [תהלים קד' לה]. ורע כי דוד ע"ה לא אמר הללויה עד שהרגיש להשארת הנפשות החשובות ואברון הרשעות, ולכן הללויה זה הוא הראשון שבא בתהלים. ואמר: לא המתים יהללויה ולא כל יורדי רומה, ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה. ועוד נזכור עולם הבא ואמתתו במופת שכלי וכחובים תוריים.

הפרק השלישי.

בתנועה ומיניה, וזכרון הטבעית ממנה, והנפשות, ועל מה זה שולח שם הטבע ראשונה, ועל מה זה נעתק בהעברה, ועל מה זה שולח שם הנפש.

התנועה שם נאמר ראשונה על חעתק הגשם ממקום למקום, או על חעתק מצבו, ר"ל שיהיה היושב עומד או שוכב, או שאר המצבים. ואלו שני הענינים ידעו אותם החמון, ועליהם החמון ישלחו שם התנועה, כי אינם מסופקים שראובן אשר היה בבית ואחר היה באצטבע כבר התנועה, וכן האבן המוכרת אשר היה בנג וסר ממנו המכירה וירד למטה, או המים בנאד המוכרים בתוך נהר כאשר נחויק בו מחויק, ואחר כן שולח וצף למעלה הנה כבר התנועה, וכן היושב כאשר קם או ישכב. ואחרי כן זה השם נעתק אל כל שינוי יהיה לגשם מעט מעט בדקות והדרגה, כמו שיגדל מעט מעט או יחסר, וזאת התנועה בכמה, או יושר הלבן מעט מעט, או יתלבן השחור, או יתחמם הקר, או יתקרר החם, כל זה בדקות והדרגה. וזה כי מה שיהיה מן השינויים פתאום כמו שהשלכנו על מי העפצים מי הקומום וישתחור פתאום, לא יקראו זה תנועה. אמנם ההעתק במקום לא יהיה אלא בזמן מוחש, אבל פעמים יהיה במהירות חזק או באיחור. ואשר במהירות: כתנועה האבן הכבדה מהמעלה הקרובה על המטה. ואשר באיחור: כתנועת הבעל חיים, וכל שכן החלוש, וכל אלה תנועת. ותחלת מה ששולח שם התנועה הטבעית הוא על תנועת האש והאוויר עולים, ותנועת המים, והארץ יורדים. לפי שלכל אחד מאלה הארבעה צד, בו ינוח בטבע, ואילו יתנועע בטבע, כאשר נסתלק מכריח היה מונע אותו ממנה. וכבר ידעת שכל אחד מאלו היסודות הוא גשם, וכל גשם, כמו שכבר התבאר, הוא מורכב מחומר וצורה, ואלו היסודות מורכבים מחומר וצורה. וימשך להם מקרים כמו קרירת המים, והום האוויר, כי האוויר לפעמים יתקרר והוא נשאר בצורתו ר"ל שהוא אויר, וכן המים יתחממו והם מים, וכן חום האש אע"פ שהוא מתחייב לו, הוא מקרה מתחייב לו, וזה, שהם יבארו במופת. שאין דבר יהיה לו בנושא אחר צורה אחרת וגדר אחר והוא נשאר כפי מה שהוא, וכמו שאי אפשר שיהיה גשם אחר הוא בכירת אדם ובשוק סוס, כן אי אפשר שיהיה החום הוא במים החמים מקרה ובאש צורה ועצם, א"כ הוא מקרה מתחייב לאש, ומקרה נפרד למים. ונשכיל בכל אחד

(*) והדרגה צ"ל וזאת תנועה באיכות.

מחיסודות ובשאר הגשמים ג"כ ארבעה מושכלות, שהוא גשם, ושיש לו צורה, ושיש לו חומר, ושימשכו לו מקרים, אחר כן נמצא צדריהם מתחלפים ויתנועעו, האש עולה והאוויר ג"כ, והארץ יורדת והמים גם כן, ואם התנועעו אל צדריהם בגשמייתם⁽¹⁾ יתנועעו כולם אל צד אחד, יהיה משותף, כמין שהגשמיית משותף להם, ואם התנועעו ג"כ בחמורהם יתנועעו על צד אחד, לפי שהחומר משותף להם, כמו שכבר התבאר בפרק קודם זה, ולא יתנועעו על הצדדים המתחלפים, בגשמיית או החומר, א"כ מניע הגשם איננו גשם, וזה שורש גדול ושמור אותו! — וכבר נשאר שיתנועעו הגשמים הארבעה על הצדדים המתחלפים אם בצורותיהם המתחלפות, ואם במקריהם המתחלפים, רק שהמאמר בשהמקרים הם מניעים היסודות על מקומותיהם המתחלפים בטל, לפי שצורות היסודות הם פועלות היסודות במצות האל ית', והם משימות אותם מה שהם בפועל, כי מצד החומר אמנם היה להם אפשרות המציאות, לכו, והצורות הציאו אותו האפשרות אל החיוב, אמנם המקרים נמשכו עליהם וחלו על נושאים שעצמותם כבר נמצא, ר"ל הגשמים המתנועעים אל צדדים המתחלפים, והצורות הם פועלות הגשמים אשר הם נושאי המקרים, והם אשר הכינו למקרים משכן, יהצורות⁽²⁾ הם המניעות הראשונות, והנעוטים⁽³⁾ באמצעות המקרים, ועוד כי זה החפץ הנכבד, והוא היות האש והאוויר והמים והארץ כל אחד מהם במקום מיוחד הוא עקר סדר העולם, וסבת מציאות המורכבים ומכוון מן האל ית', ולזה הוא מפועל העצם השופע מן האל ית' וית', רצוני הצורה, אמנם המקרים והמשיגים אינם בכונה ראשונה מהא ית', ואינם הכרחיים בהיות היסוד מה שהוא, אבל לפעמים יתנו בו, ולפעמים לא יתנו בו, כמו שנמצא החום והקור הולכים ושיבים על המים, איכות אחת מסתלקת, ואחת חלה, וכזה באוויר ובלתי שיוסף זה בסדר העולם, או יגרע דבר שהיה לו, שיעור, וחלקם מן המציאות חלק חלוש, והם אינם הממונים בהנעת היסודות אל הצדדים הטבעיים, ובשמירת הנהגת העולם וסדרו, וצורות היסודות הם המניעות אותם אל צדריהם הטבעיים להם, והם אשר שולח להם שם הטבע ראשונה, ונאמר שהטבע הוא התחלה מזה לתנועת מר שתיא בו מנוחותו, בעצם ולא במקרה, ר"ל שהיא יניע האבן אל מקום מה ויניחה בו, הנעה והנחה עצמית לא מקרית, ר"ל לא כהנעת הבנאי לאבן אל עליונות הגג והנחתו אותה בה, כי זאת ההנעה אמנם יעשה הבונה בהכרח, וזאת המנוחה יעשה באמצעיים, ישים אותם בינו ובין הארץ, ימנעו מהגיע אליה, וכאשר סר ממנה בקשה מקומה טבעית, וכאשר מנו מיני התנועה מצאום ארבעה, וזה כי מהם תנועות שאינם אלא מאופן אחד, כתנועת הגלגלים בסכוב, ותנועות היסודות תנועות ישרות, אם מלמטה למעלה, ואם ממעלה למטה, ומהם תנועות מתחלפות, כתנועות הצמחים יתנועעו שרשיהם יורדות, וענפיהם עולות, ויקבלו תמונות מתחלפות וצבעים משתנים בשוקים, ושרשים וענפים ופרחים וורעים, ושינוי התנועה בכולם נראה, מאריכה לקצת החלקים, ומרחיבה לקצתם, ועושה חלולים וקבוצים וגבנוניות וצבעים חזקי השנוי, ובבעלי חיים כמו אלה השינויים, ובהם עם זה יכולת על תנועות מתחלפות, בורח מדבר ונמשך אל דבר, ותנועות נפש הם ג"כ מתחלפות, כרחמי, ואכזריותו, ואהבתו, ושנאתו, והכמתו, וסכלותו, וחמסו, ויושרו, ונדיבתו, וכליתו, וכן התנועות מהם שהיא ברצון, והיא תנועת השמים כמו שנבאר, ותנועת הבעלי חיים, ומהם בכלתי רצון, כתנועת היסודות אל צדריהם הטבעיים, ותנועות הצמחים, והיו התנועות ארבעה: תנועה ברצון והיא בלתי משתנה, והיא תנועת השמים, ותנועה בכלתי רצון ואיננו משתנה, והיא תנועת היסודות, והנועה אין עמה

(1) בגשמיית כלומר מצד שהם גשם.

(2) והצורות פיר' בעבור שהם עושים היסודות למה שהם, והגשמים למה שהם.

(3) והנעוטים כמדומה לי צריך לכתוב ולא יתנועעו באמצעות וכו'.

אחר קנה הם שוים, וקו ג"ד שוה לקו ה"ד, היותר קטין כמו היותר גדול, וזה חלוק לא יתכן. הנה א"כ לא ישאר קו ה"ד שוה לקו א"ב, אבל הוא יותר קצר ממנו. ואם היה עם זה בלתי בעל תכלית, הנה בלתי בעל תכלית יותר קטן מקו א"ב הבלתי בעל תכלית, ומה שאין תכלית לו, לא יהיה יותר קטן ממך שאין תכלית לו, הנה א"כ קו ה"ד בעל תכלית, ונוסף עליו תחית ג"ה הבעלית תכלית, ויהיה המקובץ ה"ד ג"ד בעל תכלית, כי לא יתקבץ מבעלי תכלית בלתי בעל תכלית, אמנם קו ג"ד שוה לקו א"ב, והנה א"כ שני קו א"ב ג"ד בעלי תכלית ידועי השיעור ור"ל אפשר לרעת שיעורם, הנה א"כ אי אפשר שימצא קו בלתי בעל תכלית, ואחר שלא ימצא קו בלתי בעל תכלית, לא ימצא שטח בלתי בעל תכלית, לפי ששטח אם נמצא בלתי בעל תכלית, היה אפשר שיונת בו קו בלתי בעל תכלית, וכבר בוטל זה. ואחר שלא ימצא שטח בלתי בעל תכלית, לא ימצא גשם בלתי בעל תכלית, ובכלל במופת אשר בוטל זה בקו, בו יבוטל בגשם ובשטח ג"כ. וג"כ אי אפשר שימצאו דברים נמנים נמצאים בפועל בעלי סדור בלתי בעל תכלית, כי אמר דברים נמנים, נמצאים בפועל יורה שמספרם מספר ידוע בפועל, ואמר בלתי בעל תכלית, יורה על שאתה לא תוכל להגיע אל מספרם, והאומר זה, כאלו אמר כבר מניתי מזה שאין תכלית לו, וכבר באתי עד קצו והוא בלתי בעל תכלית. ועוד כי היותר בעלי סדור, הוא דבר בטל, לפי שמציאות הסדור בבלתי בעל תכלית בטל. כי הבעלי סדור הם אותם אשר להם התחלה ואמצע או אמצעיים וסוף, וכל חלקי הבלתי בעלי תכלית הם כולם באמצע, ומציאות נמצאים בפועל בעלי סדור בלתי בעלי תכלית, הוא כמציאות נמצאים בעלי סדור בלתי בעלי סדור, ויהיה החיוב והשלילה נמצאים יחד במאמר אחד, וזה בטל. כי הסדור יחייב שיהיה לרבר תחלה וסוף ואמצעי ואמצעים, ומה שאין תכלית לו, יחייב שלא ימצא זה לו, לפי שכל חלקי הבלתי בעל תכלית כולם באמצע. ועוד שאם היה גשם בלתי בעל תכלית לא יהיה במקום כלל, לפי שכל מזה שהוא במקום, שטחי מקומו כופים עליו, ולא יתכן בבלתי בעל תכלית שיהיה דבר אחר כלל כופה עליו, כי מה שהוא כופה לרבר, הוא יותר גדול ממנו, מצד שהוא מקיף בו, ואם כפה דבר על הבלתי בעל תכלית, היה יותר גדול מבלתי בעל תכלית, וזה בטל. ועוד כי הבלתי בעל תכלית לא יתכן שינוח, כי הנה הוא שוקט במקומו, ואין לבלתי בעל תכלית מקום, וכל שכן שלא יהיה הבלתי בעל תכלית מתנועע, כי המתנועע יעזוב רק ממנו מקום שיהיה מקיף בו, ויהיה יושב בו מקום, שכבר היה רק ממנו, והבלתי בעל תכלית לא יקיף עליו דבר ולא יהיה רק ממנו דבר. ואם היה גשם נמצא בלתי בעל תכלית, לא היה מתנועע ולא נח, וזה כולו בטל על הגשמים. וזה, כי כל גשם אי אפשר שלא יהיה במקום, ושהיה אם מתנועע, בו או נח בו. הנה כבר התבאר שלא יתכן שיהיה גשם בלתי בעל תכלית, ולא נמצאים בפועל בעלי סדור בלתי בעלי תכלית.

כתובים רומזים אל מה שקדם.

מהיות כל הגשמים בעלי תכלית: מי מרד בשעלו מים ושמים בורח תבן, וכל בשלוש עפר ארץ ושקל בפלם הרים וגבעות במאוננים [ישע' מ"ב: ושם]. הנה כבר ביאר זה הפסוק שהשמים ידועי השיעור בעלי תכלית, ואחר שהיו הם בעלי תכלית, הנה כל מה שיקיפו בו בעל תכלית, כי המוקף יותר קטן מן המקיף בלי ספק, ואמר איוב: נוטה צפון על תורה תולה ארץ על בלימה, ירצה באמרו ואיוב קו ו'. נוטה צפון על תורה, הקיפה הצפוני, ואמנם זכרו בפרט ולא הדרומי, להיות נראה סבובו באלקים, וזכר (') שהוא עומד לא אצל דבר. ואמר: תולה ארץ על בלימה על זר הרך ג"כ. והוסיף באשר זכר כי היותר נעלם מן הדברים, והיותר נסתר מהם מן הראות הוא מבואר נגלה

(') וזכר ר"ל ולא האמר שהתורה או בלימה הם דברים עצמיים.

אצל חשם ית' קרבר הערס המופשט, וזהו מרכז הארץ, כי הוא היותר נעלם מכל הדברים אל הראות למד' שיסתירהו העפר. ואמר איוב: בעדו ערום שואל נגדו ואין כסות לאברן ויש שם ו'. אלה שני שמות למרכז הארץ. אמנם היות בלתי אפשר להיות בבעל תכלית כח בלתי בעל תכלית, הנה זה מופתו: יהיה קו א' ו א ב ג ד ה ו הבעל תכלית בו כח בלתי בעל תכלית, וכבר חלקנו אותו בחמישה חלקים, ואם נרצה לחלק אותו ביותר או בפחות, וחלקיו הם, קו א' ב' ג' ד' ה' ו'. ואם יהיה כל אחד מאלו החלקים בו כח בלתי בעל תכלית, הנה בקו א' ב' כח בלתי בעל תכלית, ובקו א' ג' כח יותר גדול מבלתי בעל תכלית, ובקו א' ד' כח יותר גדול מבלתי בעל תכלית, ובקו א' ו' כח יותר גדול מאד מאד מבלתי בעל תכלית לו, ולא יתכן שיהיה בכל אחד מאלה החלקים החמישה כח בלתי בעל תכלית, אבל בכל אחד מהם כח בעל תכלית, ולא יתכן שיתקבץ מבעלי תכלית בלתי בעל תכלית, ולא יהיה כלל בשום בעל תכלית כח בלתי בעל תכלית, וכל גשם בעל תכלית. והיה ההקש כן כל גשם בעל תכלית, ואין בבעל תכלית כח בלתי בעל תכלית. ואחר שקויים במופת שלוח העולם אלוה יתהיג אותו, ושכחו בלתי בעל תכלית, הנה א' כ קויים שהוא לא יהיה גשם כלל ולא דבר מתחלק. ואמנם דברנו בזה עתה אגב גררא, כי לקיים זה הענין מקום וולח, זה במאמר השני מזה הספר.

הפרק החמישי.

בתנועה ומיניה, ושלא יתכן שתהיה תנועה אלא ממניע, ושכל התנועות תכליתן אל מניע ראשון, ושהמניע הראשון לא יתכן שיתנועע ממניע למעלה ממנו בסדר, ולא שתפול תנועתו בסבב.

התנועה שם נאמר ראשונה על העתקת גשם ממקום למקום, והיא התנועה הנופלת במאמר האנה, ועל תנועת חלקי הגשם ועל חלקי המקום עם השאר כל הגשם בכל המקום. והיא התנועה הנופלת במאמר המצב. ושני הענינים האלה הם אשר יבינום ההמון ממלת תנועה. אחר כן הפלוסופים העתיקו שם התנועה ג' כ אל כל שינוי יהיה לגשם מעט מעט בדבקות והדרגה, אם בכמה, כמו הצמחים או הבעלי חיים, יעתקו מהם מן הקומץ אל הגודל, או מן הגודל אל הקומץ, ואם באיך, כמה שיתחמם הקור או יתקרר החם, או ירטב היבש, או ייבש הרטוב, או ישחר הלבן, או יתלבן השחור. ובכלל בכל מיני האיוכות אשר כבר תארנום, כאשר נעתק הגשם ממין מהם אל הפכו, או אל דבר מן האמצעיים אשר בינו ובין הפכו שני בדבקות והדרגה, נאמר שהוא כבר נשתנה באיך. ונכללה התנועה בארבע מאמרות, וחם האנה, והמצב, והכמה, והאיכות, וזהו ענין התנועה. אמנם שלא יתכן שיהיה תנועה אלא ממניע הנה נאמר בו, שאם יתכן זה, עד שיהיה דבר מן הדברים יתנועע מאליו, היה הוא המניע והמתנועע מצד אחד. ועוד תדע אחר, זה ענין אמרנו מצד. אמנם עתה נאמר, שכל מניע הוא נוצח למתנועע, וכל מתנועע הוא נצח למניע. ואם היה הדבר אחד הוא המניע והמתנועע היה הוא הנצח והוא הנצח יחד, זה חלוק לא, יתכן. ועוד כי המניעה, בו הדבר אשר אליו התנועה נמצא בפועל, והוא למתנועע בכח לא בפועל, ויניעהו המניע כדי שישים אותו ג' כ בפועל, כאשר אשר לו החום בפועל, והוא למיין הקיום בכח, ויניע האש המים מעט מעט בדבקות והדרגה, בעבור שיגיע להם החום

(') מצד אחד כלומר מן הצדדים שיפרש מכאן והלאה.

אשר היה להם בכח, ויהיה נמצא להם ג"כ בפועל כמו שהוא באש. וכן המלמד והמתלמד⁽¹⁾ כי החכמה נמצאת למלמד בפועל ולמתלמד בכח, והמלמד יניע למתלמד אל שיגיע לו ג"כ החכמה בפועל כמו שהוא למלמד. ואם היה דבר מה הוא המניע הוא המתנועע, היה מצד מה שהוא מניע לו מה שאליו התנועה נמצא בפועל, שלם המציאות, ומצד מדה שהוא מתנועע אין לו מדה שאליו התנועה נמצא בפועל שלם המציאות, אלא חסר המציאות (ובכח, ולו⁽²⁾ מדה שאליו התנועה נמצא בפועל⁽³⁾ תמצואות ולא נמצא בפועל ולא שלם המציאות, זה חילוף לא יתכן. ולא יעבור שיהיה המניע הוא המתנועע בצד מן הצדדים. ודע שזה הענין אשר הבאנו עליו לך מופת הוה מפתח להרכבה ממסגרות הענינים הפילוסופים. וכן צריך להגדיל על האמתו. והשמר מהספקות המערערות עליו מזה: כי קצת הדברים יניעו דברים אחרים ואין להם מדה שאליו, התנועה בכח ולא בפועל. כמו הנפש תניע הגשם אשר בספרד אשר היותו⁽⁴⁾ במצרים הוא לו בכח, אל שיגיע במצרים בפועל, מבלי שתהיה הנפש במצרים בפועל. כי הנפש אינה במקום הנפנה ממנה, ולא במקום הנפנה אליו על דרך היות הגשם במקום. כי אין לנפש מקום, כי המקום אמנם הוא לגשם, והנפש אינה הגשם כמו שתרע עוד במופת, ואם היתה במקום, איננו על דרך היות הגשם במקום, אבל שהגשם אשר מוטל עליה הנהגתו היא במקום, ונגה אורה עליו והוא בזה המקום. הנה הגשם אשר בספרד הוא⁽⁵⁾ במצרים בכח, ואין לנפש היותה במצרים בכח. הנה כבר התבאר כי מה שאליו התנועה הוא למתנועע בכח עכ"פ, ואיננו למניע בכח כלל. אבל אם שיהיה למניע בפועל כשהיה המניע ממין המתנועע, כמו שיהיו יחד שני גשמים, או יחד שני עצמים פשוטים, ואם שיהיה למתנועע בכח, ולא יהיה למניע כלל לא בכח ולא בפועל, כאשר נתחלפו עניניהם, כנפש תניע הגשם במקום — בתנועות כמו אלה אי אפשר שלא יהיה בין המניע והמתנועע אמצעים — הנה כבר התבאר, כי המתנועע לו מה שאליו התנועה בכח על כן פנים, ואיננו למניע בכח כלל, ואם היה דבר מה יתנועע מאליו, הנה המתנועע והוא המניע, ואם הוא המתנועע והוא המניע הנה מדה שאליו התנועה לו בכח ואיננו לו בכח, ויהיו החיוב והשלילה מתחברים יחד, זה חילוף לא יתכן. הנה כבר התבאר שאין דבר יתנועע מאליו בשום צד וסבה. אך כל תנועה אמנם היא ממניע. וכבר יראה בקצת הדברים שהם המניע והמתנועע, וזה אמנם ימצא במורכבים בענין יתאמת שיהיה דבר⁽⁶⁾ ממה שהורכבו ממנו הוא המניע, ודבר אחר המתנועע, כמן הרופא ירפא עצמו, כי המרפא הוא הנפש, אשר לה עיון ברוע הנמשך מן הליחות הגבורות ביותר ממה שראוי, או בדעת איכותם, ותנגד מרביתם בחסר אותם, ורעתם בתקן אותם, אם אפשר, או בתרקה או בחסר אותם איך שיהיה כשתתאש מתקונם⁽⁷⁾. והמתנועע, המתרפא הוא הגשם הטבעי, המחובר מן היסודות ההפכיים העומדים על מזג מה, וכאשר נטה מקנו יחלה, וכאשר ישוב אליו יתרפא. א"כ הרופא איננו הנרפא, ושורה אלינו⁽⁸⁾ שירפא הרופא עצמו, או שירפא עובד ארמיה אילן מה. וכן כאשר יתנועע האדם ממקום למקום, ויחשוב חושב שהמתנועע הוא המניע, ואיננו

(1) והמתלמד ר"ל התלמיד.

(2) ולו: פיר' ויהיה לאותו דבר התכונה, שיהיה מה שאליו וכו'.

(3) צ"ל שלם.

(4) היותו כמו להיות.

(5) צ"ל היות וכו'.

(6) צ"ל דבר אחר.

(7) מתקונם צ"ל והוא המניע.

(8) ושורה אלינו ר"ל כי עובד האדמה והאילן שני דברים שונים וכן הרופא והנרפא כי הראשון הוא הנפש והב' הגוף וכאשר ביאר.

כן, אבל המתנועע אשר לא יניע דבר, הוא העצמות ויניעו הם המיתרים, ומניע המיתרים העצלים, ומניע העצלים, הגידים המשתרגים בהם, ומניע הגידים המוח או חוט השרדה, ומניע זה הרצון, ויחשוב⁽¹⁾ שאצלו יפסקו המניעים, ואין הענין כן, אך למעלה מן הרצון מניעים ומתנועעים, כל אחד מניע מזה שתחתיו, ויתנועע ממה שלמעלה ממנו. ורצוני מזה שלמעלה ממנו במדרגה⁽²⁾ ומה שלמטה ממנו במדרגה. וכן כאשר תעיין ענין הריחיים תמצא המתנועע אשר לא יוכל להניע הוא החטה, אשר תהיה קמה, ויניעה האבן, ויניעה האבן הקוטב, ויניע הקוטב האסנויה הנצבת, ויניע האסנויה הנצבת האסנויה היושבת, ויניע האסנויה הישבת חווק שפך המים, ויניע המים אל השפך החזק — סכר המים, וסכר המים עשאו יד אומן הסכר, וידו הניעתו הרצון, ולמעלה מהרצון, רצוניות יזכרו במקומם, ויורמו אליהם בזה הספר. אמנם אחר שכבר התבאר שלא יתכן שיהיה במציאות נמצאים בפועל בעלי סדור בלתי בעל תכלית, הנה כבר חייב במפורש שתכליתה כל התנועות אל מניע ראשון, או אל מניעים ראשונים, (כי לא נקיים⁽³⁾) עתה שהוא אחד, עד שנדבר באחרות במאמר התורה, אך ר' לנו שנבאר במופת שהמניע הראשון, או המניעים הראשונים לא יתכן כלל, ולא בשום פנים שיתנועע או יתנועעו. כי אם יתנועעו, ותנועה לא תהיה אלא ממניע, הנה יהיה למעלה ממנו במדרגה מניע יניעה, ולא יהיה ראשון, וכבר הונח ראשון, זה חלוק לא יתכן. וג"כ לא יתכן שתפול תנועתו בסבוב בשום פנים. המשרל בזה עגור אשר תראה, וזאם יהיה א' ינוע ב', והוא יותר חזק ממנו. אחר כן אם יהיה ב' יניע ג', הנה הוא יותר חזק ממנו. וא' יותר חזק מג' הרבה. אחר כן אם יהיה ג' יניע ד', וג' יותר חזק מד', וא' יותר חזק מד' הרבה מאד. ואם היה אחר כן ד' יניע א', הנה ד' יותר חזק מא', וא' יותר חלוש מד', וכבר היה א' יותר חזק מד' הרבה מאד, א"כ הוא יותר חזק ממנו הרבה מאד, והוא יותר חלוש ממנו, זה חלוק לא יתכן. והמניע הראשון לא יתנועע מאולו כי אין תנועה אלא ממניע⁽⁴⁾, ולא יתנועע מולתו כי או לא יהיה ראשון, וכבר הונח ראשון. ולא תפול תנועתו בסבוב, כי זה יביא אל בטל, ומה שיביא אל בטל הוא בטל. הנה המניע הראשון לא יתנועע בצד מהצדדים.

כתובים מעידים.

כבר הודעתך שאחה לא תמצא בספרי הקדש הענינים המבוארים בפילוסופיא האמיתות מפירשים בהם, אך תמצא בהם סתומים, יבין אותם הפקח, ויקחם העור כפשטם. אמנם שהתנועה לא תהיה אלא מהמניע, וידו עליה אלד השאלות הרכות הנמצאות בספרי הנבואה על סבות הנבואות⁽⁵⁾. כי אם יהיו התנועות והפעולות ממה שיתאמה ברת היותם מכלי סבות, לא תשאל אל סבותיהם. וזה כמו: מי יספר שחקים בחכמה [אויב לח' לן]; מי הקים כל אפסי ארץ [משלי ל' ד]; מי שת במזחות חכמה [אויב לח' לו]; מי תכן את רוח ה' [ישעיה מ' יג]; מי פלג לשטף תעלה וכבור שמים מי ולדו, או מי ירה אבן פנחה [אויב לח' כה], ושם כט' וי', ורבים מהדומים להם מאד, ותבאר מהם ההכרח על שאין פעולה בלתי פועל, ולא תנועה בלתי מניע, ומו שיאמין וזל זה הנה הספר יוכיחנו וישימנו ללעג לבני אדם. כמו שאמר על פרעה מלך מצרים אשר אמר לי יאורי ואני עשיתיני [יחזקל כט' ג].

⁽¹⁾ ויחשוב צ"ל ויש שיחשוב.

⁽²⁾ במדרגה ר"ל ולא במקום.

⁽³⁾ כי לא: כלומר לפיכך אמר או מניעים ראשונים עם שהוא אחד בלתי ספק.

⁽⁴⁾ צריך להוסיף מולתו.

⁽⁵⁾ צ"ל הנמצאות.

אמנם הגיע תכלית כל התנועות אל מניע ראשון, הוא מניע כל המניעים ויכול על בעלי היכולת, הנה זה ג'כ למצא בכתוב, כי כבר ידעת שמלת אל ידעה בזה היכולת, ולזה אמר אשר יראג מחולשת: הייתי כגבר אין איל [תהל פר ה]; אולתי לעזרתי חושה [שם כא ב]; וכפי זה הפירש אל אהים [יהושע כב כב]; יכול על בעלי היכולת, ובוה תארו ע"ה תחלה באמרו [דבריו י יז]; הוא אהי אלהים וארני הארנים. וכן אמר דניאל ע"ה באמרו על רוכב סרה עליו; ועל אל אלהים, ידבר נפלאות [דניאל יא לו]. ושוה שיתואר בשוה גדול יכול על בעלי היכולת, או מניע המניעים, אחד שכל מניע יש לו יכולת על המתנועע.

הפרק הששי

בכללים וקבוצים מהחכמה בנפש, נצטרך בזה המהלך אשר אנחנו בדרך שובאר שבין הראשון ית' וית' ובין העצמים הגשמיים אמצעים, וכי כוחותיו ית' מניעים אל הנבראים הגשמיים בהשתלשלות. ואלה האמצעים יקראו בלשון התורה מלאכים, ובהסכמת הפילוסופים שניים. וזה לא יתבאר במופת אלא מצד תנועת הנפש האנושית מן החסרון אל השלמות, ואם מצד תנועות השמים, עב היות שאנחנו אם נרצה שנביא ראיה על זה ג'כ מרשמים נמצאים על הגשמים הפחותים מן הבעלי חיים והצמחים, יהיה אפשר. אמנם אם אנחנו נסתפק על זה לבד, לא נהיה בטוחים שתהיינה החקרמות בלתי^א הכרחיות ולא יכנסו במופת, לכן הוכרחנו אל שנלך מדרך השלמות האנושי. ומדרך תנועת השמים, וכפי מה שתדע אחר זה. ונבאר ראשונה על דרך פירוש השם מה הדבר

אשר נקראהו נפש, ומה הדבר אשר הביאנו אל שנאמין שבמציאות נפש, ונאמר אנחנו: למה שראינו האבן והאילן והסוס והאדם כולן גשמים, אחד כן לאילן ולסוס ולאדם והזונה והגרול והולדת הדומה, ואין חלק בהם לאבן, והוא כולל משותף לשלשה, וראינו הסוס על דרך משל והאדם ייוחד, מוסף אל ההזנה והגרול והולדת הדומה, בחוש והתנועה, וחשגות אחרות מהדמוין, והציור וזולת זה ממה שיתבאר לך עוד, ואין חלק בהם לאילן ולא לצמחים כלל, וראינו האדם מלבד זה ייוחד באשר ישכול המושכלות, ויוציא המלאכות, ויבדיל בין המגונה והנאה במעשים, ידענו מכל זה שבקצת הגשמים דבר נוסף על ענין הגשמיות. לפי שהדבר או הדברים אשר יפעלו אלה הפועלות, ויכינו הגשמים אשר הם אל אלה התחפעלויות, רצוני שיראה וישמע, ויריה וישמע, נירמה עם זה ויצויר, אם היה זה הפועל והמכין להתפעלות הוא הגשם, יהיה חלק ראובן^ב והאדם והחי והאילן בהם שוה, כמו שחלקם בשם גשמים חלק שוה, אך אין ענינם כם שוה, הנה א"כ בקצת הגשמים דבר אינו גשם. וזה מופת אמתי, כי נעשה בו הקש תנאי מתדבק הונח בקודם^ג, כי הפועל הפעולות הכנות בגשם הוא הגשם, וחוייב ממנו נמשך כוזב, אחר כן נעשה מקביל הנמשך, והוליד מקביל הקודם, ובטלה ההנחה. וקדאנוהו אנחנו נפש, גורנו לו זה השם, מפני שהגשמים ינפשו בו, אם בהתנשמות או בהחכמה הנעלמת. ואחא אם לא ישר בעיניך זה השם, תשים לו איזה שם שתדעה. כי אין קפידא אצלינו בשמות, אחר שתדע שבקצת הגשמים דבר או דברים אינם גשם. וזה פירוש זה השם. אמנם זה הדבר או הדברים איך ראוי שיוגדרו ואם אפשר זה, הנה נאמר בו שאנחנו אי אפשר לנו שנגדרהו בשום

^א בלתי כלל לא דבר אחר כי אם.

^ב צ"ל האבן.

^ג בקודם כמו בהקדמה (שעויו).

פנים, ואין לנו בזה תחלה, כי אנחנו אמנם נגדיר מה שיש לו סוג וחברד, ואלו שני ענינים לא נשכלם לאותו אשר קראנוהו נפש, ולא לדבר בלתי גשמי, אך אנחנו נלך קובבים סביב ונגדור אותו מצד מה שקרה לו שינהיג הגשם, ונאמר שהוא שלמות לגשם. ולפי שבצמחים, כל שכן בבעלי חיים, כל שכן באדם שלמות איננו באבן, והגשמים מהם מלאכותיים: כביש, והכסא, והחלוק, ואין זה השלמות בהם, ומהם טבעיים בבעלי חיים, והצמחים, והאדם, הנה ראוי שנוסיף בגדר ונאמר, שהנפש שלמות לגשם טבעי. אמנם מן הגשמים הטבעיים מה שאין כלים לו, כמו הארבע יסודות ומהם מה שיש לו כלים כצמחים והבעלי חיים, ואין זה השלמות נמצא ביסודות, הנה ראוי שנוסיף בגדר, ונאמר שהוא שלמות לגשם טבעי כללי. ואם נרצה נאמר שהוא שלמות לגשם טבעי בעל חיות בכח, הנה בכך גרדנו הנפש כפי מה שיגרדה הפילוסוף, אחר שביארנו שמה רצוני לומר גרדנו מקרה צדופי בינה ובין הגשם. שנית ראוי שנחקור

אם הנפש עצם או מקרה

ואנחנו נסיר תחלה שתהיה מקרה בצד מן הצדדים ותהיה עצם, ונבאר העצם על כמה פנים ואמר, בעבוד שנרע אי זה מהם הוא נפש, כי לא יספיק לנו שנבאר שהוא עצם עד שנבאר באי זה ענין הוא נרצה. ונאמר תחלה שדעות אותם שהאמינו שהיו הנפש מקרה, דעות רבות. אמנם אנחנו לא נחוש בדעות אשר פגמם מבואר מאד, ואמנם הדעות אשר יקראו לאמרת, ואינם כן, רק שמדמים אותם לה, ראוי לסתור אותם. והדעות היותר קרובים לאמת כן, דעות הטבעיים בפי התחלפותם, ודעת אבוקראט היותר גדול מהם, והוא עליה הדעת רצוני שהנפש מוג. וגאלינוס ג"כ יראה ממקצת דבריו שיאמין זה הדעת, ומקצתם שהוא מסופק בו. והעולה מדבריהם הוא, שהגשמים בעלי האיכויות, כשהיו האיכויות בהם גמורים — רצוני החושים בתכלית, והקור בתכלית, וכן לחות, ויושב בתכלית — כי הגשמים אשר הם כן והם היסודות, לא יצאו מהם פעולות אחרות כלל, וזאת פעולת החימום והקירור וההרטבה והיובש. והגשמים הממוזגים מאלה התמוזגות קרוב מן השווי, כורעי הצמחים שבים מן פשיטות איכויות היסודות בהם, ויחייב להם שיפעל זה המוג בהם הזנה, וגדול, והולדת בדומה. והגשמים אשר הם אל השואת האיכויות יותר קרוב כטפות הבעלי חיים, הנה זה הקירוב מן השווי, וזה המוג המיוחד יפעל בהם מוסף על ההזנה והגדול והולדת הדומה יכולת על התנועה, והיא מפעולה ויכין אותה אל התפעלויות הנגלות, והם החושים החמשה, ואל התפעלויות הפנימיות אשר תזכרנה במקומותיהם. והגשמים אשר הם אל השואת האיכויות יותר קרובים, כטפת האדם בפרט, הנה זה הקירוב הרב השווי, וזה המוג המיוחד יפעל בהם, מוסף על מה שיש לשאר הבעלי חיים, יכולת על קנין המושכלות, והוצאת המלאכות, והבדיל בין המגונה והנאה במעשים, ויכין אותם להתפעלויות מוסף על התפעלויות שאר הבעלי חיים, כחמהרה⁽¹⁾ ימשוך אליה צחוק, וכעס ימשך אליו בכי, וכושף ימשך אליו צבעים ודועים בפניו וזולת זה. אמרו הפועל לכל אלה הפעולות הוא המוג. ומי שירצה לקרא נפש, אחר שידע שהוא אמנם ירמוז אל המוג הרשות ביד, כי אין קפידת בשמות. ומבואר שהמוג מקרה⁽²⁾, ואם נקרא נפש הנה הנפש מקרה. ומופת זה אצלם שהמוג בעוד שהמיד על שלמותו, הפעולות ירצו על שלמותם, ואם יזק המוג, יחלה הבעל חיים ויזקו פעולותיו, ואם הזק הרבה, ימות הבעל חיים, ויפסקו פעולותיו כולם. וזה הדעת קרוב מן היושר מאד, ולזה יעלה על לב אנשים הרבה, אלא שהיא יכולת במופתיים אמתיים. ואנחנו

(1) צ"ל כשמחה.

(2) מקרה פירושו כבאן, איננו דבר קיים.

נביא מופתים אשר לקחנו מהפילוסופים בזה, ואחר סתירת זה הדעת, הנה הדעת כל מי ששם הנפש מקרה יסתר, לפי שדעותם יותר חלושים מזה, ויותר רחוקים מן היושר. ונעשה בזה הרעיון בפרט כמו שאמר האל ית': רק הכפתור וירעשו רספים ובצעם בראש כלם וי' עמוס מ' א': אומר: כי הטפה כשהגיע ברחם, ולה מוג מאיכות היסודות מיוחד, לא נרחיק שיהיה זה המוג מכאן אל שימשך אל הטפה חומר ימנע מהתכתה, ויבא עליה תמורת מה שיתוך ממנה, ושהיה הבא עליה מן החמרים יותר מאשר יוהך ממנו, ותגדל, ושהיה המוג מבשר אותה ומקשה אותה, ושתהיה כאשר קשתרה, (והיא) מתחלפת החלקים, יהיה קושי קצת חלקיה יותר ויהיה עצם, וקושי קצת חלקיה פחות ויהיה שחוחים ומיתרים וזולת זה. אמנם אשר נרחיקה ולא יתאמת המאמר בו כלל, הוא, שיתחדש בטפה מהחום, חלקים, ונקבים, ומעברים, על מספרים ידועים, וגדלים ידועים, ושיתחדשו עצמות על תמונות ידועות, ומספרים ידועים, וכן גידים ועצלים במספרים ידועים, ושעורים מן הגדול והקושי, והרבות ידועים, ושיתחדשו כל אלה חבורים מיוחדים, נמצאים בענין אחד בכל אישי המין בין שיתחדשו מזוגים או לא יתחלפו, לא יתחלפו אלה התבונות והשעורים, והמספרים, והחבורים, והשעריות, והחלקיות, כאיש מאישי המין כלל. וכל אלה הדברים כבר הובלו על תכלית בדרך חכמה, כדי שימצא בדברים⁽¹⁾ המונחים לתועלת האברים, ואין ליסודות חכמה, ולא למוג, א"כ אין כל אלה הדברים ממוג. ועוד כאשר יתמוגו דברים הפכיים לא ישאר זה המוג אלא מעט, אחר כן תהיה הנצוח ליותר חזק, וימס המוג וחשוב הפשיטות. וזה כמו המים החמים מאד הרתחים, כאשר נערב אותם במים הקרים ויהיה מהם מים קרובים באיכותם מן השווי, לא יעמדו אלא מעט עד שישוכו אל הקרירות, לפי שהחלקים האשים היו מעט, והמימיות הרבה, וישוכו המים מהר לטבעם. אמנם זה המוג קרוב לשווי כבר ימצא לבעלי חיים, וישאר ב, מאה שנים ויותר. ופעמים ישאר בקצת הבעלי חיים מאות מן השנים, כמו שימצא זה בנשרים, ומן אחד מן העוף זכרו אבו מעשר בעל חכמה הכיכבים בספר ההילאג. ופעמים ישאר בצמחים אלף שנים, כמו שיהיה זה באילן הזית, כפי מה שמפורסם ממנו, והמוג אין לו מטבע, שישאר נשאר, אם לא יהיה לו שומר, יעכב הנוצח מפשוטיו⁽²⁾ מהפסיד לנצוח. וכאשר יסתלק זה השומר, יפסד המוג אשר כבר נשאר מאה שנה, ביום אחד, ויקרעו חלקי הגשם אשר תיה נושא לאותו האיכות, המגיע לו מהתמוגות האיכות. וזה הדבר איננו מוג אשר בהשארותו ישאר המוג, בהעדרו יפסד המוג והגשם אשר היה נושא לזה המוג. והדבר אשר יפעל בו, נקראתו נפש. ובכלל, ההתמוגות אמנם הוא על שני מינים: התמוגות מבלי דבר נופל מחוץ, כמו שיתמוג על דרך משל הצאבר ברבשו, והתמוגות עמו דבר נופל מחוץ נוסף על עצמות המוג, כהתמוגות העפר היבש במים, ושוכם טיט רטוב. אחר כן, יבא על המקובץ מהם חותם בו פתוחים, ויחדש בו צורה מה. אמנם המין הראשון הוא שני חלקים, וזה שהתמוגות כשלא יגבר בו המרירות על המתקות, או המתקות על המרירות, הנה זה יחויב הפשטת כל אחד מן האיכויות, ונשאר הנושא רק מראות אחד מהם בו. ואם היה הניצוח לאחר מהם, הנה זה יחייב שיהיה האיכות הגובר נמצא בגשם הנושא אותה, אמנם לא גמר, ויהיה המוג לעולם. ואמנם⁽³⁾ יחייב אם המסת איכויות פשוטים והעלמתם לגמרי, ואם חולשת הגובר מאיכויות והראותו עם זה לא בפשיטותו והמסת המנוצח, ואין למוג דבר זולת זה. ואין מוג הבעלי חיים והצמחים על דרך שיתבטלו בו איכויות היסודות הארכערה לבד או על דרך שיתראה בו האיכות הגובר, והוא עם זה נשאר לא פשוט לבד, אך שם יתרונות גדולות על מה שהיו הפשוטים מחייבים. ומה שחיה

⁽¹⁾ צ"ל בספרים.

⁽²⁾ מפשוטיו כלומר שלא יפשיט דבר מחוץ המתנגד לנצוח, ויפסיד אותו.

⁽³⁾ ואמנם ישוב לבוא אל תמצית הדבר שספר עד הנה.

כן לא יתאמת אלא אם בא דבר מחוץ וזלת הפשוטים, א"כ בבעלי חיים, והצמחים רבר בא מחוץ, והוא במורכב רצוני בבעלי חיים או הצמחים כחלק ממנו, כי הוא כשיעדר לא ישאר מה שהוא: והבעלי חיים והצמחים עצם, ומה שהוא בעצם כחלק ממנו הוא עצם. כי אנחנו כבר גרדנו לך המקרה בשהוא הנמצא בדבר לא כחלק ממנו, והדבר הבא על הגשם אשר עשאו, וצוירו, ויעמוד בו כחלק ממנו, ויפסוד הגשם בהעלחו ממנו, ולא ישאר הוא מה שהוא הוא וזלת המוג וזלת דבר מן המקרים. וכאשר לא יהיה מקרה, הנה הוא עצם. כי האנשים אשר טעו⁽¹⁾ וחשבו שדבר מה לפעמים יהיה עצם בבחינה מה, ויהיה מקרה בבחינה מה, הוא דעת נפסד, ויש עליו תשובה: וכבר היה אכן גבירול מזה הדעה ג"כ, כמו שנמצא בספרו אשר קראו מקור החיים: והעצם והמקרה אין אחד מהם עצם או מקרה בבחינה מה, או בהתיחסות אל דבר מה, אך העצם הוא עצם בעצמו, והמקרה הוא מקרה בעצמו. ואנחנו לא נתעסק להשיב אל בעלי זה הדעה, כעבור שלא יאריך הספר. וקו שירצה זה הנה לפניו ספרי האמתים מן הפלוסופים: אמנם אנחנו די לנו שנאמר שכבר קייים שהנפש אינה מקרה כלל, וכל מה שאינו מקרה הוא עצם. הנה הנפש עצם. ואחר שהיה השם עצם נאמר על פנים רבים, הנה נשאר עלינו שנבאר על אי זה מקום נאמר בנפש שהיא עצם. וזה שהעצם יאמר על ארבעה דברים: על ההיולי, ועל הצורה, ועל המורכב מהם רצוני הגשם, ועל הנכדל, רצוני כנכדל ענין שעוד יתבאר לך אחר זה. וזה, שבמציאות עצמים אינם גשמים, ואין להם החלות בגשמים. ואחר שלנפש החלות בגשמים, הנה אינה מן העצמים הנכדלים (בדבר) יעור שיש לה החלות בו. אמנם היות הנפש הוא הגשם, הנה כבר בוטל בדברים אשר קדמו. ויותר בטל מזה שתהיה הנפש עצם בענין ההיולי, אחר שהיה ההיולי מתפעל ולא פועל, והנפש תפעל הגשם. הנה כבר נשאר שתהיה הנפש עצם בענין צורה, וכבר ביארנו לך שהצורה היא העצם אשר תורח על ההיולי המשותף לדברים מתחלפים, ויחד אותו באחד מאותם הדברים המתחלפים, וישימנו הוא מה שהוא בהוציא אותו מן הכח אל הפועל, והוא עם זה פועלת הגשם⁽²⁾. והיא במורכב ממנה ומן היולי, נמצאת בו כחלק ממנו, והוא צורת הגשם, והיא פועלת אותו, והיא תכלית ג"כ. כי אנחנו עוד נבאר לך, שהגשם אמנם מציאותו מפני הנפש, וכדי שהגיע בו על שלמותה. וזה אמנם יתבאר לך בגשם והנפש האנושית בפרט. הנה כבר ידעת שהנפש עצם בלתי גשמי, ושהוא עצם בענין צורה, ושהוא בגשם המחובר ממנה ומגשם⁽³⁾. הוא היולי זה המורכב נמצאת (במורכב) כחלק ממנו. ואחר שכבר התבאר זה נזכור אחריו

כוחות הנפש

ונחלקהו בחלוקה ראשונה לשלשה סוגים, והם סוג הכחות הצמחיות, וסוג הכחות החיוניות, וסוג הכחות האנושיות. והצמחיות הם אשר בהם יהיה הזנה, והגדול, והולדת הרומה. והנפשיות או החיוניות או איך תרצה שיקראהו, הם אשר בהם תהיינה ההשגות הנגלות, והפנימיות, והתנועות. והאנושיות הם, אשר בהם יוכל מין האדם בכחות עיוניות ומעשיות תיחדו. וזאת החלוקה כאשר יבחנה מורה על האמרה, ימצאנה טובה מן החלוקה אשר פשט מנהג רוב מן המחלקים, וכל שכן הרופאים שיקראו שמות כאשר ישימו הכחות החיוניות לבדנה, והכחות הנפשיות לבדנה, וראוי שיתאמת, שהמכוון

⁽¹⁾ צ"ל טענו:

⁽²⁾ פועלת הגשם כלומר הגשם המשולח.

⁽³⁾ ומגשם צ"ל ומתסודרות או מגשם המשולח. שבכש סופר יש כאן, ולפי הענין כן צריך לכתוב, ושהיא ביסודות המחוברים ממנה ומהיולי, ושהיא בגשמים שמחוברים ממנה ומתסודרות (והם המורכבים) ככולן נמצאת כחלק ממנו.

האחרון כבר יאית הגשמים אשר בעולם הטבע אמנם היה, בעבור שיוזקק מעולם ההויה והפסד אשר כל האישים שבו נפסדים, עצמיים בלתי גשמיים, נשמרים מן ההפסד, והיא הנפש האנושית, הנשלמת בטוב החכמה וטוב המעשה, ומופת זה, שהשלמויות המגיעים לגשמים כאשר הגיעו אל הנפש האנושית נחוו, והיו הגשמים הטבעיים המתנועעים אל השלמות נחו שקט. מכלתי מונע, וכל מתנועע אל דבר כאשר נח מאין מכרית, הנה כבר הגיע אל מכונו האחרון: ובצמחים גשמיים ודברים נוספים, ובבעלי חיים צמחיות ותוספות, ובאדם חיוניות ותוספות, ולא נמצא גשם בו אנושות ותוספת או תוספות. אכן מן הגשמים מהם מה שעמד שלמות, אל גבול הצמחיות לבד, לא יחייב מזגו הלוך אל שלמות יותר, ומהם מה שהגיע אל גבול החיוניות, ולא חייב מזגו אל שלמות יותר, ומהם מה שהגיע אל גבול האנושיות, אמנם אישי האדם יתרום בשלמות יתרונות להם מרחב גדול מאד, יותר גדול מכל מה שהוא בכל מין אחר, עד שהפחות מזה המין הוא היותר רע שבעולם ההויה וההפסד, והיותר פחות במדרגה מכונת, היענה הרבה, והחשוב מזה המין הוא היותר טוב שבו, ותשתתף מדרגתו למדרגת המלאכים, כמו שנאמר: ותחקרהו מעט מאלהים. והמאמר אשר נאמר בו: "כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל חנינא בני, וחנינה בני דל, כקב הרובין מערב שבת לערב שבת". הוא מאמר בחבלי האמת, לא נרצה בכל העולם כולו השמים והארץ, אלא עולם ההויה וההפסד לבד, ולא נרצה בשביל חנינא בני בשבילו לבד, אבל בשבילו ובשביל כל מי שהוא ממינו, וזה סלת זה העולם והמכון החבלי בני, וביתרון הבעל החיים הכלתי מרבר על השועים נאמר בספרי הנבואה: ידע שור קנהו וחמוד אבוס בעליו [ישעיה א' ג'], ויאמר: גם חסירה בשמים ידעה, מועדיה וחור וסין ועגור ידעו את עת בואנה ועמי לא ידעו את משפט ה' [ירמיה ח' ד']. וזה קצה אחר בפחיתות. ואמר בקצה העליון: ראה נתתיך אלהים לפרעה ואחרון אחיך יהיה נביאך [שמות ו' ב']: ומה, ישוער יותר מאיש ישולח נביא מתחת ידו, ויאמר בזולתו—עליהם כולם חשלים: כטרם אצרך בבטן ידעתך ובטרם תצא מרחם הקרשתיך, נביא לגוים נתתיך [ירמיה א' ה'], ואומר: ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנשוך ולנחש ולהאביר ולהרוס לבנות ולנשוע [ושם א' י']. הנה זה הוא רחוב זה המין, ואלה הראויות הביאו אלהים שתוף הרביר, ועוד נזכר הנבואה ונקיימנה, ונתאר תנאיה, ומדרגות האנשים בה במאמר השני בפרק נפרדהו לזה. אמנם עתה נשוב אל מה שהתחלנו בו ונאמר, כי העצמים הפשוטים הנכבדים אשר יקראו מלאכים—ונבאר להם כמות מצאותם אחר זה—אינם גשמיים, ואין להם איכויות, וכל מה שיש לו איכויות, וכל שכן כשהיו איכויות פשוטים לגמרי פועלים פעולותיהם, הוא אשר הפכו אורב להתנגד לו, וחורא הולך אל ההפסד, ומהשלמות יותר רחוק, ומדרגת אלה העצמים הנכבדים רחוק בקצה האחרון, וכל מה שהיו הגשמים יותר חזקי התמוגגות, ויותר רחוקים מפשיטות האיכויות, היו יותר קרובים לעלות אל מדרגות אלה העצמים והחכמה והשגה האלוהית תתברך ותתעלה חויבה המוגת היסודות, קצתם נושאים לחות גמור, וקצתם נושאים יובש גמור להעשות גשם מורכב, לו נפש צומחת, ובו שרמוטים ותמונות, כי כל דבר שהחפץ בו שיהיה משורטט ושהיו בו תבניות, אי אפשר בו מכלתי לחור, בה יקבל התבניות בקלקה, ומיובש תיבש הלחות ימנע מפשיטותיה, בענין יתקיימו התמונות בו ולא יתפרדו פנקרית. ושהיו אלה האיכויות כאלו הם הרבר הראשון שהוצרך אליו כהויה המורפבים, והם נושאים ועובדים לכל מה שאחריהם. והוצרך ג' אל שיהיה בממוג חום, בעבור שיקלו בו תנועות מוונותיו ולחיותיו, ורחיית מותרותיו, ושהיה בו קור משבר, מפשיטותו החום המלחוב לכל מה שיפגשוהו, ולשהיה הקור ג' כשיהיה הוא יותר גובר מעט בנמוג, ותעבור בעשותה מנחות והשקמים, יצטרכו

(*) משבר כל' מעכב.

אליהם המזונות בעוד שמתעכלים, ויצטרך אליהן ג"כ כוולת זה. והיה הגשם אשר בו הלחות והיובש בלתי גמורים מורכב לחום ולקור הבלתי גמורים, והלחות והיובש יעברום ויכנעו להם ויתפעלו מהם. אחר כן הגשמים הנמוגים לפעמים יהיה מזגם קרוב מן הפשיטות. והארציות כבר נמוגו עמם אידים ועשנים על שיעורים מתחלפים, והקנו להם מזגים מתחלפים. חייבו על המזגים צורות מתחלפות, הם מחצבים, ולא אמר אחד מן החכמים שיש להם נפש, אך אמנם יולכסם על שלמותם האפשרי להם הדבר אשר נקראו טבע לבד. אכן המזג כאשר היה יותר רחוק מן הפשיטות ויותר קרוב אל השווי, הוכן לקבל צורה יותר נכבדת, והיא צורת

נפש צומחת, היא נמצאת בכל הצמחים, וימצא בבעלי חיים ג"כ כמוה, לא (היא בעצמה) כמו שנבאר לך עוד. ולה שלש פעולות יקראו ראשיות, להיותן נעברות מוולתם, ולה ארבע פעולות עובדות. והראשונה שבפעולות הראשיות: ההזנה, וענינה, שהגשמים הנמוגים תמידית ההתכה, למה שבהם מן החום והלחות, ומדרך החום שיתוך הלחות תמיד, בהשקעו בו, והפרידו חלקיו והקמינו אותם הקמינה גדולה מאד, עד שיהיו אידים, ויצאו בנקבי הגשמים הנקראים מסאם ויתפורו, ואם התמיד על הגשמים, ימסו ויכלו קודם הגיעו להם התכליות המכוונות, במציאותם, ולכן הוצרך לתמורת מה שיתך מהם. והפועל הממונה על זאת הפעולה יקרא כח הן, והוא נעבד מארבע כחות: אחד מהם ימשך אליו מלחיות הארץ חלקים נאותים שיהיו המורה ממנה שיתך מן הגשם. והשני יחזיק הנמשך אשר הוא מזון בכח בעוד שנעשרה מזון בפועל. והשלישי כח יקרא מעכל ומשנה, ידמה הנמשך לגשם הנמשך עליו, ויתחפכה אל שריגים ועלים, פרחים וזולתם. ולפי שאי אפשר שיתדמה כל הנמשך בנמשך אליו נשאר ממנו מלבד המתדמה מותר, לא יצטרך אליו, ואם נשאר בגשם הזקוק והפסד, הוצרך אל כח רביעי, ממונה לרחות מה שנותר והוציאו כשרפים.

והעלים ג"כ הועילו בשמירת הצמחים והן על פרים הוא מותר⁽¹⁾. וכבר התעסק החכמה במוותרים⁽²⁾ בתועלות גדולות. והיו לכת הורה ארבעה כחות יעברוהו והם: המושך והמחזיק, והמעכל, והרחות. ואלה הכחות הארבעה יעברום שתי איכויות, החום והקור, כרי שישלמו בחום, התנועות אצל המשיכה והרחייה, ובקור שברון החום עד שיהיה פושר, ויאות להשקיט המזון והחזיקו. והחום והקור יעברום הלחות והיובש. ויתחבר היובש אל המשיכה או החזקה, והלחות אצל העיכול או הרחייה. וכאשר יעברום אלה הכחות הורידו הם בגשם המותר מה שנתך ממנו. ואם לא היה שם פעולת זולת זאת נשאר העובר המצוייר על שעורו, והצמח המצוייר על שעורו, לא יוסף דבר מהם גודל, והחכמה אמנם גזרה שלא תגיע הנפש הצומחת אל מכוונה האחרון אשר נזכרה, עד שיהיה לצמחים ולבעלי חיים שעור מה, רצוני שלא יהיה מאיש, מצמח, או מחי ההולדה, עד שיגיע זה האיש לתכליתו, וכאשר יגיע לתכליתו, ירוץ אל תכלית זולתו. כי הוא אם רץ אל תכלית זולתו קודם הגיעו לתכליתו, והנולד ג"כ בכך, והנולד מן הנולד בכך, לא יהיה אחד מהם רץ אל תכלית עצמו, והיו כלם נמנעים משלמותם הראויה להם, והיה זה ענין להם. ולזה גזר היושר והחכמה שירוצו כל איש אל תכלית עצמו, וכאשר הגיע ירוץ אחר. כן אל תכלית מינו. ולזה הוצרך ראשונה אל כח מגדל יוקיף בצדהו הגשם תוספת על התחסות טבעי, רצוני שיביא אל האבר היותר גדול כשירבה, ואל היותר קטן כשימעט, עד שיגדלו כולם והם שמורי התחסות. לא כמו שיקרה אצל חשקיו והנפחיה, אשר לא יגדלו בה האברים כלם בשוה, עד יסחרו

⁽¹⁾ לא היא בעצמה פ"ה הנפש הצומחת בב"ח איננה הנפש הצומחת בצמחים.

⁽²⁾ אפשר שצריך לכתוב נראה כמותר.

⁽³⁾ במוותרים הנראים או המדומים בצ"ל.

הענינים, ויהיה שוה עובי השוקים ויצא מכלל⁽¹⁾ משמר היחס הטבעי. וזה הכח המגדל יעבדוהו הכח הזן, בהכינו לו הלחיות הנולדות על הגשם, ושימם בענין יצא לגדל הגשם. ומכאן שהזן כאשר עבדו, הנה כל עובדו הזן ג"כ יעבדוהו, על הסדור אשר תארנו. ובכל זה הזמן רצוני המשך הגדול ושיגיע הגשם אל תכליתו, יהיה הכח המוליד אשר הוליד הגשם ראשונה, והגיע בו, נסתר, בלתי מתנועע. וכאשר הגיע הגשם לתכליתו או קרוב, והרגישה הנפש שכחה המוליד כבר הגיעה עתו להתנועע, אז עבר המגדל בתקוני הכח המוליד, ולא תעזוב הנפש כחה המגדל שיפעל פעולותיו כפי מה שעבד מצד חיוב טבעה, רצוני שתוסיף בכל צדדי הגשם תוספת על התיחסות טבעי, אך הכרחו להשיג בגידול אברי ההולדה מן האנשים, והשנים מן הנשים, יותר משאר האברים. וזהו ממה שיתבאר בו שאין המזג לבדו הוא העומד לעשות אלה הפעולות, אך שם דבר, לו כוונות חכמיות יותר עליונות מן המגז. ויתבאר בו ג"כ שהכח המגדל הוא זולת המוליד. כי המגדל לפעמים ימצא מוכרח יוצא מטבעו אצל שומו ההשגחה בקצת האברים יותר מןולתם, בחלוף מה שיגדור טבעו. וכן עוד נקח ראיה על שהזן זולת המגדל, כי אחר העמידה, רצוני אחר הארבעים שנה מחיי המין האנושי יסתלק הגדול לגמרי, ותשאר ההונה, והנשאר זולת המסתלק כלי ספק. וכאשר הגיע הגשם תכליתו או קרוב, יתנועע אליו כח ההולדה, ובקש המשגל או ההורעה, כי הפרחים בצמחים כמו ההורעה בבעלי חיים, והורעים בהם כמו השכבת זרע בבעלי חיים. ואצל התכלית או בקרוב ממנו תהיה ההולדה, והיא היותר נכבדת ממדרגת הנפש האנושית⁽²⁾, כי בה יתמיד המציאות ויושמר. ולזה ימצא לבעלי חיים החמלה הגדולה על הבנים, להשאילה בו מין מחגעת המציאות, לזולתו, ומציאותו נצחי. וזה ההולדה שישלים לבעלי חיים, ושישפיע המציאות לזולתו, ושיתמיד מציאותו במין מה, רצוני התמדת המציאות המיני אי אפשר שירבק במציאות האיש הגשמי, לפי שהקש יהיה כן: כל גשם בעל תכלית, ואין בעל תכלית אחר בו כח בלתי בעל תכלית, תהיה התולדה: כל גשם אי אפשר שיהיה בו כח בלתי בעל תכלית. האלהים⁽³⁾. אם לא תבא אליו מזולתו. וכבר התבאר שכתורת הנפש הצומחת, שלש ראשיות, הזן, ואחר המגדל, והוא עובד הזן, והמוליד המגדל והזן. וזה המוליד הוא תכלית הנפש הצומחת ושלמותה. והכח הזן יעבדוהו הארבעה אשר זכרנו, והיו כחורת הנפש הצומחת, שבעה כחות, שלשה ראשיים, וארבעה עובדים. ואם לא יהיה כמזג האותות⁽⁴⁾ ולא הכנה ליותר מזה השלמות, עמד והיה צומח, רצוני הצמח אשר חיוב מזוגי. כי לצמחים ג"כ רוח גדול, ובו מדרגות רבות כמעט לא יספרו, ואם הייה המזג יותר נכבד הוכן הנפש⁽⁵⁾ לקבל שלמות כל מה שזכרנו ומוסף עליו

הנפש החיונית, וכבר זכרנוה עם הצומחת, כי הביאונו הזנה הצמח והחי וגדולם ותולדותם משותפים, ועתה נבדיל כל אחד מן האחר, ונכיר כל נפש בכחותיה ופעולתיה והתפעלותיה, ונאמר: שהמזג היותר פחות, הוא אשר לי הגדול וההונה והולדת הדומה לבד. והמזג היותר נאות הוא אשר לו תוספת על מה שזכרנו שני כחות, והם בשלוח⁽⁶⁾ השגה והנעה. ושניהם יעבדו כח בו, בהם יברח מן המזיק ויקרב אל הערב, והוא יקרא כח מתעורר. והמנוע הקודם בשני אלה לבעלי חיים הוא ההשגה. וההשגות רבות, מהם נגלות, ומהם פנימיות, והראשונות שבהשגות הנגלות שתי השגות והם

- (1) מכלל משמר כלום חק.
- (2) האנושי נראה שכן פיר' והוא היותר נכבדת מכל מדרגות שהם למטה ממדרגת נפש האנושית.
- (3) האלהים לשון שבויה.
- (4) האותות, מלשון יאותו לכם.
- (5) צ"ל הגשם.
- (6) בשלוח כמו בתחלש.

המשוש והמעם והמשוש מהם יקדם אל המעם, רצוני שהוא כמו הכדל לבעלי חיים, יוכרז בו ממה שאינו בעל החיים, כי מי שאין לו משוש אינו בעל החיים, עם היות שלפעמים נקרא גשמים אין חוש להם, חיים, ונאמר שלהם נפש וחיות, והם הצמחים כלם. אמנם אנחנו לא נקראם בעלי חיים, ונאמר שבהם היות כחיו האבר הנרדם כמו שאמרנו, וחלקם בחיים חלוש. ואמנם מה שיש לו חוש המשוש הנה הוא בעל חיים. והמעם ימשך לו ג"כ, כי לא יעדר ממנו אחר מבעלי החיים. אמנם שאר החושים לפעמים יהיו לבעלי חיים, פעמים לא יהיו להם. והמשוש הוא התפעלות יתחדש בעור הבעלי חיים, ויחוייב לבלו אשר כבר יהיה מרגיש, במה שיפיר ממנו מן העצבים החוש הוה הצומח בו מחוט השדרה, או המוח אשר לו החוש הראשון, והיה לזה משיג הפכיים רבים, רצוני החוש והקור, והלח והיבש, והקשה והרך, והרבק והנפרד והשעיר⁽¹⁾ והחלק, וחכבר והקל, עד שיש יחשב שהמשוש כוחות רבים ושיגו השגות רבות אך הם מגוללות בכשר ויחשב כח אחד, וירבו החושים כפי סברת זה בעל הדעת ולא יהיו חמשה. ואין ספרנו מוכר לשפוט בכמו אלה העניינים לאורך המענות בהם. ואנחנו אמנם נכוין בזכר אלה העניינים הטבעיים, חנוך המעיין בזה הספר, עד שיגיע אל מרה שנרצה לזכרו מן העניינים האלהיים, והוא כבר הורגל ונתחנך. ונאמר עתה כי החוש המשוש הוא חסר מהאל ית' בבעל חיים, ולולי הוא לא שוער באש השורפת המפורת חלקיו⁽²⁾, ולא בשלג המרדימו, ולא בכבר⁽³⁾ המשכרו. ויתחבר אל זה החוש במעלה חוש המעם, והוא יכריל לו בין הרבר אשר יאות לו להיות מוון, ובין הדבר אשר לא יאות לזה, והוא אשר ישיג בו תשעה מעמים, המתוק, והרשן, והמלח, והמר, והחריף, וכולם חמים. והעפיץ, והקובץ, והחמוץ, והתפל וכולם קרים. ואי אפשר שיהיה נעדר הבעל החיים מאחד מאלה החושים, לפי שהם הכרחיים בחיים. ואם היה המוץ יותר נכבד ויותר מוכן אל השלמות, יהיו לו הנשאים. והיותר קרוב מהם אל המעם

הריח, והוא חסר גדול מהאל ית' בבעלי חיים, כי הרבה מהדברים הנטעמים הם רעי המעם מאד מצירים לחיים. וחוש הריח יספיק למנוע חוש המעם להתעסק בטעמיהם, בהגורו ממנו מרחוק, וזה שלמות והוא הפעולות יתחדש בשתי תוספות המות. המתפורים⁽⁴⁾ באויר מגיעים אל שתי תוספות הנזכרות בשאיפה. והשאיפה ג"כ חסר מהאל ית' בבעלי חיים היותר שלמים, לפי שבו יריח כשירצה ויעמוד מהריח כשירצה, והבעל החיים היותר חסר כמו הרק לו נקבי הנחירים⁽⁵⁾, ולא נבראו בו לחנם אך יריח בהם. אמנם לפי שהיית הריחו מבלי שאיפה כי לא ישאף, מי שלא יתנשם, ולא יתנשם מי שאין לו ריאה, הית הרג יריח, ירצה או לא ירצה, ויגיעו אליו הריחות ולא יכול לרחותם ולא לאחר אותם, אלא בהרחקו מהם. כמו שיראה, ירצה⁽⁶⁾ או לא ירצה, כי אין עפעפים לו ירפה בהם. וימצאו העפעפים לבעל חיים הנכבד, יראה בעיניו כאשר ירצה ויפתירם בעפעפים וישקטם כשירצה, וישמרם מן האבק והעשן ושאר המזיקים. ומן החושים החמשה

השמע, והוא חסר מהאל ית', לפי שבו אפשר שיבינו קצתם לקצת. והבעל חיים המדבר בפרט יקבל תועלת בזה החוש היותר גדול שבתועלות.

(1) והשעיר (das Kaufe).

(2) חלקיו כלומר של בע"ח.

(3) בכבר כלומר במשא.

(4) המוץ כלומר מדברים שנתנו ריח.

(5) לו נקבי יכו' כי לא ישאף והו' דעת הקדמונים והאחרונים הכריעו כי הדגים ישאפו ויתנשמו ומה שיקרה ההמון אזני הרג המה בכנפי ריאה לו באמת.

(6) ירצה וכו' כלומר על כרחו יראה.

כי יביא⁽¹⁾ האחד מרשע שבגש האחר. והפועל לזה החוש הוא מרשע שיתחדש באויר אצל הגמר הכאר המכה למוכה, והמתפעל ממנו הוא העצב השמות בקצה פנימיות. האוזן הנקרא בערבי סמאך. וזה העצב עליו מופקד באזנים מחובר באויר המקיף בגשם, וכאשר יתמוגג האויר בגמר ההכאה בין המכה והמוכה, יתמוגג גם האויר (המגיע) אשר באזנים, והרגיש העצב השמות על הסמאך בהתמוגגו. והיה זרז ההרגש⁽²⁾ בעל קול בכח, כמו הנחשת והאבן והגשמים הקשים, כי הם בכח בעלי קול, וכאשר הבס דבר, חודש מהם קול בפועל. לא כמו הנוצה, והספוג, או החבן, או מה שדומה להם ממה שהלקיו ספוגיים הרבה. ואמנם הקול בכח לגשמים הקשים. ואם היו עם זה חלקלקים רקים כמו הכלים המקובבים העשויים מן הנחשת הציני הנקראים טנגהאראת, היה זה יותר עוזר להיותם בעלי קול, כי החלקלות יחייב רחיית הקול פתאום, ויהיה בחוש יותר חזק. והשעירות יחייב המשך דבר אחר דבר, ויחלש רשומו בחוש. אמנם הקערירות יחייב המנע יציאת האויר המוכה, וקשקשו וצלצלו, עד שיהיה האחת להברור רבות, ויתחדש לו כרמורת ההברה המתחדשות, כשיצק חצוץ במקום מקובב, או בין חרים גבוהים מונעים מלכת האויר המוכה לפניו, ויסוג אחר, ויהיה ממנו ההברה. ומין החושים החמשה

הראות, והוא השגת הכח אשר בחלק המוקדם מן הרוח הנפשי אשר בשני בטנים המוקדמים מבטני המוח הכח בלחות הכפורי בוג הראשון החלול מווגי עצבי המוח, למה שישקע בלחות הכפורי מצבעי הגשמים הנראים, ואחר באמצעות הצבעים ישיג השטחים והתמונות, וכמה הם הנראים, ואנה הם, ומצבם. וזה הענין, רצוני הראות ישלם כתנאי ברואה, ותנאי באמצעי בין הרואה והנראה. אמנם הרואה והוא כלי ראשון יעשהו הכח הרואה, והוא הכח הכפורי אשר באמצע העין הרומה לברך. ומתנאי שיהיה בתכלית הבחירות, כרי שיוטבעו בו הצורות הנראות ולא יכנס דבר בינו ובין הנראה, כענין מי שירדו המים בעיניו, ויתעבה הליחות הלבניית אשר לפני הכפורי, ויהיה כאל הוא הכים היוצא מן הנחירים, ולא יראה דבר עם שלמות לחות הכפורי. ותנאי השני בנראה, והוא שיהיה בעל מראה, לא כאויר אשר לא יתחפך בגשם צבוע. ותנאי השלישי באמצעי, והוא שיהיה בהיר ג'כ כמו האויר המלוטש והזך והמים הזכים. ואלה החושים אשר זכרנום הם צופים לכח המתעורר ומרגליו, וביאו על הנפש ענינים, ישלח הכח המתעורר על הקרוב או על הרחוק אל דבר המוחש. הנה הם א"כ עובדי הכח המתעורר. אחר היה מאת השם ית' ששם לאלה החושים החמשה שרש ממנו יצאו ואליה יבואו מושגיהם. והיה לו בעבור זה, שישפוט בחוש אחד משפוט, כבר היה נמסר אל חוש אחר. וזה הכח אשר ישולחו ממנו כחות החמשה יקרא

החוש המשותף, והוא נמצא לבעלי חיים הבלתי מדבר כל שכן למדבר. בו ישפוט האדם שואת העונה הנראות הירוקה מחוץ, הלבנה בפנים, היא לחם, והוא היותר נאות שבמונות לו. ושוה המין הצהוב המהיר להתפרך הוא צבר והוא מר, והעין תשפוט במתוק ובמר אחר שיהיה המשפט בזה ארץ הלשון. וכן תשפוט בשוה האיש הלבן, הוא המנגן ערב הקול. ולולי זה הכח היינו צריכים בכל מוון, נצטרך אליו, למען כל דבר נראה, אולי יאות לנו, ונראה משתמשים בדברים מרים, ואחרים מוזהמים או ממיתים, עד שנפגע כאשר נרצה אחר העמל, והיו חיינו אם בלתי בטוחים, ואם בלי ספק חיי צער, וכבר נמצא החמור כשירעב ירוץ אל המספוא מהר לא כאשר ימהר ללכת אל החול, שופט בשוה הגרגיר הלבן טוב הטעם: ויברח מן השוט המורס ממנו שופט, שבהו הגשם הנכבד אליו בחוש המשוש יש לו רשמים כך. ולולי שוב החושים כלם אל שרש אחר, לא היו המשפטים. עוד היה מחסד הבורא ית,

(1) יביא צ"ל בו יבין.

(2) ההרגש יותר נראה שצ"ל העצב.

ששם לבעל חיים כח פנימי שני, בו יזכור רשמי המוחשים אחר תעללם מן החוש והוא יקרא

המצויר, כי נשיג צורה מי שנסתר מעינינו. ונמצא כמותו לבעל חיים תכלתי מדרב, ושהיונה השבה תשמור צורת קנה, ותעוף אליו במחירות כאשר תוכל. ואין זה הכח אותו הראשון, כי הוא השיג ענין באיש מצוי, ואותו השיג ענין באיש נסתר. עוד הורה מחסר האל ית' ששם בבעל חיים כח פנימי שלישי הוא

מדרמה ומחשב, כי הוא בבעל חיים מדרמה, ובאדם מחשב. כי מדרכו שירכיב ויחד מצורות מוחשות צורה תכלתי מוחשת, כמו שלפעמים נרמה חצי אדם מורכב עם חצי סוס, ונרמה, גרגיר שומשמן בשעור אבטיח, ואינו גרגיר השומשמן והאבטיח נשמנו גורל זה לזה. והיה זה הכח יסר הדברים בריאה, ולא יתנה בבריאתם האמת על כל פנים, אבל לפעמים יברא צורה כזבת, כמו זאת אשר אמרנו, ופעמים ימצא צורה אמיתית, כמו שיחשוב האדם, אך יהיה אפשר שיחתוך כוכב מן הכוכבים הגלגל בזמן מדי, ואחר בקצת זה הזמן יראה כאלו הוא הולך הפך מהלכו, וכאלו הוא עומד, ואחר יסוג אחור, ואחר יעמוד, ואחר ילך דרך ישר, והניח לו זה הכח בגלגל ההקפה הנחות מתקנות נאותות, בסבתם נאמר לזה הכח באדם מחשב. והכח המדרמה הוא הכנה בבעל חיים ותכליתו, וממנו יצאו פעולותיו ותעשרה תולעת השני ממותרותיה תמונות כמו השקדים, ותעשה הרבורה מהצוף המוכן לעשות בו הדבק אשישים. אמנם לא מלא⁽¹⁾ דבר תעשה אשישים כי אם מן הצוף. ולא מכל חומר תעשה התולעת תמונות כשקדים, אלא ממותרותיה. אין זה הכח בבעל חיים שכל, כי האדם ימצא מלבו בזה הכח המצאות רבות בחמרים רבים, עד שיש לו יכולת לברא מה שלא ברא עד הנה, אמנם הבעל חיים יראה מעיניו שהוא לא בודע ולא בכונה ממנו יעשה הדברים, רצוני שהוא⁽²⁾ ישיג התועלות והתכליות אשר לו בזה, אמנם הוא בשירות ההתחלות הנכבדות שעוד נבאדם במופת, והוא אשר יעשה אותו בתועלותיו, ויניח בו חריצות והשתרלות מכלתי ידיעה בתכלית המגיע מפעולתו לזה. ולא יעשה פעולתו אלא בחמרים מיוחדים. אמנם האדם למה שיהיה הוא בעצמו משכיל תכליות פעולותיו, ולא יעשה דבר אלא לתכלית ידוע אצלו, כל עוד שיהיה בריא השכל, יכול לעשות האשישה בשעור, ובנחשת, ובברזל, ובכסף, ובזהב, ובעצים, ובאבנים, ושאר הגשמים הטבעיים כאשר יצטרך וראה היותו טוב. ואל תחמה היות הבעל חיים בשירות נמצאים אחרים נכבדים יגיעו לתכלית, ותחשוב שהדבר איננו כן, אבל הבעל חיים עצמו ישיג תכלית כל מה שיעשה, זה אינו, אלא כמו הצמח שאין בו ידיעה במה שעושה, אך בן התחלה פועלת בשכל איננו בו, אבל הוא מצווה לשירות מהתחלה משכלת בלי ספק. ותמצאהו שומר המין אשר העלה שלו גבוה כלו ככה, ואשר לו פרחים עד צבע מזה, או ריח מה, או טעם מה, או שעור מה, וכולו כן, ואישיו כלם שומרים אלה התמונות וחשוקרים והצבעים והריחות והטעמים וזולת זה על יחסים מתקרבים, וזה יורה לנו שבמצאות עצמים נכבדים, יתעסקו בעשיית העצמים התכלתי נכבדים, אשר לא ישכילו, ויעשו פעולות בתכלית התקון כאלו הם משכילים. ודע שזה הכח אשר נקראהו מדרמה⁽³⁾ מבין שאר כחות הנפש יפעל פעולותיו כשיגור, ויפעל על הצורות הנפקדות בכח אשר נקראהו מצויר, והוא שומר הצורות הנעלמות ואוצר החושים, וירכיב⁽⁴⁾ קצתם אל קצת, ויפריד קצתם מקצתם, וישלחם אל החוש המשותף, ויהיה כאלו כבר ראה אותם הדברים. והוא

(1) מלא צ"ל מכל.

(2) צ"ל שהוא לא ישיג.

(3) צ"ל הוא אשר בין שאר וכו'.

(4) וירכיב פיר' המדרמה.

החזיונות או החלומות הכוזבים ועוד נזכור אותם. וזה הכח לפי שחיו בבחינת מה מדמיה, ובבחינת מה מחשב, ולפי שאין מתנאיו שישמור הצדק, היו מחשבות האדם לא יצדקו על כל פנים, אבל לפעמים יחשוב בדברים הירועים והנעשים מחשבות צודקות וכוונות (ולזה טוב) מה שנדמה וזה הכח מצד שהוא מרמה אל הכח השכלי, רצוני הכח אשר הוא על טבעו הראשון הבהמי. וכבר היה מהשב, וכבר נפרד⁽¹⁾ בכח אלהי מחוץ-כמו שזכור ביכולת המחקה. ויביא הבטולים בצורות האמתיות, והוא מוצא הסברות הכוזבות והדעות הנפסדות, והתאוות הבטלות, ולפעמים יביא האדם אל הנאות ואף היושר. אחר כן היה מחסר האל ית' וית' שסמך הכעל החיים בכח פנימי רביעי, ויקרא

הכח הרעיוני, במה שישפוט על דברים מוחשים במשפטים חלקיים בלתי מוחשיים, כמו משפט השם, בשורה הזאת אויב ראוי לברות ממנו, וזהו הרוער, אהוב ראוי לסור אליו. ויתרחקו הבעל חיים מאישים מר, מבלי שיגיע אליו ענין התרחקו אמתת ההגעה, ויתחבר לאישים אחרים, מבלי שיגיע אצלו החבור ההוא הגעה אמתית. והוא מועיל לבעל חיים. כי אתה כאשר תרמו בידך אל עין הילד היונק, או אל בעל החיים הצעיר אשר לא הגיע אליו ממך מעולם נזק, סתם עיניו מיד רמה עליהם. ואם אתה תעמיד הילד בידך, ואחר תרצה לרפות ממנו תמצאנו שיתלה בך. הנה מבואר שהוא מועיל בבעלי חיים. אחר כן הבורא ית' וית' התחסד עם הבעלי חיים וסמכו בכח פנימי חמישי, ויקרא

הזוכר, ישמור לו הענינים אשר כבר נפסקה הבנתו אליהם, ואין וזה הכח מן הכח המצייר בשום דבר. כי אותו הכח ישמור הצורה הנעלמת מן חוש, וזה ישמור הענינים שאינו משיב לב עליהם. ומבואר, שהבעל חיים יש להם ג'כ זה הכח, עד היותו לו מעורב בציור, רצוני שזכור צורה מה, ומקומות מה, יזכור מה שקרה לו מאותם הצורות או באותם המקומות מעונג או מצער. וכן נמצא הבעל החיים יברך מבתיים כבר הגיע לו מהם צער, וילך אל בתים כבר השיג בהם תענוג. ואלה ההשגות העשרה, החמשה הנגלות, והחמשה הפנימיות הם נמצאות לבעלי חיים וכלם יעבדו הכח המתעורר, יביאורו לקרב ולהתרחק. עוד יש בו כח ויקרא

מניע, תנועת ההנחק ישולח ממוחו, ויבא אל העצב ויקוצצו, ויתקוין או תפסמ העצל אשר אותו העצב נאחו בו, ויתנועעו המיתרים והם קצוות העצל, ויתנועע האבר אשר אותו האבר דבק בו, ויתנועע הגשם אל מעג, או יתרחק מן הצער. וזה מין אחד מן התנועות והוא תנועת ההתקפה. ולו ג'כ מין אחד מן התנועה ויקרא

תנועת הדפק והנשימה, וזה מין אחד. כי התנועה ההתקפית אשר אמרנו חלויה ברצון. אמנם תנועת הדפק היא טבעית, לא יכול הרצון למנעה או לעשותה. ותנועת הנשימה היא ג'כ ככה, רק שהבורא ית' וית' שם הריאה לקצת בעלי חיים אוצר ומכמס, למה שיכנים החזה בנשימה מאויר קר משה מזג הלב, עך⁽²⁾ שלא יצטרך אל תכיפת הכנסת האויר והוצאתו כמו הדפק. לזה אפשר לו ללכת במקומות האבק והעשן וההשקע במים. וכבר היו הכחות אשר בבעלי חיים יותר מאשר בצמחים, שנים עשר כחות. חמשה הם השגות נגלות, וחמשה הם השגות פנימיות, ושני כחות מניעים. וכבר היו הכחות

(1) טוב ר"ל טוב שנקרא לזה הכח מדמיה, לפי שדומה לשכל, ואינו השכל בעצם.

(2) נפרד פיר' מרמיון, רומה לשכל נברל.

(3) עך כלומר שיוכל להפסק זמן מעט הנשימה לא כמו הדפק שאם ינוח מליך יפסק החיים.

הצמחיות שבעה, הנה היו כל הכחות אשר בבעלי חיים תשעה עשר. ועתה ראוי שנאמת כאמת

מופת מציאות הכוחות

ושכל פועל אמנם יצא מכת, ושפועל אחד לא יצא משני כחות.

ונאמר עתה בזה: ההשגות הנגלות שקר שיוחס רבויים אל דבר וזלזול התחלפות הכחות, והמשל בזה העין לא תשיג מחיקות הדבש, ותשיגנו הלשון, ואי אפשר שיוחס אל האותות הכלי ואל לא האותות, רצוני שיאמר שהלשון מפני רכותה, ורכי עצבי הרגשו, השיגה זה, והעין להיותה יותר קשה לא תשיגה, כי העין אינן לרד מהמרחק מהלשון ברפיון, מה שיחייב שלא תשיג דבר מהשגותיה, אבל לה ג"כ רפיון דב, ובה עצבים רבים. והנה תקבל רישון מהעשן והאבק יותר ממה שתקבל הלשון אם תפגע בהם. ואחר, שאי אפשר שיוחס זה אל האותות ולא האותות, נאי אפשר שיוחס אל התחלפות החומר, לפי שהדבש הוא אחד וכן מחיקות, תשיגנו הלשון ולא תשיגנו העין, הנה כבר נשאר שיוחס זה אל דבר בלתי גשמי, והוא נמצא בגרם הלשון, ואינו נמצא בגרם העין, ובגרם העין דבר ג"כ בלתי גשמי, הוא התחלות ההתפעלות מהצבעים, וכן כשאר כלי חוש. אמנם שאלה הדברים אשר הם התחלות אלה ההתפעלות הם עצמים, הנה מופתיהם: כי כל מה שהוא מקרה, הוא נמצא בדבר לא כחלק ממנו, בענין שאם נסתלק לא יזיק זה לנושא, ואם נסתלק מעצם הבעל חיים שירגיש כלל, לא יהיה בעל חיים, הנה ההרגש נמצא בו כחלק ממנו, ומד שהוא בעצם כחלק ממנו הוא עצם, אמנם ההשגות הפנימיות: הנה מקביל כל פועל מהם הוא לא פועל, רצוני מקביל נדמה לא נדמה, ומקביל: נחשוב לא נחשוב, ומקביל: נוכד לא נוכד. ואם היה פועל אחד פועל כל זה, היה אם שיפעל ולא? יפעל, כי מן הנמנע שיהיה בעת אלה הפעולות יחד, רצוני שיצייר, ויחשוב, וידמה, ויתבונן. ואם שיפעל כל אלה הפעולות מכל זה יחד, ואנחנו לא נמצא הדבר כן, אבל לפעמים תהיינה קצת כל אלו הפעולות נמצאות, וקצתם נעדרות, אם כן בכחות מתחלפות תהיינה אלה הפעולות המתחלפות, וכבר ראוי שנאמר עתה בכח הנקרא

הכח המדבר והשכל, ונאמר שהמוג כשאנו ראוי לקבל יתרון יותר ממה שזכרנו, עמד הגשם על היותו בעל החיים. ולבעל החיים מרחב גדול, כי ממנו מה שהוא קרוב מאוד מטבע האדם, כמו הקוף, כמו שבצמחים ג"כ מה שהוא קרוב מטבע המוחצבים, כאילן האלמוגים יהיה אכן כשיקרה. ואם יהיה ראוי המוג החיוני לקבל יתרון יותר, היו ממנו האדם. ולו כל מה שזכרנו מן הכחות, ועוד יותר זה הכח המדבר אשר הוא תחלה שכל בכח ואחר יהיה שכל בפועל. ונענין ראשונה

אם הנפש קדומה או מחודשת.

כל נפש אמנם תתחדש חדש, ואינה נמצאת קודם הגשם עצם פשוט, בלתי נתלה בחומר, ואחר כשחודש גשם, יהיה ראוי מוגו שתהיה אותה הנפש לו נפש תתלה בו, כי זה לא ימנע מאחד משני פנים: אם שתהיה עומדת בעצמה קודם הגשם, ואחר תתלה בגשם ותתחבר אליו, ואחר כשיאבד הגשם תאבד עמו, ואם שלא תאבד באבדו אבל תשאר עומדת בעצמה. ואם היה האופן הראשון הוא האמת, היה התועלת אשר קנאתו מן הגשם שאחר הוכנה להפסד, אחר שהיתה עומדת בעצמה נקייה מחסרונות החומר כלם, ותהיה התחבמה אשר חשים הנפשות בגשמים, תזיק תמיד, ולא תועיל חלילה לה מזה.

(^א) אמנם פיר' שנתאמת גם בהם חילוף הכוחות ושלא יצאו כולם מכת אחת.
(^ב) ולא פיר' או לא יפעל.

ואם היה האופן השני הוא האמת, רצוני שתוכל לעמוד מבלי הגשם תחלה, ומחר כשיאבד הגשם תשאר בלתי צריכה אליו ג"כ, הנה אין הכרח בה אף הגשם, אבל התלותה בו הוא לבטלה, והחכמה לא תעשה דבר בטל — עם שהיא לא תמנע ג"כ מן הנזקים — כי כל מה שהתמידה בגוף לא תמלט מפגעי, ומתאבד בעת הפרדו ממנו, וכל זה היוק מאין הכרח אליו. אבל אומר כבר קויים שהנפש איננו גשם, אבל היא דבר יפול אל הגשם בה יתהווה גשם אחר, כאלו אומר יקרה אל הורע ויהיה צמת, ועל הטפה ויהיה בעל חיים. והורע והטפה אם היה נמנע בהם שיהיו צמת ובעלי חיים, הנה אם כן אין זה מחוייב בהם וג"כ איננו נמנע, ומה שהוא כן, הוא אפשר, וכל אפשר הוא לו בכח, הדבר אשר ילך אליו, וכל מה שיש לו בכח דבר מה, הוא צריך אל מניע ומוציא, ויוציאו מן הכח אל הפועל כמו שהתבאר כבר במופת. הנה בהכרח יהיה במציאות דבר מה, ישפיע על גשמים מה צורות מתחרשות, ויצאו מהצורות אשר היה להם ראשונה, על אלה המתחרשות, ויהיה הורע צמת, והטפה בעל חיים, אחר שכבר בוטל שיתנועע הדבר מאליו. וזה המניע ברצון האל ית' אם שיהיה גלגל, ואם שיהיה מלאך באמצעות גלגל הוא לו כמו כלי. ואם היה גלגל, אמנם ית' בלתי עצמותו ובהתחלף תנועותיו, בלי ספק. כי אם יתננה בעצמותו המופשטת, ועצמותו היא נמצאת, הנה כל עוד שתתמיד עצמותו, יתחייב שתתמיד על צורה, ושתהייה כל הצורות נמשכות מציאותם לצורת השמים, ואנחנו לא נמצא הדבר כן. א"כ בעצמותו המופשטת לא ישפיע הגלגל צורה, רק בתנועתו, וזהו התחלת חכמות המשפט בכוכבים, והוא מוזהר בתורה. לפי שהיו הראשונים מאמינים שהכוכבים הם התחלות הדברים הקורים. אמנם אחר שכבר התבאר במופת אשר נזכרנו עוד, שלכוכבים מניעים, ושהמניעים כלם יכלו אל מניע ראשון, ושהכוכבים עובדי הגוה האלהית, כמו שקראם הכתוב: משרתיו עושי רצוני, הנה אין לחוש בזה כפי הפנים האלה. וכבר מצאנו רבותינו ידברו ברשמי הכוכבים על זה הדרך, תמצא זה במס' שבת. ונשוב אל מה שהיינו בו ונאמר: אם היה גלגל מקנה הצורה בחלוקת תנועתו, וכל תנועה גשמית על כל פנים תכלה אל בלתי גשם, אחר שכבר קויים שמניע הגשם איננו גשם, אם כן לגלגל מניע, והשפעת הצורה ישוב אל עצם בלתי גשם בהכרח. וזה המשפיע ברצון האל ית' כבר ישפיע אל גשם צורה, ואחר תפסד, כי החכמה תגור שלא ימנע דבר מן הטוב ממי שראוי לו, ואפילו זמן מעט, וזה יותר טוב מחיותה בטלה לעולם. וכבר ישפיע על גשם מה צורה, אחר באותה הצורה תקנה בסברת הגשם שלמות, ישמרה מן הכליון לעולם, כמו שתרע עוד. וזהו היותר טוב, ממר שנאמר כחודש הנפש. אחר נשוב אל הנפש האנושית בפרט, ונשלים האמתה ונאמר, כי אליה שתשפיל המושכלות הכוללות מבין שאר הבעלי חיים. וביאור זה: שהתמודד זכיר שזאת השעורה אשר יראנה ערבה, ושהכית אשר היה בו אמש, מצא בו טוב, ושישמור דישמה וירון אליהם, ושורה העיר ראוי לקרב אותו, וזה הוא ראוי לברוח ממנו. ואלה כלם משפטים חלקיים. כי בראובן ושמעון ולוי ענין משותף לזה ולכל אדם, וזה ענין כולל לא יבינהו בעל חיים וזולת האדם. ועוד נוסף לך קצת ביאור בזה. וג"כ אליו שיוציא המלאכות ויבריל בין המנונה והנאה במדות והנהגות הבית והמדינה, וזה נגלה בלתי צריך לקיים. ולזה היתה הנפש האנושית כאילו היא מתחלקת לשני כחות, כח עיוני בו תשכיל העצמים הפשוטים הנכבדים אשר יקראו בלשון התורה מלאכים, ובלשון הפילוסופים השניים, ושכלים מופשטים — ועוד נקיימם לך מן השכל ומן הכתוב — ובזאת ההבטה אשר לה אל זה הצד, תעלה אל מדרגת השלמות בדיעות מדרגה אחר מדרגה. ואופן אל הצד השפל, רצוני צד העולם הארצי, בו תנהיג הנהגות הנכבדות החשובות. ושאר הכחות אשר בו ראוי שיהיו נשמעים לזה הכח בעלי הנהגות הנכבדות, ולא ישתמשו התאוה ולא הכעס

(י) יתן, פיר, ההשפעות.

אלא בשעור שיצוה זה הכח המעשה הדברי. וכבר קיימנו לך שכל הכחות הם עובדים למתעורר, והמתעורר יעבוד לזה הכח הדבר והעיוני⁽¹⁾ במה שיהבב אליו דברים וימאס אליו דברים, וזה הכח הדברי. המעשי יעבוד הכח העיוני מלאכותי⁽²⁾ וכמה שיתן לו המעשים וההנהגות, ויכבד מדותיו וינשא עצמיותו, ויהיה לקבל מן העצמים הנכבדים יותר מהיר, ויותר חזק ההכנה. הנה נמצאו מיני הכחות הצמחיות, והחיוניות, והכח האנושי המעשי, עובדים חכח האנושי העיוני, הוא המדבק בינו ובין המלאכים והאלות ית' וית'. ואילו תגיעה החכמה, ודי לה, כי לא ימצא בעולם הטבע כח יותר נכבד מזה, ולא כח יעבדהו וזה. ונאמר עתה

אם הנפש אחת או רבות

אמנם שנפש ראובן איננה נפש שמעון, הנה בזה אין אנו מוספיקים, כל שכן שנשפך אם נפש האדם והסוס אחת או לא. אמנם מקום הספק הוא, מה שחשבו על אפלטון שבאדם נפש צומחת, ואחרת חיונית, ושלישית מדברית, כל אחת מהן לכדה, ובמקום לבדו. ואם היה הדבר כן, תהיה נפש הצומחת בכלי הצמיחה, בגידול, והזונה והולדת הרומה, רצוני שרשים וענפים, ולא תצטרך אל אסמומכא וכבד ועורקים. ומצד שהיא צריכה לזה, איננה הנפש אשר בצמחים, רק נפש אחרת תעשה⁽³⁾ נפש חיונית. ומאשר התחלפו הפעולות התחלפו הפועלים, וכל התחלה לפועל אחד הוא הכח, וכל התחלה⁽⁴⁾ תורה על הכחות, ותשמש באחד בעת מה, ובאחר בעת אחרת, הוא נפש. והגשם החיוני יהיה א"כ הגשם, אשר כאשר הירד מוגו יותר מקבד החשיבות מן הגשם אשר הוא צומח לכד, היו לו כחות הבעלי חיים מוסף על כחות הצמח, והיו הכלים הנעשים ג"כ בפעולות⁽⁵⁾ הצמח על זולת מה שהיו עליו בצמחים לכד, כי כל זה אמנם הם כחות לנפש אחת. וכבר הספר ער עצמה ותאמר: התאיתו כך, ובסעתי מכך, למדתי שדמיתי כך, ותמהתי מזה, וזה לפי שהיא אשר תשתמש בכל אלה הכחות:

כתובים מעידים

כבר נמצא ספרי הנבואה מעירים ברוב מה שזכרנו. אמנם, תחלה, הנה מציאות נפש צומחת, ונפש חיונית, והם על הרוב, יקראו התחלות הכחות הצמחיות נפש והתחלות הכחות החיוניות רוח, והכח המשכיל הדברי נשמה. אמר ית' כי נפש על-בשר בדם היא [ויקרא יו' יא'], ויחס אליהם התאווה באמרו ית': רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר [דברי יב' טו'], ואכלת בשעריך בכל אות נפשך [שם יב' יא']. ויחס אליה החמאים והפשעים והפעולות הבהמיות, באמרו ית' הנפש החוטאת היא תמות [יחזקאל יח' ד'], נפש כי חטאת ונכרתה הנפש היא [ויקרא ה' כא'], ולא נמצאם לעולם שיאמרו נשמה. אמנם מה שחשב שהדם הוא הנפש, נמשך לנגלה הכתוב האומר כי הדם הוא הנפש, כי בדם הוא הנפש [דברי יב' ג'], כמו שאמר ית' וית' כי נפש כל בשר בדם הוא. וכבר יקרא לשוננו הדבר בשם דבר אחר ידמה אליו. כמו שיקרא הצבע עין, לפי שהוא נופל על העין, ויקרא ג"כ לשון העם שפה, וג"כ לשון, ואמר על הכח הכעסני: אל תבטל ברוחך לבעוס [קהלת ו' טו'], כל רוחו יוצא כסיל [משלי כט' יא'], ומושל ברוחן מלוכד עור [משלי יו' לב'], ואמרו על כח הדברי, נר ה' נשמת אדם [משלי כ' כו'], כל הנשמה תהלל ית' [תהלי קל' ו'], ונשמת שדי תבינם [איוב לב' ח'], אמנם

⁽¹⁾ צ"ל המעשי.

⁽²⁾ מלאכותי פיר' לשון מלאך ולא לשון מלאכה.

⁽³⁾ תעשה זאת והוא נפש חיונית.

⁽⁴⁾ כלומר תמשול או תרמון.

⁽⁵⁾ בפעולות פיר' מפני פעולות.

היות הכחות כענפים לנפש, הנה המצאם ופילו על כחות הנפש ומחשבותיה
שמורה השריגים, וזה באמרו לכן שעיפי ישיכוני [שם כ' ב']: בחנני ורע
שרעפי [תהלי' קלט' כג']. וממנהגם שיקראו הכח המרמה חזיון: בסעיפים
מחזיונות לילה, בחלום חזיון לילה, לפי שזרע יעשה החלומות כמו שאמרנו,
ועוד נבארהו. ויקראו הכח המצייר (?) רעיון באמרו: ורעיוני לבבך תגרע
[רניאל כ' ל'], אל יבהלך רעיונך [שם ה' ו'], שגויא רעיוני יבהלונני [שם
ז' כח'] ויקרא הכח המחשב מחשבה. ובכחיגרת הוצאת הרברים המצואים
בו יאמר ולחשוב מחשבתו. [שמות לא' ד'] ויאמרו על המלאכה אשר לא
יקדם כמוהו אבל היא מוצאת מחדש: מעשרה חושב. והמרמון והתוך והוא
אשר יקרא התחכמות יותר, תחבולות. באמרו: כי בתחבולות תעשה לך
מלחמה [משלי כד' ו'], ויאמר ית' על המרמה הבהמית יצר [דברי' לא' כא]:
כי ירעתי את יצרו [בראשי' ח' כא'], כי יצר לב האדם רע מנעוריו. אמנם
הנפש תהיה צומחת לבד, וכאשר נשלמה יותר היו לה כחות חיוניות ג'כ,
וכאשר נשלמה יותר היו לה כחות דבריות, וזה במאמר הכתוב: בואו נשתחוו
ונכרעה, נברכה לפני ה' עושינו [תהלי' צה' ו'], מלפני הבהמות ומעוף השמים
יחבמנו [איוב לה' יא'], וענין עושנו הוא יכון נוסף בו מזולתו, וזה כמו אשר
עשה את משה ואת אהרן [שמואל א' יב' ו'], זה היום עשה ה' [תהלי' קיה' כה'],
ואמרו: מלפני מבהמות ומעוף המים במבהמות, ומעוף, היא המים אשר בענין
יותר מזה, כמו המ' אהב את יוסף מכל בניו [בראשי' ב' ג'], או נהרות רבים
מקולות מים רבים [תהלי' צג' ד']. הנה כבר תראה, שהכתוב קעיר שאנחנו
מוחרים על הבעלי חיים בתוספת ענין. וכבר מצאנו בכתוב התחלפות הכחות,
ושמות החלקים השלשה ושהם כמו החלקים אשר לנפש, והם הצמחיות,
והחיוניות והדבריות. ועוד מצאנו בכתוב חרוש הנפש ג'כ באמרו: אשר עשה
לנו את הנפש הזאת [ירמיה לח' יו'], ויפת באפיו נשמת חיים [בראשי' ב' ו'],
אמנם השארות הנפש המדברת אחרי המות כאולי שיתבאר בפרק אחר זרי.

הפרק השביעי.

באשר הכח המדבר איננו גשם ולא כח מכחות הגשם, וכיבוד צד החליות
בגשם, ושהגשם הכרחי במציאותו ראשונה ובהשלמתו, ואיננו הכרחי
בהשארותו, ושהוא לא יפסד ולא יעקב.

באמר שהאיש אשר לו התבוננות מה, יבין מעצמו שהוא ישיג בין ראובן
ושמעון ענין מה ישחתפו בו, הוא צורה האנושית: וכן בין אישיו כל המינים ישיג
צורות משותפות להם. וג'כ ישכיל מושכלות אחרות כוללות מופשטות מחמרים,
כמו מה שישכיל שכל שני דברים שווים לדבר אחר שהם שווים, וכך שני
קיים נצבים על קו, ויעשו הוויות הפנימיות פחות משתי נצבות שהם יפגשו,
ודברים מן הדומים לאלה הענינים. ואחר שישכיל אדם אלה הצורות המושכלות
והכוללות, הנה אם ישכילם בכלי גשמי, כלב או המוח, ישיגם במתחלק. וכן
אם ישיגם בכח גשם, אחר שכבר התאמת שכלות הגשמים בעלי תכלית, לפי
שכל גשם בעל תכלית, ואי אפשר שיהיה בעל תכלית בכח בלתי בעל תכלית.
ואם שבנו אלה המושכלות הכוללות משכן מתחלק, והסתכנו והתפשטו בו,
התחלקו בהתחלק, ויהיה ההקש בן: אם היו המושכלות הכוללות שוכנות ברבך
מתחלק, הנה הם ג'כ מתחלקות, אבל אינם מתחלקות, הנה לא ישכנו במתחלק.
ואומר אם ישכנו ברבך בלתי מתחלק, הנה לא ישכנו בגשם ולא כח בגשם.
ומופת אלה ההקדמות אם שכל גשם מתחלק, הנה כבר בארנוהו במופת.
כמה שעבר. אמנם שהכח הגשמי מתחלק, הנה זה מופתו: הכח הגשמי, אם
שיהיה בגשם, ואם שלא יהיה בו. ואם לא יהיה בו, איננו כחו וכבר הונח
כחו, זה חלקו, הנה כח הגשם הוא בגשם. וכבר יתבאר זה לנו עוד לעין, וזה

אצל התעסק האדם במשיכת דבר או דחיית דבר, כי הוא יוכל לעשות מזה בידו, יותר ממה שיכול באצבעו, ובשתי ידיו יותר ממה שיכול לעשות באחת מהן. הנה יורנו זה על שכת הגשם מסתבך בגשם. ואחר שהוא בגשם מתפשט, כהתפשט החום במים החמים, והלובן בכגר לבן, הנה הוא מתחלק בהתחלק משכנו, והצורה הכוללת המושכלת⁽¹⁾ הולכת וזה המחלק, רצוני שתשכנו בגשם, או כח גשם, הנה היא מתחלקת. ונענין עתה, ואם לא יעבור בשכר, שיתחלקו המושכלות הכוללות. וכבר הרגיש השכל שהם לא ישכנו במתחלק כלל, והתחלק לא יושכל אלא לגשם, או השטח, או הקו, או הזמן, או המקום, או המספר, או התיבות. ובכלל, אחר מנושאי הכמה אשר זכרנו, כי אלה הם מתחלקים בעצמם. וכבר יושכל ההתחלק לדברים ישכנו בגשמים כלובן בכגר הלבן, או החום במים החמים, ואנחנו נשיג מעצמינו כי קשנשכר הצורות הכוללות לא נשכילים על שהם דבר מאלה המינים אשר לכמה, ולא על שהם איכויות נשואות בגשמים על כל פנים, אך אמנם נקחם מופשטות מהחומר לגמרי. וזה כשהשכלנו הצורה האנושית, שהיא כן, כשהיה שיעור מה, או לבן, או שחור, או במקום פלוני, או בזמן כך, או עומד, או יושב, לא יהיה אדם אלא מי אשר לן אותו שיעור, או התמונה, או המראה, או הוא בזה הזמן, או על זה המצב, ולפי שמצאנו אנשים על שעורים ותמונות ובעלי מקרים מתחלפים, ובזמנים ובמקומות ועל מצבים מתחלפים, ידענו בשכר שאין דבר מאלה לצורה אנושית⁽²⁾. כל עוד שיקחה השכל מופשטת ערומה מכל זה, ואחר שהיא ערומה, הנה לא תתחלק, הנה לא תשכנו במתחלק, וכל גשם מתחלק, הנה איננו בגשם. ועוד אם היתה הגשם האנושית משכלת מושכליה בכלי גשמי לא תשיג עצמותה, וזה. שהמושגים אשר אמנם יושנו בכלי גשמי ימצא בהם הכלי הגשמי אמצעי בין המשיג והמושג, המשר בזה שיבא אל הגשם מראה גשם, מה או תמונתו, וזה שעין השיגה זה ראשונה והביאתו אל הגשם, וזה בקול ימצא נקב האון הנקרא סמאך, הוא אשר יקבל ראשונה הקול, והיא תביאהו אל הגשם. וכן בשאר המושגים אשר יושנו בכלי גשמי, הכלי הגשמי הוא אמצעי בין הגשם והדבר המושג, ואין אמצעי בינינו ובין עצמותינו, ולא בין דבר מן הדברים ובין עצמותו, כי עצמותו הוא הוא, ואין יתירה בינו ובין עצמותה. אמצעי והוא הוא? ועוד הכלי המשיג לדבר לא ישיג עצמותו, המשר בזה שהעין תראה הדברים אשר מחוץ מבלי תראה עצמותה, וכן שאר החושים אשר ישלמו בכלים גשמיים, ימצא הכלי הגשמי ישיג הדבר ולא ישיג עצמותו. ונמצא האדם⁽³⁾ וכל שכן כשהיה לו ידיעה בנחתו, ישיג כל כלי גופו, ואבריו הפנימיים כמו החיצוניים, ולא ישיג זה באחד מאלה האברים⁽⁴⁾. ועוד כשישכיל האדם הוא ענין, ושישכיל שהוא יושכיל, עד שיהיה לו הפרש בין מה שישכילו ובין מה שיסכלו הוא ענין אחד. כי החמור והשור ושאר בעלי חיים כשידאו בעיניהם יראו, ולא ידעו בעצמם שלמות היותם רואים, וכאשר יחסרוהו ג"כ לא ידעו שחסרו דבר, אך אמנם הם לא ידאו לבה, וכן כשידמו לא ידעו שהוא דמיון וכאשר יחשבו, לא ידעו שהוא מחשבה. והאדם לכך אי"כ יושכיל, וישכיל שהוא יושכיל. ואם היה אמנם יושכיל בכלי גשמי, הנה שישכיל שהוא יושכיל, הוא דבר נוסף על שהוא יושכיל, ולא יהיה זה בכלי גשמי. כי אם היה זה בכלי גשמי, שיהיה אמצעי בין שישכיל ובין מה שלא יושכיל, אי"כ בקצת העתים יושכיל, ולא ידע אם יושכיל אם לא. כי הכלים והכחות אשר בהם, יפעלו פעולותיהם בקצת העתים ובקצת לא, ואחר שישכיל בכלי מה, ושישכיל שהוא יושכיל בכלי אחד, הנה כבר אפשר שיוברלו בקצת העתים, וכמו שאפשר שישמע בעת מה ולא יראה.

(1) צ"ל אם היתה הולכת.

(2) מצד שהיא אנושית.

(3) ונמצא האדם ישיג פיר' מכת שכלו שאיננו גשם.

(4) האברים פיר' וא"כ אין הגשם כדומה להם כלי גשמי.

אז יראה ולא ימעם כן אפשר⁽¹⁾ שישכיל מבלי שישכיל שהוא ישכיל, וזה במל בלתי נראה כן. ואם היה בכלי אחר ישכיל וישכיל שהוא ישכיל, כמו העין דרך משל יושגו בה המראים, ויושג בה החום והקור, הנדך כמו שאפשר בעין שתשיג בקצת העתים אחר מאלה מבלי האחר, כן יהיה אפשר שישכיל האדם ולא ידע אם ישכיל אם לא, וזה במל בלתי מפורסם. ועוד אם יהיה האדם ישכיל מושכליו בכלי גשמי, הנה ייעפו ויחלשו כשישתמש בהם בהשגות המושכלות הנפלאות, כמו שיקרה לכל ההרגש שיחלשו בהרגיש המורגשות הגדולות הרושם, כמו העין כאשר תראה את השמש הנוצץ, או האוזן כשתשמע הקול המבהיל, ואין הענין במושכלות כן, אבל כל מור שתתעסק הנפש לאמרת המושכלות הנפלאות העמוקות להשיג, תתעסק על פועל זה, וישוב לך קנין, ותהיה יותר קלה ויותר חזקה החכמה לעלות ממושכל נפלא, אל מושכל יותר נפלא, כמו שיעלה אדם מכל מה שישג מחכמת התשובות אל כל מה שישג בחכמת התכונה, עד שיגיע אל חכמת מרירת הארץ והשמים מבלי שישגו בזה לאות או חולשה. וכבר ימצא מן האנשים מי שיחכוון אל חכמות וקנות אותם בזקנה, ותהיה נפשו בעלירה בתוספת שלמות, וגשמו וכחותיו נסוגים אחור, ויורנו זה על שהוא ישכיל מושכליו⁽²⁾ בכלי גשמי ולא בכח גשם. והנפש לא תהיה נמצאת כלל קודם הגשם בלתי נתלת בחומר, ואחר כן למה שנודמן גשם לנמוג ירמח⁽³⁾ לה, נתלת בו. כי זאת אם היה כן, לא ימלט אם שתהיה נפש האדם כגלן אחת או רבות. ואם היתה אחת, הנה הנפש החכמה אשר לראובן היא הנפש הסכלה אשר לשמעון, והנפש הצדקת אשר באחר מהם היא הנפש הרשעה אשר באחר, עד שתהיה הנפש חכמה, סכלה, צדקת, רשעה יחד, וזה שקר. ואם היו הנפש רבות, הנה ההפרש שבין האחרת מהן לאחרת יהיה אם ברבר מקרי, ואם ברבר עצמותי. ואם הוברלו בעצמותיות, אי אפשר שתהיינה כל נפש אדם, לפי שעצמות זאת אם היה להיותה נפש אדם, הויה עצמיות האחרת להיותם בלתי נפש אדם, הנה אינם נבדלות ברבר עצמותיות. ונשאר שתהיינה נבדלות ברבר מקרי, ולא יקרה בעצם פשוט⁽⁴⁾ כלל, ולא תהיינה נבדלות ג"כ ברבר מקרי ולא תהיינה אחת ולא תהיינה רבות, ואין צד להיותן כלל קודם הגשם אבל הן מחורשות בחרוש גשם. ואמנם קודם⁽⁵⁾ חרוש הגשם לא ימלט ענינם מאחר משלשה דברים, וזה: שהיא אם שתהיה מציאותה מחוייב, ותהיה נמצאת קודם הגשם, וזה כבר בסלנוה, ואם שיהיה נמנע, ואם היה כן לא תהיה נפש אדם נמצאת לעולם. ונשאר שיהיה מציאותו אפשרי, ומציאותו בכח, וכל יציאה מן הכח אל הפועל יהיה בתנועה, ותנועה לא תהיה אלא ממניע, זה המניע הוא המשפיע הצורות על החמרים, והנפשות על הגשמים. ולא נחקר הנה אם זה המשפיע ראשונה וכלי אמצעי הוא הא ית או אם אלה הפעולות תצאנה מאל ית באמצעות מלאכים ממונים ברצונו ובמאמרו על אלה הפעולות, כי זה עוד יזכר ותבאר במופת מן השכל ומן הכתובים במקום אחר. אבל אשר נאמר עתה הוא שזה הרבר אשר נקראו נותן הצורות, לא יתכן עליו דבר מן התוארים המגונים כלל, כמו הכילות או העול או מה שרומה לזה, ולא יהיה הוא המשפיע על גשם מור נפש הנביא והפילוסוף, ועל גשם אחר הנמלה או החולעת, בכילות על זה ובותרנות על אלה, אך יהיה בחמרי הגשמים הפרש, ובמגוניהם התחלפות והברל⁽⁶⁾ כי קצת המוגנים יהיה בהם מחרוע והמרחק מהשווי בענין לא יהיה אפשר שיקבל א צורת המחצבים לבר, וקצתם שהוא יותר קרוב ויהיה אפשר שיקבל נפש הצמחים, וקצתם יהיה ג"כ אל השווי יותר קרוב, ואפשר שיקבל נפש הבעלי

(1) אפשר פיר' היה צריך להיות אפשר.

(2) צ"ל לא.

(3) ירמח פיר' אשר ירמה.

(4) פשוט פיר' והנפש עצם פשוט הוא.

(5) קודם לע"ד צ"ל עם.

חיים. וקצתם וחוא היותר קרוב מן המזגים אל חשווי, ויותר רחוק מפשיטות האוביות הנמצאות ביסודות, אפשר שיקבל נפש האדם. והוא הנפש אשר אם נשלמה והצלחה יהיה שתשכיל המושכלות הכוללות, ושתבדיל בין המגוה והנאה במעשים, ושתנציץ המלאכות. ואלה השלמויות הם בילד מיד שיוולד בכה. ואחר כן יגיע לו בהערה אלהית הידיעות הראשונות אשר אין מחלוקת בהם, כמו שכל שני דברים שונים לדבר אחד שהם שונים, וכמו המנע התקבצות המקבילות בנושא אחד, מצד (א) אחד, וכומן אחד, וכאלה רבות. וקצתם יושמו שרשים מונחים, כחכמת התשבורת, וקצת בחכמות אחרות. אחר כן האדם יעלה מן המדרגה הזאת אל הקדים הקדמות ועשיית ההקשים, והתלמדות המושכלות מצד הדברים הידועים והיא מדרגה שלישית. וכבר הסכימו העם לקרא שכל האדם קודם הגיעו הראשונות אליו: שכל בכה, ולקראת איתו אחר הגיע לו הראשונות: שכל בפועל, ולקראת אותו אחר הגיע לו החכמות: שכל נקנה. ואלה המדרגות לולי הגשם לא יעלה מהשפלה שבהם אל היותר עליונה כלל. וזה, כי אם לא יהיה גשם לא יהיו חושים, ואם לא יהיו לו עינים לראות בהם, לא ראה שהיו רותח בחביות, וימלא (2) מקום יותר קטן וישפוט כי הכמה מקרה והגשם עצם. ואם לא יראה שהגשם יתלבן פעם, ואחר יפשיט לבנו וישחר או יקנה צבע אחר, ופעמים יתחמם, ופעמים הופשט מחמר החמימות והוא בכל זה נשאר על גשמיותו, לא שפוט שכל גשם עצם, וכך איכות מקרה. ואם לא יראה ראובן ושמעון, וזה הסוס, ואותו האחר, לא ישפוט באשר בין ראובן ושמעון שתוף בענין, ושיגהו השכל מופשט מחומר ראובן או שמעון, וכן בין זה הסוס ואותו האחר. הנה החושים הדריכותו על המושכלות ואל הפשטות הענינים המתחייבים קצתם מקצת, עד שישפוט בשואת האבן עצם, וששמיחיה מקרים, ושזה הנייר עצם, ולבניותה מקרה. ובשכל יחלק מה שלא יחלק בחרב, ובשכל יחבר מה שלא יתחבר באופן מאופני התחבולות. כי השגתו בכל איש מאיש האנשים משותף להם וכן בכל מין, הוא קבוע נפרדים, אין דרך לדבר אחר שיקבצו, והוא ג' יפשיט מן החמרים הפשטה שאין כמות, אחר שהדבר המשפיע לצורות ישכיל מה שישפיעהו, וישכילהו מופשט מן החמרים קודם שיחברו (3) בחמרים, ולהגעת המציאות אשר בפועל להם. אמנם היותם כשכל המשפיע הוא סבה להשפעתם אל החמרים, ולהגעת המציאות אשר בפועל להם, ואין היותם בשכל האדם סבה לזה. וזהו ההפרש שבין שתי ההשגות. וזה היה צד ההכרח אל הגשם האנושי רצוני שיהיה לו חושים, ולך בהם אל ידיעת הנמצאות הכוללות. ואחר הגיע זה התועלת אין הגשם הכרח. בהשאת הנפש, כי אין כל נמצא גשם, וכל שכן הנמצאים אשר ישכילו, ואין נמצא אחר גשמי ישכיל כלל מצד גשמיותו. וכבר התבאר כמה שקדם כי זאת הנפש אשר תשכיל, איננו כח מכחות הגשם, וכבר די בזה בשהיא לא תאבד באכרן הגשם, כי מה שהוא זולת דבר אחר, לא יתחייב שיאבד באכרו. אמנם אנחנו נוסף בזה ביאור ונאמר ונעשה תקש על הפך סברתנו, ואחר נראה במולו, ונאמר: הנפש האנושית תאבד באכרן הגוף, וכל מה שיאבד באכרן דבר אחר, הוא נחלה בו כאופן מאופני ההתלות, הנה תהיה התולדה, הנפש האנושית נחלת בגשם האנושי באופן מאופני ההתלות. ואם נראה כוב התולדה, הנה אחת מהקדמות ההקש כוזבת. אמנם הגדולה, והיא האומרת שכל מה שיאבד באכרן דבר אחר הוא נחלת בו כאופן מאופני ההתלות היא צודקת, הנה הקמנה, והיא

(1) מצד אחר פיר' כשתאמר למשל שמעון הוא נדיב וכלי בצדקה זה חלוק, אבל כשתאמר שהוא נדיב כגמילות חסד כגיפו וכלי בממונו זה אינו מקביל מצד א' ואפשר להיות כ"נב'.

(2) וימלא וכי' פי' הממלא שלא יתבקע החביות.

(3) צ"ל שיתחברו.

האמרת שהנפש האנושית תאבד באכרן הגוף, היא הכוזבת⁽¹⁾. ונמנה עתה מיני ההתלות. ונאמר שלא ימלט התלות הנפש בגוף מאחד משלשה מינים: אם שתהיה הנפש קודמת, ואחר יגיע הגשם על הגעתה, ואם שיהיה הגשם הוא הקודם ואחר תשיג הנפש מושגיה, ואם שיהיה המציאות להם, שהם יחד. וקדמת הנפש לגשם רצוני שתהיה בפועל השלם, ולא יהיה גשם כבר במלנוהו, ומוולת שנבטלה, אבל יהיה אפשר קיומו, יהיה מופתו ממה שנאמר, וזה: כי כמו שאפשר שתצא הנפש בפועל השלם, בלא גשם, כן יתכן וזה פעם אחרת אחר אכרן הגוף. ואם היד: התלות הנפש בגשם על שהגשם קודם, אחר כן הישיגתהו הנפש, לא ימלט ענין הנפש ג"כ או, משהיה הגשם קודם לה מבלי שיהיה הגשם סבה לה, ואם⁽²⁾ שיהיה קודם לה והוא סבתה. ואם היה הגשם הקודם לנפש מבלי שיהיה סבה לה, אבל כקדמית האיש הזקן לנער, הנה כבר בטל ההתלות ביניהם, וכאשר בוטל ההתלות, לא יתחייב שיאבד זה באכרן זה, כמו שלא יתחייב שימות הנער במות הזקן, מפני שביניהם זה הענין לבד, רצוני שהזקן הוא קודם בזמן. ואם היה עם קדמית הגשם סבה לנפש, והסבות ארכה: צוריות וחמריות ופועלת ותכליתיות, ובטל שיהיה הגשם הוא פועל הנפש, אבל הענין בהפך, רצוני שהנפש ובפרט הצומחת היא פועלת הגשם, בהבאתה הטפה, והגרלתה, ושנותה אותה בכח המשנה, ובשאר כוחותיה ענין מבואר נגלה. ויותר רחוק מכל רחוק שיהיה הגשם חומר הנפש או צורתה, אחר שכבר בארנו שהנפש היא צורת הגשם. וג"כ בטל שיהיה הגשם תכלית הנפש, לפי שתכלית הדבר הוא שלמות הדבר, ויהיה החומר אשר לדבר והיולי שלו הוא תכלית⁽³⁾, ואשר בעבורו נמצא צורתו, וכבר קויים שהצורה הוא שלמות המחובר⁽⁴⁾ מן היולי וצורה⁽⁵⁾, והוא תכליתו, והוא משימה אותו מה שהוא. וכבר נתבאר ג"כ שיהיה הגשם תחלה הנפש בו, על שהנפש הוא הקודם, הנה נשאר על שהם מצטרפים. ואם היה המציאות להם בענין לבדו, והוא לכל אחד מהם מציאות לבד בלתי מציאות האחר, והם עם זה מצטרפים כאב והבן, הנה לא יאבד אחד מהם באכרן האחר, ואמנם יאבד באכרן אחד המצטרפים ענין ההצטרפות כאשר מת האב האחר, ואמנם יאבד ענין האבות. ואם היה ענין המציאות לגשם והנפש הוא ענין ההצטרפות אשר במצטרפים מבלי שיהיה לכל אחד מהם מציאות בשלמותו, עד שיהיה אמר נפש וגשם כאמר אבות ובניות⁽⁶⁾, היה הגשם והנפש שניהם מקרה, וזה בטל. א"כ הנפש האנושית הכרתית⁽⁷⁾ להתלות בגשם. אכן אנשים רבים יחשבו, שהתלות הנפש בגשם הוא על שהנפש צורת הגשם, ולא ימצא גשם מהגשמים המוחשים יפסד ותשאר צורתו וישפמו בחפוש⁽⁸⁾, שכל גשם לו צורה, וצורתו תאבד באכרן, והקש החפוש נפסד. כי האומר אותו, אם יאמר, לפי שכבר ראה בעל חיים מת, שורה הבעל חיים ימות, לפי שהוא בעל חיים ויעשה הקש כן: הבעל חיים הוא האדם והסוס והחמור והשור וכן וכן, וחפש כל בעלי חיים שאפשר, וכל אדם וכוס ושור וחמור וכן וכן כלם ימותו, הנה זה הבעל חיים ימות, לא ימנע, אם שתפש זה הבעל חיים אשר בין ידיו⁽⁹⁾ בכלל מה שחפשו, או לא תפש. ואם היה

(1) הכוזבות פירש בעבור שלא יתלה בו כמו שיבאר.

(2) ואם רצ"ל או אם.

(3) תכלית צ"ל תכלית ושלמות אשר וכי.

(4) המחובר פי' של דבר המחובר.

(5) וצורה צ"ל וחומר.

(6) אבות ובניות פיר' כי האב והבן יש להם מציאות אבל לא האבות כי

הוא מושכל מופשט ולא יש בפועל וכן הבניות.

(7) פיר' ולא שיהיה הגשם סבה למציאות הנפש או בהפך.

(8) Induction.

(9) בין ידיו, פיר' אשר עליו נאמר המשפט.

כבר תפש אותו, ושפט כשהוא ימות, הנה אין זה הקש יצטרך על זה, אחר שכבר פשט המשפט בו. ואם לא חיפש^(*) אותו, הנה אָמר^(*) הבעל חיים הוא פך וכך, הוא בלתי מצוי אלא באותו אשר כבר נמצא משפטו, והוא שפט בדומה לו. על מה שלא נמצא, והוא סברא, עם שאנחנו כבר קיימנו שהנפש האנושית איננו צורת גשמו כלל. אמנם^(*) במול הגלגול אומר: אמנם אם היה לאיש הנפש הראוי במזגו המהורשת עם חרוש מזגו, ועוד זאת הנפש אשר כבר נפרדה מגשם, היה לאיש אחר שתי נפשות, וזה הרבר לא ישער בו אחר מעצמו לעולם, רצוני שישער שיהיה לו שתי עצמויות. ואם היה אמנם הגיע לו הנפש המוסרת מאיש אחר לבר, ולא תהיה ראוי לו זאת הנפש בעינה עד שיהיה המזג ג'כ הוא הוא, הנה לא יאמר התעתק, רצוני שהיתה נפשו כאיש אחר, אבל יאמר יתוור הוא הוא, בעיני, והיה נמצא מוחש אחר העדרו מן החוש, וזה רבר לא היה לעולם, ולא יעבור^(*) שיהיה. ונשים בזה מספיק כמה שכווננו עליו.

כתובים מעידים כמה שקדם.

כבר ראוי עלינו שנעיין בזה הרבר יותר מעיוננו בכל ענין וולתו, רצוני שנבאר שתורתנו תגזור לנפשות השארות, ושמחלקם אל הצלחה או אל צער. לפי שקצת המוענים עלינו יבחנו לפי שבתורתנו לא ימצא בה גמול ולא עונש אלא עולמי^(*), כמו שבא בסדר אם בחוקתי, בענין ואם לא חשמוני אלי, ואם לא תוסתרו לי. כי אתה תמצאם כלם עונשים בזה העולם, וכן מה שיקדם להם מהיעודים על השמועה, הם גמולים בעולם הזה. ונאמר בתשובת וזה, כי התורה לנפשות, כמו הרפואה לגופים. וכמו שהרפואה אם קיבל עליו לרפאות אנשי מדינה בכללה, או גליל בכללו, רבו בו החולים, ומהם חזקי הצער ומהם קלי הצער, הנה מן המחוייב עליו להשגיח בשקועים בחולי יותר, אמנם אשר חליים קל, מעט מן ההשגחה מספקת להם, כן התורה אמנם רצתה בהבטחה והיעור הנאות להמון יותר, לפי שהם רוב האנשים, ואם ירוב עמהם בדברים הנאותים ליחידים סגולות, נחלשו שכליהם, ונכבדו רעיוניהם. ולזה באו הפסוקים כפשטם, ועל זה נאמר דברה תורה כלשון בני אדם. ועם כל זה לא תמנע מזכור השארות הנפש החשובה, ואכרך הנפשות החטאות, מזה מאמר הכתוב: ויתחלק חנוך אל אלהים ואיננו כי לקח אותו אלהים. אין זה מיתה כמיתה מי שקרמו, אבל הוא הפרד מזה אל הצד האלהי, באופן זה עלינו. ואם היה מיתה, יאמר עליו: וימת, כמו שאמר על וולתו. ולא היה בלא ספק, אלא כדרך מה שקרה ג'כ לאליהו זכור לטוב, והוא, שיותך הגשם כלו, ותשאיר הנפש במחיצת המלאכים. ושני אלה האנשים, חנוך ואליהו, כבר העידו עליהם הכתובים בביאור, שצדקתם הביאום להנצל מן המות הנהוג ולהיותם במחיצת העצמים הפשוטים הנכבדים אשר נבאר במופת מציאותם. והנביא בעל התורה ע"ה, אע"פ שהיו רוב דבוריו המוניים, בהיותו מתפלל יתבאר מדבורו עצמויות הנפשות והשארותם. וזה באמרו: אל אלהי הרוחות לכל בשר [במדבר כו' ט']. ויתבאר בהתחננו לכורא, שיש הנה אם גמול ועונש וזה באמרו ית' וית': וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם [שמות לב' ל']. עד שאחר החכמים מוולת אומותנו, למה ששיער מי שיער טוב מהם יעורם אחר המות אמר: תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמותו [במדבר כג' א']. עד שהנשים בעלות תבונה היו יודעות בזה, כמאמר אביגיל לרוד ע"ה: והיתה נפש ארני צדורה בצרור החיים את ה' אלהיך ואת נפש אויבך יקלענה בתוך קף הקלע [שמואל א' כה' כט]. ובהעיר האומה לקבל התורה אמר ית' וית':

(*) צ"ל תפש.

(*) צ"ל אמנם כביטול הגלגול אני אומר אם היה זכו.

(*) יעבור פיר' אפשר.

(*) פיר' ארציו.

נחתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, ואת המות ואת הרע [דברים ל' טו']
 ויאמר ית' וית' על יד יחזקאל ע"ה דבר בשבועה: חי אני נאום ה' אלהים
 אם אחפף כמות הרשע, כי לא אחפץ כמות המת נאום ה' אלהים השיבו
 וחיו [יחזקאל יט' לב']. ואלה החיים אשר ייעדו אותנו בהם משה ויחזקאל ע"ה.
 אינם חיי הגשם, כי גשמי הצדיקים והרשעים תכליתם המות, ואינם אלא חיי
 הנפש. ונמצא החכם שלמה ע"ה יאמר בפירושו: ישוב העפר אל הארץ כשיהיה
 והרוח תשוב על האלהים אשר נתנה [קהלת יב' ז']. ויבאר בגמול ובעונש
 באמרו: ורע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט [שם יא' טז]. ויאמר
 בהתימת מאמרו: כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם
 טוב ואם רע [שם יב' יד']. ואמר אביו ע"ה דבר שדומה הפך זה, והוא
 באמת מסכים לזה, וזהו אמרו לא המתים יתללו ולא כל יורדי רומה [תהלות
 קמו' טו']. והוא אמנם יקרא מתים, ודומה, ושאל ומה שדומה לזה, הרשעים,
 כמו שיאמר ית' וית': כי לא אחפץ כמות המת. ולזה תמצא דוד ע"ה יסמוך
 לאמרו לא המתים יתללוהו, אמרו: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם. ועל
 זה הדרך אמר חזקיהו ע"ה: כי לא שאול תודך מות יתללך לא ישברו יורדי
 בור אל אמתך, הי חי הוא יודך כמני היום אב לבנים יודיע אל אמתך
 [ישעיה לח' ושמ']. ירצה ^(א), שהוא למד שדבר בבחירתו, וקודם שלמות
 תקון מעשיו. לא היה בטוח, מהיורא מאותם הנקראים מתים ויורדי בור. וכן
 תמצא בלמנצח לבני קירח מזמור, אשר תחלתו הוא: שמעו זאת כל העמים
 [תהלים מט' ב' ושמ]. חאר שם אברן הרשעים כאברן הבהמות, באמרו:
 כצאן לשאול שתו, מות ירעם, וכו'. אחר שתיאר שמירת האל ית' אותו מכיוצא
 בזה, באמרו: אך אלהים יפרה נפשי מיד שאול כי יקחנו סלה, ואמר ג' כ' בירך
 אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת [ושם תהלי' לא' ו']. ורע כי מלת לקחה
 באמרו: כי יקחני סלה, ואחר כבוד תקחני [שם עג' כד'], כי לקח אותו אלהים
 [בראשית ה' כד'], ה' לקח אדנך מעל ראשך [מלאכים ב' ב' ה']. הנצחה
 ככלם, הגיע הנפש במחיצת המלאכים. וזהו אמרו ית' בנבואת זכריה, כי
 אשר ^(א) אליו מהלך הנפשות הנכבדות, הוא היות במחיצת המלאכים. וזהו
 אומרו ית' ליהושע בן יהוצבק: אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמור וגם
 אתה תרין את ביתי וכו' [זכריה ג' ו']. ואמר דניאל ע"ה: והמשכילים יוהירו
 כוהר הרקיע [דניאל יב' ג']. ומאמר האל ית' לנביא ע"ה: ומורת בחר אשר
 אתה עולה שם ונאספת אל עמך [דברים לב' י'], לא תמנע זאת האסיפה
 משתהיה האסף הגשם אל קברי עמו, או האסף הנפש על עמה. אכן לא היה
 קברו ע"ה עם עמו, הנה היה האסף הנפש אל עמה בלי ספק. וכמוהו בכל
 מקום שבא ויאסף אל עמיו. ובאמת לולי הסבתם והאמתתם בחלק העולם
 הבא לא סבלו צער העולם הזה, עד שסבל דניאל ע"ה שהושלך לגובא דאריותא,
 וחנניא מישאל ועוריה שהושלכו בגורו יקידתא, והנביאים ע"ה אשר הרגתם
 איזבל הנאמר עליהם: בחרוג איזבל את נביאי ה' [מלכים יח' ג'], וכל אותם
 שהרגו נביכדנאצר, ונבזור-אדן, ואנטיוכס, וטיטוס, ואנדריאנוס, כלם עלייחד
 השם, והם בדור הנביאים והסידרי עולם, וכבר קייים להם גמול העולם הבא.
 ולולי זה לא סבלו אלה הייסורים, עד שמי שניצל מהם מן ההריגה, עונת
 והוכה, כמו שיוספר מירמיהו ע"ה: ויטבע ירמיהו בטיט [ירמ' לח' ז'] ותמצא
 משה רבנו ע"ה סבל טורח האומה עד שאין להוסיף עליו, באמרו: כל תאמר
 אלי שאהו בחיך [במדבר יא' יב']. ואין ספק כי לולי היותו מחל ענין עולם
 הבא, היה יותר טוב המנוחה בעולם הזה. וכן תמצא הנבואה מבוארת השאר
 לנצח נועם הצדיקים, והשאר לנצח צער הרשעים באמרו: לחיי עולם וכו' [דניאל יב' ב']. וזה אשר ישובח בו המלך הישרן באמרו: ימים על ימי מלך

^(א) ירצה פיר' למה אחר כי לא שאול תודך, וכי חזקיהו פחד שיפול לשאול,

ותשובה שהוא למה שדבר וכו'.

^(א) כי אשר אליו, פיר' יהושוע ב' וברומה לו.

תוסף וכו' (להל' סא' ה'), ובאמר חיים שאל ממך נתת לו וכו' (שם כא' ה'), אם היה החיים בזה העולם, זה כוב גמדי. וחמצא שאל מלך ישראל ע"ה יאמר מקבש הנסתרות משמואל ע"ה, ויאמר לו שמואל למה הרגתני להעלות אותי ויאמר שאל צר לי מאד (שמואל א' כח' טו'), ואחר הגיד לו שמואל ע"ה הנסתרות אשר ידועות אצל האל ית' והמלאכים, כמו שהיא ידועה, ואם היתה נפשו נחבת, לא היה דבר מזה. ומי שימשך אחר הפסוקים, ימצאם מסבמים להרבה מאמרים דומים לאלה המורים על השארות הנפש האנושית אחר המות, אם בצער אם בתענוג, כפי הראוי לה. אמנם קדמונו אשר קבלו מהנביאים הרבו לדבר בזה, וכבר סבלו הייסורין בזה העולם לתהלות חלקם בעולם הבא מהאל ית', כמו מה שנמצא ר' חנניא בן תרדיון שגשרף באש, ור' עקיבא בן יוסף נסרק גופו במסרקאות של ברזל ושאר הרגיו מלכות. הנה כבר הראה כי מי שיטעון עלינו שאין אצלנו הרק לעולם הבא, הוא חומס ומחזקש עלינו.

הפרק השמיני

באשר השמים חיים מדברים ושתנועותיהם תנועות נפשיות ברצון ושכונתם בזה להורות לאל ית'.

עצמי השמים רבים, יודעים זה בעלי חכמת התכונה. ואשר מצאו מהם בעיונם הוא, שהם תשעה, לא פחות. וכבר אפשר שיהיו יותר. וכלם יתנועעו סביב הארץ תנועות מתחלפות, מלבד התנועות אשר לגרמי כוכבי לכת בעובי גלגליהם, כי אינם תנועות סביב הארץ, אבל על הקפים, קראום גלגלי ההקפות. וכל גלגלי כוכבי לכת ימשול עליהם כח הגלגל הראשון. ולזה יתנועעו כלם בתנועת הגלגל העליון. וכו' כל גלגל מהם ג"כ אין כח כל חלקיו כח אחד ולא שוה, אבל בו חלקים שהם יותר גבורי כח, וחלקים הם יותר חלופי כח, לפי שבהם חלקים קורעים, וחלקים נקרעים. והקורע יותר חזק הכח בלי ספק מן הנקרע. ומכלל הגלגל יפרד גלגל, חצין נוטה אל הצפון, וחציו נוטה אל הדרום, הוא חזק הכח משאר גרם הגלגל, לפי שהוא יקרעו ותתנועע בו התנועה, אשר אל תלי כוכב וזנבו. עוד מזה הכדור הנוטה יפרד כדור יוצא המרכז, נושא לגלגל הקפת הכוכבים, הוא יותר חזק משאר גרם הכדור הנוטה, לפי שהוא יקרעו ותתנועע בו התנועה אשר לגבנינות הכוכב ושפלתו. אחר כן מזה הכדור היוצא המרכז יפרד כדור, מרכזו בחצי עיבי הכדור היוצא מרכזו, והוא יקרא גלגל ההקפה והוא יותר חזק משאר גרם הכדור היוצא המרכז, לפי שהוא יקרעו ותתנועע בו התנועה אשר היא קרובה מתנועת האמצע. עוד בגלגל ההקפה לפי שהוא יקרעו, ויתנועע בו התנועה הנקראת תנועת ההתחלפות. ואלה ענינים ידעם הבקי בחכמת התכונה. ויהבאר מהם שהכוכב בגלגלו כמו הלב בגשם הבעל חיים, וממנו יפוצי כוחותיו אל היותר קרוב אליו, עד שחשבו אנשים מהטבעיים שגלגלי כוכבי לכת כלם בעל חיים אחד, ושמקור כחותיו כלם מן השמש למה שראו קשרים והתיחסויות שמורים בינו ובין השמש, יודעים אותם הבקאים בחכמת התכונה. ואמרו אנשים שכל אחד מהם בעל חיים לבדו, ושהכוכב בורא שאר גלגלו כשאר הגשם, ונעוין בהאמת תנועות הכוכבים, אם הם ברצון כמו שאומרים, או בבלתי רצון? ונאמר התנועות שתי מינים, מין נמשך לרצון כתנועות (הבעלי חיים אשר מלמדו, ומין לא נמשך לרצון מן המזנוע, כמו תנועת האבן למטה, ותנועת האש למעלה) כי האבן לא תשיג התכלית המבוקש⁽¹⁾ בתנועתה למעלה.

(1) המתנועע בתנועת וכו' אשר נמשך לרצון מלמדו.
(2) צ"ל התכלית המבוקש בתנוע' למטה ולא האש למעלה.

ואם היה מנהיג העולם ית' יודע זה, והוא שם באלה הגשמים היסודיים התחלה תקרא טבע תניעם אל מקומם הטבעי כרצון האל ית', ככלתי ידיעה בהם לתכלית מה שיעשו. ואין האבן ושאר היסודות לברם בן, אבל הצמחים ג"כ אשר למין מין . . . ג"כ מהם, נגלים להם תמונות מיוחדות, ומראים זריחות וטעמים מיוחדים, ופרחים ופירות מיוחדים, וככלל מינים מן המלאכה יעידו ככונה דקה וחכמה מופלגת. ובהם התחלות, יזנו אותם ויולידו הדומה בהם, רצוני חומר הדומה והוא זרעם. ואמנם צורתם לא תעשה הטבע, אבל יושפע מהתחלה יותר עלינה, בה הרצון והחכמה, לפי שהם תחת העצמים הנכבדים העומדים על שמירת סידור העולם כרצון האל ית'. וכן העוף הרובץ על הבצים, ויסכול העמל והיגיעה אשר כואת העבודה, מאין ידיעה בתכליתה מה יעשה, ואם היה לה בעצמה תכלית, והוא לא ידעה. ונאמר עתה, שרעת הפילוסוף האמתי, שהגשמים השמימיים גשמים חיים, לא החיות אשר בו ההונה, והגידול, והולדת הדומה, ולא אשר בו החוש, אלא חיות בו יתנועעו כרצון תנועות מצב והעתק. אכן זה הרעת כשישמעו אותה האנשים הסכלים ירחיקוהו ויכרחו ממנו. כי הם חשבו שכל חי על כל פנים יתנועעו ועכ"פ יהיה בתנועתו התחלפות, במהירות ואיחור, ולבת היום, ושיב לאחור, והמשך לתנועה מנוחה. לא ישגיתו, שלצמחים נפש, והם לא יתנועעו. ושהתחלת המציאות כלו ית' וית', ואינו גשם ולא במקום, כל שכן שיתחק מקום אל מקום, כל שכן שיתנועעו תנועות שיש בהם חלוקה, כי כל זר נמנע עליו ית'. ואמרם שכל חי עכ"פ יתנועע מקום למקום ועכ"פ יהיה בתנועתו התחלפות הוא מאמר בטל. ואמנם יקרה להם זה, מצד סבלותם בתנאי הקרמות המופת, ואחר מהם הוא, שיהיו התארים עצמותיים למתארים, ואם היה ההעתק עצמותי להי ונכנס בגדרו, לא היה אפשר שיהיה חי בלתי נעתק, ואמנם אחר שהוא תואר מקרי בו, הנה כבר ימצא לקצת מה שהוא חי, וזולתו קצתי. ואלה נמשכו אחר המורגל מתנועות הבעלי חיים, שהם תנועות חלקיות נפסקות, נמשכות אחר זולתם, ולמנוחות, ומאשר לא ימצאו תנועות השמים בן, השכן שהם טבעיות, ולא יתעוררו אל שאשר חייב זה כלו, היא בתנועות הבעלי חיים המורכבים, הכרים רבים, מהם, שתכליות תנועותיהם תכליות חלושים נפסקים⁽¹⁾, הם בעת מה טוב והצלחה ובעת אחר אינו בן. ומהם שהמחשבות תקרנה ויעוררו אל התנועה, ואחר יגלה להם כוב המחשבה, ויתחייב להם העויבה והמנוחה. ומהם חולשת הגשם, ודרישת הנפש לתור לו מנוחה. ומהם ענינים יכאו מחוץ ויעוררו על התנועה התגברות וניצות, עד שכאשר יסתלקו התחייב המנוחה, או מעיקים יעיקו מתנועה הכרחית, עד שכאשר יסתלקו תהיה התנועה, עד שאמרו קצת חכמים⁽²⁾, כאשר יכחר הכותר היותר טוב, אין כינו וכן המוטבע הפרש. וזה הקש הפילוסופים כהיות השמים חיים ומתנועעים, והמתנועע לו מניע, הנר לשמים מניע, ותושם הקרמה ויאמר לשמים מניע, וכל מניע גשם הוא אם נפש, אם טבע, הנה מניע השמים אם נפש ואם טבע. אחר נאמר אם היתה תנועת השמים טבעית, היה החלק אשר יתנועע מן המזרח אל המערב, כשיגיע אל המערב יעמוד בו, וכן שאר החלקים יחוייב שיעמדו במקומות אשר יגיעו אליהם, אכן אין דבר מחלקי השמים יעמוד במקום אשר יגיע אליו, הנה תנועות השמים כלתי טבעית. אמנם החולקים להם כסבת קרחם ממה שאינו מורגל, רצוני שיהיה בעל חיים בלתי מתחלק התנועות, ובלתי המשך אחר תנועתו מנוחה, יהיו מסופקים בזה, ההקש, ויאמרו שהגזרה השופטת בשכל, מה שיתנועע תנועה טבעית ישרה, הוא אשר כשהגיע אל מקומותיו הטבעיים לו נח בהם, אמנם הגשמים המתנועעים תנועות טבעיות סכיכות, מדי הגיעם אל מקום עוכהו, וילכו אל זולתו כבר מסופקים בזה

(1) צ"ל נפסקים.

(2) קצת חכמים וכו' פי' כי הם יקראו היצר הרע מעיק. כאשר יסתלק המעיק היצר הטוב הולך נכחו.

ההקש ער שנישכ לעשות להם חקש מהחכמה האלהית אחר שנקדים הקדמה. ונאמר: שמעלת יסוד הגרמים השמימיים על יסוד האדם, והוא היותר נכבד שבנמצאים המורכבים מן היסודות, מעלה מבוארת, ביאור נגלה בגדלם ואורם, והתמדת השארותם, כל שכן יתרון מעלתם על הבעלי חיים הפחותים כתולעת והיתוש והפרעוש. ונאמר אם היה מנהיג העולם ית' ינהיגו בחכמה וביישר, הנה ראוי שיתן ליותר חומר נכבד הצורה היותר נכבדת, וצורת כל חי יותר נכבדת מכל מה שאינו חי, הנה לשמים חיות יותר נכבד, מחיות הבעלי חיים המורכבים. אלה התקרבות לא יכחישים לא מתעקש, אבל הענין כמו שאמרן קצת חכמיהם, שמן הראוי, שיהיה ערך שכלנו אל שכלי הכוכבים, ערך גודל גשמונו, אל גודל גשמיהם, וזכות עצמינו אל זכות עצמיהם.

כתובים מעידים במה שקדם.

אמר דוד ע"ה השמים מספרים כבוד אל וכו', יום ליום יביע אומר וכו', אין אומר ואין דברים וכו' [תהלי יט' ב' ושם], ירצה שהם מדברים לא הדבור, החצוני מן השפה ולשון, לזה אמר אין אומר ואין דברים, אלא הדבור הפנימי, אשר לו מדרכו, שישכיל שהוא לו. ואמר ע"ה וצא השמים, לך מטהותיכם [נחמיה ז' יא], הגיד שהם תמיד העבודה לאל ית', והעבודה לא תהיה אלא מבעל שכל. ושלמה ע"ה למה שזכר תנועת הגלגל העליון, הפועל הליכה והיום באמרו: וזרח השמש ובא השמש, ואל מקומו שואף וזרח הוא שם [קהלת א' ה' ושם], ואחר זכר תנועת גלגל המזלות ותנועת כוכבי לכת על קמריהם, בצאתם אל הצפון והדרום, באמרו הולך אל דרום וסובב על צפון, ואמר סובב סובב הולך הרוח ואל סביבותיו שב הרוח. ורוח, הנה אם שיהיה נפש או רוח, אך איננו רוח, כי הרוח לא תניע השמים, ואין לתנועת הרוח סדר, הנה אמנם ידבר מן הנפש המניעה השמים. ומי שענין בתחלת יחזקאל במעשה מרכבה ויביט אמרו ע"ה על הארבע חיות: דמות אדם להנה [יחזקאל א' י' ושם], ועוד אמרו: ודמות פניהם פני אדם ופני אריה מהימין לארבעתם ופני שור מהשמאל לארבעתם, ופני נשר לארבעתם, ואמרו: ודמות החיות מראיהן כגחלי אש, ואמרו: וגבוהם מלאות עינים, ואמרו: ולא יסבו בלכתן, איש על עבר פניו ילכו, עם אמרו: והחיות רצוא ושוב, ואמרו: ומראיהם ומעשיהם, כאשר יהיה האופן בתוך האופן, ואמרו אחד קן וכו' שם ו' יג', לאופנים להם קורא הגלגל באוני, ואמרו: וכלכת החיות ילכו האופנים אצלם, ואמרו: וכלכתם ילכו ובעמדם יעמודו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעימתם, כי רוח החיה באופנים, מי שיביט אלה הדברים כלם, יתבארו לו מהם דקדוקים, לא נבארם אנחנו, כי קדמונינו ע"ה מנעונו מזה באמרו: כל שלא חס על כבוד קינו ראוי הוא שלא בא לעולם. ומי' שהוא בעל שכל יעיין באמרו: אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו. וכאשר יעיין המעיין בכרכת המאורות המחוייבת עלינו בכל בוקר, ומאמר מי שקבע אוהה, פינות צבאות קדושים רוממי שדי, תמיד מספרים כבוד אל וקדשותו, תתברך ה' אלהינו, ואומר בורא קדושים עד המחדש טובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, ידע שדעתנו בתורתנו מסכמת עם הפילוסופיה האמיתית בורה ובוולתו. נשלם המאמר הראשון

תהלה לאל.

(י' ומי וכו' נראה שבא כמתכוון לזרז לתלמידו לעמול בדברי חכמה ומדע כדי שימצא לעתיד פתח להועיל לו בהגלות לו נסתרות כאלה.

המאמר השני

והוא הקדמה וששה עקרים.

העיקר הראשון: בשורש האמונה. העקר השני: באחדות. העקר השלישי: בתאודיון, ומה שיתואר בו בהעברה המונית, ומה שיתואר בו בהעברה סגולית, וביאור הקושי להאר ית' בתאר אמתו עצמותי. העקר הרביעי: בפעילותו ית' ובסדר המשך הנמצאת ממנו. העקר החמישי: באמונה האחרונה, והוא האמונה בנביאים ע"ה ובקבלה, ובתנאים אשר בהם יתאמת ויקויים דבר הנביא, ויחוייב להאמינו, ובתאר מיני הנביאה, וחלוף מדרגות האנשים בה. העקר הששי: באמונה⁽¹⁾ וההערה על אמות⁽²⁾, שכל מה שידומה עליו הוא נאמר בדרך העברה והוא נברל ממנו.

זכרון ההקדמה:

כשיראה בדבר כה מציאות אחר העדר, ושלמות אחר חסרון עם סדר והדרגה עד שיגיע תכלית מה ויעמד אצלה, נודע שאותה התכלית הוא המכוון. ומשל זה בזה המציאות אשר תחת גלגל הירח. היותר חסר שבו במדרגה, מציאות החומר המשתף ליסודות הארבעה, כי הוא אין לו מציאות בעצמו, אלא באחת צורות היסודות, ואין מציאותו בעבור עצמו, אלא כדי שיהיה מרכבת לאחד היסודות. והמציאות היותר טוב מזה, היסודות עצמם, כי כל אחד נמצא בעצמו, בו אותו, אשר קראנוהו היול, כבר הגיע בו צורה, אלא שזה ג"כ לא נקדחו מפני עצמם אלא להיות המורכבים ממנו, כי הוא חומר בצירוף על המורכבים. והמציאות היותר טוב מאלה, מה שהורכב בארץ מן העשן והאר. ורצוני באמרי עשן, לא עשן האש, אלא אידים יבשים, כי העשן והאר כשיתמוזגו וישארו בבטן הארץ, לא ישיבו ארץ אחר כן, אבל ישארו עד שיפעל בהם פעמים חום מבשל, ופעמים קיר מקפיא, והיו מהם המחצבים והאבנים. אמנם המחצבים, לפי שהיה חומר הארץ בהם יותר גובר, והוא יותר לח, ולזה הם נקדעים (בפטיש, אמנם האבנים, הנה ממה שחומר העשן בהם יותר גובר, ולזה הם יבשים, בלתי נקדעים⁽³⁾ בפטיש. ואלה כולם קרובי הטבע מטבע הארץ, לזה אין בהם מן הכחות הפועלות והמחפלות דבר גדול. והיותר טוב מזה במציאות, מציאות הצמחים, כי בהם הונה וגידול והולדת הדומה. והמציאות היותר טוב מזה, מציאות הבעלי חיים הבלתי מדברים, כי בהם הוספות על מה שבצמחים כחות חיוניות ונפשיות. והיותר מעלה שבמינהם במציאות, האדם, במה שלו מן הדבורי, ואחר האדם לא מצינא מין יותר מעולה מדרגה ממנו, וידענו שהיא המכוון בזה המציאות הטבעי, ושכל מה שזכרנו אלו יהיה היותר נכבד לא יושפעו עליו⁽⁴⁾ הצורות והכחות היותר נכבדות, אבל כל מה שהגיע מוג מה הושפעה עליו צורה נאותה לו. כי אם היה המכוון דבר יותר עליון מדרגה מן האדם, היה זה הרב נמצא, אבל אינו נמצא, הנה אין המכוון בזה המציאות אשר תחת השמים דבר יותר עליון המדרגה מן האדם. ואם היה המכוון דבר פחות מדרגה מן האדם מכל מה שזכרנו, היה המציאות עומד אצלה אמנם אינו עומד אצלה הנה אין המכוון האחרון והסבה התכליתית וזולת האדם. ואלה הקשיים אמתיים תנאיים מתדבקים, שנינו בכל אחד מקביל הנמשך, והוליד מקביל הקודם, ובטלתי

(1) באמונה צ"ל בשתופים.

(2) אמות צ"ל אמתות.

(3) צ"ל נקדעים.

(4) כמו לעיל.

(5) עליו: הצ"ל על האדם.

החנחה. וכן נאמר באדם שבו כחות צמחים, עליהם במדרגת הכחות הנפשיים, ולמעלה מהם הכח המדבר, ולא נמצא למעלה ממנו כח אחר, אם כן יהיה הוא המכוון בו, ואותם האחרים מי כבוד ומצעות קצתם לקצת, אי אפשר לבח המדבר בלעדיו, כמו שכבר התבאר. וזה הכח המדבר לו שני פנים: אופן למעלה, בו יקבל מן המלאכים החכמות, ואופן למטה, בו ישפוט שאר כחות הגשם, ולא יניח דבר שיעשה בו יותר מדאי, או בלא סדר. והחכמה הוא יתרון האדם ותכליתו, והחכמות רבות זו למעלה מזו, והמכוון בכלם היריעה כל ית' וית'. וגשם האדם בהמתו ומצו (' אל הא ית' וית'. אמנם קצתם ירצו להאכיל הבהמה מספוא רב, והם אשר תכליתם המאכל והמשתה. וקצתם ירצו ליפות אוקפה ורסנה וכסותה, ואלה הם אשר תכליתם יופי המלבוש. וקצתם יעלו ויכלו ימי חייהם בכמה חליים אפשר שיקרו לבהמה, ואיך יושמר בריאותה, ויתרפא חליה, וטבע העשבים והמונות המועילים והמוזיקים, ואלה הם הרופאים. ולא אומר שחכמתם פחותה, אבל היא נכבדת מאד, מועילה כזה העולם. כי האדם יתמיד בה חיי העולם הזה, אשר בו יגיע אל השלמות ואל החיים העליונים. והוא מועיל בעולם הבא, מצד שיציל הרופא הנכבד עובדי האל ית' מן המות והאבדן. אבל אומר, שמי שחשב היותה תכלית האדם, ויכלה זמנו כלו בה לבר, הנד, כבר חומס נפשו, ומהם מי שמכלה זמנו כלו במה שהוא יותר פחות מזה, כאותם שעקסם כולו הרקדוק ותקון הלשון ולמדו אותה, ואחר ילמדוהו לאחרים, עד תכלית חייהם. ומהם מי שכלה זמנו במספר, ובמעשים הורים, כמו האיש אשר רצה לבשל חמשה עשר רבעי חירוש עד שובו אל השליש, ובשלו עד שחסר ממנו הרביע, ונשפך מהנשאר שני רביעים, ואחר נתבשר עד שחסר ממנו באש רובע, ונשפך מזה שנשאר שני רביעים, אל כמה ישיב הנשאר כפי ערך מה שרצה, והדומים לאלה ההבלים, אשר כאלי לא יקרו לעולם, ויחשבו שבהם ישובו בחכמת המספר, וכן ברברים פרטיים מחכמת החשבונות. ואמנם ההכרחי בהם באמת, מה שמביא אל חכמת התכונה לבר. ומהם מפתח החושן. ואמרי מפתח החושן, הוא שם קראו איש מחכמי הישמעלים מרמזה (' ענין האדם בעולם לענין איש עבר שהבטיחוהו להוציאו לחירות ולהמליכו ג"כ, וזה בשאמרו לו אם תעלה לרגל ותחוג יהיה לך החירות והממלכה, ואם תלך הדרך ויעיקר מעיק מהגיעו אליה, יהיה לך החירות לבר, ואם לא תלך הדרך, לא יהיה לך החירות. הנד לו שלשה מינים מן השתדלות, הראשון מהם הכנות סבות צרכי המהלך, והכנת הבהמה והצידה וחמת המים. והשני לשום מגמת פניו אל הדרך מפע אדר מסע. והשלישי לשוטט במקום החניגה. ובכל אחד מאלה שלשה המינים כרחב גדול. והיותר מעט ממנה שבהכנת הסבות, פחול החושן, אשר כאולי יתפור בהם החמרה, אשר כאולי ישא בה המים, (וסף, הכנת הסבות שיגיעו כלם ותחלת מגמת פניו, הוא שום פעמיו לדרך, ואחריתו ההגעה) וכן המין השלישי (' ג"כ. הנד אשר ירוץ מרוצת הכנת הסבות, היא העיון בחכמות המועילות בעולם על הרוב, הרפואה וחכמת הדין, רצוני המכלה זמנו בחכמת הרפואה, כדי להריח בה מבלי שיכוון לגמול חסד, אי המכלה זמנו ג"כ בחכמת הדין לקנות לו שם וממון ושהוא פקח. כי חכמת הרפואה אשר כן, וחכמת הדין אשר כזה ישתתפו, כאשר בשניהם תיקון הרעות, כי בחכמת הדין יתוקנו הרעות הנרוגות בין בני אדם להטיב להם עסקי העולם אשר ביניהם, וברפואה יתוקנו רעות הליחות

- (¹) ומצו כי החושי ידריכו לפש ויתנו לשכל מסם שבאמצעותם יעלה ממדרגה למדרגה וממושכל מושכל עד שיגיע להשגת העליונים.
 (²) דמה ענין: אפשר שרמו בזה על הליכתם לחוג בלמיכה.
 (³) ההגעה יותר נראת לי להגיע כן ואין ספק להכנת הסבות שאפשר שיגיעו כולם מתחלת מגמת פניו והוא שם פעמיו לדרך עד אחרית ההגעה.
 (⁴) השלישי ר"ל הנזכר לעיל.

ההפכיות, וחומנים החקכיים מן השנה, וולרן שאם יונחו חאנשים ישרנים, אין רע ביניהם. כמעט לא היו צריכים להכמת הדינים, ואין אפשר להם בלתי רפואה. וכמו שאם יכינו סבות ההגיגה וההגנה אל הכלית המכוון, לפעמים יהיה בהם מי שיתעסק בפתל החוטין לעולם, אשר באולי המעט ממנו מספיק, ורובו אין צריך לו. כן בחכמי הדינים, מי שיכלה הזמן וישים כל מחשבתו לעיונים הארוכים, ולשאות הקשות וענינים לא קרו ולא יקרו לעולם, כסבורים שהם מצרף השכל, ולמישה אליו, והוא באמרו איבוד זמן. והוא טוב אם הקדים היותר הקרתי, עד שידע התורני, מה שאפשר שיבאר בו במופת אל מי שמכחיש האל ית', או מכחיש הנבואה, או מכחיש הגמול והעונש, או מה שאצל האל ית' בעולם הבא. היה מה ששאר מימיו אחר זה, אם בלה אותם באותם הדיוקים הורים אין רע, ואין לחוש בזה. וכן ענין החכמים הגדולים ז"ל באמרו: הוי שקוד ללמוד תורה, ודע מה שתשיב לאפיקורוס — ואפיקורוס שם מבופרי הפילוסופים, נתיחסה בת המינות כלו אליו — ואשר ירוץ מרוצת ההליכה מסע אחר מסע, ויכלה פעמי דרכו וזה אחר זה, הוא ויכוך הנפש ותתהרה מאבות הפחיתות ותולדותיהן אשר נזכרם במאמר השלישי מזה הספר. ואשר ירוץ מרוצת ההגנה⁽¹⁾, והוא שלימות הידיעה באל ית'. והיודע בו, הוא היותר הנכבד שבחכמים, בידיעה יותר נכבדת, לידוע יותר נכבד. ומי שקרא זה הענין, לא יקנה שימצא בו זאת הידיעה בכללה, ולא שגיגע אליה מדרך מה שהוא כתוב, אבל מי שקראה ולא יעיין בו, ולא הגיע אליו, הוא כמי שבלה זמנו בקריאת חכמת הרפואה, ולא יצלה לרפא היותר קל בתלמים. אבל הידיעה באל ית' היא צורה תגיע לנפש המדברות, בשחובנה בהסרת התארים המגונים וקטורת החשובים. וכמו שכאשר הוכן גשם מזה הכנה רבה, עד שהיה לו מזג עוור, הושפעה עליו צורה לא היתה בו⁽²⁾ כן הנפש המדברת, כאשר תדע מה שבספרים, והוכנה בתקון המעשה, הושפעה עליה השפעות מנועם האל ית', והיה אל הקצה המכוון באדם. ואתה תמצא הנביא ע"ה יתאר שלמות הכחות השלשה אשר לנפש האנושית, ולא ישים יתרון לדבר מהם, אמנם ישים יתרון לידיעה באל ית' ותארו. והשורה הכח הצומח והמתאווה באמרו: אל יתהלל עשיר בעשרו לרמיה מ' בב' ושם, השוק הכח החיוני הכעסני, באמרו: אל יתהלל הגבור בגבורתו. והשוק הכח המשכיל המדבר באמרו: א' יתהלל חכם בחכמתו — ואם הביאם על בלתי זה הסדר — כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. והזהיר⁽³⁾ על ידיעת פעולותיו ית' באמרו כי אני ה' עושה חסד, וזה כדי שיעשה העבד דבר מה מהם, וזה באמרו כי באלה חצפתי נאם ה'. ואמר וולרן: כי צדיק ה' צדקורת אהב לתהלים יא' ו', ולזה נתן⁽⁴⁾ יתרון המשורר לחסידו בני אדם על נשיאיהם באמרו: יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו, יאמרו נא בירת אהרן כי לעולם חסדו, יאמרו נא יראי ה' כי לעולם חסדו. ובמאמר הכתוב לרברים ו' ה', ואזכרת את ה' אלהיך בכל לבבך ממה שיחייב הידיעה באל ית' בי מן הנמנע שיארכ האדם זאת האהבה הגדולה דבר לא ידעו, ולא נתקיים לו מציאותו. והתחלת הידיעה בו ית', שידע באמיתותו, שידע עצמותו בלתי אפשרית לנו, כל עוד היותנו בזה העולם. כי לא נדע אמתות דבר בצורה, אלא בגדר או ברשם, ומה שאין לו סוג, לא יגדר ולא יורשם, אכן ידע מציאותו במופתים האמתיים. כמו שנבאר בעזרת האל.

(1) ההגנה צריך להוסיף וההגיגה.

(2) בו פיר' מקודם.

(3) והזהיר פיר' א"ע"ג שיש להשיג מציאותו על אופן אחר בדרך החקירה אלהית.

(4) נתן יתרון פיר' כי אחרון אחרון חביב.

העקר הראשון בשרש האמונה

אמונת ההמון היא, שלוקחים הידיעה כאל ית' מקיבלת. כי הם יחשבו שמה שאין לו גשם אין לו מציאות. אמנם כאשר העירום, האמינו בקבלת האבות והמלמדים. ואם לא ייושרו יתגלגלו בלבונתם ספקות ושבושים ועליהם אמר הכתוב: יען כי נגיש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדני ולכו רחוק ממני [ישעיה כט' יג']. ואמנם אמונת היחידים סגולות, היא הידיעה כאל ית' מצד פעולותיו. וספרי התורה יכונו להדריך ההמין אל מדרגת היחידים, באמרו מי מדרד בשעלו מים [שם מ' יב'], מי שת באוחות חכמה [איוב לח' לו], מי פלג לשטף תעלה [איוב לח' כה'], והדומים לזה. אמנם זאת האמונה לא יתבאר בה שהוא איננו גשם, רצוני לגלגל, או כוכב, או מרה שדומה לזה. ואמנם אמונת המיוחדים שביחידים סגולות, להם דרך אחר, וזה, כבר התבאר כמה שקדם. שכל התנועות תכליתן אל מניעה ראשון לא יתנועע, אך לא התבאר שם כביאור, אם אפשר שיהיה המניע הראשון יותר מאחד, או בלתי אפשר, ולא התבאר ג"כ אם אפשר שיהיה גשם או לא. ונאמר עתה, כי כבר התבאר שכל גשם בעל תכלית, ושאי אפשר שיהיה בעל תכלית כח בלתי בעל תכלית, כבר התבאר כל זמן במופת. עוד, אחר שהמניע הראשון לא יתנועע, הנה לא ישנו הזמנים יכלתו, ולא סבוב הימים כח, אבל הוא בלתי בעל תכלית, ולפי שאי אפשר שיהיה בגשם כח בלתי בעל תכלית, הנה המניע הראשון איננו גשם. ויהיה ההקש: אם היה המניע הראשון אשר לא יתנועע, גשם, היה כחו בעל תכלית, והיה מתנועע, אמנם לא יתנועע הנה אינו גשם. זה הקש תנאי מתדבק, הנחנו כו שהמניע הראשון גשם, ושנינו מקביל הנמשך, ומוליד מקביל הקודם, ובטלה ההיחל. עוד נקח זה הענין אשר עיינו אליו מצד אהר, ונאמר: שהנמצאות מתחלקות אל עלה ועלול. וזה מביאר מאד, כי אנתנו נמצא האדם עלתו אביו, רצוני עילתו הקרובה וכבר מציאנו נמצאים אפשריים, רצוני נמצאים מציאותם תלוי בזולתם, ההעדר קדים למציאותם. והסכימו הפילוסופים לקרא כל מה שמציאותו תלוי במציאות זולתו: אפשר המציאות, כי הוא אפשר שימצא ושלא ימצא, והמציאות הכללי מתמיד. אמנם אשר בו יתלה מציאות כל הדברים, ואשר לא יקנה המציאות מזולתו — אם היה דבר כזה — יקראו: מחוייב המציאות. ומביאר כי רבים מן הנמצאים יהיו נמצאים בכח, ובלתי נמצאים בפועל, כצמחים בורע, והעופות בכצים. וזה יותר אמתי בשם האפשר מכל דבר זולתו. כי רושם האפשר הוא, שהוא הרבר הבלתי נמצא עתה, ואם הונח אחר נמצא, או בלתי נמצא, לא יתחייב מזה ביטול. ומן האפשר המציאות שני מינים אחרים, אחד מהם הרבר הנמצא עתה, וכבר היה זמן מה שלא היה נמצא, ועוד יהיה זמן שיהיה בלתי נמצא: כראובן, וזה הסוס, וזה האילן. והמין השני מה שלא קדם העדר, ולא ישנו מציאותו העדר, אלא שזה איננו מעצמותו אלא מזולתו, כמו שיתבאר אחר זה מענין העצמים אשר נקראם מלאכים, כי אלה לא יקדם למציאותם העדר, ולא ישנו העדר. אכן זה להם מזולתם, והם מחוייבי המציאות בזולתם, ואשר להם מעצמותם אמנם הוא אפשריות המציאות לבד. וכל זה יתבאר מענינים בעקר החמשי מזה המאמר. אמנם אשר נאמר אותו עתה, הוא, שהנמצאות כתחלקות בתחלקות הראשונה אל מחוייב, ואפשר, לפי שכל דבר עולה במהשבה, ימצאנו השכל אם מחוייב, ואם אפשרי ואם נמנע. אכן הנמצאות אין בהם נמנע כלל, כי כל דבר שהוא אחר שלא היה, אם היה מתחלה נמנע מציאותו, לא נמצא לעולם, ואחר שנמצא, הנה כבר הורדה ענינו על שהוא והמציאות! היה אפשר המציאות, הנה כבר בוטל שיהיה במציאות נמנע וכבר התבאר שבמציאות דברים אפשרי המציאות רבים. אמנם מחוייב המציאות נאמר בו, כי הנמצאות, אם היו קונות המציאות מאפשר המציאות, ולא יעמר הענין אצל נמצא מה, או נמצאים מה שהם בחוייבי המציאות, היו נמצאים בלתי בעלי תכלית. לפי שכל אחד מהם

אפשר המציאות. והיא יקנה המציאות מוולתו, ויהיה למעלה ממציאתו אחד הוא יקנה לו המציאות, ויהיה ענין כלם כן, ולא ימצא אחד מהם. שלא ישיג השכל נמצא אחד למעלה ממנו במדרגתו. הוא אשר יקנה לו המציאות. ולא יעמוד זה אצל דבר, ויהיו אם כן הנמצאים בלתי בעלי תכלית. וכבר ביארנו שמציאות נמצאים בעלי סדור, נמצאים בפועל, בלתי בעל תכלית שקר, ומרן שהביא אל השקר הוא שקר. הנה אין כלל המציאים אפשרי המציאות, אבל אי אפשר שלא יעמוד הענין אצל נמצא מה, או נמצאים מה, לא יקנו המציאות מוולתם, יקרא מחוייב המציאות, או מחוייב המציאות. ומה שזוה הארץ, הוא אשר לא יקנה המציאות מוולתו, ואשר כל נמצא שנקראהו אפשר המציאות בפי המינים השלשה. ממנו יקנה המציאות, אם ראשונה, ואם באמצעות. ויהיה המשל בזה כמו האחד במספר. כי אחד לא יוכל להסתלק ויהיה מספר נמצא, ויוכל להסתלק כל מספר והוא נשאר. עוד, הדברים הנמנים, מהם מה שהוא קרוב יותר במדרגתו אליו כמו השנים, ומהם יותר רחוק כמו השלשה, ואחר ארבעה, ואחר אלה אלפים אלפים, ויותר רב מזה. רק שהמספר הוא דבר מציאותי בכת, ואין לו תכלית, אמנם הנמצאים בפועל הם בעלי תכלית, כפי מה שהתבאר במופת. והנמצא אשר מציאותו מחוייב, עצמותו מספיק במציאות עצמותו. והנמצא אשר עצמותו מספיק במציאות עצמותו, היא מחוייב המציאות. כי אם היה קוטר המציאות מוולתו, היה עצמותו בלתי מספיק במציאות עצמותו, וכבר הונח מספיק במציאות עצמותו, הנה יהיה מספיק ובלתי מספיק זה שקר. והנה מבואר מזה המופת, שהמחוייב המציאות, אין עלה לו, ושהוא עלת הדברים כלם. ואחר שהתנועה שלמות למתנועה, היה המניע הראשון אשר לא יתנועע, הוא מקנה הדברים כולם שלמותם. ואשר שלמותו מגיע לו מתחלת הענין, לא יקנה אותו מוולתו.

כתובים מעידים במה שקדם

וכבר באו הכתובים מעידים בהתלוצות כל הנמצאים באל ית, ושכלם צריכים אליו ית, והוא בלתי צריך אליהם. כפי מה שנוכר במעשה בראשית. ואמר תבוא ע"ה: בשרם הרים וילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד עולם אתה אל ותהלים צ' ב"ו, וזה בקדמותו ית. ואמר המשורר ע"ה בתאר נצחיותו, והיותו בלתי צריך לאחד מהנמצאים ג"כ. המה יאבדו ואתה תעמוד וכלם כבגד יכלו ושמ קד' כו'. הנה כבר הסכימה התורה עם הפילוסופיה האמתית בזה גם כן.

העקר השני: באחדות,

והוא שלשה פסקים

הפרק הראשון

כאשר על כמה פנים יאמר לדבר שהיא אחד.

אחד מהם, כשלא תהיה בו חלוקה נמצאת בפועל. וזה האופן היחיד כתב שיאמר בדבר שהוא אחד. וזה, כי על דברים שנים יאמר ג"כ עליהם שדום אחד, אם בענין עצמות, כאמרנו שראובן ושמעון אחד באנושות. ומה שהיה יותר רחוק מזה, שיאמר לראובן הלבן, ואבן לבן שרם אחד בלבן. אמנם האחדות העצמותית, ממנה החוקה, שהאדם והאבן אחד בגשמיות, וממנה קרובה, שראובן ושמעון אחד באנושות, ואלה כולם אחדות כוונות, כי ראובן איננו שמעון ואם כלל איתם האנושות. ויאמר אחד לאחר במספר, וזה האחדות יותר אמתי מן האחדות אשר קדמו. ומהם האחד ברביע השבעי, כגשם אדם, וזה אחדות כוב ג"כ, לראותנו אותו מחובר מאיברים רבים

כלים, והכלים מן המתקמי החלקים. ויותר כזב מזה, האחדות, אחדות הקבוצ, כמו שיאמר: חיל אחד וקהל אחד. ויותר קרוב אל אמתת האחדות. אחדות ההתמזגות, כי הגעם ההפרדה בפועל אל מר שמונו נמוגו, יקשה. וזה, כאמרו חר"אק פא"רוק אחד, והוא מחובר מארבע ושמונים סמים, וזה אחדות כזב. ויותר קרוב מזה על אמתת האחדות, אחדות הגשם הפשוט, כמו האור, או המים, או הגשם החמישי⁽¹⁾. השמימי, אבל הוא אחדות כזב. כי אנחנו כבר בארנו, שכל גשם מחובר מחומר וצורה, ואין ראוי שיחשב בגשם, שהוא אחד באמתת אחדות גמורה. ויותר קרוב מזה, האחדות אל האמת, אחדות השטח, כי השטח אינו גשם, ולא דבר מן הגשם, אבל הוא מקרה, קרה לו, מצד שהוא בעל חכלית. אך כל שטח, הנה כבר יסבול שיחלק, וכן כל קו הוא סובל החלוקה, הנה בו רבוי בכח. הנה אין השטח האחד, ולא הקו האחד אמתת האחדות. הנה כבר התבאר שגשם, או דבר ממה שבגשם אינו אחד באמת. עוד נאמר ג"כ בעצמים השכליים הנברלים הנכבדים אשר נקראם מלאכים, שאין אחד מהם אחד באמת. וזה שמציאותם, כמו שאמרנו תלוי בזולתם, ואין להם מעצמותם חיוב המציאות, אבל אפשרות המציאות, ולהם מוולתם חיוב המציאות. והם מחוברים משני ענינים, מאפשרות המציאות אשר להם בעצמם, ומחיוב המציאות אשר להם בזולתם. הנה כבר התבאר, שכל מה שיתלה מציאותו בזולתו, אינו גמור באחדות. הנה הנמצא אשר יתלה בו מציאות הנמצאים, ואשר יקרא מחוייב המציאות הוא אפשר שיהיה אחד, וכבר נשאר שנעיין בזה, ונתן מופתו ברצון האל.

הפרק השני מן העקר השני

כאשר לא יעבור שיתלו הנמצאים בשני דברים בשום צד וענין, אבל אמנם יתלו בנמצא אחד, גמור האחדות, נקי מכל דרכו הרבוי.

כבר ביארנו, כי בהכרח אי אפשר, שלא יהיה הנה דבר, הוא מחוייב המציאות בעצמותו, לא יקנה המציאות מוולתו? ואם לא, היו נמצאים בפועל, בעלי סידור, בלתי בעלי חכלית, או יהיו סבות המציאות בסבוב, והוא נמנע. ונאמר עתה, שזה המחוייב המציאות, אשר עצמותו מספיק במציאות, עצמותו, אשר לא יקנה המציאות מוולתו, אם היה בעצמותו רבוי מצד מה, ולא יהיה גמור הפשיטות, לא יהיה עצמותו מספיק בחיבור אותו ריבוי, ושום אותו עצמות אחד, אבל היה צריך אל מחבר יתבררו, ויתלה מציאותו בזולתו וכבר הונח, שהוא אותו אשר יתלה בו מציאות הכל, ולא יתלה מציאותו בדבר. ואם נתאמת זה, רצוני שלא יהיה בקצה הפשיטות והפרישות ממיני רבוי בחיבור או בענין, הנה נתלה מציאותו בזולתו, ולא נתלה מציאותו בזולתו, זה חלוק לא יתכן. ועוד, אם יתלה מציאותו בזולתו יהיה קודם אליו בסידור דבר אחר. כי המחבר יותר קודם בסידור מן החיבור, והיה כבר הונח שהוא תחלת כל הדברים, הנה יהיה תחלתו ובלתי תחלתו, זה חלוק לא יתכן. ולא יעבור שיהיה רבוי בשום פנים בראשון, אשר בו יתלה מציאות כל דבר, ולא יתלה מציאותו בדבר, ואשר הוא בלתי צריך לרבר וכל דבר צריך אליו. וכבר נשאר שנאמר, אם יעבור בשכל, שיהיו שני דברים שניהם מחוייבי המציאות, ושניהם יתלה בהם מציאות כל דבר, ולא יתלה מציאותם בדבר. ונאמר שזה במל, וזה, כי מחוייב המציאות הוא בקצה הפשיטות והמרחק מן הריבוי, כמו שאמרנו, ומחוייב המציאות אין בו חואר נוסף על עצמותו, רצוני, כמו שתאמר ראובן חכם, כי ראובן הוא דבר, והגעת החכמה לו הוא דבר אחר, נוסף על עצמותו, ואין מחוייב המציאות בו, אבל הוא דבר אחד אחדות גמורה מכל צד. ואם היה כן דבר אחר, הנה אם שיהיה בו דבר מה, בו יהיה זולת

⁽¹⁾ הגשם החמישי כלל החומר השמימי, שממנו נתהו השמים.

הראשון⁽¹⁾, או לא יהיה. ואם היה בו דבר אחר, בו יהיה זולת הראשון. הנה איננו פשוט מכל צד. אבל הוא מחוייב המציאות. וכבר ישתנה בו מחוייב המציאות האחר הפשוט אשר אין בו שני ענינים, ויהיה זה השני בעל שני ענינים. איננו פשוט. אבל מחובר, ויהיה עצמותו בלתי מספיק במציאות עצמותו. כי עצמותו מתחלפת מן חיוב המציאות (כדבר), וזה החבר יצטרך על מחבר, הנה הוא מחובר ולא ראשון. ואם ג"כ קראנו אותו מחוייב המציאות, יהיה לא אמת ולא נכון. כי מחוייב המציאות, הוא אשר לא יתלה מציאותו. כדבר, וזה תלה מציאותו בדבר, הנה אינו מחוייב המציאות. ואם היה השני מחוייב המציאות בתכלית הפשימות כראשון, לא יהיה לו דבר ישתנה מן הראשון, ויהיה הוא הוא. לפי ששני דברים אשר יחדמו בענין מה, אי אפשר שלא יהיה להם ענין אחד יהיה בו זה בלתי זה⁽²⁾. ואם אין להם ענין בו יהיה זה בלתי זה, הנה זה הוא זה, ואיננו אמת שיקראו שנים אבל אחד. הנה כבר התאמת שלא יעבור שיהיה במציאות שני אלוהות אלא אחד. והוא האחד אשר הוא יותר אמתי מכל אחד בענין האחר, ושואין בו רבוי בשום פנים.

הפרק השלישי מן העקר השני

באשר אהדות כל אחד הוא מקרה, בלתי עובר כמוהו על חאל ית' ונבאר שאהדות האל ית' שבה אל ענין שוללי, עובר עליו ית'.

נאמר ראשונה, כי האהדות בכל דבר יקרא אחד, וזולת האל ית' וית', אמנם הוא אהדות מקריית. ואהדות האל ית' איננה מקריית אחר שהמקרים לא ישיגוהו ית'. ומנפת היות האהדות בכל אחד וזולתו מקרה, יתבאר לך מן האדם על דרך משל. כי אם היה⁽³⁾ במה שהוא אדם, אחד, לא יהיו חקלה⁽⁴⁾ אנשים. ואם היה⁽⁵⁾ במה שהוא אדם רבים, לא יהיה האחד אדם. ואמתות האדם ועצמותו הוא, שהוא אדם, לא אחד ולא רבים. וישיגוהו שיהיה אחד, ושיתקבץ מהם אחרים, ויהיה הרבוי, ויסור האהדות. הנה כבר תראה שהאהדות אליו מקרה. ועוד אם היה ענין היותו אדם, הוא בעינו⁽⁶⁾. ענין היותו אחד, לא יעבור שיהיה אדם אחד, וסוס אחד, ואילן אחד, וזאב אחד. הנה כבר תראה שאהדות אלה הדברים כלם הוא מקרה, ואמנם יקרא כל אחד מהם אחד, כשלא יחידה עמו שני ממינו, וכאשר הגיע עמו שני ממינו, סרה אהדותו. אמנם האל ית' וית' אחד שאין כמוהו דבר, הנה אהדותו לא תסתלק לעד, אחר שלא יצטרף אליו דבר כמוהו, ואיננו במציאות ולא ישוער בשכל. וענין שהוא אחד, הוא ענין שאין כמוהו דבר, והוא שב אל ענין שוללי. ואין אהדותו כאהדות דבר ממה שקרא אחד, אבל הוא ית' וית' יותר אמתי, מכל אחד בשם האחר. וענין היותו ית' אחד אהדותו היא עצמותו, ישוב אל שני

- (1) זולת הראשון פיר' שבו יוכל להיות נבדל מן הראשון.
- (2) בלתי זה פיר' שבו יהיה הוא מה שהוא ולא הדבר האחר. וא"ת אם תניח ב' עגולים שוים הלא עם שהם שוים לב' עגולים, והשוכל, חשיב הא תניח בדבר מקומי אבל בדבר רוחני החילוק חזה לא ידומה.
- (3) כי אם היה פירש: כי אם היה האדם אדם לפי שהוא אחד, ואם תסלק ממנו האהדות לא ישאר האדם אדם, ויהיה א"כ אהדותו עצמותו.
- (4) ולא יהיה הקהל כלו, לא יתקבצו מהם הרבוי, אשר בו יאמר אנשים. כי אם תאמר למשל בזה קהל או אנשים, הנה תסלק האהדות ותסלק ג"כ העצמות.
- (5) ואם היה פיר' ואם האדם אדם מחמת רבוי, ואם תסלק ממנו רבוי לא ישאר האדם אדם, ויחיה א"כ רבוי עצמותו.
- (6) בעיני פיר' בעצמו.

דברים: אחד מהם, שכל מה שזולתו בו רבוי באופן מה אלא⁽¹⁾ הוא, וחשני הוא מצד שאין כמותו רב לא יתרכה עם רברים אחרים. כי ראובן על דרך משל הוא אחד, וחוצה עם שמעון לוי ויהודה רבים, וכאשר אמרת האל ית' והמלאכים והנבראים כלם, לא יתרכה בהם, כי הוא איננו כדבר מהם. ואחרות ראובן חשוב אליו כשחמר ממנו שמעון לוי ויהודה, והאל ית' לא בהמצא נמצאים רבים עמו בשכל יתרכה בשכל, ולא כסודם ממנו בשכל יתאחד, אבל בעצמותו הוא אחד, אחדותו היא עצמותו, לא היה לעד, ולא יהיה לעולם אלא כן. ואזו היא סברת בעלי העיון האמת. כמה שאחר הטבע.

העקר השלישי בתארים.

דע שהמאמרים או התארים היותר אמתיים על האל ית' וית' אמנם הם השלילות. כאמרד איננו גשם, ולא נחלקה מציאותו במציאות דבר אחר, ואין כמוהו דבר, ומה שרומה לזה. רק שהשלילות, ואם⁽²⁾ הם מסלקות ספיקות רבות, אינם מודיעות דבר, ונאמר ג' שהרבור להמון הביא לזכור תארים לכורא ית' וית' שהם על צד העברה, וראוי שיאמן, ש'אע"פ שנאמר, כן, אינם על דרך האמת כן. והמשל בזה ויקץ כישן ה': וכו' [תהלי עת' סה'] עורה למה תישן ה' הקיצה [שם מר' בד'], למה תהיה כאיש נרדם [ירמיה יד' ט'], למה תהיה כגד בארץ [שם יד' ה'], וכן כל מה שיתואר בו ית' מציאות איברים לו, הוא על צד העברה, וממה שנאמר עליו דבריה תורה כלשון בני אדם: 'משל אלה ההתגשמות: תהי נא אונך קשבת וכו' [נחמיה א' ו'] והיו עיני ולבי שם [מלאכים א' ט' ג'], והארץ הרום רגלי [ישעיה ס' א'], אף ידי יסדה ארץ [שם מר' יג'], עת' כן המו מעי לו [ירמיה לא' כ'], כי אראר שמך מעשה אצבעותיך [תהלי ח' ד'], ומה שרומה לזה. ותמצא הכתוב ישחולל מן ההגשמה, ויעיר על שהיא נאמרת בהעברה, וזה כאמרד: ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה, ביום דבר ה' אליכם בחורב. וכן כל מה שיתואר בו ית' מהשקפת הרברים, על דרך השקפת המשתדל להבין, כמו: אדרה נא ואראה, ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה, כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, לולא כעס אויב אגור, וכן כל מה שיתואר בו ית' מחדוש דעת אחר דעת, אבל אמרת הרבר כמו שאמר צופר, כי הוא ירע מתי שוא וכו' [איוב יא' יא'] רצה באומרו "ולא יתבונן", היותו בלתי צריך ית' וית' בידערת הרברים להבטה והתבוננות, כי זה אמנם ימצא, לאשר ידיעתו מחודשת, ויתעלה האל מחדוש תואר לו, אבל ראוי שיקרע, שזה על דרך החלצה ההמונית. וכן מה שיתואר בו מן הכעס, ואחר כן הרצון, ראוי שיאמן בו, שהמעשה הטוב יקרב ויגיע אליו, ויבא מזה אחר כן הצלחה ויאמר לה גן ערן, וענינה שזה לענין ונתתי לך מחלכים בין העומדים האלה [זכריה ג' ו'], ושרוע המעשה ירחוק ממנו, ויגיע לו ממנו אחר זה הפך הצלחה באחרונה, ויאמר לה גיהנם, ושאל ותופת, ושמות באלה. ובהתקרב אל האל ית' או התרחק ממנו יאמר הכתוב: אשר בית ישראל עושים פה לרחקה מעל מקדשי [חזקאל ח' ו']. ואמר המשורר בתלונת זה ההתרחק: למה ה' תעמוד ברחוק, על תרחק ממני כי צרה קרובה [תהלי י' א'], ואמר בהתקרב: ה' מי יגור באהלך [שם ט' א']. ואמר בכתוב: כי מי הוא זה ערב לכו לגשת אלי [ירמיה לו' כא']. וכמו שרוב הים ברצו בו קרוב אל ההרים הרמים והגבעות הנשאות, נראו אליו כאלו הם מעופפים אל הפך צד מרוצתו, כן הרשעים כאשר ישערו רוע הצלחתם ורוע ענינם ירמו שהאל ית' כבר רחק מהם, ואיננו כן אבל הם אשר רחקו ממנו. ויקרא

(1) אלא פיר' זולתי.

(2) ואם פיר' אע"פ.

אשר ענינו הפך ענינם (') יושב בסתר עליון [תחלי צא א'] ודל' יאמרו בזה: מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך. וכבר אמרנו לך התארים אשר הם הרכבה בדרך העברה. ולאמר עתה בתארים אחרים, והם שהוא ית' האחד, האמתי ('). הנצחי, החי, היודע, הרוצה, היכול, ואין בתארינו אותו ית' שהוא יודע דל' עד שלא נצטרך לתאר אותו בחיות. אבל אם יאמר אומר, שכל יודע הוא חי, כי הענין, ואם הוא כן במציאות, איננו יכן בהבין אותו לאחרים. כי אם יאמר אומר שהאדם הוא גשם מדבר, לא יאמר דבר. כי הוא לא יתארו כשהוא חי, מפני שכל מדבר חי. אך זה הוראת התחייבות, והיא הוראה בלתי נעשת אצל בעלי החייון. אבל היא כמי שרצה להורות במלת הגג על הבית, ויאמר: ידוע שהגג לא יעמוד לא על הכותלים, והכותלים על הארץ, ודבר מקובץ מן הארץ וכותלים סביביו, וגם עליו הוא הבית, ויאמר לו שהדבר, ואם הוא כן במציאות, איננו מספיק ולא טוב להבין זה לזולתו. וכן מי שתאר הארץ ית' בידעיה, ועוב לתארו בחיים, נשען עליו הידיעה, לא יעשה הראוי, ולא הורה על דבר. ואנחנו נבא לעיין בתארים השמנה אשר זכרנו, ונבאר אותם במופת: אם אחדותו, כבר בארנוה, וביארנו שהיא אינה כאחדות כל אחד, ויאמר בעלי העיון כמה שאחר המבע, כי אחדותו ית' היא עצמותו, וכמאמר צריך עיון. וזה, כי עצמותו, אם היתה היא אחדותו, היה אמרנו: ה' ית' הוא אחד. כאמרנו האל ית' הוא האל ית'. ועוד, כי אנחנו נדע מעצמנו שלא נשיג האל ית' (ועצמות') כל עוד היותנו מחוברים לגשמים — ואולי שנשיג זה אחד הפרדתם, ונשיג ונאמת אחדותו ית', ואשר נשיג (') זולת אשר לא נשיג בלי ספק. ואשר חייב המנע השגת עצמותו ית' הוא, שאנחנו לא נדע אמת אלא אם בחוש, ואם בגדר ואם ברושם ('). והחוש לא יפול על בלתי בעל גשם, והגדר ג'ב אמנם יקום מקום והבדל, ואין מדברים כמוהו ית' שיקבע גדר ויבדלו בהבדל, ואין סוגי לו, ואין הבדל לו, ולא גדר לו, ולא רושם לו. אמנם אחדותו, הנה אנחנו למה שבתנו עצמי, הדברים כלם, לא נמצא בהם דבר ידמה לו, ידענו אחדותו על דרך זה, שידענו שהיא (') אינה כאחדות דבר ממה שיקרא אחד, אחר, שאין במציאות דבר, ואין כמוהו דבר, מכל צד אחד וזולתו ית'. אכן לא יובן לנו מזה, שהוא ית' דבר, ואחדותו דבר אחד (') עד שנחשוב שבו דבר נוסף על עצמותו, או שעצמותו מחובר מתאר ומתואר, אבל על דרך זה: והוא, שאנחנו למה שהרגשנו מעצמותו ית' זר, הענין השוללי, והוא שאין כמוהו דבר, היתה (') זה במה שאפשר לנו הדבור בו לבדו. וכן כאשר חייבנו לו תארים רבים, צריך שלא יובן מזה רבוי בעצמות ית' כאשר יובן במה שבינינו אנחנו, כשיחאר מתואר בדברים רבים. כי אנחנו כאשר נאמר באדם שהוא הגשם הנזון, המרגיש, המדבר, ידענו באמת שאלה התארים כלם נכנסים בעצמותו, ומתם קם (') עצמותו, והם חלקי גדרו וכאשר נתאר האלוה ית' בתארים רבים, לא נאמין שהם נכנסים בעצמותו, או מהם קם עצמותו. ואיך (')? וכבר התבאר במופת, העלות דרך קדושתו המונחת מדרכי החבור כולם, ולא (') שהם חלקי גדרו, וכל שכן שכבר התבאר לנו במופת

(') הפך ענינם כלל של רשעים.

(') צריך להוסיף הנמצא.

(') ועצמות איפשר צ"ל כל דבר או עצמותו.

(') נשיג וכו' פיר' כאשר נשיג לעתיד עוד דברים רבים אשר לא נשיגם עתה.

(') ברושם פיר' ביאור דבר בסוגו עם סגולה ולא בסוגו והבדלו.

(') שהוא פיר' אחדות השם.

(') צ"ל אחד.

(') היה זה, שנאמר שהוא אחד ואין כמוהו, והוא הוא.

(') קם פיר' יוכלל.

(') ואיך פיר' ואיך נאמין זאת.

(') ולא פיר' ולא נאמין.

שחנא לא יוגדר ולא יורשם, אבל יתאמת לנו במופתים ברורים אחדותו חגמורה, ויעלה בדינה אצל בחינתנו⁽¹⁾ תארים רבים: וכמו שאשר אישנו עיניו אינם על קו הישר, יראה הדבר האחר שנים, ועל דרך האמת הוא אחר, ואמנם הוא יראה שנים חולשת חושיו ועקמיותו כן יקרה לשכלנו אנחנו, כשיחמידו להביט בזה הענין העצום, אשר יכלכל השכלים ויטרף הדעת, נראו לו תארים רבים, עם התאמתם⁽²⁾, שזה מפני חולשתם מהשיג אחר אחרות גמורה, בלתי צריכה לכל זה. והענין כמו שאמר הפילוסוף שקושי השיגו הרבדים יהיה משני צדדים: אם מחולשת מדרגת מציאותם, כחילוי, והזמן, והמקום, וזולת זה, ואם מגדל מדרגת מציאותם, כאשר לנו יקרה אצל העיון באלוה ית'. כי הוא נעלם לחוץ תראותו כמו השמש המאיר, עד שלא יוכל העוף הנקרא וטואט לעיין עליו. וכאשר יגלה האמת אמרנו שכל עצמותו אחת מכל צד, וכן תארו יחייב שיהיה אחר, ושיהיה הוא עצמותו, רצוני שיוכן⁽³⁾ ממנו עצמותו לא שיוכן ממנו דבר מדרגת עצמותו, וכמו שעצמותו מוסכלת אצלנו, כן זה התאר מוסכל אצלנו. אמנם אלה התארים, אשר נניח אותם אנחנו, כאשר נדבר בינינו, נבאר במופת שאין דבר מהם בטל, אבל אמת גמורה. האלהים⁽⁴⁾. אם לא מצד שרומה רבוי⁽⁵⁾. וזה הוא ענין התנצלנו ממנו. והתואר היותר ראוי לו, הוא, שהוא נמצא, ולו אחר כן תארים רבים, לא יחייבו רבוי בעצמותו, כל שכן שהם שלילות, ולא יתרבה הדבר בשלילה. ובתארו ית' דבר הוא כסוג, והוא שהוא נמצא, ודבר שהוא כהכרל, והוא אשר אין כמוהו דבר. אכן הסוג איננו סוג. כי הסוג יאמר על כל נשואיו בהסכמה, ולא יאמר הנמצא לאל ית' ולדבר אחר בהסכמה. וההכרל אינו הכרל, כי ההכרל הוא הענין הכולל, אשר בו יוכלו⁽⁶⁾ מין מן מין, ואין לראשין ית' סוג, ואין לו הכרל, ואמנם בינו ובין שאר הדברים שנוי, לא הכרל. עוד ממקיבין אלה השנים אשר הם כמו הסוג וההכרל יתבארו לנו תארים אחרים רבים בלתי מחייבים רבוי בעצמותו כמו שנבאר לך. ואחד מהתארים אשר לו כפי דעתנו הוא, שהוא אחר. וכבר ביארנו במופת שענין זה אין כמוהו דבר. ומהם שהיו אמת, ויותר אמת מכל אמתו כענין האמת. וזה יתקיים אחר קיום שהוא לא יתנועע, וכבר קיימנו זה. ולא יהיה אחר העדר, ולא שלמות לו אחר חסרון. ואי אפשר שיושכל תאר מחארי השלמות שאינו קצור בו, ולזה התנצל משבח באמרו: ויברכו את שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה נחמיה ט' ה'. וכן נקרא: נורא תהלות, ר"ל אשר נורא המהלל כאשר יהללוהו. ואחר שכבר קייים, שהוא לא יתנועע, ולא ישנוהו הנמנים, ולא יחליפיהו העתים העוברים והעתידיים הנה הוא תמיד, נצחי, בשלילות התנועות ממנו. ונבאר שהוא האמת הגמור⁽⁷⁾. כמו שיאמין האדם שהשמים כרדניים ויוכן ממנו זאת האמונה אמת. ואם הגיר אדם בשתמטר היה אחמול בעיר פלונית, ונמצא הרבר כן, אמר זה המאמר אמת. וכל נמצא כאשר יתואר בשווא נמצא, כתארנו הנפש בשווא נמצאת ושכחותיה נמצאים, ושהשכל נמצא, כשנחקר זה ונמצא כן, נאמר שאלה המאמרים אמת. ובנמצאים, מה שהוא תמיד המציאות, ומהם מה שהוא בלתי תמיד המציאות. והתמיד המציאות ובלתי תמיד המציאות והוא אשר עתה נמצא, אלא שהוא בלתי תמיד המציאות, כשיחאדו שניהם בשווא נמצאים, היה התאר אמת, וזולת שהוא תואר מתמיד לתמיד המציאות.

⁽¹⁾ בחינתנו ציל לבר.

⁽²⁾ עם התאמת פיר' אבל באמת.

⁽³⁾ שיוכן פיר' שיורמו ממנו על עצמותו.

⁽⁴⁾ האל פיר' לשון שבועה.

⁽⁵⁾ שרומה וכו' אבל לא מפני שיש בו רבוי באמת חלילה.

⁽⁶⁾ יברלו או יוכרו.

⁽⁷⁾ כמו נראה שחסר כאן: כי שם האמת אמנם יאמר על האמונת הרבר שיאמרו שהוא נמצא כן, וימצא כן כמו וכו'.

ובלתי מתמיד לבלתי תמיד המציאות. ותאריך ראובן על דרך משל, ותוא
 חי עתה כשהוא נמצא. הוא תואר אמר, וזלתי שהוא לא יחיה לעולם
 זה התואר אמת, ולא מאז היה אמת זה התואר, ותאריך תאלוה ית' וית' כשהוא
 נמצא. הוא תואר אמת, ומני אז היה אמת, ולעולם ועד יהיה אמת. והוא לבד,
 הנמצא האמתי, לפי שהוא תמיד לו, שהוא נמצא מאז ולעד ולנצח. וזלתי,
 הנמצא האמתי⁽¹⁾, אשר⁽²⁾ אין בהתמדתו מציאות אמת. והנמצאים התמידים⁽³⁾
 המציאות ג"כ, מה שהיה מהם מציאותו נחלה בזולתו, היותו נמצא אמת,
 הוא לו מפני זולתו, ואין לו מצד עצמו, אלא האפשרות והספק, והיותו סופג
 שיהיה ושלם יהיה ואשר מציאותו בלתי נחלה בזולתו, אבל עצמותו מספיק
 במציאותו עצמותו, הוא האמת בעצמו. וכבר ביארנו במופת שמציאות כל
 הנמצאים נחלה בנמצא אחר, וזה הנמצא הוא האמת בעצמו, ושאר הנמצאים
 להם האמת ממנו⁽⁴⁾, ובו, ולהם מעצמם הספק והאפשרות. ואין ראוי שם
 האמת אלא לאחר, הנחלה בו הכל, והוא האחד האמתי. ותארנו אותו כשהוא
 האמת, ענינו, שלילת התלות מציאותו במציאות דבר אחר. וכבר התנצלנו
 מהרבות התארים. ועתה נסיף לך בזה ביאור ונאמר. כי התארים הרבים
 אשר נתארו ית' בהם, לא יתכן בהם התארים העצמיים או המקריים,
 בלתי⁽⁵⁾ הצורפיים. אמנם העצמיים הם כאלו יאמר אומר, שהאל ית' וית' הוא
 בעצמו ובעצמותו ענין כך. ואנחנו נכויב מאמרו. כי לא ידע בן אדם דבר
 אלא בגדר, או רושם, ומה שאין סוג לו לא יוגדר ולא ירושם, הנה אין דרך
 אל ידיעות העצמות. ונחזיק בחוקת סכל מי שישתדל בזה. ואם יאמר אומר
 שעצמותו הוא כך וכך, הנה כבר חייב בו חבור ורכיב, ואנחנו נחזיק בו לכופר.
 מוסף על. שהוא מוחזק אצלנו סכל. ולא יתכן כלל שיתואר בתואר שיהיה
 עצמותו עד שיתחייב⁽⁶⁾ בעצמותו חבור. אמנם התארים המקריים שאינם
 צורפיים, והם התארים שנפלו במתואר, כמו תארנו ראובן כשהוא בעל ארבע
 אמות, או לבן, או חם המוג, או מה שדומה לזה מן התארים אשר הם בנושא.
 והנה לתארו ית' בתארים מקריים, על שהם אינם נופלים בעצמותו, אבל על
 שהם יחס וצורפים בינו ובין שאר הנמצאים, יתכן לתארו בהם, כאמרנו
 שהוא ית' סבת הרברים וממציאם. ויתכן שיתואר ית' מן הדומים לאלה,
 ולא יחייב רבוי בעצמותו ית' כלל. וכמו שיתכן שיתואר אחד מן האנשים על
 דרך משל, כאשר זה האדם הוא בן אדם מזה, ואב שני, ודוד שלישי, ואח
 אם רביעי, ואהב חמישי ואויב ששי, וכאלו יחסים רבים אל כל אדם על פני
 הארץ, כשהוא יותר חכם מכולם, או יותר גבור, או יותר חשוב, הנה זה
 איננו נמנע. אכן אלה היחסים הרבים מאד, לא יחייבו רבוי בעצמות המתואר
 בהם. בן תארנו הכורא ית' בתארים רבים על שהם יחס בינו ובין שאר
 הנמצאים⁽⁷⁾, או המושכלות, לא יזיק באחדותו הנמורד. וכבר בארנו לך
 שהשלילות הרבות עוברות עליו ג"כ, ומשל זה כמה שאמרנו אם תארת ראובן
 על דרך משל כשהוא איננו אבן, ולא אילן ולא סוס, ורבים מהדומים לאלה
 התארים, לא יחייב זה רבוי בעצמות ראובן. ואחריהם המכת להבחין כמה
 שתארנו אותו אל זה⁽⁸⁾ התכלית, תמצאם ישובו כלם אל דרך השלילות, וזה,
 כי תארנו אותו כשהוא אחד, אמנם ענינו שאין כמוהו דבר, ושהוא ג"כ איננו
 מתחלק אצל השכל. ותארנו אותו כשהוא תמיד, נצחי, אמנם ענינו, שהוא לא

(1) האמיתי צ"ל בלתי אמתי.

(2) צ"ל אחר אשר ועיין מה שכתבתי אחר זה.

(3) התמידים המציאות ג"כ ר"ל המלאכים והשמים.

(4) ממנו ובו פיר' שהוא נתן להם המציאות ובו יעמוד מציאותם.

(5) בלתי פי' אלא.

(6) עד צ"ל עד שלא יחייב.

(7) הנמצאים וכן כלו הגשמיים או השכליים.

(8) אל זה התכלית, פיר' שלא יהיה בכך רבוי בעצמותו.

התנועה ואיננו מתנועע ולא יתנועע לבד. וכבר ידעת שענין התנועה אצלנו הוא ההשתנות מענין אל ענין. ותארנו אותו בשהוא אמת, ויותר אמת מכך אמת בענין האמת, אמנם ישוב, אל שהוא לא סד מהיותו מצוי, ולא יסוד מצוי מציאות לא יקנה מזולתו. אמנם תארנו אותו בשהוא חי, הוא ג"כ שב אל שאין כמותו דבר, וזה כי המציאות כל הנמצאים נתלה בו ית' ונקנה ממנו והיותר חשובים שבנמצאים הנתלים בו ית' הם חיים, ומן הנמנע שיקנה להם דבר שאיננו לו. הנה כבר התבאר⁽¹⁾ שהוא חי מצד היחס, או מצד השליטה, רצוני אם מצד שהתבאר שמציאותו הוא יותר שלם ממצאותו כל נמצא, או מאשר אין כמותו דבר. אמנם מופת היותו יודע, הושב אל שאין התלות לו ית' בחמדים כלל. והחומדים הם המונעים והמטרדים מהשיג המוחשיות והמושכלות, אם המוחשיות, כי הכותל המפסיק, או המסך הפרוש או הענן העבה, או המים הנוזלים בעין, או הצפורן הנקרא בערבי טאפרה המחילד עליו, או מרחק המהלך או הרומים לאלה הם המונעים מראות מה שיוכסף לראותו. וכן כל מה שיוכסף להשיגו בדבר מן החושים⁽²⁾. אמנם ימנע מהם דבר חמדי וימי שירצה לחקור דבר מזה, יעשה. וכן האידים העבים והלחיות המותריות ושיג המושכלות נמצאות או נעלמות, ובאור או בחשך, והנדר דבר ולאשר כרסם מלא מן המאכל ולצריכים לנוס. וכמו שנמצא ענין הילדים בזמן גדולם, והם עדין על ענין לחות חזק במוגם, כי הם לא ישכילו דבר, וכל מה שיתגבבו מזניהם ונתקדקדו חמריהם מעט מעט וראשון ראשון, ועלו בהדרגה אל השגות השכליות. ותמצא יתרון השגת השכל על השגת החוש, כאשר החוש יצטרך בהגעת השגותיו אל היות נמצא הדבר המושג, או היותו קרוב, ואל אמצעות אויר או אורה ואויר. והשכל להיות לו יותר מעט התלות בחמדים ושיג המושכלות נמצאות או נעלמות, ובאור או בחשך, והנדר כבר התבאר שהנמצא אשר הוא יותר רחוק הנמצאים מהחומר, והיותר נקי מהתלות בו, לא יעלם ממנו דבר כלל. וזה ג"כ האר נתחייב משליטה, רצוני שענין היותו יודע, אמנם ישיב אל שהוא אין לו התלות בחומר, ולא יעלם ממנו דבר. ואחר שהוא היותר נקי מהדברים הנקיים מחומר, הנה הוא היותר שלם, שבידיעה בכל הנמצאים, ועל היותר נכבד שבפנים, והיותר מעלה מהם. אמנם יכלתו, הנה אנחנו רואים, שהגלגל העליון אשר מתנועתו תהיה היום והלילה, יתנועע מהמזרח אל המערב בכל יום סבוב אחד, ויניע כל הגלגלים אשר תחתיו בהכרח. והתבאר בחכמה הטבעית, שהנועות השמיים הם סבות לערוב היסודות, והשתנות קצת כל אחד אל טבע האחר בצורתו, וכל זה סבה להתמזגות ולהתולד המורכבים ומחצבים, ובעלי חיים. ולזה הגלגל אם בן יכלת גדול, להכריח תנועות השמים והארץ ומה שעליהם, וזאת שהתנועה לא תהיה אלא ממנו, כי כבר בוטל שיהיה המניע היא המתנועע ולזה הגלגל מניע, הוא בעל זה היכולת העצום. ואם היה האל ית' וית' הוא מניע הגלגל העליון ראשונה, רצוני שהוא ית' המניע הראשון לו, ואין ביניהם אמצעי, הנה האל ית' וית' הוא בעל היכולת העצום. ואם היה ביניהם אמצעי, רצוני מהאל ית' מלאך הוא בעל זה היכולת העצום, הנה יכלת האל ית' למעלה מזה היכולת העצום. אמנם רצוני, הוא תאר, נסיר בו יציאת הדברים ממנו בטבע פשוט, כאשר תבשר המאכל, או תשרוף הכנר מבלתי ידיעה, ואינה משובחת על בשול המאכל, ולא נאשמת על שריפת הכנר, אחר שתפעל מכלי ידיעה. וכבר קויים שלא ית' הידיעה היותר שלימה, והיותר נכבדת מכל ידיעה, ולא יוחס אליו צאת הנמצאים ממנו בטבע, כי אם ברצון. אך זה הרצון איננו ברצון הרדוע אצלנו, כי הרצון אצלנו הוא תשוקה אל דבר, והתשוקה אל דבר הוא ענין מי שהוא נעדר אל זה הדבר, והאל ית' וית' אין

⁽¹⁾ הנה התבאר וכו' פיר' שהוא אין איננו חי לפי שכל החי בא ממקורו וזה כוונה על צד השלילות.
⁽²⁾ החושים הוסיף: ולא יכול להגיעו.

צריך לדבר, אבל כל רבר צריך אליו, ורצונו^א בהפך מה שנחשוב אנחנו מרצוננו. ולא ברצון לבר נאמר זה, אבל בכל הדברים נאמר, שאינם לו כמו שהם לוולתו, ממי שיתואר ברבר מהם. וזהו רי למעין בזה הספר בשיעור זה, כי השלמת הדבור ביריעתו ית' ורצונו, איננה ממה שראוי בכוונת זה הספר, ולא ממה שישבלוהו רעות כל אנשים, ואולי יעיין בזה הספר מי שלא יבין הענינים על אמתתם, וישעו אותו, כאשר הטעו קצת מאותם שעיינו בהם בספרים אשר יתחלק^ב זה בהם, מבלי היותם בעצמותם מטעים, אלא מי שהבנתו רעה יהיה פירושו רע, וקרה הפסד. מהיות^ג הענינים הגדולים כתובים על ספר, מוכנים לעמוד עליהם מי שהוא ראוי, ומי שאינו ראוי. והיה היותם נאות שיקחו אותם הלכבוד מאותם שרעתם מיושבת עליהם, וספרותיהם מוכחות. ומי ששם אותם בספר כבר חפליג להרע, ואומר הכתוב: כבוד אליהם הסתר רבר [משלי כה ב']. ונאמר במי שיעור העין עם רוע הפירוש: אחד קיצץ בנטיעות. ואנחנו אמנם נכוין הטוב, ונבקש מהאל ית' שירריכנו לדרכו, וכבר התבאר מכל מה שקדם שהיה ית' וית' אין סוג לו, ולא הברל, ולא מקרה שישנהו, ואין גדר לו ולא רשם לו, ומציאותו יחד קבואר מכל מבואר, ומהותו יותר נעלמת מכל נעלם. וביריעתו שאין זרד ליריעת מהותו, ואין דרך להכחיש מציאותו, נדע כל מה שאפשר להשת מאמיתת מציאותו. כי הסכלים מבני אדם לא ידעו עצמותו, אך הם יחשבו שסכלותם בורה כסכלות בתנועות השמים, ועתות הקליפות, וזולת זה ממנה שיוסכל ואיננו נמנע שיוקדע, וחכמים ידעו מה שאפשר שיוקדע, ומה שאי אפשר שיוקדע, ואשר הוא על הרוב^ד. כי על היריעה בעצמות האל ית' ואיכות צאת הנמצאים הרבים מאחד, אמר איוב ע"ה: והחכמה מאין תמצא [איוב כה יב]. ושאר זה המאמר, ורמו המנע השגרת זה כל עוד היותנו באלה החיים אשר בחומר, באמרו: ולא תמצא בארץ החיים [שם יג]. ואלה התארים השמונה כבר ביארנו, ומה שראוי לבארו בענין, איך ראוי שיאמן. ואנחנו לא נחשקש, שלא יהיו שם^ה תארים אחרים, שיתכנו עליו ית', אך אחר השמר בשיובנו על אופן לא יביאו על רבוי בעצמותו. ומי שיתעקש בשיהיה להם מספר מה על כל פנים, כבר התחכם בעיניו התחכמות גדולה.

כתובים מעידים במה שקדם

אמנם תואר היכלת נגלה לאברהם ליצחק ע"ה וזה ביאר הכתוב באמרו: וארא אל אברהם על יצחק ואל יעקב באל שרי [שמות י ב']. אמנם התמירות, והנצחות נגלה למשה ע"ה באמרו ית' אליו: ויאמר ה' אל משה אהיה אשר אהיה [שם ג יג]. אהיה שהוא אחר אשר, מורה על עתיד באמת, מודיע התמדת הנצחיות לנצח. ואהיה הקודם לאשר, מלה מורה על עבר בנזה על עתיד. וכבר ידעת היות עובר זה בלשון העברי, באמרו: שמעו עמים ירגזון^ו [שם מו יד]. ימצאהו בארץ מדבר [דברי לב י], ירכיבו על כמחי ארץ [שם לב יג], והדומים להם. ולא אומר שאלה הנביאים ע"ה לא ידעו שהתארים האלה לאל ית' ער שנגלו להם, אבל אומר שהם ידעו מציאותם לו, ותארים רבים מתארי ההגדרה והעלוי, ולא ידעו אי זה מהם ראוי לנטות אליהם, ואשר בהם יתפללו אליו כשירצו להיורר נענים, ער שנגלה להם זה הענין.

- ^א רצונו וכו' פי' כי רצונו איננו הולך מרצות השגרת דבר שאינו אצלו, אלא להשפיע דבר משלמותו ומובו לעולם.
- ^ב אשר יתחלק, כלומר אשר נשא ונתן בענין זה בהם.
- ^ג מהיות פיר' לפי שהיו.
- ^ד על הרוב: פי' כי הרבה מה שאינו יודעים ממה שיוקדעים.
- ^ה שם צ"ל שום.
- ^ו ירגזון פיר' תחת רגזו.

כמו שאמר לאברהם: אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראשית טו ו').
ונאמר לו ג'כ: אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (שם יד א'). ונאמר
ליצחק: אלהי אברהם אביך (שם כו כד'). ונאמר ליעקב: אני ה' אלהי אברהם
אביך ואלהי יצחק (שם כח יג'). ונאמר לו ג'כ: אנכי ה' בית אל (שם לא יג').
ונאמר לו ג'כ: אני אל שדי פרה ורבה (בראשית לה יא). וזה י'. כי הנביא
לפעמים קרה לו בתחלות (הגלות לו זה הענין העצום, שלא יאמין בעצמו
בתחלה ויהיה מסופק, אם יהיה זה רמיון מה, או מחשבה מרה, עד שיקיים
זה אליו המאמר האלהי בשם יקרא אצלו בו ויהיה זה השם מבהיל ומפחיד
להם, יתפללו בו בעתות צרותיהם ומצוקותיהם. לכן אמר יעקב ע"ה: הגידה
נא שמך (שם לג ל'). ואמר משה ע"ה: ויאמרו לו מר, שמו (שמות ג יג).
ואתה תמצא קדמונו והטובים מרחיקים התארים אשר לא זכרום הנביאים,
ויסתפקו על אותם שזכרו אותם מהם. כמו שאמרו קצתם לשלח צבור, על
אשר אמר האל הגדול הגבור והנורא, העוז, והאדיר, סיימתיה לשבחיה דמרך,
הני תלת או לאו דמשה אמרינהו. לא הוה אמינא להו. אמנם תאר האחרות
זכרו משה רבינו ע"ה, ושמה האומה הפסוק המדבר בו, פסוק אמונתם, ירבו
לזכרו בחייהם: יי אלהינו יי אחד (דברי יד ד'). וזה, שהעולה מזה הפסוק שאין
כמוהו ית' דבר. וכבר התבאר שזהו הייחוד נכון מכל מה שיאמר, ושכל מה
שיאמר וולתו אמנם הוא על זה (הענין, או בזה הענין יותנה בו. אמנם
שהוא ית' האמתי והחי והיכול כבר ביאר זה ירמיה באמרו: וה' אלהים אמת,
הוא אלהים חיים ומלך עולם (ירמיה מ י'). ואמנם הרצון, בפסוקים המורים
עליו הם מפירסמים כל כך, עד שאינם צריכים לבאר. הנה כבר תראה, שמה
שיושג בפילוסופיה האמיתית אחר העמל והשתדלות, הוא מושג א' הנביאים
ולמקובלים מהם בחסד האל ית' וית'.

העקר הרביעי בפעולות

והם ארבעה פרקים.

הפרק הראשון: במופת מציאות המלאכים, מצד מה ששיגו מהם האנשים
במחשבותיהם. הפרק השני: במופת מציאות המלאכים מצד תנועת השמים.
הפרק השלישי: בסדור המציאות והשתלשל הסבית. הפרק הרביעי: במקורי
הדעות.

הפרק הראשון

במופת מציאות המלאכים, מצד מה ששיגו מהם האנשים במחשבותיהם.

אנחנו רואים הנפש האנושית, תהיה תחלה משכללת בכת, אחר תהיה
משכללת בפועל, וההליכה מן הכת א' הפועל היא תנועה, וכל תנועה לא תהיה
א' ממניעה כבר נשלם זה. ובמציאות מניע, יגיע הנפשות האנושיות מן הצד
אשר תהיינה בו (משכילות בכת, אל הצד אשר תהיינה בו משכילות בפועל,
וכבר ביארנו שהרבה אשר אליו התנועה, לא יעבור (י' שיהיה בכת למניע,
הנה יהיה זה המניעה בפועל. ונוסף לזה ביאר לחמול על עמל החלמידים,
ונאמר, כי האדם יגלך והוא לא ישיכל דבר. אחר כן יגיע בהדרגה א' היריעות
הראשונות, כידיעתו: שהכל גדול מחלק, והוא תחלת מה שישער, כי אחר

י' וזה פיר' הגלות הנביאה בקריאת השם.

י' בתחלות הגלות, פיר' כשימצא בנפשו על צד החקירה זאת ההשגה
העמוקה מתארי הית'.

י' על זה פיר' שהם שלילות, כמו לא אבן וכו' או יותנה כלומר על זה
התנאי שישבו אל השלילות.

י' בן פיר' באדם.

י' לא יעבור פיר' שא"כ המניע צריך למניע אחר עד אין תכלית.

תמצא, כשחתך לו איזה דבר אהוב אליו, ובקש יותר, שופט שהכל יותר מן החלק, או שהשנים יותר מן האחד. ואחר ישער, שכל שני דברים שוים לדבר אחד, הם שוים, ושהפכים לא יתקבצו בנושא אחד, וכמו אלה המשפטים הנקראים ראשונים, המגיעים בהתעוררות אלהי, בלי מחשבה ועיון, ומבלתי יכלת לאנשי ארץ בכללם להיות מסופקים בהם, ואם השתדלו בזה, ואחר ילך בהדרגה אל חלוקת ההקדמות, וסדרם על תמונות מה, והולדת החולדות מהם, עד שיגיעו לו החכמות הלימודיות, והטבעיות, והאלהיות, ואלה כולם תנועות, ותנועה לא תהיה אלא ממניע, ונמנע שיתנועע הדבר מאליו, ויהיה הוא המניע והמתנועע. האמת⁽¹⁾ לא ימנע שיתנועע ב' מן א, ויניע ב' לג, אכן ב' המניע לג, לא יתנועע מאליו, אלא מוולתו, ואי אפשר שילך זה לבדלי תכלית כבר נשלם זה. ואי אפשר לתנועת הנפש האנושית מן הסכלות אל הידיעה, מבלתי מניע ראשון, ושלא יהיה הוא⁽²⁾ קינה זה הדבר אשר אליו התנועה רצונית השכל, אבל יהיה נמצא איו בפועל מתחלת הדבר. וכבר ביארנו שהנפש האנושית המושכלת המושכלות הכוללות, ויודעת התוארים הראויים למתוארים, והאפשר להם, והנמנע, ושאר החכמות, אי אפשר שתהיה גשם ולא כח גשם, ובוה המופת בעינו, ויותר נכון, ויותר נאות נכרע, שלא יעבור שיחיה, אשר השכל בפועל אליו תמיד, גשם, ולא כח גשם, כמו גלגל או זולתו, הנה לא יהיה גלגל. ואם היה אחר כן, שלגלגל נפש, לא תהיה נפשו היא זה המניע, אשר יקרא שכל בפועל, כי הגלגל גשם, ונפשו מניע גשם, וזה אשר נזכר בו איננו גשם, ולא מניע גשם, ולא כח גשם, ויקרא עצם פשוט, ויקרא שכל בפועל, ויקרא מצד שיפעל בשכל האנושי פעלה, מוציאה מן הכח אל הפועל שכל פועל. וכן קראוהו העם⁽³⁾ וכאשר בחננו המופת שלהם מצאנוהו אמת ויציב, ומצאנו התורה והפילוסופיה מסכימים על זה.

כתובים מעידים.

דע כי רוב בריחת הבורחים מכמו אלה הענינים, אמנם יקרה, לראותם דבר בלתי מורגל להם, וכל שכן אם היה דבר מה גדול מאד, והיה לו בהסכמת עם שם מה מורה עליו, והיה מורה על גדולתו זאת מצד שיוורה עליו, וכאשר נקרא אחר כן בשם בלתי מפורסם אצלם, היה אצלם כאלו אינה מורה על אותה הגדולה, מצד שהוא בלתי מפורסם ההוראה על עצמותו. כי שם כלב בן יפונה, כאשר ישמעתי היהודי, נפלדה בנפשו ממנו צורת ההגדרה, ואם יקראוהו קורא מרד, יקשה עליו מאד, ויכרח ממנו, עד שיוזכר פירש ר"ל בפסוק: אלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד [דברי הימים א' ד' יח']. למה נקרא שמו מרד? שמרד בעצת המרגלים, שקטה הנפש בזה. וכן זה הדבר אשר יקראוהו הפילוסופים השכל הפועל, הוא אשר יקראוהו אנשי רח הערב, הרוח הנאמן, והרוח הקודש. וקורם לאלה כולם קראוהו הנביאים רוח הקודש, ואמר הכתוב: אכן רוח היא כאנוש ונשמת שדי תבינם [איוב לב' ח'] ירצה באמרו רוח היא כאנוש, השכל האנושי, ונשמתי שדי תבינם רוח הקדש. וככתוב מהדומים לאלו רבים, יבחנו מי שירצה.

הפרק השני מן העקר הרביעי

במופת מציאות המלאכים מצד תנועות השמים.

נאמר שהמופת על מציאות עצמים בלתי מוחשים קשה עלינו. אמנם העצמים המוחשים, רצוני הגשמיים, בנקלה נוכל לדעת אותם. כי רוב מה

⁽¹⁾ ואם פיר' ואם גם.

⁽²⁾ האמת, פיר' לשון קריאה.

⁽³⁾ הוא פיר' הראשון.

⁽⁴⁾ העם ירמוז על עם נכרי ולא על עם ישראל.

שיש בנו אמנם הוא מן העצם המוחש, לזה נשיג העצם המוחש בנקלה, לדמיון⁽¹⁾ בינינו וכינו. אמנם העצמים הכלתי מוחשים, מה שהיה מהם לו פועל מכואר בגשמים, אנחנו נדעהו מצד פעל המכואר, מפני שאנחנו נדע שעושה הגשם איננו גשם⁽²⁾ ואם היה הגשם, כלתי מתנועע אלא מגשם ממש אורו, לא יהיה מחקן ממנו רק שמחיו החיצונים לבר, כמו שאנחנו כאשר נשתדל לעשות צורת אדם על דרך משר מזהב או מאבן, או אי זה גשם שיהיה, נתקן ממנו השטחים החיצונים בכל יכלתו, אמנם עמקי הגשם ישארו רקנים מן המלאכה לגמרי. אך זה הדבר אשר ישקע בעמקי הגשמים, וישים בהם מן המלאכה יותר ממדו שבשטחיהם, אינו גשם בלל, אבל הוא עצם רק, יוצא מחכמה מופלגת. וכוה אמרו ר"ל: ואין צור כאלהינו [שא' ב' כ'], ואין צייר כאלהינו, בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, אדם צר צורה ואין יכול לצור בה קרבים ובני מעים, והקב"ה צר צורה כחך צורה, וצר בה קרבים ובני מעים. ומפעולות הנפש בגשם נגיע אל חכמת הנפש. וכבר הביאנו מזה מה שבו די למסתפק. אמנם הרוצה לבא עד קצו, יקרא ספרים וזלת זה. אמנם העצמים הפשוטים אשר אין התלות להם בגשמים — ובאולי שיש להם רשמים והופעות על הנפשות — הנה לרקוחם ודקות משכן⁽³⁾ דשומיהם, יקשה עלינו השגתם, כל שכן, אחר שהיה מטבע המציאות, שהדבר אשר לו התחלות רבות, מסודרות, מתחלפות בקרבה אליו, ובריחוק מקנו, אמנם יהיה יותר דומה בהתחלתו הקרובה, ודומה יותר פחות בהתחלתו הרחוקה, אחר כן יהיה דומה יותר פחות ביותר רחוקה. המשל בזה באדם, הנה התחלתו היותר קרובה אביו, והוא דומה לו דמיון גדול. ויותר רחוק ממנו, מן התחלות החמריות, המזונות הנכנסות בהעמדת גשמי האבות, והוא ידמה להם בגידול והזונה מבלי הצורה. ויותר רחוק מהם היסודות, אשר מהם הויות⁽⁴⁾ אלה, והוא ידמה להם בגשמים, ומציאות האיכות, ובקבלת ההשתנות מבלי הנפש. ויותר רחוק מאלה השמים, אשר מתנועוהיהם יתמוגגו היסודות ויהיה תולדת האדם וזולת האדם. והיותר נראה מן הגשמים השמימיים לעשות רושם בגשמים המורכבים, השמש, עד שהערים אשר אין יחס השמש אליהם, לא יתילדו בהם, ולא קרוב להם, בעלי חיים, ולא צמחים, ודמיון האדם להם⁽⁵⁾ רחוק, אמנם הוא על ענין ביניהם החיחסות הגשמיים⁽⁶⁾, ושישכיל יאמר עליהם, ואם לא יאמר בהסכמה. ויותר רחוק מן השמש בזה הגלגל הנומה, רצוני חגורת המולות, כי אם לא היה הוא, לא יתחדש דבר ולא יפסד דבר, כי פרקי שנה מתחלפים, או איכות מתחלפות, או הפכים בכלל, לא יהיו כדי להוות הויה. הנה זה הגלגל סבה ראשונה גשמי בהויה והפסד, והיחס בין האדם וזאת העגולה החיחסות חלוש, והוא כי האדם הוא גשם, וזאת העגולה מקרה בגשם כי שני הקטבים והכריח והעגולה הגדולה אשר מרחקה משני הקטבים מרחק אחד, כלן מקרה לעגולה, מצד שהיא מתנועעת — ועוד תוסף בזה ידיעה כל עוד שתרצה לעיין — ואם היה אחד השמים התחלות אחרות, ואחר האחרות אחרות, הנה כל מה שירחק הסדר, ירחק ההתדמות בין ההתחלה ובין מה שהוא לו התחלה, עד כי כאשר ישתדל האדם למצוא מהיות כמו אלה ההתחלות הרחוקות, יקשה עליו, אם היה מציאותם במחלט כלתי נמנע עליו להשיגו, והוא אשר יקרא שאח אדם? רצוני אם אלה חרברים נמצאים אם לא. ולקושי זאת השאלה תדמה הנפש בתחלת העיין אשר לו דוקדוק, שמן הנמנע, שתהיה צורה מן הצורות נמצאת בכלתי גשם, כל שכן שתהיה עם זה סבה למציאות צורה בגשם, ושתהיה זה

(1) לדמיון, בעבור הדמיון שיש וכו'.

(2) משכן רשומיהם כל' הנפשות.

(3) הוית אלה פיר' המזונות.

(4) להם פיר' השמים.

(5) הגשמיים צל' השכליות.

ממנה⁽¹⁾ מבחתי שתתנועע. רק שהמעין כאשר עיין זה, ימצא לזה ראשונה משלים יקריבוה אל המצאתם, עד שימצא אחר זה מופתים מזה. כי הספינה התחלחה הגשמי בעל מלאכת הספינה, ולא התחלחה בלתי גשמית, והיא ג"כ ספינה, לא בגשם⁽²⁾. רצוני שמציאות הספינה בשכל בעל מלאכת הספינה, הוא סבת מציאותה בעצם וולתו. כי בעל מלאכת הספינה יצטרף בהיות הספינה מאתו עם חמרי הלווחות והעצים, אל מושג זה בידיו, ובזמן ברבקות והדרגה, ואלו רמינו היות לו מן הכח, בענין שכאשר נמצאו החמרים שלמי ההכנה, היה ידעתו בצורת הספינה סבה להקנותה על החומר. מבלי מושג, ופתאום בלא זמן, היה זה משל, למד שגרצה לבארנו ממצאות הנמצאים הגשמיים, והשפעת צורתם עליהם מצד העצמים השכליים, פתאום, בלא זמן, כשנמצאו החמרים המיכניים. ואם רצינו להביא מופת על מציאות אלה העצמים השכליים מצד תנועת השמים מופת אמיתי, הכרחי, היינו עושים זה. אמנם יתכן לנו על דרך היותנו אוהבים להרחיקו, ונעזוב אותו למי שירצה ללכת בו, ונלך דרך הישר ונאמר: כי אנחנו כבר ביארנו במופת מציאות עצם שכלי, נפרד מדרגתו מן הנפשות האנושיות, מדרגת האור מן הראות. כי הראות, כל זמן שלא יגיע האור עליו, יהיה ראות בכח, ולאשר הגיע, שמו ראות בפועל. כן הנפש האנושית תהיה יודעת בכח, ואחר תהיה לה החכמה בפועל, מעצם, ויצאנה מן הכח אל הפועל. ויזרנו תחלה אל היריעות הראשונות, כאמרנו שכל שני דברים שווים לדבר אחד הם שווים. כי כללות זה המשפט, והיותנו קאמפטים שהוא צורך בכל עת, ובכל חומר, לא יגיע לנו בחפז. כי החיפוש כל זמן שלא נדע בבירור שהוא כלל חבורים רבים, לא יחאמה, ונצטרך בזה המשפט, שיתקבצו לנו כל שני דברים שווים לדבר אחד, ונעמוד על היותם שווים, ואז נאמין זה בזה המשפט, ולא נמצא הענין כן, אבל לא מצאנו לעולם עד עתה, איש שהגיע בו הסכלות, עד שיוסף בזה המשפט. כי מספר אנשים, אם חלקו כסף על דרך משל, או דבר אחר במאזנים בשקל אחד, ולקח כל אחד מהם משקל אבן השקל שלו, המצאם יתמצו באמנה ובאמנה, כאשר אחד שוקה משקל האבן שזה למשקל מה שהגיע לכל אחד מהם⁽³⁾. שזה למה שהגיע לאחר, מבלי שיוכיחם נפשם לאמר: נניח שהשקל שזה לכל חלק, מאין לנו שכל חלק שזה לאחר? או יבקשו לנסות זה, אפי' פעם אחת בכל ימי חייהם. וכן כל מה שידמה לזה מן היריעות הראשונות. וזה והדומה לו הערה⁽⁴⁾ וכל הערה מן מעורר, א"כ בכאן מעורר. וכבר בארנו שהשמים יתנועעו ברצון. ונאמר שרעת הפילוסופים בסבת תנועתם הוא האלוה ית'. והמלאכים הנשפעים ממנו בהדרגה בסדר יזכרוהו⁽⁵⁾ אין משלמותם דבר הוא להם בכח, אבל נמצא להם חמיר. והגשמים השמימיים הם תחלת הנמצאים אשר ישיגם חסרון מהי וזה, כי להם ענינים מה בכח, וענינים מה בפועל. המשל בזה: כי לכ האריה על דרך משל, כשהיה על אופן המזרח מאמצע הארץ, היה כאמצע השמים שבאמצע הארץ בכח קרוב, ועל אמצעותו האיים הקיימים⁽⁶⁾ בכח יותר רחוק, וכן כל כוכבי השמים. וחלקי השמים להם אל חלקי הארץ יחסים מתחלפים, מהם בפועל, ומהם בכח. ואשר בכח, מהם בכח קרוב, ומהם בכח רחוק. והיציאה מן הכח אל הפועל שלמות, והוא דומה באופן מה כנמצאים אשר שלמותם להם בפועל חמיר. ואם היה אפשר בעצם השמים שיהיה כל רגע להם אנה בפועל, לא יתנועע, אכן למה שהיו השמים גשם, וכל גשם כאשר היה כאנה מה בפועל, היה בוולתו בכח, היה השלמות והיציאה מן הכח אל הפועל. וההרמות בעצמים אשר אין דבר להם בכח אמנם הוא, כאשר יחליפו

(1) צ"ל מניעה.

(2) לא בגשם כלל, לא גשמי.

(3) צריך להוסיף כל חלק שהגיע לאחר.

(4) הערה כמו השפעה.

(5) יזכרוהו פי' המבעיים או הפילוסופים.

אנה אחר אנה, ויצאו תמיד מן הכח אל הפועל. ועל זה האופן חשבו שיחידה הנעת אלה העצמים הנכבדים לעצמי השמים, רצוני על צד תשוקת המתנועע להדמות במניע, לא על צד ההנעות אשר כאשר הניעם המניע, היה הוא ג"כ מתנועע, אבל כמו שהחושק על דרך משל כאשר הרגיש שלמות החשוק, תתפעל ותתנועע⁽¹⁾ מבלי שיתנועע החשוק כלל, ולא ישתנה. וזה הענין סדרו ר' שלמה אבן גבירול ו"ל ואמר: והוא נכסף לשומו יש כמו יש כמו חושק אשר נכסף לרודו. וחשבו שאלה העצמים הנכבדים, אם היו מניעים אלה הנשמים השמימיים באופן יחייב ג"כ תנועה בעצמות המניעים, יפול הסבוב⁽²⁾, וכבר בארנו שהוא נמנע. וזה העולה מסברתם בסבת תנועת השמים. ונוסף אנחנו בזה ביאור ועיון ונאמר: לא יתכן שתתנועע השגחה בבעלי חיים והצמחים וזולתם מן המורכבות, כי לא יתכן על החכמה שיתעסק הנכבד להשגיח בנקלה, ואם היה המלך באופן מה עובד העם, נלחם בלעדיהם⁽³⁾, והרועה עובד המקנה, אמנם זה לתועלת המלך, ולתועלת הרועה, ואין דבר מן הבעלי חיים והצמחים שישוּב, תועלתו אל השמים. ולא יאור שיתעסקו השמים בתועלות של אלה ושלמותם, הנה כבר ידועה שיחידה לתשוקתם שלמות להם⁽⁴⁾, אמנם למכחיש שיכחיש מענתם יאמר, שמציאות אלה העצמים השכליים לא יחבאר עדיין, ושתנועת השמים, ואם לא תהיה משגיחה בגשמים המורכבים, אולי⁽⁵⁾ לתכלית אחרת מוסכלות אצלנו, ולא יתקיים מזה מציאות עצמים שכליים, הנה תשובתם בזה היא, שמציאות עצם שכלי יופיע שלמות על הנפש האנושית כבר קויים, ושוה העצם השכלי בלתי מתנועע כבר קויים. הנה במציאות שלשה מיני מניעים: אחד מהם מניע, יניע מבלתי ידועה, כמו מניע האבן אל המטה. והמין השני מניע בידועה, והוא עם זה מתנועע, כמו נפש האדם, כי כאשר תעתיק אותו מעיר אל עיר אחרת, הנה הרצון כמעט שיתחדש לה בכל פסיעה עד שתהיה על דרך מה, כל עוד שתראה המהלך עליה נכון, אחר כן תראה שלשוב אחור ממנו⁽⁶⁾ נכון, ואן יתחדש הרצון, ותתחדש ההנעה, ויתחדשו בו התחלפויות, עם שהכונה אל העיר המועתק היה חזקה וקיימת לא יתחדשו בו חלופים. ונסכים על שתנועת הנפש יתחדש בהם התחלפות תמיד, ואחר שיתחדש בתנועותיהם התחלפות, הנה אמנם זה, לפי שהחכמות יתחדשו לה זאת אחר זאת, ותהיה הנפש מניעה ומתנוערת. והמין השלישי מניע יניע מבלי שיתנועע, ולא יתחדש בעצמותו שנוי, כמו שאמרנו, שלנפשות האנושיות מעורר. כי זה המעורר יתחייב בו בהכרח שלא יתנועע, א"כ כשתישרה הנפש האנושית למשך אליה מברכותיו, הושפעו עליה. ואם התנועע זה המעורר היה לו מניע, ושב הענין באחרונה אל מניע לא יתנועע. וזה המניע לנפשות האנושיות תמיד יניע, כי תמיד ימצאו הנפשות האנושיות מתנועעות מן הכח אל הפועל. וכבר התבאר שאתה תמצא בתנועותיהם התחלפות, ותמצא בהם לא התחלפות, ואם התחלפות, הוא שיגיע להם הידיעות מדרגה אחד מדרגה, וקו לקו. אם לא התחלפות, כי תמיד יושפע עליהם התעוררות במוחלט. וכן כאשר הניע הנפש מעיר אל עיר, כמו שאמרנו, וחודש התחלפות בדרכים הסלולים אל זה, עם התחדת הרצון מאין שנוי בכונתו ללכת אל העיר, מניע התנועה המתחלפת, מתחלף ההנעה מתנועע, ומניע התנועה הבלתי מתחלפת, בלתי מתחלף ההנעה, בלתי מתנועע, אבל הוא דעת יתגבר בנפש מאת השכל המעורר לנפש האנושית. אחר כן נתקן אלה ההקשים אל תנועת השמים, ונאמר שתנועת כל כוכב מן המזרח לצד אמצע השמים

⁽¹⁾ צריך להוסיף נפשו.

⁽²⁾ פול הסבוב פי' כי לבסוף יניע המורכב התחתון הגלגל הראשון בסבוב

וזה נמנע.

⁽³⁾ צ"ל בעדיהם.

⁽⁴⁾ צריך להוסיף יהיה.

⁽⁵⁾ צ"ל ממנה כלומר מן הדרך הזה וללכת דרך אחר אל אותה העיר.

ואחר מאמצע השמים לצד המערב, ואחר מן המערב לצד יתר הארץ⁽¹⁾, ואחר מיתך הארץ לצד המזרח, היא במדרגת הרמת האדם פסיעותיו על הדרך הסלול, אל עיר יכון אליה. והתנועה במוחלט דרישה להתרמות בעצמים הנכבדים השכליים. כי רשומים יוטבעו בנפשות השמימיות מעצם שכלי יכון⁽²⁾ ההרמות בן. הנה בכאן עצמים פשוטים, יחסם אל גשמי השמים, יחס הנפש האנושית ל' הגשם האנושי, לא ימנע אליהם השנוי וההתחלפות כמושכליהם. ובכאן עצמים פשוטים, מדרגתם מן העצמים⁽³⁾ אשר הם לשמים כמו (הנפשות). מדרגת השכל הפועל אל הנפש האנושית, ויחוייב שלא יהיו אלה ולא אותם⁽⁴⁾ פחות ממספר השמים. ואם היה לכל כוכב מן הכוכבים גלגל מיוחד לו, כמו שיש לכל אחד מבוכבי לכת גלגל מיוחד לו, רק שתנועות כל הכוכבים, הקיימים בגלגליהם המתחלפים, תנועות שוות, עד שישאר היחס ביניהם במרחק שמור לעולם, אחר שאין זה מן הנמנע, בגדולת מספר המניעים ומנועי המניעים רבים. וידמה מאמר דניאל ע"ה: אלף אלפין ישמשוניה ורכוא רכבן [דניאל ו' 1]. ולשואל שישאל ויאמר, כבר הסכימו האנשים על שהמניע אשר לא יתנועע אחד, ועתה יאמרו שלנפש כל רקיע מניע לא יתנועע, אי"כ המניעים אשר לא יתנועעו רבים — והתשובה, שהאנשים אמנם סברו שהמניע הראשון אשר לא יתנועע הוא אחד, וזה האחדות שב אל הראשון, לא אל אשר לא יתנועע, אבל העצמים אשר לא יתנועעו רבים מסודרים, כמו שגשמי השמים מסודרים, והמניע אשר לא יתנועע בפרט, הוא אחד אחדות גמורה, כמו שנוסיף לו באור בפרק אחר זה, כשנזכור סדר המציאות. ולמה שהשתדל אבן גבירול ז"ל לקיים אלה העצמים הפשוטים במאמר השלישי מן המקור, הביא יותר מארבעים מופתים, אין אחד מהם בשום פנים הקדמותיו אמתיות, אבל אם הגדולה שבהם ואם שתיהן מונחות באומדן הדעת, והניח אותם למי שירצה לבחור מן הרע צרכו. כבר זכרנו סברת הפילוסופים, וכאשר בחננו אותה, לא נמצא בה דבר שותר לרת, אבל נמצא דת מעירה על רוב סברותיהם ואל קצתם לא נמצא בדת מנגד להם, ולא מקיים אותם. אמנם היות לשמים תנועות נפשיות ברצון, הנה כבר בארנו עדויותיהם מן הכתיבים. אמנם שתנועותיהם על דרך נשמעים לאל ית' הנה הוא נמצא בכתוב ממה שזכרנו.

כתובים מעידים.

אמר דוד ע"ה בענין השחמש הכוכבים בתנועותיהם למלאות רצון האל ית': ברכו ה' כל צבאו משרתיו עושי רצונו [תהלי קנ' כא'] ואמר בבוא החיים להם מן הצד האלה, ובהיותם מקבלים עליהם בהשמע למאמר האל: אתה הוא ה' לבדך אתה עשית השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וכו' [נחמי ט' ו'].

הפרק השלישי מן העקר הרביעי

בביאור מאמרם בסדר המציאות.

כבר נתיסר דעת הפילוסופים האמתיים על שסבת המציאות כלו, והתחלתו הראשונה ית' וית', הוא אחד, אחדות גמורה מכל צד, כמו שכבר ביארנו. וזה אחר שגששו כעורים אלפי שנים, וטעה מהם מי שטעה ופקר מי שפקר — ברוך שלא שם חלקינו בהם — אחר כן לא סר האחרון מהם,

⁽¹⁾ יתר הארץ. Zenith

⁽²⁾ כתיב הם צ"ל אשר יכון.

⁽³⁾ עצמים פיר' השכלים.

⁽⁴⁾ לא אלה ולא אותם פיר' העצמים הפשוטים הראשונים והנפשות השמים.

לערער דעת הראשון, ויקרב אל היושר והנכון, ראשון ראשון, עד שעמד על זה דעתם, אשר הוא ירושה עתה בידם, אשר לא ערער בו מערער, מני אלף וחמש מאות שנה⁽¹⁾. ואין דרך שיערער בו מערער כל ימי עולם, להיותו מכבוד במופחים האמתיים, כמו שאין דרך שיגיעו ימים, יאמן בהם אמונה אמיתית שכל משולש, וזויותו השלשה גדולות או קטנות יותר משתי נצבות. ומה שגששו בענין היחוד אלפי שנים נהן לו בהתעוררות אלהי אל אימות⁽²⁾ הנביאים, וכאשר נאמר: ברוך אתה ה' אשר בחר בנו מכל העמים, אין ראוי שיפלא מזה בעל שכל, כי זאת האמונה הנכבדת אשר נפלה ביוקר על שאר האומות, נתנה לנו אנחנו תחלה, בלי עמל. ואם באה לזולתנו, מאתנו באה. ונשוב אל השלמות אמונתם ונאמר, שהם, אחד קיום היחוד אצלם, מצאו הנמצאות רבים, ויציאת רבני מאחד יציאה ראשונה, נמנע אצל השכל, ויותר מה שיתבאר זה, היא אצל ציור, יציאת הפכים מאחד אחדות גמורה מכל צד, עד שיצא מאחד אחדות גמורה הטוב והרע, או היושר והעול, או החסד והקרי, או זולת אלה הפכים. וזה, שאם יעבור שיצא מהדבר מזה שאינו נמצא לו, ואינו בכחו, יעבור שיצא מאי זה דבר הזדמן מן הנמצאים כל הנמצאים, עד שיעבור שיצא, על דרך משל, מגרגיר החרדל לגלגל המולות, וגלגלי הכוכבים, וכדור הארץ, וכל מה שעליהם, אמנם זה מהותית בטל שבכחות, הנה אינו עובר שיצא מן הדבר אלא מה שהוא נמצא לו, או בו, או בכחו. ואם היו יוצאים מן האחד גמור האחרות, דברים הפכים, הנה א"כ בו הפך, או בכחו או נמצא לו. אמנם האחד אחדות גמורה אינו עובר שיהיה בו הפך, ולא זה נמצא לו או ממנו, ואינו עובר שיצא ממנו יציאה ראשונה אלא דבר אחר. ועוד למה שדקדקנו הפנים אשר עליהם אפשר שיצא מן האחד רבים, מצאנום ארבעה פנים: אחד מהם התחלפות הכחות, כאדם יעכל המזון בכח מעכל, ויניע איבריו בכח מניע, ויציא המלאכות והחכמות בכח דברי, ולא יעבור שיהיה באחד גמור האחרות כחות מתחלפות, כי זה יבוא אל שיהיה בעצמותו חבור, וכל מהובר, אי אפשר לו מבלי מחבר, ולא יהיה ראשון ולא אחר, וכבר קויים שהוא ראשון ואחר, הנה אמונת רבני הכחות בו, חלוק לא יתכן. והאופן השני, התחלפות החמרים, כניצוץ השמש והיא דבר אחר, יגה על הכלים העשויים מחומר, ועל המים המרים ויקשרה אותם, ועל הכלים העשויים משערה, ועל השלג ויתכים, ועל יריעות הכובס וילקין אותם, ועל פניו וישחירם, וזה ג"כ בטל. כי הנמצאים אם יהיו כלם בעלי חמרים יהיה לנו בזה עיון מה, אמנם אחר שהיו הרבה מהם בלתי בעל חמרים⁽³⁾, הנה או אפשר שיוחסם רבויים על התחלפות חמרי. והאופן השלישי התחלפות הכלים, כי התחלפות הכלים כבר יתחדש ממנו התחלפות הרבדים הנעשים, כנגד יגדל במגדה, ויקוב כמקבת, ויחצוב בגרון, וזה ג"כ בטל עליו ית'. כי הוא אם עשה אלה הכלים כלם, ויצאו ממנו יציאה ראשונה, הנה כבר פגש הרבוי באחר, ושבה השאלה כבראשונה, ואם לא יהיה היא ערשה אותם, הנה זה כפידה, רצוני שיהיה במציאות לא ימצא ממנו ית'. והאופן הרביעי מן האופנים אשר בהם אפשר שיצא מן האחד רבוי, הם האמצעיים, ועל אופן נזכרה עתה: וזה, שהם אמרו, שהראשון ית' וית' יצא ממנו יציאה ראשונה, בלי אמצעי, דבר אחר, נקרא בהסכמהם שכל, ובלשון התורה מלאך. וקרב שזה היוצא אחד. אכן אין אחדותו כאחדות הראשון ית' וית', כי הראשון כמו שהתבאר, הוא מחוייב המציאות בעצמותו, והוא אחד מכל צד, אמנם

(1) נראה שהוא מזמן אריסטו שחיה ג' מאות ומ' שנה לפני זמן התחדש אמונתם כי מאז עד שנה שחבר זה הספר שהיא שנת אלף ומאה וס' למנין שנתיים הם אלף ור' מאות שנה.

(2) אימות צ"ל אבות אברהם יצחק ויעקב או אומת קרי.

(3) ב"ב חמרים פיר' הנפשות והעצמים הפשוטים.

האחד היוצא איננו כמוהו⁽¹⁾, אחר שאין כמוהו דבר, אבל התלות מציאותו בזולתו יורה, על שלא יהיה לו בעצמותו חניב המציאות, אבל אפשרות המציאות. הנה בעצמותו הרכבה אצל השכל, והוא מחובר מחומר וצורה, כי מה שיש לו מעצמותו ידמה החומר, רצוני האפשרות, ואשר לו מזולתו ידמה הצורה, והדבר אשר הוא בו מה שהוא⁽²⁾ נרצה⁽³⁾ החיוב. והעצמים אשר בזה התואר רבים, מסודרים קצתם על קצתם בסדר, והם אשר השתדל אכן גבירול ז"ל קיום מציאות ההיולי והצורה להם, במאמר החמישי מספרו, ולא ביאר היות להם ענין כהיולי⁽⁴⁾ יענין כצורה, אבל גור כי להם חומר וצורה, וכאשר השתדל לקיים זה לא יכול. ואחר כן זרז היציאה יציאה ראשונה מן הראשון ית' וית' הוא ג"כ במאמרם מניע לא יתנועע, ויצא ממנו מניע שלישי לא יתנועע, ועצם הוא במדרגת הנפש גלגל הישר, וגשם הגלגל הישר, ומן השלישי רביעי וגלגל שבתאו ומניעו⁽⁵⁾, וכן עד אל אשר יתחדש ממנו גלגל הירח ומניעו, ומניע מניעו. ואחר מניע למניע גלגל הירח, רצוני אשר הוא למניע גלגל הירח במדרגת השכל⁽⁶⁾ לנפש האנושית, ימצא בסדר העצם הנקרא שכל פועל, ולא יושפע מזה מלאך ולא גלגל, ואין לו התלות בנפש אנושית. ולמטה מהשמים היסודות, וכבר זכרנו. וזכרנו שיש להם חומר משותף. ושמן הגלגל הישר מציאות החומר, ומזונות המולות מציאות הצורות. אמנם זה מאמר עמוק, ונוסף על דבורם בו ביאר, ונאמר: שהם מצאו לעין נמצאים גשמיים בעלי נפשות, וכבר התבאר אצלם כמו שהקדמנו, שיש להם חומר משותף וצורות מתחלפות, וראו תחלה לעין, ששה מיני גשמיים, גשם שמימי, וגשם יסודי, וגשם מחצביי⁽⁷⁾, וגשם חיוני בלתי מדבר. וגשם חיוני לאותו החי שכל. ואחר כן עלו על ידיעת שלשה עצמים בלתי גשמיים, והם החומר המשותף ליסודות הארבעה, וכל מורכב מהם, והצורה אשר כבר התבאר מציאותה, והתחלת הגירול, וההזנה, והולדת הדומה בקצת הגשמים והתחלת זה, והחוש והתנועה הרצונית, וההשגות הפנימיות בקצת הגשמים, והתחלת תנועת מצב לבד, והשגות שכליות בגשמים אחרים. וזה כלו יקרא נפש במקרא או בספק לא בהסכמה. והתבאר להם, שהחומר עצם — ואיך לא? והוא לא יעדר לעולם. שהצורה עצם — ואיך לא? והיה שמה עצם אשר אמנם הוא עצם בכח, עצם בפועל. ושנפש עצם — ואיך לא? והיא פועלת הגשם וצורתו ותכליתו. ואלה השלשה עצמים הבלתי גשמיים התבאר ובא מופת עליהם בנקלה, מפני שמהם מה שהוא בעצמו חומר, ומהם מה שיש לו תלות בחומר. עוד אחר זה התבאר ובא מופת אצלם על מציאות שלשה מינים אחרים מן העצמים אין תלות להם בחומר, היות שפל מהם במדרגת השכל הפועל התבאר, מצד, שתתנועע נפש האדם מהיותה שכל בכח אל שתהיה שכל בפועל, ואין תנועה אלא ממניע. ולמעלה מזה העצם במדרגת עצמים מסודרים, אי אפשר שיהיה מספרם פחות, ממה שהשיג ההבטה ממספר הגלגלים, והם בארו זה, מצד שהתבאר שהשמים בעלי נפשות, מפני שהם מתנועעים תנועות מתחלפות, ואין תנועה אחת מתחלפת שתתחדש אלא ממניע הוא ג"כ יתנועע, ויהיה למניעו מניע יקרא שכל ומלאך. וקוים שלהם מדרגות, כמו שלשמים מדרגות, ולמניעיהם מדרגות ויהיו מניעיהם אשר ישפיעו להם התנועות המתחלפות, נפשות מסודרות. ומניע מניעיהם אשר יקנו להם התנועה הסבוכית מן המערב אל המזרח, או מן המזרח⁽⁸⁾ במחלמ

(1) נראה להגותה איננו כמוהו אחר שאין כמוהו דבר אבל וכו'.

(2) נרצ' פי' כמו רצוני החיוב כי המלאך ג"כ חיוב המציאות מצד התמדתו.

(3) כהיולה פי' דמיון היולי ודמיון צורה.

(4) ומניעו פיר' נפשו.

(5) השכל פיר' השכל הפועל.

(6) וגשם חסר צמחי.

(7) צ"ל אל המערב.

מבלי דבר מן ההתחלפות, שכלים. ולפי שכל הנמצאים בעלי הסדר ע"כ פ':
 יכלו אלא מניע ראשון, יהיה הוא התחלת המציאות כלה ומקנה על העולם או
 לעלמות (לעלמות) השלשה סדרים, הנה אי אפשר מבלי מציאות עצם כזה בהכרח,
 וכבר אמרנו במציאותו ותארינו ופעולותיו, מה שבו די ומספיק לפקח. אי"כ היו
 העצמים כלתי גשמיים ששה מינים, והעצמים הגשמיים ששה מינים ג"כ, אמנם
 מציאות המורכבים מהיסודות, רצוני הצמחים והבעלי חיים, הנה נמצא כמו
 שאומרים מן היסודות, (החומר המשותף להם, והשמים ומניעיהם, והשכלים
 הנקראים מלאכים, והכל ברצון האל ית' וית' ובהשפעתו, וסדרו, וחתו הסדר
 לנמצאות כלם. ואנחנו נבאר לך מופתיהם כזה, עד שתראה שהם אמתיים
 ועל דרך זה יתבארו זה במופת: כל אחד מהצמחים והבעלי חיים הוא נמצא
 אחד העדר, וכל נמצא אחר העדר לו התחלה, ממנה יהיה מציאותו, כי נמנע
 שימצא הנעדר אלא בתנועה, ונמנע שיהיה תנועה אלא מומניע, ותחית התולדה,
 שכל אחד מהצמחים מבעלי חיים לו התחלה, ממנה היה מציאותו. אחד כן
 הקדמה (אחרת, והיא, שעי"כ יהיה בין הדבר אשר הוא בעל התחלה, ובין
 הדבר שהוא לו התחלה התיחסות. וזה דבר מבואר בעצמו, כי בעל התחלה
 הוא בעל התחלה בהתחלה, וההתחלה היא התחלה לבעל ההתחלה. הנה מצד
 שהם ככה, הם מצטרפים וכיניהם הצטרפות. עוד הקדמה אחרת, והיא כאשר
 היא בדבר מה התחלות רבות מסודרות בהתקרב אליו והתרחק ממנו הנה
 היותר קרובות אליו, ראוי שיהיה היותר חזקי התיחסות לו ודומה בו, והיותר
 רחוקות ממנו ראוי שיהיו יותר חלושות התיחסות לו, ויותר מעט הדמיון בו.
 ואלה הם מן ההקדמות הלוקחות מן היותר והפחית, וזכרים ארסמן בספר
 הנצוח והפכס אלפראבי אל ספר המקומות, והוא, כי כאשר היה לדבר מה
 תאר מה, אחר כל מה שהיה זה הדבר יותר רב, היה התאר לו יותר טוב,
 הנה התאר לו מחוייב באמת. ומשלו, אם שפט שופט, בחכמה הטבעית שכל
 מתוק חם, וגור כזה מצד שמיץ הענבים חם, וסתר סותר ואמר, שמיץ הענבים
 אמנם הוא חם, להתקרב בו דבר מה, לא למתיקות, והשיב המנית, כי אנחנו
 נמצא המתיקות, כל מה שנוסיף, היה החום יותר, הנה מיץ הענבים חם,
 והמים המעורבים בדבש יותר חמים מפני שהם יותר מתוקים, והדבש לבדו
 יותר חם, מפני שהוא יותר מתוק, צדק המשפט, כאשר ימשך לזה שכל מתוק
 חם. וכן כאשר נתאמר המשפט באופן מר, שכל מתוק חם, צדק המשפט
 בשכל, מה שהיה המזון יותר מתוק היה יותר חם. וכן כשצדק המשפט, בשכל
 שני מצטרפים ע"כ יהיו כיניהם התיחסות כמה שיוצרו בו, הנה כל מר
 שהיה ההצטרפות יותר קרוב, היה התיחסות בו יותר חזק. וזה אמת נעשה
 בחכמות, ואלה שתי ההקדמות כבר קוימו. ונתקיימה ג"כ הקדמה שלישית,
 והוא, שכל הדברים אשר חחת גלגל הירח ישתנו ויתחלפו מתנועות הכוכבים
 ומצביהם, כמו שנראה זה בודאי לכל בעל עיון מרשמי השמש והירח במה
 שלפנינו, ויראה זה מרשמי הכוכבים האחרים, וכל שכל לעומדים על חכמת
 רשמי הכוכבים. כאלו הם הסכימו לעשות הקש כזה; ההתחלה הקרובה
 לדבר היא יותר חזקת התיחסות לו מכל התחלותיו, והיותר חזקת
 התיחסות להיולי מהתחלותיו היא תנועת הגלגל הישרי, אחר שהיתה
 זאת התנועה נמצאת לכל הגלגלים, ואם יתחלפו הגלגלים בתנועות
 אחרות, כמו שהיולי נמצא בכל הגשמים, ואם יתחלפו הגשמים בעניינים
 אחרים, יוליד שתנועת הגלגל הישר הוא ההתחלה הקרובה למציאות ההיולי.
 ובכמו זה הקש בעצמו יתחייב שיהיה יציאת הצורות המתחלפות ממה שיעזור
 בו גלגל המזלות, בנשיית חגורתו, וסביב כוכבי לכת עליהם ויהיה לזה פעם
 צפוניים ופעם דרומיים, פעם על חגורת הגלגל הישר, וזאת מה שיקרה להם

(לעלמות כלל העולם הארצי ולעלמות הג' או לעצמות הג')

(צ"ל נקדים הקדמה וכו')

(הגלגל הישר פי העליון)

מן היציאה אל הצפון ואל הדרום, כפי גלגליהם הנוטים המיוחדים בכל אחד מהם. ועוד יהיו להם מצבים מה מן השמש, בסבתם יתרחקו מן הארץ או יתקרבו אליה וימחרו בתנועיותיהם או יאחרו, ויעלמו או יבאו. ועוד יהיו להם מפני נטיית גלגל המזלות אשר על קטביו יסבבו, יחסים מתחלפים אל האופקים, יארך בסבתם זמן עמידתם על הארץ או יקצר, ויארך זמן הגלותם אל העלמם או יקצר, ויהיה לקצתם אצל קצת דבר מן היחסים המספריים הנמצאים לבעלי שנים עשר חלקים, כמו ההקבלה על החצי והשלוש, והרכוב, והשתווה והחבור. ויתחייב זה התמוגגות כחות קצתם בכחות קצתם, ויגיעו אל מרה שלפניהם ממוגגים, או לא, יהיו אותם היחסים נמצאים ביניהם, ויתחייב זה מנעת כחותיהם כפי פשיטותם אל ענינים מתחלפים רבים מאד עם אישיהם, הנה אי אפשר ואין דרך למנות אותם. ויתחייב שיהיו אלה התנועות עוזרות במציאות הצורות המתחלפות, בכמו ההקש אשר שמנו ביחס החומר לתנועת הגלגל הישר. אלא שהעם⁽¹⁾ עיינו וראו, שאין מן החיוב שיהיו אלה הענינים המתחלפים הם הנותנים הצורות המתחלפות, שאם היה זה כן, לא יהיה במציאות מין כל שכן סוג, אבל היו האישים כלתי מוסכמים בדבר, אבל מתחדשים נכראים על מספר הרגעים לא יספרו, לא ישוב פעמים רבות דבר מהם, כמו שלא ישובו פעמים רבות יחסיו. ולא יהיו בעלי חיים מטפת זרע, ולא צמחים מזרע בענין שיהיה נגזר כל דבר אל מינו, אבל יתחדש מינים כלם מתחלפים בכל ענין, ואנחנו לא נמצא הדבר כן, ואם היה, יהיה בו הפסד סדר העולם בכללו. הנה הנותן לעולם סדרו ית' השפיע נחתנה הצורות אל עצם שכלי לא יתנועע ולא ישתנה, וישפיע ממנו מה שלא ישתנה ולא יתנועע רצוני הצורה. כי צורת האדם, כל ימי עולם הוא צורת אדם אחת, כפתוח האחד בחותם, שיתחמו בו בשעורה חותמות לא יספרו, וכן שאר המינים. ואמנם גלגל המזלות ומה שסביבו מכוכביו לכר המתנועעים על קטביו, המחייבים לענינים והיחסים המתחלפים אשר זכרנו, הם במדרגה כלים, כמו שאמר המשורר שלנו בתאר החומר, והגלגל והתנועה וההעצת הצורות: לילול זמני בין ידי חפצי כמו חומר, והגלגל כמו אבנים. ואלה התנועות דרכם שופעלו שתי פעולות, אחת מהן קודם מציאות המצוייה, והוא הקנאת החומר הכנה לשפע הצורה, בענין יכריע השפעתו על לא השפעתו בהשפעת קצת הנקראים שכלים. וידמה שיהיה אשר הוא כמו התחלה להתחלת תנועת גלגל המזלות, והפעולה השנית, אחר מציאות המצוייה, והוא שישמשו בו מקרים אישיים, עד שיהיה מקובצם כלתי מושה, ויתחייב מזה, שלא ידמה איש לאיש לעד ולעולמי עולמים. ואלו קובצו כל אותם שעברו, וכל הבאים מאנשי הארץ, לא ידמה אחד מהם לאחר, כי יחסיו לא ישובו, והיחס המתחדש הוא האישי. הנה בסבת העצם הנבדל השכלי הנותן הצורות תהיינה הצורות בכל מין אחת, וביחסים אשר לא ימנו, יהיה בחומר הכנות לא ימנו, ובמורכב מהם ומן הצורה אישים לא ימנו. אחר כן לא יתחייב רבוי הצורות המושכלות לעצם הנפרד רבוי בעצמותו, כמו שחשב זה ר' שלמה אבן גבירול, עד שגזר כי עצמית השכל אחר שהוא משיג כל הדברים, היא מחוברת מכל הדברים, ושם הדברים היותר חזקי הפשיטות אחר הראשון ית' וית' יותר חזקי הרבבה. ואמנת העם⁽²⁾ היא, שאין כל מה שישכיל דבר יחייב שיהיה הוא אותו הדבר. ואמנם⁽³⁾ יחייבו זה בראשון ית' וית', ודבורם כזה ישיגו במולים גדולים, לא יספיק זה הספר טענותיהם, והתשובות שיש עליהם, וההכרעה. אבל נניח זה למי שיחקרוהו. ואמנם דבורנו עתה כאותם אשר נקראו שניים ומלאכים, וכל אחד מהם ישכיל עצמותו, וישכיל הראשון ית' וית' ואין הראשון עצמותו, וכן כאשר השכיל הצורות, לא יתחייב מזה

(1) אלא שהעם כלומר עם נכרי.

(2) ואמנת העם פיר' הנוצר כך נראה.

(3) ואמנם נראה שרמו כזה אל מאמיני השלוש.

שיחיו אותם הצירות עצמותו, אבל תהיה עצמותו משכלת הצירות אשר החומר אפשר לקבלם, ויחיה שכלו לזר מספיק במציאות הצורות בחומר כשהגיע הכנה, כמו שאם היה בנפש הנגר על דרך משל כח מה, בענין שאשר ישכיל הוא צורת הכסא, והיו העצמים הראויים לעשות הכסא מהם, והקרשים והמסמרים כלם נמצאים מכונים, היחה ידעת הנגר לצורת הכסא מספקת במציאות הכסא ממנו, מבלי שיגע בו יד, כמו שכבר אמרנו זה פעם אחרת. והשכל הנבדל האחרון אשר קראוהו שכל פועל, ירשום בעצם מה הצורות הנפשיות מן החומר, וישמם בו כמו שהם בידעת נותן הצורות. אכן היותם בשכל הנבדל נפשיות, יחוייב הגעתם בחומר, והיותם בזה העצם נרשמות נפשיות מחומר, רצוני בשכל האנושי, לא יחייב יותר מהרמות השכל האנושי בשכלים הנבדלים. ויהיה האדם קצור⁽¹⁾ המציאות כלל, כי בו חומר וצורה ויסודות, נפש צומחת חיונית, ודמה בה הצמחים באופן מה, ונפש חיונית, ושכל, בידו להיות נבדל כאשר נשלים, והיו צורות הנמצאות מורשמות בו, וסדר המציאות כלו, ומדרגתו מן העולם בכללו מדרגה עצמות הכסא⁽²⁾ מגלגל המולות והישר, וזהו קצור מה שזכרו העם בסדר המציאות. וכאשר בחננו דבריהם מצאנו מה שאמרו בזה הסדר דבר יעמוד עליו המופת, ותסכים עמו התורה, אחר שכבר התבאר בכתובים סדר המציאות והשתלשל הסבות והמסוככים כמו שכבר ביארנו זה, ונבאר עדיין. אמנם מה שאמרו בסבות מציאות הצמחים והבעלי חיים, ושהם ממה שיעזור במציאות חמריהם הגלגל הישר, ובמציאות צורתם גלגל המולות בנפשות, ונפשות מה שיקף עליו מכוכבי לכת, ואחרות צורת כל מין מהם שהם מתחלה שכלית אחת, זה כלו ממה שלא תבחישהו התורה, והמופתים הנעשים בו אמתיים. אמנם מה שאמרו בסבות מציאות אלה התשעה כדורים המתנועעים, וסבות מציאות מניניהם, הנה כל מה שאמרנו בזה, אמנם הוא משפטים לא מצאנו מופתיהם מבוארים. ואנחנו לא נכחיש מציאות אלה הדברים על זה הסדר, אמנם אנחנו מסופקים בכל מה שאמרו בסבות זה הסדר, כאמרם שהיוצא תחלה יציאה ראשונה מן הראשון האמיתי ית' וית' הוא להיות משכיל עצמותו וישכיל הראשון, וישכיל שביניהם יחס והוא יחס העולות אל העלול, חוייב ממה שישכיל מן הראשון יציאת שכל שני ממנו, ומה שישכיל מעצמותו יציאת הגלגל הישר ממנו, וממה שישכיל מן היחס יציאת עצם הוא כמו נפש לגלגל הישר, והשתלשלותם כן עד השכל אשר קראוהו פועל. ואנחנו לא נבין עד עתה היות אלה המאמרים מופתיים. ואין אצלינו שיחיה לשכל האדם צד, יוכל לתת בו מופת על מאמרים כאלה, כמו שהבננו דבריהם בסבות מציאות הבעלי חיים הצמחים מבוארים במופת. ואולי זולתנו יבין זה. אמנם אנחנו הנה נחשוב מאמריהם בסבות הסדור, כאשר הראשון והשכלים והגלגלים מאמרים חוייב עליהם⁽³⁾ האמינם בריחתם מרבית מר, ונפלו ברבות אחרות. וקרה להם כל זה לרוב היותם מרמים בנפשם ודעתם שביכולת האנושי, שלא יחסור בידיעתו דבר מר שבמציאות, ואנחנו לא נחשוב כן ח"ל, אבל נאמר בזה דבר כבר אמרנוהו פעם אחרת — אמנם הדבר טוב אין לחוש אם יושב פעמים רבות, כמו שאמר גלינוס — ואשר נאמר הוא, כי מי שלא ידע גדר עשרה⁽⁴⁾, ואי אפשר לו שידעוהו לעולם, וישתדל לדעת אלה הגדולות הוא למיעוט היותו מכיר עצמו. ואינו דומה אלא לאיש שיש לו מהחולשה נפילת הכת בענין, לא יוכל להגביה משקל לטרא אחת מן הארץ, וישתדל

- (1) קצור כך נקדדו כלומר חקוי קטנה של כל העולם כולו (איין אבריסם).
 (2) עצמות הכסא פיר' של מרכבה. שהוא הנקודה האמצעי שבו יסבבו ויכינו הסבות כל הגלגלים.
 (3) מאמרים חוייב עליהם אמונתם מפני שברחו מרבות מה בעצמות הית' ונפלו ברבות או ברבות אחרות.
 (4) גדר עשרה פיר' הגלגלים או י' ספיר.

עם זה להגביה אלף ככרים או יותר. אבל נאמן מה שאמר צופר הנעמתי:
החקר אלה תמצא ואם עד תכלית שרי תמצא. גבהי שמים מה תפעל עמוקה
משאול מה תרע [איוב יא ז']. וברומים לאלה אמרו חכמינו ע"ה: במופלא
ממך אל תרדוש ובמכוסה ממך אל תחקור. אמנם שבכאן שלשה עלמור.
עולם עצמים בלתי גשמיים, ועולם הגשמיים השמימיים, ועולם ההווה וההפסד.
הנה כבר מצאנו אמתתו כמופתים אמתיים וכבר מצאנו לו ג"כ רמזות
בספרי הנבואה.

כתובים מעידים.

אמר דוד ע"ה: ברכו ה' מלאכיו גבורי כח [תהלי קג ב']. ושאר הפסוקים
השלשה אשר קרמנו וזכרם. ואמר שלמה ע"ה בתארו השכל י': ה' קנני ראשית
דרכו מעולם נסכתי מראש [משלי ח כב']. ואמר בתאר היותו קורם במדרגת
המציאות למציאות השמים והארץ: באין תהומות חוללתי בטרם הרים הטבעו
וכי עד לא נעשו ארץ וחוצות בהבינו שמים שם אני בחקו חוג על פני תהום.
באמצע שחקים ממעל בעזון עינות תהום, בשומו לים חקו ומים לא יעברו פני.
ובסדר אלה הנקראים שכלים ומלאכים יאמרו קצת חשוכי אומתנו וחכמיה:
ומשפריה גזרו חכמי גבהי גזר, ומקוריהם גברו ולא להג גל עינות שכל יצאו
מנהו והוא ראשית דרכי אל. ובאשר במציאות השמים חסרונ מה בהקש אל
מציאות הראשון ית' וית' אמר בלרד השוחי. הן עד ירח ולא יאהיל ושמים וכו'
אף כי אנוש רמה [איוב כה ה']. ובאשר במציאות השכלים המופשטים אשר
לא יתנועעו הנקראים בלשון התורה מלאכים חסרונ מה בהקש מציאותו ית',
אחר שבהם אפשרות מציאות מעצמותם, וחייב מציאות כו ית'. אמר אלפז
התמני: הן בעבריו לא יאמין [שם ר' יח]. אף כי אנוש רמה י' וכן אדם תולעה.
אף כי נתעב ונאלח. ומפני שאלה העצמים הנכבדים הנקראים שניים להם
מדרגות זו למעלה מזו. תתאר התורה קצתם במלור ההגדלה. יותר ממה
שתתאר קצתם, כאמרו: יעמוד מיכל השר הגדול. ויקרא קצתם פנים וקצתם
אחוריים כאמרו והסירותי את כפי וכו' [שמות לג כג']. ואשר הם מהם מניעי
השמים ויותר כל אחד מהם באומה אומה, כמו שאמר המלאך לרניאל: ושר
מלכות פרס עומד לנגרי עשרים ואחד יום, והנה מיכל אחד השרים הראשונים
בא לעורני [רניאל י' יג']. — אמרו עשרים ואחד יום ירמוז אל עשרים שנה
ויותר מעט שהיה בין שנת התחלת כירש המלך אשר ברה צורה בכנין בירת
המקדש. עד עת שנשלם בנינו בזמן רדיוש, ובהעמיד מלך פרס בנינו בורה
הזמן, יאמר ושר מלכות פרס עומד לנגרי עשרים ואחד יום, כמו שכבר ידעת
קראם השנה ימים, כאמרו ימים תהיה גאולתו, ואחר כן נשלם בנינו והנה
אמרו והנה מיכל אחד השרים הראשונים — ובתאר הכרת מלך פרס, והכנתו
על יד מלך יון: ואני יוצא והנה שר יון בא [שם כ']. וירמה שמניע לגלגל הכוכב
על האומה והממונה להנהגתה כפי השרשים אשר יעשו בעלי החכמה ברשומי
הכוכבים, הוא יקרא ג"כ בלשון התורה מנהיג להם, ויאמר: שר מלכות פרס,
שר יון. מיכאל שרכם. ואין לחוש אם יסכימו כל החכמות עם התורה. ולקצת
אלה העצמים ג"כ השגחות ברצון האל ית' על איש איש, ימנעוהו מהרעות
המקדיות, וישימו אותו באופן יקל עליו סבול הרבירים הקשים, כמו שאמר
אברהם אבינו ע"ה: הוא ישלח מלאכו אתך [בראשית כה ז']. ואמר יעקב ע"ה:
המלאך הגואל אותי [שם כח מז']. ונאמר למשה ע"ה: הנה אנכי שולך מלאך
לפניך [שמות כג כ']. כי ילך מלאכי לפניך, ואמר ישעיה ע"ה: ומלאך פניו
הושיעם [ישעיה סג ז.]. ואמר רניאל ע"ה: אלהי שלח מלאכיה [רניאל ו' כג'].
וכבר יראו לקצת אנשים בצורות גשמיות, נבראות לפי השעה, לי אמתיות.

(') השכל פיר' השכל הפועל.

(') אף כי אנוש כמה זה אינו מן הענין הפסוקי.

כמו שפירש רב סעדיה ז"ל בותמונת ה' יביט. וחצורה האלהית הנבראת תראה. וכבר יהיה זה למען ישקיפו קצת הקרובים לאל ית' בנסתרות. וכבר יהיה זה להצילם מן המות. כמו שכבר ראה זה נבוכדנצר באמרו: הא אנא חזי גוברין ארבעה שדיין בנו נורא [שם ג' כה']. וכבר יהיה לתכלית הגדילם אותו שיראו לו כאלו הם אוכלים. מבלתי שיעשו כן כאמת. כמו שנראה לאברהם ולוֹש. וכבר יראו לאנשים שהם מנוצחים מהם כדי להאמין אותם. וחזק את לבם כמו שבא בספור יעקב: ויאבק איש עמו וירא כי לא יכול לו [בראש' לב' כה']. ומהם ג"כ מניעי כוכבים שהם גוזרים או ישולח מהם יפשיט הצורות מהחומרים. וכאלו הם עוזרים לזקק הדברים על שישאר בחמרים יותר משישאר בציורותיהם. והדומים לזה יקראום חכמים ז"ל מלאך רע. ויאמרו: שני מלאכי שדת מלוין לו לאדם אחד טוב ואחד רע. וזה מפני שהוא חמיד בין אפשרות רוע הצלחה לו. ואפשרות טובה הצלחה לו. ויאמר הכתוב בעבורו: וביעתחו דוח רעח מאת ה' [שמואל א' מז' יד']. ויקראו הכוכבים המתנועעים מאלה בעלי משפטי הכוכבים: לא הצלחה. ויכנו הדומים להם ויבא גם השמן בתוכם ואיוב א' ו'. ומוי שענין ג"כ דברי חשוכי זאת האימה ימצאום מאמינים אה הסדורים. וכאשר הראשון ית' וית' לא יקיף בו מקום. וכאשר מדרגת קדושתו למעלה ממדרגת אלה הנקראים שכלים יאמרו קצת נכבדינו: סרו מקומות מהבלך. ושחו מרימות מסבול גדלך. ותכו אדמות לפעמי רגליך. ועל גב חכמות נתקעו אהליך. כי אין מחניך באוהל ובאולם. ותמצא כמו אלה המאמרים. והאמונות לוולתם רבים מאד. וכאשר תבחן. כאשר כבר אמרנו. הפעולות אשר להם תכליות נפלאות היוצאות מהבעלי חיים. נעדרו השכל. תדע שהם כשירות אלה העצמים הנכבדים. וכן הסדורים הנשמרים במין מין מן העצמים אשר תעשה אותם הנפש הצומחת הנעדרת הרצון והשכל. תדע ג"כ שהם חתרת משפט אלה העצמים הנכבדים. ונשפטים מהם. ונאסרים כמאסרם. וכרצון האל ית' תדע. כי אלה העצמים הנכבדים אשר יקראו מניעי הגלגלים. להם השקפה על הענינים האנושיים החלקיים ושאר מה שבוה העולם. לכן ראוי א האיש החשוב לשער השקפתם על מעשיו ועסקיו ועל מחשבותיו ומצפוני לבו ג"כ. ובוה יאמר המשורר: ויאמרו לא יראה זה ולא יבין אלהי יעקב. בינו כועדים בעם הנוטע און הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט היוסר גוים הלא יוכיח וכו' [תהלי' צד' ו']. כי האדם כשהחזיק בוה ושמו אמונה. לעצמו החבייש מן המחשבות הרעות. כל שכן מן המעשים אשר כן.

העקר החמישי באמונה האחרונה.

והיא האמונה בנביאים ע"ה ומה שדברנו בה והיא כלל אחד ושני פרקים. הכלל במקבולות וביאור כללות תועלתם. הפרק הראשון: בנבואה ומיניה ומדרגת האנשים בה. הפרק השני: בתנאי הנביא. ובתמורה וההפרש בינה ובין הסתירה.

ה כ ל ל

השגות האדם מהן מושכלות. ומהן מוחשיות. והמוחשיות מהם מה שיהיה האדם עצמו הוא המרגיש אותם. ומהם מה שלא יהיה הוא המרגיש אותם. אכן הרגישם כבר זולתו וספר אותם לו. והכי אם אליו אם קהל ואם אחד.

באמונה האחרונה ר"ל: האמונה אשר יסודתה במחודשים המפורסמים ואין עקריה בשרש השכל לבד ונקרא' האמונה האחרונה בעבור התגלות השכינה בפרהסיא פנים אל פנים. ונקראת האמונה מכח מופתים הפילוספיא ראשונה. בזמן. ולא במדרגה. הסתירה ר"ל שכופרים בתורתנו לגמרי במעלה הרע.

וכבר יהיה דעתו סומך עליהם או עליו מאד, עד שלא ישדל להרחיק מאמרי או לספק בו. אבל יהיה אצלו במדרגה באלו הוא בעצמו דאח זה, ולפעמים לא יסמוך דעתו בו. ולזה יהיו המקובלות אצל אנשים מה, בלתי מקובלות אצל אנשים אחרים. ויחשוב הסכל שזה חולשה במקובלות, והמקובלות בהם יושמר סדור העולם ויתמיד בו הישוב, ולולי הם מתבטל זה. כי סדור העולם לא יגזור, שיחיה כל מי שהוא בו שופט, עד שכאשר יראה דבר יכחישהו השכל, יגזור בו במרה שראוי. כי אם היה זה כן, יפסד הסדר, ויתחדש ההרג. הנה אי אפשר מבלתי שופט ממונה רצוי. אותו השופט אי אפשר שידע כל הענינים המתחדשים בחושי, אבל ידע מהם מעט מועד, עד שאין יחס לו אל מה שיעלם ממנו מהם. וכל מה שיעלם ממנו מהם אמנם יבא אליו מצד הספור. ואם היה השופט יוצא לקראת הכחש העדויות, ויכחיש כל הדברים, לא יתפרע העשוק מן העושק, ויצטרך העשוק לחבוט דינו בדין. אם יוכל, ויעזור אותו בת אחת, ולעשוק אחרת, וילחמו ויפסד סדר העולם. ולכן אי אפשר לשופט מבלי שמוע הדברים, ושיכיר העדויות ושישתדל שיקח אותם מאנשים נאמנים בכל יכלתו. הנה כבר התבאר תועלת המקובלות: אמנם התחלק האנשים במקובלות, אין זה מחייב ספק בהם עצמם, אבל לפעמים היו הם בעצמם אמת ואם תהיה אופן הגעתם אלינו אופן חלוש⁽¹⁾. ועל הרוב יפול הספק כשיבוא אלינו הספור מאחר, ואמנם כשיבוא אלינו מאת המין האומה, לא חאמר שהם הגיעו אליהם⁽²⁾. אלא ששמעו ההצלחה⁽³⁾ כלה, עד שהיה בה שש מאות אלף נביא ויותר ביום אחד, לא נשאר ספק—אלא אם יאמר אומר, שזה הספור חברו מחבר, מבלי שהיה כן לעולם. ועוד נזכור בפרק השני גלוי אלה הספקות והדומות להם.

הפרק הראשון.

בנבואה ומיניה, ואפשרות מציאותה לאנשים, ותחלפות מדרגות האנשים בהם.

תחלה מדרגה הנבואה, החלומות הצורקים. ומבואר שהם נמצאים לאנשים רבים, וסבתם, שהיקיצה היא ענין לגשם, תהיה הנפש בה משתמשה בחושים הנראים ובכחות הפנימיות יחד. והשינה ענין מה לגשם תהיה הנפש בו מבטלת לחושים הנראים, על דרך ההרדמה להם, משתדלת על התעסקות כחותיה הטבעיות לבד התעסקות רב. ואחר הכחות הנפשיות הוא כח קראונה לך במאמר הראשון מזה הספר, מצויר. והוא אשר יביט אל המעטת החושים, ויתעסק במה שיש שם ממוג, ומרכיב ומבדיל הרכבות והבדלים כוונות או צורקים, ויביאם אל החוש המשותף, וזה הוא החלום. ואמרנו לך שזה הכח מכחות הנפש לבד יעשה מעשיו בשינה, אבל באולי שתהיה השינה עוזרת לו. כי מדרך⁽⁴⁾ הנפש כאשר תתעסק במשפט כח מרה, שתתחדש ממשפט כח אחר, או בלא ספק תחלש בו. וכאשר ישבתו החושים, היה זה הכח מתבודד להבלו ושקרו, כל עוד שלא יגער בו גערת השכל ויפתח אותו. לכן תמצאנה מתגבר בחולים, ויתוסף בהם עד שיראו צורות כוזבות, וישמעו דבור כוזב לחולשת נפשותיהם הנמשכת לחולשת גשמייהם. עוד בלי ספק אצל האל ית' והמלאכים והשכל הפועל אשר נקראתו רוח הקדש ידעת מה שחיה, ומרה שהוא עתה, ומה שהוא עתיד להיות. ואין ספק שהנפש האנושית, ורצוני

(1) בדין צ"ל בכח ובחזקה.

(2) אופן חלוש: כגון עד מפי עד מפי עד וכדומה.

(3) אליהם: פי' מאחר.

(4) ההצלה ההצלח מצרים, או שמיעת העשרת הדברים.

(5) כי מדרך, מוסב למעלה אל יביט אל המעטת החושים.

הכה הדברי אשר הוא יתרון באדם בפרט, לו המשיכה מברכות השכר הפועל, כבר עמד על זה המופת האמתי, והוא ידריגנו מן הסכלות אל הידיעה, וזה תנועה, ותנועה לא תהיה אלא ממניע. וכמו שיש לו ממנו מפתחות החכמות, כן יש לו ממנו מפתחות הדברים הנעלמים אם התחזק יותר, והוכן יותר. וכמה שימנעו מפגישת הנסתרות ממנו בהקדק, התעסקו בהשגות החושיות בהקדק. אמנם בשניה, ואצל כלתו מעסק החושים, הנה כבר יהיה המונע אותו עובי הרוח באדם מה שיאכל וישתה, או שיהמה לבו להעדר מה שיאכל וישתה. ואין חלוק בין היותו דעב או היותו שבע, או היותו שכור או צמא. ואלה כלם עסקים ומונעים, וכבר ימנעו (' ג'כ הרבה, זה הכח המצייר בהתמדת הבוא אל החוש המשותף תעתועיו והבליה, ולא ימלש מטרדת היקיצה אבל מבחל השניה כמנ שאמר איוב ע"ה: כי אמרתי תנחמני ערשי, ותחתני בחלומות. ולפעמים יפול זה הכח תחת ממשלת השכל מעט, והוכנה הנפש המוכררת למשור הנעלם מן העצמים הנכבדים, והשתדל זה הכח המצייר להפסיק ביניהם, לא מכל וכל כענינו, ולהיותו התאר הראשון אשר זכרנוהו, אשר הוא שבש החלומות, אבל יהיה הוא אשר ישתדל לפגוש העתידות ולהשיבם על הנפש במשלים. כמו שיראה כשיהיה עתיד ללכת בדרך, כאלו יעופף, ואשר עתיד לו שישג התענוגים, כאלו הוא נמשא אשר נאה, ושאר מה שיקנום בחכמת פתרון החלומות. ואם היו משלי אלה החלומות, במה שהיה מיוחד לאיש אחד, או בדבר חלקי, לא נאמר שהוא נבואה, או אם נאמר שבו חלק מנבואה, הנה הוא חלוש מאד. ואם היה בדברים הגדולים, ומה שיכלול האימות, ויתחדש בומנים הארוכים, הוא חלום של נבואה.

כתוב מעיד בזה הענין.

בשנת הרא לבלשצר מלך בבל דניאל חלים חזו זכו דניאל ו' א' זשם עד אמרו ע"ה אתכריאת רוחי אנא דניאל. וזאת המראה כבר השתדל הכח השכלי מן הנביא לקבל מיורע העתידות, מה שיחדש לאמה ולאמות וזלחה בזמן ארוך, והשיגם הכח המדמה בציוור הממלכות המתחלפות בבעלי חיים מתחלפים, ונגלה אליו ע"ה באחרית המראה הנכבדים בצורה גשמית. וכמה שהיה זה באחרית המלכות נראה אליו בצורת זקן. והחליף (' זה באמרו ע"ה חזו היותו עד די כרסון רמון ועתק יומין יתיב וכו'. ומפני שהפסיק הכח המצייר בין הכח השכלי והנעלם הגמור, הוצרך הכח השכלי להתחנן אל העצמים הנכבדים להשלים כחו לפניו בכאר, זה אליו, הוא אמרו ע"ה: קרבת על חד מן קאמריא ויצבא איבעי מיניה על כל דנא זכו' עד אמרו עד כה סופא דמולחא. — ולפעמים יגיע הספור העצום על הנביא בלי משל כהיות הנפש המדברת גוערת במציירת, מונעת אותה ממשיכה ורמזניה עד שתפגוש הנפש הנבואה הגמורה על מה שהוא עתיד, מבלי צורך אל פירוש.

כתוב מעיד בזה הענין ג'כ.

והוא בחלום, וזה באמרו: ויהי השמש לבא ותדמה נפלה על אברם וכו' ואחריו: ויאמר לאברם ידוע חדע כי גר יהיה זרעך בארץ וכו' ודור רביע: ושובו הנד וכו'. וכבר יקרה בקצת בני אדם שיהיה לנפשיהם מן הכח והחשיבות מה שיגזור שלא יבטלו דבר מהתעסק בדבר, ולא ימנעו (' ההבטה על משפטי החושים מהשיג מה שבכחו להשיג מהנסתרות, והשפעות

(' וכבר ימנעו פיר' אה ההשפעת של השכל הפועל ימנעו לכא א השכל

האנוש מכח זה המצייר בהתמדת וכו'.

(' והחליף פיר' ורמו.

(' ולא ימנעו ההבטה וכול' כלומר השניה, או העסק באכילה ושחיה והעיכול וכדומה.

העצמים השכליים, והעתידות. — ולפעמים יתכן הנביא ממין הנבואה שהיא בחלום אל מין הנבואה אשר בהקיץ, כמו שיתרגם כל בעל חשיבות מן הנמצאים הגשמיים ממדרגה שפלה אל מדרגת יותר עליונה.

כתוב מעיד בזאת ההדרגה.

מנבואת אברהם אבינו ע"ה. אמנם תחלה מה שבא בכתוב: ויאמר ה' אל אברהם (בראשית יב' א') וירא עליו ה' (שם יח' א'). וירא ה' אל אברהם ויאמר לזרעך אתן את הארץ (שם יב' ז'). וה' אמר אל אברהם אחרי הפרד לוי (שם יג' יג'). זה כלו בחלום בלי ספק. מפני כי ההדרגה אל הנבואה אשר תהיה בהקיץ, אמר הכתוב עליה: אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם (שם טו' א'). ואמנם אחר זה: וירא עליו ה' באלוני וכו' וישא עניו וירא והנה שלשה אנשים. ובנבואת דניאל ע"ה, אם תחלה, כמו שאמר: דניאל חלם חזא (דניאל ו' א'), ואחריו כן: ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה (שם ט' כא). ועוד: וכיום עשרים וארבעה לחודש הראשון ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדל ואשא את עיני ואראה, והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגורים בכתם אופו (שם י' ד'), עד אחרית הנבואה. וזאת הנבואה בהקיץ יתרגם אליה מנבואה בחלום, וכבר יבוא על הנביא הנבואה שהוא בהקיץ תחלה. — ולפעמים יתעלף הנביא מחזקת המראה מה שאין לו יכולת לסבלו, ולפעמים לא יתעלף מזה (זה) השעור, וכבר יקרה לו לפעמים כרמות נפילה^(*) ואלה שנויים במדרגת הנביאים.

כתוב מעיד בזה הסידור.

אמר מנבואת אברהם אבינו ע"ה ויהי השמש באה ותרדמה נפלה על אברהם (בראשית טו' יב'). וזה בתחלת ענינו עד שהורגל באלה המראות הנכבדות, ותחתך בהם. ולא זכר בו כמו זה הענין כשאמר: וירא וירץ לקראתם (שם יח' ב'). אמנם משה ע"ה בתחלה ספר הכתוב עליו: ויסתר משה פניו כי ירא מהביט (שמות ג' ו'), ובאחרונה: הראני נא את כבודך (שם לג' יח'). אמנם יחזקאל ספר על עצמו שקרה לו תחלה דמות נפילה, זה הוא אמרו: ורוח נשאתני ותקחני ואלך מר בתחת רוחי. ויד ה' עלי חזקה ואבוא אל הגולה הל אביב עד אמרו (יחזקאל ג' יד' ושם), ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם. אמנם דניאל ספר על עצמו ע"ה: ואני נשאתני לכדי ואראה את המראה הגדולה הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי קח (דניאל י' ח'). ואלה חלופי מדרגות האנשים בזה, ובאלה המדרגות שנויים לא ימנו. — וזאת הנבואה אשר בהקיץ כבר תהיה מוכנת הנפש בה לפגוש העתידות ויביא אותה הכח המצייר ג"כ, ויביא לה המשלים ודמיונות כאותם אשר נזכור עוד.

כתוב מעיד בדמיונים אשר בהקיץ.

ותמצא זה הרבה מנבואת יחזקאל ע"ה, עד שאמר על עצמו: הנה המה אומרים לי הלא ממשל משלים הוא (יחזקאל כ' מט'). וזה שהוא נדמית לו ארץ ישראל^(*) וסביבותיה כיערים מלאים עצים רבים: וזה במאמר האל' יח' לו: שים פניך דרך תימנה והטף אל דרום והנבא אל יער השרה נגב ואמרת ליער הנגב שמעי דבר ה' (שם כא' ב' ושם), ואמרו: הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לה וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת. וכאשר התלונן במאמר: הנה אומרים לי הלא ממשל משלים הוא, נאמר לו הביאור: וזה, שים פניך אל ירושלים והטף אל מקדשי, והנבא על אדמתו ישראל. כי הוא ע"ה היה גרול הדמיונים מנבואתו, וזה באמרו: מה יהיה עץ הגפן מכלל עץ הומורה אשר

^(*) כרמות נפילה פיר' נפילת הנפש.
^(*) ארץ ישראל, צ"ל ירושלים וארץ ישראל.

היה כענין הער (שם טו ב) ואמרו: שתי נשים בנות אם אחת היו (שם כג ב). ואמרו: הנשר הגדול גדול הבנפים (שם יד ג). ורבים מאלה בנבואתו ע"ה. ומפני שהצורות אשר יראם אמנם הם צורות נבראות לנביא, כי לא יהיה מלאך בעל גשם, היה הוא רואה הצורות ולא היה רואה אותם מי שהיה עומד עמו, כמו שספר רביאל: ראיתי אני רביאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו (רביאל י). וכן ספר יחזקאל ע"ה באמרו: והיו בשנה הששית בחמשה לחדש אני יושב בביתי וקני יהודה יושבים לפני ותפול עלי שם יד הגדולים לזר הענין הנכבד הם שלשה: אחד מהם החלום הצידק, והשני שיקרה לו בו דבר כמו תדרמה, או כפייה⁽¹⁾. והראה המראות הגדולות ואחר יסתלק זה ממנו, ויספר מה שראה. כמו וישלח תבנית יד ויקחני בציצית ראשי, ותשא אותי רוח וכו', עד אמרו ורוח נשאתני והבאתני (שם ח ג). כשרומה אל הגולה במראה כרוח אלהים, ויעל מעלי המראה אשר באיתי (שם ט ב). ואמר: במראות אלהים הביאתני אל ארץ ישאאל (שם יא כד). ואשר כמו סוג שלישי הוא, אשר יראה המראות ביקצה גמורה. ומדרגות הנפש בזה מתחלפות מאד, וכבר ביארנו אפשרות זה. וכבר התבארה השגחה הבוראית וית' בנבראים לכל בעל התכונות. אכן למה שהיו בעלי התכונות מעטים, היה משלמות חסדו ית' עליהם, שינחם על המנהגים הנאים והמורות החמורות על יד זה. אשר הוא אמצעי בינו ובין בראויו. וכבר יגדיל האל ית' יכלת זה האמצעי בינו ובין בראויו, וינשא מעלתו עד שיהיה לו מן הכת כרמות מה שיש לעצמים הנכבדים הנשפעים עליו בנבואה, ויהיה לו יכולת לשנות⁽²⁾ הנמצאות מהותם, ודרכי טבעיהם הנהוגים להם, וישלח עם אחר ויהפך אחרים⁽³⁾. ושימית המכובים, ויחיה המתים מן המאמינים כמו שנמצא אצלם בקבלותינו — ואין בשכל מה שיכויבחו או יערעד בזה, אבל מה שיאמתחו ויצדיקתו — עד שיאמר ע"ה: אלהי השוכ נא נפש הילד הזה (שם מא יו כא). ואמר לאחרים: אם איש אלהים אני תרד אש (שם מב א י). ותמצא אישע ע"ה מדרגתו בזה למטה ממדרגת אליהו ע"ה. כי הוא בתפלה חשב שהחיות הנער יושלם בהנית משנתו עליו, עד שאמר לו שלוחו: לא הקיץ הנער, והוצרך אל ויקם וילך בבית אחת הנה ואחת הנה, ושאר מרה שהוצרך לעשות, לא כמו אליהו ע"ה, כי הוא אמנם אמר מאמר לבר והוא: ה' אלהי תשיב נא נפש הילד. כי היה לו מן הכת רצוני לאלישע שני שלישיית כת אליהו. וזה אמרו: והיה גא פי שנים ברוחך אלי (שם כ ט). וכבר חשבו אנשים סכלים, שהוא שאל ממנו כפל מה שהיה לו מן הרוחניות, ואיך יתנרב אדם כמות שאין לו יכולת? — עוד אמר הבתוב: כי את הבכור בן השנואה יביך לתת לו פי שנים וכו' (דברים כא יו) לא יתכן בו שיחשב שינתן לו כפל נכסו אביו, אבל ינתן לו שני שלישי, וינתן לאחיו השליש. וזה היתרון הגדול כבר חשבו אנשים שהוא יגיע⁽⁴⁾ בקנין וכבר הכחישום אחרים. ונאמר בזה שלא תצליח כל נפש לכמו וזה הדבר הגדול אלא הנפשות החשובות הוכחות והחשיבות. והזכות לפעמים יהיה נמצא באדם מתחלת בריאתו ומעלת המדות כמו כן. וכבר יועיל בו הלימוד, וחברת אנשים חשובים תועלת גדולה מאד. לזה תמצא להקת הנביאים לפני שמואל ע"ה, ובני הנביאים לפני אליהו

(1) כפייה: כלומר נפילת הנפש.

(2) לשנות פיר' כמו המטה שהיה לנחש. ודרכי טבעיהם כמו הירדן שנכב לאחור.

(3) ויהפך האחרים פי' כמו שנאמר בירמיה בתחלת שלוחו לנמש ולנמוע. ושימית כמו קרח ובל עדתו, או צדקיה בן כנענה וברומה.

(4) שכבר יגיע וכו' פירש שיש ביכולת האדם לאסוף מצד עצמו ביוגעו דבר הנבואה כאשר ביכלתו לאסוף שאר התכונות בהתמדות לימוד ובגיעת נפשו.

ואלישע. ואמנם השתדלותם והרצונותם ללמוד מנחגם החשוב. והתחנך במדותיהם הרצויות וההמשך להם לא יהיה בטבע! אך עם זה הוא גדול התועלת כל שכן כשתהיה הנפש חזקה ההכנה בזה. כמו מה שהיה אלישע ע"ה. שהוא הירי טרוד בעניני העולם כמו שבא בכתוב עליו: שנים עשר צמרים לפניו והוא בשנים עשר. ובקמו מעט נמשך אחר אליהו ע"ה. כמו שבא בכתוב: ויעברו אליהו עליו וישלך אדרתו עליו עד אמרו ויאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך. ויקח את צמר הבקר. עד אמרו ויקם וילך אחרי אליהו וישרתו [מא' יט' יט']. ואלה הכתות אשר היו יוצאות בעקבי הנביאים הגדולים אמנם היו נמשכים להם ללמוד מנהגם ולקנות חשיבותם. וכאשר הוכנה הנפש הושפעה הנבואה. כי אין שם כילות. ובכמו זה מצאנו ר' פנחס בן יאיר אומר: שחרה מביאה לירי נקיות. נקיות מביאה לירי ודיוות. ודיוות מביאה לירי פרישות. פרישות מביאה לירי דוח הקדש. וכאשר ילמוד המתלמד המדות החשובות. הושפע עליו הרוחניות. אכן בתנאי זמן מיוחד. כמו שאמרו רבותינו ע"ה: פעם אחת היו חכמים יושבים. ויצאתה בת קול ואמרה: יש ביניכם אדם שהוא ראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו. אלא שאין דורו ראוי לכך. ונתנו חכמים עיניהם בהלל הזקן. ושוב פעם אחת היו חכמים יושבים ויצאתה בת קול ואמרה: יש ביניכם אדם שהוא ראוי שתעמוד לו חמה ולבנה כיהושע בן נון. אלא שאין דורו ראוי לכך. ונתנו חכמים עיניהם בשמואל הקטן. הנה כבר נראה זה מדבריהם. שיש לזה זמן מיוחד. וכמו שבא בכתוב: ודבר ה' היה יקר בימים ההם. אין חזון נפרץ [שמואל א' ג' א']. וג' מקום מיוחד על הרוב. והוא ארץ ישראל. כמו שמצאנו קצתם יאמרו בהפסק: ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה כמשה. אלא שבבל גרמה לו. טפח ליה אבות כסנדרליה. [יחזקאל א' ג'] היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר? והשיב (*). הירא הירא שכבר היה. וזה השפע על הרוב ימצא בארץ ישראל. ולזה למד שרצת יונה ע"ה שלא תבואה הנבואה. ברח מארץ ישראל. וזהו מה שבא בכתוב. ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' [יונה א' ג']. ועוד אומה מיוחדת. והיא הישראלית. כי אומתנו הסכמה על זה: ואמרו רבותי ז"ל: בקש משה רבינו ע"ה שלא תשרה שכינה על אומות העולם. ונתן לו. שנאמר: ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה. ולא נכחיש שהיה באומות העולם מי שאליו מין מן הנבואה החלומית. כמו שהיה אל בלעם. לזה הירא אומר: ליני פה חלילה ועתה שבו נא בזה גם אתם חלילה [במדבר כב' ח' שם]. אמנם אמרו: אולי יקרר ה' לקראתי. ויקר אלהים אל בלעם. הנה כאולי ג"כ כשהיה מתנמנם קרה לו זה: וכן חלום נבוכדנצר יש בו מין מן הנבואה גדול. ויחד אותו האל ית' על דרך הגדלת ה' האומה בעיניו. מר' שיועד שיגיע אליה. ענינים בכלל. ומה שיראה מהערת האל ית' לדניאל ע"ה בפרט. וכל זה על דרך הגדלת האומה. כמו שאתני לכורש: למען עבדי יעקב וישראל בחירי. ואקרא לך בשמך אכנן ולא ידעתני. ועל זה הדרך היה: ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום חלילה. לכבוד יעקב אבינו ע"ה. ונבואת אבימלך החלומית ג"כ. וילכו כלם על דרך ויאמר ה' לרג. ויאמר ה' אלהים אל הנחש. וכאשר נשלמו ההתחברויות מן האומה והזמן והמקום. נשפע השפע על המוכן. ועל אשר היה לו בקנין. לא כמו שיושפע על המומבע. ואין שליחות! אל אומר שלא יושגת ביעור אלהות

(*) לא יהיה בטבע פיר' הענין כך הוא. אמר שהיתרון הנבואה נשען על דבר טבעי ולא טבעי יחד כי הוכחה הנפש הוא טבעי. והחריצות ללמוד מנביאים מנהגם ומעשיהם אינו טבעי לבי אם רצוני ודוק.

(*) על דרך הגדלת פיר' כדי שיוגדל האומה.

(*) וילכו כלם כלומר שלא היה כבוד הדבור מפני הדג או הנחש עצמם. (* ואין שליחות וכו' ר"ל לישראל דווקא. (* והשיב? האב.

ומה שדומה לזה. וכבר כונו אליו⁽¹⁾ קצת קדמונינו ע"ה ונאמר עליהם ארבעה נכנסו לפדרם ר' עקיב, וכן עזאי, וכן זומא, ואלישע אחר. בן עזאי הציץ ומת, בן זומא הציץ ונפגע, אחר קצץ בנטיעות, ר' עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום. והמדות החשובות המבוקשות מן הנביאים והנלמדות מהם, הראשונה שבהם היושר, ואחרית הענוה. ושתי אלה המדות נתלגלו בארון הנביאים בתחלת הדבר. אם היושר באמרו: ויאמר לרשע למה תכה רעך [שמות ב']. ויבואו הרועים ויגרשון ויקם משה וישיען. והעיד הכתוב בענותתו, כאמרו: והאיש משה ענו מאד מכל האדם [במדבר יב' ג']. וכאשר יעויינו התוארים אשר זכרם דרך ע"ה בזמור: ה' מי יגור באלהיך [תהלים מזמ' טו] תמצאם כלם שבים אל היושר והענוה. וראש היושר והצדק הוא, כי האל ית' אמתו מכל אמת ואין דבקות בינו ובין השקרנים⁽²⁾. כמו שקדם דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. ועוד נשלים לתאר אלה התארים בחלק מעלות המדות.

הפרק השני מן העקר החמישי.

בזכר התמורה ובחנאי הנביא.

התמורה אשר נכון לזכרה, הוא שם, יפול על הסרת הרבר ממה שהיה. ויעבור בלשון הערב שיאמר המיד האור את החשך, והמיר האל ממשלת עם אחר בעם אחר, ומה שדומה לזה. וכאשר תבא דת בחלוקה מה שבאה אחרת, נאמר שהיא ממירה אותה. ומדות מהם מפורסמות⁽³⁾ בלשון בעלי התניין, ואצל בעלי חכמת הדבור רחוק שכליות, מפני שהם מתחסות אל המושכלות התיחסות מה. וזה, כמו שהיושר טוב, והעול רע, ושבת המטיב טוב, ולרמות החוס ב' מגונה, והרומים לזה. ומהם מקובלות בלשון בעלי ההניין, והם בלשון חכמת הדבור רחות שמעיות, כמו שמירת השבת, ואיסור אכילת בשר החזיר ומה שדומה לזה. ואשר יקראום שכליות לא תתחלף בהם אומה לאומה ולא יתכן זה, ואפילו יטעון טוען חלוקה דבר מהם, עד ויתיר העול אוהב בגידה, או כדומה לזה, נפסדה הדת שלו ובטל סדרה. כי הליסמים יאסף עם, יגזול בהם עוברי דרכים, ויתורו לו דברים האסורים, ויקלו התמורות והעבירות הגרולות כמה שבינו ובין הבריות, אמנם אי אפשר לו שלא ישים לחק הצדק כמה שבינו הכת שלו ועמו, וישוה ביניהם יחדיו חלוקת השללים, ויצום להיות נאמנים קצתם ככרית קצתם ומה שדומה לזה, ולולי זה נתפרדו העם ונסוגו אחור ונכרתו, ויתגברו אויביהם עליהם ויאבדו. וכדתות המפורסמות יתחברו הלבכות החלוקות, ועליהם מסכימות האומות המתחלפות, עד שהיה במדינה אחת קהלות מאנשים רחוקיהם רבים, ואמונותיהם בקבלותיהם: פותרות, וקצתם מזולז בקבלות קצת, ומכויבים ומכונים אותם, והמפורסמות יקבצום, ויתבר ענינם, וישימם מדינה אחת כמו גוף אחד. לכן לא יעבור בדתות המפורסמות תמורה בשום פנים. וממה שלא יעבור בו התמורה הוא הספורים, רצוני החרושים אשר כבר עברו, וכשבאו ברת מה על אופן מה, וברת אחרת על אופן אחר, חלקו האמת והשקר בלי ספק. ומה שהוא שקר איננו רבור האל, ומר שאינו רבור האל הוא נמוס בדוי. ואשר הסכימו עליו חכמי אומתנו והרצויים מהם, שהם לא ישימו תמורת הדתות שהוא נמנע במוחלט⁽⁴⁾ כמו שעשו וולתם מאותם שטענו על זה, באשר האל ית' וית' לא יראה לו רצון אחר רצון, כי עצמותו ית' הוא ידיעתו, אחר שאין לו תאר נוסף על עצמותו: בהסכמת הפילוסופים והמדברים, ושקר שיתחדש בידעתו וחרושו, כי זה יביא ל שעצמותו כממרה לחרושים ויתעלה מזה, ומה שיראה בדתות מחרושו רצון אחר רצון

⁽¹⁾ אליו לענין הנבואה.

⁽²⁾ ובין השקרנים פיר' המתפארים בנבואה שלא הגיעה עליהם.

⁽³⁾ מפורסמות פיר' שישבבו לבר על הנאה והמגונות במדות.

לו כמו מאמר הכתוב וינחם ה' כי עשה את האדם. כי נחמתי כי עשיתי
וינחם ה' על הרעה, ויאמר ה' סלחתי כדברך, נחמתי כי המלכתי את שאול,
הנה להם הדרגות מסכימות המושכל עם המקובל — אכן אם היו מצות התורה
ובפרט השמעיית מהם בלתי נזכרות⁽¹⁾ לא נקבע להם זמן, ולא זכר ג' כ בהם
שהם נצחיות, ואחרי כן באו אחריהם דתות אחרות ממירות אותם, היינו
אזכרים שמן האפשר הוא להיות למצות התורה ענין קבוע וידוע אצל הא' ית'
לא ישיג איתו האדם, אמנם נתגלה בביאת הדת האחרת, אמנם כאשר היה
שהתורה לא תומרנה מצותיה לעד, כמו שבא: חוקת עולם לדורותיכם בכל
מושבותיכם, ובשבר: בני ובין בני ישראל את היא לעולם (שמות לא יד),
ובצום: והיתה זאת לכם לחקת עולם בחודש השביעי בעשירי לחדש תענו את
נפשותיכם ויקרא מו' לט', וכן במצות אחרות, הנה לא יעבור בהם תמורה
בשום פנים: וכבר טענו עלינו במאמר האל ית': חקת שבעת ומעדיכם שנאמר
נפשי יהיו עלי לטורח (ישע' א' יד' ושם), ואמר: למה לי רוב זבחיכם יאמר ה'
שבעתי אליהם, ומה שדומה לזה, והנה זה אמנם הוא בחבור עשירות המצות
עם העושה, כמו שבא בזה הפסוק עצמו: ובפרישכם כפיכם אעלים עיני מכם
וכי' ואמרו סבת זה, והוא: ידיכם דמים מלאו. אחר כן אמר: רחצו הוכו הסירו
רוע מעלליכם מנגד עיני עד סוף הפרשה. וכוה⁽²⁾ הספר בעצמו: אם תשיב
משבת גגליך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד,
עד אומרו אז⁽³⁾ תקרא וה' יענה תשוע ויאמר להנני, ואמנם בתנאי אדם תמיד
מתוך מזה (ישע' נח' יג'). ועמד דברי הנביא בזה באמרו: והיה מדי חדש
חדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר וכו' ויצאו וראו בפגרי האנשים
הפושעים כי תולעתם לא וכו', וזה הנצחיות יורה, על שהוא אמנם הוא תואר
לעולם האחר, ושהם בעינים לעולם הבא יראו רוע מחיצת הכופרים, וטוב
מחיצתם, וזה בשבתות וראשי הדרשים⁽⁴⁾ והורה על תענוג הצדיקים בעולם
הבא. (הוא⁽⁵⁾ סוף מה שעמד עליו מלאכי, והוא אצלנו אותם הנביאים: זכרו
תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב [מלאכי ג' כב'], וכבר ראוי לנו
אנחנו שנספר טענות בעלי מחלוקתינו, ואם הם שכתו דבר מהם שנוכרים
אנחנו. ונאמר: כי מטענותיהם שהאל ית' מה שאמר בתורה חקת עולם אינו
מועיל לדחות בו התמורה, כי אנחנו כבר מצאנו דברים אחרים נאמר בהם
בן ואחר הומרו, ומהם ברית הא' ית' לבירת עלי. במאמר: אמור אמרתי ביתך
לכית אביך יתהלכו לפני עד עולם (שמואל ב' ל'), ומהם ייעוד האל ית' לדוד
במלכות הנצחית במאמר נתן איו: ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך
יהיה נכון עד עולם (שם ב' ד' יד'), עד שאיתן האזרחי נפלא מה באמרו: אז
דברתי בחזן להסידך, ותאמר שויתי עור ערל גבור, מצאתי רד עבדי בשמו
קדשי משחתיו, עד אמרו: אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב זרעו לעולם
יהיה כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלד, אחר כן אמר מתפלא: ואחר
זאת ותמאס התעברת על משיחך, עד אמרו: עד מזה ה' תחסר לנצח תבער
גמו אש עברתך (תהלי' פט' ב' ושם). אמרו, הנה מה שחוייב תמורת כהונת
עלי ועמו, והיותם נשלמים, ותמורת מלכות בית דוד, וזה על לכתם לא בדרך
הדת, הנה כן יחוייב במצות התורה, ואם נזכרה בהם מלת הנצחיות — ולנו
על זה הדבור שתי חשבות, אחת מהן, שהבשורה לדוד ע"ה בנצחיות המלכות,
ואם פסק זמן מה, הנה לא נפל לגמרי, אבל כבר בא ייעוד הנביאים בשב

(1) נזכרות כלומר בזמן.

(2) וכוה פיר' ואם היה הדבר כפי המתנגדים שישעיה מרמו בפסוק למה
לי רוב זבחיכם, על תמורת השמעות, למד' הזהיר הוא בעצמו על
שמירת שבת, והיא מצוה שמעית, ואם היה די במצוות שכליות הלא
הקדימם באותה פרשה ושבת למה לי אלא כפירש הרב ז"ל.

(3) אז צ"ל אז תתענג על ה' וכו'.

(4) וא"כ השבתות והחדשים לעולם לא יבטלו.

(5) והוא פיר' נצחיות התורה.

המלכות לזרעו. והכתובים בזה מבוארים. ועוד, הנה זה היעוד לו היה קשור בתנאי, וכבר ביאר דוד ע"ה בצואתו, והוא אמרו: למען יקים ה' את דברו אשר דבר עלי לאמר אם ישמרו בניך את דרכם [מלאכי א' ב' ד']. וכתונת עלי ג'כ היתה בתנאי, עולם. נתגלה אחרי זה באמרו ית': ועתה נאום ה' חלילה לי [שמואל א' ב' ל']. ולא נמצא בשום ייעוד שיועד ה' ית' בו האומה, שהתורה תפול מהם, אבל מצאנו הפך זה. אמנם, כל הייעודים שבסדר אים בחקותי חתם התוכחות כלם באמרו ית', ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאתים ולא געלתים לבלותם להפך בריתי⁽¹⁾ אתם [ויקרא כ' מד']. אמנם תוכחות סדר והיה כי תבא, עם שהם יותר רעים, הנה לא יזכור בהם תמורת התורה, שנאמר: ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך [דברים כה' מח' ושם], ואמר עוד: ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אלה ואבותיך, וזה דמו אל מו⁽²⁾ שיצא מתורתו. כי מן הנמנע שיאמר האל, אני ממיד תורת אמת בעבודת הצלמים. אבל מצאנו ירמיהו ע"ה יאמר: כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה אם ימוש החקים האלה מלפני נאום ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים [ירמיה לא' לה]. הנה כבר שם השמש והירח והיום והלילה הם נמנים על שהאומה לא תושלך כל מה שיחמירו אלה הסמנים נמצאים. התשובה השנית, כי יציאת התורני מן התורה לא תגזור תמורת התורה, ונפילתה בעדי, אבל תגזור העונש עליו, וסור מנועם ממנה⁽³⁾. כי התורה איננו החומצת ואמנם החומצת היא המצוה ברה, ונמנע בשכל לפקוד התורני על התורה. ואם יפקוד התורני על התורה, לא יתאמת לשוב אליה אחר תמורתה, על⁽⁴⁾ שיהיה מן האל ית' התמורה ותמורת התמורה. וכבר ביארנו התורה בשוב האומה אל טוב ההקשר במצותיה כשישיגום צדות באחרית הימים, וזה אמרו: בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אליהך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלהיך, לא יפךך ולא ישחיתך ולא ישכח ברית אבותיך אשר נשבע להם. ואמר דניאל ע"ה על דרך זה: והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי וכי ובעת ההיא ימלט עמך [דניאל יב' א']. הנה כבר בשררה התורה, והנביאים, בשוב המלכות להם אחר תשובת מתדישר, מבתה העולר שיעשו האומות. ולא היה זה לעולם, ולא שבו אל ארצם אחר גלות השבעים שנה אלא בצרה וציקה, ואחר שלא היה, אי אפשר שלא יהיה. וכן בשורת הנביאים בשוב אומות נכריות, גדולת העוצם והמספר לאמונת מצות התורה, ואיך יפלו מאותם אשר היו מיוחדות בהם? וכן מאמר זכריה ע"ה: והיה כל הנותר עד אמרו: ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחג את חג הסוכות [זכריה יד' טו']. וכתוב התורה כבר ביארנו חוב המצוות עליהם בזמני הגלות והיותם ביד אויביהם, וכשתם ממה שלא קיימום כימי הצלתם, והתודותם בחטאתם בזה, והוא מאמר: והנשארים בהם ימקו בעונם בארצות אויביהם ואף בעונות אבותם אתם ימקו, והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי, עד אמרו או אז יבנע לבבם הערל וזכרתי את בריתי יעקב [ויקרא כ' למ'], וזה כלו הפך לתמורה, אחר שאין בתמורה עצבון על התורה שעברה, אבל שמחה בתורה החדשה ועזוב הראשונה, וצאת ממנה, והחולקים עלינו שתי כתות, אחת מהם תזכור שהתורה וספרי הנביאים כלם אמת אלא שהומרו, והם מגדלים אותם והוגים הפסוקים שלהם וקיימו הברית החדשה. והתפרש אשר בינינו וביני אלה אמנם הוא בפרט ובכלל. כי⁽⁵⁾ אמונת המון היהודים היא שהיות השני הבריתות צדקים יחד נמנע בשכל, אחר שהיה בראשון שהו

(1) בריתי כלומר ברית התורה.

(2) אל מו וכו' כלומר בעל כרחך תעבור מצרת המציק.

(3) ממנה פיר' מן היצא מן שמיעת התורה.

(4) על פי' בעבור.

(5) כי פירש זהו ההפך הכלל.

לא יומר לעולם, וכשני שחראשון כבר הומר, ולא יסכימו לדעת אחת. ואין ראייה ברורה, ולא כתוב מבואר מעיד בפירוש הפסוקים, המבארים מניעת תמורת הברית הראשון אלא המצאות חלושות. והכת השנית תזכור שהתורה אשר נתנה מן השמים היתה אמת, רק שנשתנת ונחלפה. ונשוב להשיב להם בסגנון אחד מהדבור, והוא הדבור בשמועות התכופות. וכבר נודע מדעת בעלי ההגיון, שהשמועות תכופות הקדמות נכנסות במופת האמת, עם שבעלי ההגיון הם האנשים היותר חזקים שבעולם בריוק הדבור, ובהכרח בין הצורך ממנו והכובד, וחכמים בבקיאור ההטעות בו. אמנם, הם לא ישימו דרך לאדם שיכחיש היות בעולם מצרים ובבל, להיות תכופ הדבור, עד שהיה כמו מורגש, ויתחייב למי שראוה אותם, ולמי שלא ראה אותם להאמין בוה. ואם יצטרך לשום הקדמה במופת יעבור זה, כי היה בעולם איש שמו משה ושהוא הביא תורה, נמשכו לו עליה עם ממינו, נקראים בני ישראל. כי הם מפורסמים מהספורים התכופים אשר נדבק תכופותם מני אפים וארבע מאות ושבעים ושנים שנה, לא הפסיקם מספיק. אמנם אמית נבואתם, אם היו הם מכחישים אותה, היינו משתדלים לקיימה להם, אמנם הוא רבר הודו בוה הם וכל תורני שעל הארץ, הנדה אין להתעסק לנו בקיום מה שלא בא סתירה, כי לנו בקיים מה שנפל בו סתירה עסק רב. ולא נשאר בינינו ובין העם, אלא שאחר זמן נשתנית, כמו שאומרים, רצוני זה הספר, והוחלף. ועם זה לא יחייבו, שהיה אם היתה בלתי מוחלפת ובלתי משונה, שמחוייב לחמשך אחריה, אבל חייבו התמורה ג'כ. אמנם התמורה כבר נתקנו מוסדרה מעל צוארנו כפי מה שראוי, כמה שמענו הכת הראשונה. ועוד נוסף באור לזה לסתור מה שמענו קצת מדברים מכת השנייה כי קצתם אמרו, כי התורה כבר בארה חלוצה הנבואה. מהר פארן, באמרו הופיע מהר פארן, אמרו, שיהיה: ה' מסיני בא רמו למשה, ואמרו: וזרח משעיר למו, רמו לברית השני, והופיע מהר פארן, רמו לברית השלישי. וזאת טענה בלתי מחוייבת לנו. כי התורה. ביארה הליכת העם לשעיר ופארן באמרו: ונסוב ארץ הר שעיר ימים רבים (דברים ב' א'), ואמרה: ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדור, ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני, וישכן הענן במדבר פארן (במדבר י' יא). ומהם טוענים במאמר האל ית' למשה ע"ה: נביא אקים להם מקרב אחיהם (כמוך לדברי יח' יח), וזאת הטענה טוען אותה מי שאינו רגיל בשמוש המשתמש לשון עברי, כי הוא ידבר דברי' כאלו הוא מוכן בו קצת האומה, ומודיע להם מה שיהיה

(¹) ואין פיר' זהו הפרש הפרטי שאנו לא מפרשים הפסוקים הפרטים על דרך כאשר הם עושים להתחזק תמורתם.

(²) במשמועות התנופות פיר' בשמועה הנשמע זה אחר זה מפרה ומפרה ומאיש אחד ומאנשים רבים ולשון תכופה נדרף.

(³) והוא ת"ת"ך לאלף החמישי שנת הכתב זה הספר מה"ר"א"ב"ד ו'ל. כי מראשית עד מתן תורה אלפים ותמ"ח שנה הוסיף עליהם אפים ו"ת"ע"ב שנה הם ר' אלפים ות"ע"ב שנה בזמן שהוא כתב בעל המחבר זה הספר, והוא למנין שנותיהם 1160. והיה אז המחבר בן חמישים שנה.

(⁴) ובין העם, צריך להוסיף הפרש.

(⁵) חלות כלומר הנבואה המדומה של מוחמד.

(⁶) כי התורה וא"כ וזרח משעיר וכו' רמו על ענן הכבוד שהאיר לפניהם ומורה לעם הדרך ילך בה.

(⁷) מקרב אחיהם פיר' ויאמרו מקרב אחיהם של ישראל משמע והם בני ישמעל, וזאת הביאור הוא שקר ומתנגד לטבע לשון העברי כמו שפיר' הרב. והדבור כמוך אינו מרמו על נביא בעל תורה אחר כמוהו, כי אם על נביא סתם כי בפיר' כתב ולא קם וכו'.

ראוי להיות בנים ובין קצתם. המשל בו: מקרב אחיד⁽¹⁾ חשים עליך מלך, לא תבול לשום עליך איש נכרי (דברים י"ז ט'). ועוד באביריה: ואם לא קרוב אחיד אליך ולא ידעתה, ורבים כאלה. וכבר טען עלינו קצת המדברים מהם בטענות בטלות: מהם אמרם, אתם שמתם לאל קימנים על בתיכם ליל מכת בכורי המצרים, וזה במאמר תורתכם: ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ופסח ה' על הפסח ולא יתן המשחית לבוא ל בתיכם (שמות יב' כג'). אמרו, הנה כבר חשבתם, כי בזה הדם חכיר בית ישראל מבית המצרי. ואנחנו לא נוציא דבה על מי שלא נסתר ממנו מספר כמה בכורות היו בכל ארץ מצרים, עד בכורי הבהמות, אשר לא יספור אדם עתות לידתם, ואולי נולדות לקצתם מספר בכרם אחד בליל חשוך, ולא נסתר מהם הבכור מבוראו, כל שכן שנטען שנרשום לו הבתים. ואמנם פירוש הפסוק שטוב אמונתם, והיותם נשמעים למצות האל רחה הזק מהם. ובטולים רבים השתדל בהם מניח הספר להשיב עלינו, אם באנו לקצת מהם יארך, וכאשר יכתנם מבחין יגלה לו חשבותיהם. ונשוב אל מה שיוטען מן החלוקה, ונאמר: שהעם נשאר תחת משפט הנביאים, ואחר כך תחת ידי המלכים שמתה מאות והשעים שנה, והתורה בידי⁽²⁾ מלכיהם. והיתה⁽³⁾ נקראת במעמד כלם בכל שבע שנים. ונשלמה במעמדם. והיה המלך⁽⁴⁾ עומד עליה, וכן הכתנים שהם עמודי קרש. ומן הנמנע שיהיה מהם באותו הזמן, מי שישתדל לשנות דבר מהספר ולהחליפו, וימשכו אליו העם. ולא הגיע לנו שהיה לאחר מהם אצלם כל כך יכולת ורוע ההכנעה להאזין לעבור על הרפי הגדול הזה, ויסקימו בו העם. אכן החולקים עלינו אמרו, שבאמת כמו זה אי אפשר שיתחדש והם בקנפיה והסכמה. אכן נבוכדנצר הגלם, ושרף והשכית עבדותם וספריהם, והולכים בכבודת, ולא פנו אל ספר ולא הביטו אליו, וכאשר הגיעו לכבל, קם בהם איש, שמו עזרה, ונזכר ממקצת התורה, ושכח קצתה, והפך פסוקים מה היה זכור מהם, אל מה שהיה מסכים לסברתו, וכתב להם זאת התורה הנמצאת עתה בידם, וסדר סדורים וחזק תקנות, הם עליהם עד עתה. ואנחנו נאמר בתשובת זה, שהעם לא יצאן מארצם בפעם אחת, אבל לקחים על כרחם תחלה סתורב מלך אשור, והוליד מהם אל ערי אשור כמו ארבעה חמשיות האומה מבלי שלל והריגה, אבל על דרך הגלות בעבור שיכנעו אליו, וכן מצאנוהו מדבר עם אנשי ירושלים בדרך זה: עשו אתי ברכה וצאו אלי, עד אמרו ולקחתי אחרכם אל ארץ כארצכם (מלכים יח' לא). ולא יזכור בתשעה שבטים וחצי הגולים על יד הרג, ולא עבדות פרך וזולת הגלות. ואחר כמו מאה ועשרים שנה הולכים על כרחם נבוכדנצר מלך כשדים, והוליד מהם עמו אנשים גדולים וקצינים ונביאים, מהם הנזירה מישאל ועזריה, וכבר השיג דניאל מן המדרגה מה שחייב⁽⁵⁾ שישתהוה לו, ושיקראו⁽⁶⁾ בשם אלהיו, ושיצוה להקרב קרבן לפניו. ואם הנחנו, שהכלל שיצא לגוון, לא הוליקו עמם נוסח מן התורה, מה נאמר בדניאל וסיעתו? היתכן שכמו אלה יסעו מארצם, מבלי הוליד עמם ספר תורתם? — ואם הנחנו⁽⁷⁾

(1) מקרב אחיד פיר' כמו שידבר עם אחרים ויאמר לכל אחד ואחד מקרב שאר אחיד חשים וכו'.

(2) והתורה בידי וכו' פיר' כי כן כתוב והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת וכו' והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו (דברים יז' ט').

(3) והיתה פיר' כמו שכתוב דברי' לא י' ויצו משה וכו'.

(4) והיה המלך פיר' כי המלך היה קורא.

(5) מה שחייב פיר' כמו שכתוב דניאל ב' מו' ולדניאל סגור ומנחה וכו'.

(6) ושיקראו פיר' כמו שכתוב דניאל ו' כא' ומקריבה לגבא וכו' ואמר דניאל עבר אלהא חיא.

(7) ואם הנחנו פיר' ואם גם הוא כנגד השכל שהנחנו שהכלל וכו'.

שהם לא היה אפשר להם בעת צאתם. ושיציאתם היתה יציאה קשה, והנה כבר נשאר במקדש השארור גדול אחריהם, וכבר השיג הדא, רצוני דניאל, מן המעלה בכבל מה שהשיג, האם יתכן לנביא גדול בזה, רב המעלה, ירצה להשאיר, בולת העתקה מתורתו? ועוד אחד כך בכמן חשעה שנים הגלה אותם נבוכדנצר שנית, והוליד מן המקדש יכניה המלך, וקהל גדול מגדלי העם, מהם יחזקאל הנביא, ומרדכי וזולתם, ועמדו בכבל, ולא הולכים אלא בדרך ערבון, ומן הנמנע שלא הולכו עמם העתקה מספר התורה או ישלחו אחריה. ואחר זה ג'כ באחת עשרה שנה הגלה אותם נבוכדנצר פעם שלישית, והולכים בכבורות, אחר ההרג והנקמה, ועמדו אחר כן בכבל שבעים שנה, ובהם נביאים וגדולים, היתאמת שישארו אלה שבעים שנה כלי ספר ישובו אליו, ולא תורה, ועמדו על מצותיה? — הנה נניח שנודה כל אלה הבטולים, ונאמר שאחד השבועים שנה בא עזרה מבבל וכתב התורה המוחלפת, היאך הורו אותה לו העם? ואיך הסכימו להשמע אליה הקרובים והרחוקים מדי גזון ופרס, ומי שנשאר בארץ ישראל, ומי שנסע למצרים ואפריקיא מבלי חולק עליו ולא מערער? ולא הגיע לנו מעולם, מי ששם דופי על עזרה בכרומה לזה. ואנו מוצאים⁽¹⁾ התורה מפורסמת בנוסח אחד אין חלוק בו בין קהלות ישראל אשר מארצות הודו עד קצה ספרד והמערב בארץ הישוב, ומקצות גבולי אפריקיא, וכוש, ותימן, בדרום, עד קצי ערי אלמוגוס אשר על הים המקיף הצפוני, ולא חלק חולק, עד ששלש נונין שבאו קטנות בנוסח הראשון, וכן הן נמצאות בכל נקחאות התורה המפורסמות בעולם. ואיך נתאמת לעזרה השמע בני אדם בכללם לו בהמשכס לביתו? הנה זה נמנע, הנה כבר ביטל שיהיה בה חלוק, וביטל שחומר. — אמנם תנאי הנביא כפי מה שהסכימו על זה עם ישראל הוא, שידבר בפני האומה כמופתיו המפורסמים. רצוני באמרי שידבר בפני אומה, שיאמר להם על פניהם והמוניהם, הלא עשיתי לכם מהרבים הקורעים המנהג כך וכך, כמאמר משה ע"ה לישראל: כי שאל נא לימים הראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים, השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויהי, או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וכו' (דברי' ד' לב'). ואם היה כוב היה מכחישים אותו, והיה אומרים העם ממה שאמר להם על פניהם, אנחנו אמנם יצאנו ממצרים בכחינו ובנבוכדנצרינו, ולא שמענו קול מן השמים, ולא קרעת לנו הים ולא הפסקת בו האויב, ולא האכלתנו מאכל מחודש⁽²⁾. ולא מצאנו אחד מהם התגדר לו בזה, כאשר אמר כל מה שקדם זכרו, וכאשר אמר להם המאכילך מן במדבר, וכאשר דבר להם על פניהם בכל מה שזכרנו ויותר מהם. אמנם, כאשר⁽³⁾ דבר הנביא בפני האומה כמופתיו וזולתו, (הנה העדר אותם המיפתים בנבואה לוולתו), וכן אם דבר בפניהם כמופתים בלתי מפורסמים, היה אפשר שיעלה זה ספק המספק, כי התורה, אם היא תלויה במה שירויץ מרוצת תהיה בן הצרפית ובן השונמית, ונפול אש השמימית על שלוחי אחיזה בן אחאב, היה מאמר המספק קשה לבטלו. כי היה בידו לאמר, כי מי שחבר זה הספר, חבר בו מה שהעיד בו איש אחרי, ואולי לא אמר אמת. אמנם הרביר פנים בפנים כמופת המפורסמים הם מקנים האמת. כי ברית הספר מעקרו הוא דבר שאין להעלות על לב, אבל הוא ספר העתיקוהו המון צורקים מהמון

(1) ואנו מוצאים פיר' אינו בא אלא לפרוט מה שאמר למעלה ואיך הסכימו וא"כ ביראי לא הסכימו וא"ע"כ אני מוצאי וכו'.

(2) כך קוראים הערבים בני גוג והם לפי דעתם יושבי ארץ צפון מאיראפא ואזיא.

(3) מאכל מחודש דמן.

(4) אמנם כאשר דבר וכו' רצוני לומר כאשר עשה הנביא מופתיו לאחר ויגיד נבואתו לאחר ורצה לקיים את הנבואה, כמופתיו אשר עשה וזולתו, השני לא יאמין מתוך זה את הנבואה במופתיו שעשה לראשון.

צורקים, כי הדבור בפנים כבר היה, בלי ספק, והיה בפרסום. והעמיד הנביא האומה על שהושם מהם יותר מאלף אלפים נביאים ששמעו קול האל ביום אחד, כמו שאמר כי שאל נא לימים הראשונים השמע עם קול אלהים. אמנם אם דבר להם פנים במופתו וזולתו, ולא הכיבוהו, היה הוא אמנם העיד לזולתו, והחרישו, לפי מה שנתישב אצלם אמתת זולתו, אמנם כאשר הכיבוהו על פניו ג"כ, והיה ההמון מכחישים מה שבא אליהם בו, או היו נזכרים ממנו מופתים בלתי מפורסמים ולא ידובר בהם פנים בפנים, בענין יחזור אותם מהבחישה אותו, הנה כל בית ישראל מסכימים, כי זה מקום ספק גדול, מוסף על מה שקויים, כי המרת דת, ככר התקיימה ונתקיים בה, שאין תמורה לך, והוא נמנע אצל המון ישראל. ואלה הם עקרי טענותיהם בקיום דתם, ולחם בזה טענות זולת אלה, אם נתעסק להביאם יאריך הספר. אמנם משרה ע"ה הנה לא מצאנו אחד מאומתו הכוזב שליחוהו, לא בפניו ולא שלא בפניו, אבל כאשר בא להם בראשונה בשלשה¹ מופתים, נמשך לזה: ויאמן העם ושמות ר' לא², וחוק האל ית' האמינם במעמד הר סיני כמו שאמר: בעבור ישמע העם בדברי עמד וגם כך יאמינו [שמות יט' ז']. אחר כן בקריעת ים סוף והכנס בו שתי אומרות מהאחת לא נמלט אפילו אחד, ומן האחרת לא נאבד אפילו אחד, הנה נמשך לו ויאמינו בה' וכ'. האמת! נתלינו עליו פעמים, מרעמים על אריכות העמידה במדבר, וצער חייהם בו, והתלונן עליו קרח ועדתו, כי הם חשבו שהנביא לא יחוייב שיהיה נשמר מן הכוזב לגמרי, אבל לפעמים יביא שליחות אלהיו, ולפעמים יוסף דברים יביאורו להם עשות רצון אחרים. ולכן חשבויה שנמרה אחר אחר, כמה שנתן לו מרוממות המעלה, וזולת זה, והוא אמרם: כי כל העדה כולם קרושים ובתוכם ה' וכ'. במדבר מו' ג', והיתה תשובתו ע"ה: ונחנו מה לא עלינו תלונותיכם כי על ה' [שמות מו' ח']. ועם היוזר לא הכחישוהו כי אם בדבר אחד מכל שליחותו, עזרו השם במופת הגדול, מהבקע הארץ לקצתם, ורדת אש מן השמים, ולא מצינו נביא עד עתה שלא הכיבוהו העם, ולא נביא, דבר פנים בפנים אל עמו נסים מפורסמים שעשה להם. ודע שהפרש שבין הענינים התכופים והמקובלים הוא, אפשרות הכנס הספק במקובלים, ולא אפשרות הכנס בתכופים. ומופת הנביא אשר דבר בהם פנים בפנים אל המון אומתו והעמידם שהוא עשאם בפני המונייהם כולם ולא הכיבוהו בהם שום אדם מהם, ולא הכוזב אותם שום אדם אחריהם, הם הענינים התכופים, והענינים התכופים ראויים שיהיו הקדמות בהקש אמת המופת. ויהיה זה מספיק בקיום האמונה האחרונה בע"ה.

העקר הששי

בשתופים, וההערה על אמתיות ההפרשה וההעברות לדמות אותו, והוא שני פרקים.

הפרק הראשון.

בוכר שתופים וההעברות נפלו בלשון בעברי בשמות הנכבדים, חייבו שבויים ומבוכות, והפרק השני, במקורי הטובות והרעות וסדר הסבור ומנות אותם, ובאור השגחה וסוד היכלות.

הנה מה שהביא לחבר מה שיכלול זה הפרק שני דברים הכרחיים. אחד מהם, מצאנו בין התורה והפילוספיה הפלגת הסתירה בענינים מן האמונה היוזר חוקי הצורך להתבונן בהם. וזה, שמה שעמד עליו דעת הפילוסופיא האמיתית בתארי הראשון ית' הוא, שהוא האחד מכל צד, אחדותו היא עצמותו, לא כאחרות כל מרה שהוא אחד והוא מקבל החלוקה בפועל או בהעברת

¹ בשלשה: במטה, ביר, ובמי יאור.

השכל, אם בפועל, כקבלת הגשם והשפעה והקו ההתחלק בפועל, אם בהעברת השכל, כמו שנשפט בנפש שהיא בעלת כחות הרבה, ונחלק אותה על כל כחותיה, ונגזור על כל קב וכה משפט משפט. וכשפטינו בשניים ויקראו שכליים ובלשון תורה מלאכים, וכבר קיימנו מציאותם, שהם אחר שהיה המציאות להם נקנה מציאות זולתם, הנה להם מעצמותם אפשרות המציאות, ומחשבה הראשונה חיוב המציאות, וזה מה שאין בו מחלוקת בין התורה והפילוסופיא. אחר כן הפילוסופיא מנעה בכלל לתארו ית' בתאר יחייב בעצמותו ית' רבוי או שני, ועל דרך ההעברה תתארו ית' בתארים מקריים בלתי חלים בעצמותו, אבל על שהם צירופים ויחסים בינו ית' ובין שאר הנמצאים, כמו שהוא עלה להם, והם עלולים לו, והוא בוראם והם נבראו, וכמו אלה היחסים רבים מאד בינו ובין נמצאים, לא יחייב רבוי בעצמותו ולא ישימו ספק באחרותו. וכבר הביאנו משל לזה במקום אחר, אם תארו אדם אחד כשהוא בן אדם שני, ואח שלישי, ורוד רביעי^(א), ואח אש, לא יחייב זה רבוי בעצמותו. אמנם התארים המחייבים שני בעצמותו כהעתק^(ב) מדעת אל דעת, ומענין אל ענין, הוא ענין לא תסכלו הפילוסופיא כלל, אבל ראחיה שאחר שאין לו האר נוסף על עצמותו אם נשתנה באופן מה, הנה כבר נשתנה עצמותו, ולכן גורה שהוא המניע ראשון אשר לא יתנועע. ומיני התנועה כמו שכבר ידעת רבים, אם התנועה בכמה, הנה היא ממה שיוחד הגשם ובפרט הנזון. אמנם התנועה באנה, הנה היא ממה שיוחד הגשם ובפרט הכוה הכלית הנעתק, ולו דמינו גשם בלתי בעל תכלית לא יתאמת שיעתק. כי ההעתקה היא הסרת גשם ממקום למקום, והבלתי בעל תכלית איננו במקום, כי המקום מקיף על מה שהוא בתוך המקום, וכל מה שהוא מקיף על דבר הוא יותר גדול ממנו, ולא יסור ממקום אל מקום, הנה לא עברו אלה התנועות הגשמיות על האלוה ית'^(ג). אמנם התנועה באיכות, הנה ממנה גשמית כהיות הגשם לבן ואחר בן שחור, או חם אחר בן יתקרר, או לח אחר בן יתיבש, או זולת זה. וכל זה לא יאות אלא כבעל גשם. אמנם התנועה במדות הנפש, והענינים, ובמה שלא משתנה מחוץ, יותר חזק ממנו בלי ספק. וכל זה אצלם נמנע עליו ית' וית'. ומצאנו בתורה כתובים, וראה מהם בתחלת העיון הבלתי מדויק מציאות תארים הפכים לו, ובאים עליו זה אחר זה. ומאשר התורה והפילוסופיא מתנגדות בזה, היינו כאיש לו שני ארונים, אחד מהם גדול, והשני איננו קטון, ואין דרך לרצות אחד מהם אלא בעבור על דעת השני. ואם מצאנו דרך להטיל הסכמה ביניהם נחשבה לנו הצלחה. וזה אחר משני הדברים ההכרחיים המביאים לחבר מה שבו הפרק. הדבר ההכרחי השני, אם השלכנו דעת הפילוסופים בכלל, ואם הוא חזק שבמופתים, גדול המעלה, ושמו ספק במופתיו, והקלנו כמעלתו, ועמדנו על המתחייב מן הכתובים, הנה הכתובים סותרים זה את זה בענינם, ולא יסכימו אלא במה שיכלול זה הפרק. וזה כמאמר הכתוב: כי לא יראני האדם וחי — ותמונת ה' יביט — ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו. נחמתי כי המלכתי את שאל למלך — וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם [שמואל טו' כז], והדומים

(א) כאן חסר משל אחר, ואם תרצה תשלמני.

(ב) כהעתק וכו' לפי שזאת נעשה לפי דעתם על ידי שכל הפועל. ועוד שאי אפשר שהוא ית' יהיה נפעל מדבר ויהיה א"כ דבר פועל יוציא ממנו הפעולה מן הכח ל הפועל והוא הראשון לכל פעולה, ולא בהפך.

(ג) ית' לפי שהוא איננו גשם וב"ב"ת.

(ד) במתחלק הכחות פיר' כמו נפש האדם שפעם ירגש ופעם יבין ופעם ישמח ופעם יכעם וכדומה לאלה התפעלויות וכל זה התחלפות הנפש ממדה למדה.

(ה) בכלתי מתדמה וכו' כלומר בדבר שאין אחדותו אחדות גמורה.

לאלה רבים, אמנם הפרשה אשר בה: ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ואתה לא הורעתני את אשר תשלח עמי עד סופה (שמות לג' יב' ושם) לא תמצא אנשי ומננו ידברו בו רבר, ואם רברו לא יסכימו על דבר אנשי העיון. המדויק (המוריק) מהם וראה שראוי לאדם לעזוב העיון בכמו אלו הענינים, והרחיק ההתבוננת בהם, וזה בחלופ רצון האל ית' בהם. כי הוא ית' וית' לא נתנם בעבור שנסכול אותם אלא בעבור שנרעם, ואם רצה שנסכול אותם היה עוברה נתינתם יותר מופלגת) לסכלותנו יותר מסלקה הספקות והמבוכות מעלינו בהם. ולא רצהו התורה הגדולה שנהיה במבוכה ובעורון, אלא בהאותות והישרה. ונאמר עתה, כי השמות אשר יחשבו בלשון העברי שמות לאל ית' לבד, הנה כבר אפשר אצלם להפילם על נמצאים זולתו, וזה מבואר בקצתם, נעלם בקצתם. אמנם אשר יתבאר בהם זה, הוא כמו מלת אלהים, כי היא לפעמים תפול על האל ית' וית', באמרו: בראשית ברא אלהים, ופעמים יפילוהו על קצת העצמים הנכבדים אשר יקראו מלאכים, והם משפיעים על האנשים כמו שאמרנו. וזה מבואר ביעקב ע"ה: האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו והמלאך הגואל אותי (ראשית מד' טו'). וכבר יפילוהו על הכוכבים, באמרם בן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים (איוב לח' ז'). וכבר יפילוהו על השופט כאמרם: עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון אלהים (שמות כב' ח'). וכבר יפילוהו על החכמים: באמרם אני אמרתי אלהים אתם וכו' אכן כאדם חמותון (תהלים פב' ז'). וכבר יפילוהו על האנשים הנכבדים, כאמרם: ויראו בני אלהים את בנות האדם. וכבר יפילוהו על הצלמים, להיות השם להם כפי אמונת הכופר העובר אותם, כאמרו: ובכל אלהי מצרים — את אשר יירשך כמוש אלהי, ורגון אלהיכם (שופטים יא' כד'). את אלהי אשר עשיתי לקחתם, והאיש מיכה לו בית אלהים (שם יז' ה'). וזה כלו לפי שעצמות האל ית' וית' למה שלא ישיגה בן אדם כל עוד היותו בחומר, לא יהיה לו בנפש תאר מקבים לעצמותו, ולמה שיהיה הדבור החיצוני מורה על הדבור הפנימי תואר לו, לא יהיה אצל הדבור החיצוני ג'כ מלה תורה על תאר עצמות לו. ומי ששים עצמו בזה, ויפרסמוהו פרסום מה שאין לאל ידו, ותאר עצמותו לראשון ית' וית', אם היה אצל האדם, לא יעבור שישתתף אצל זולתו. ולמה שהוכרח האדם לקחת לו ית' וית' הארים מן הגדולה והתרוממות והאדנות והנשיאות, והיו הדומים לאלה, לפעמים יהוארו בהם נמצאים אחרים, היו אלו השמות לו ולהם בשתוף השם, רצוני כמו שיקרא האדם אדם, ויקרא האדם המצוייר בכותל אדם, לרמיון חלוש מאד, לפי שבשטח הכותל מראה מוגבל, דומה בגבוליו לגבולי השטח היוצא מן האדם. אמנם אל הוא חלק ממלת אלהים, והיא מלת אל עם הרבוי ועל דרך ההגדרה, וזה השם כבר נקרא בו כל דבר חזק, עד שנאמר לכת המנוע: הייתי כגבר אין איל (תהלים פח' ה'). והחזקים שבארצות: ואת אילי הארץ לקח (שם כג' א') והאילן הקשיש: אלה עבותה (יחזקאל מ' כד'), ומשענורת הבנין: אליו ואלמיו עד שהמלה כאשר הלך בחזק נקרא איל. אמנם מלה שרדי היא נעהקת מן השטיפה, כאמרו: כקול מים רבים כקול שרדי (שם א' כד'), והיה שרדי בצדק. אמנם מלת יה' וה' אין דרך לקראת בה, ולא העבור בזה הדרך על זולתו ית' וית'. וזה הדרך לא נבאר דבר בו. אמנם על הדרך אשר נקראוהו (אנחנו הנה כבר תפול על המלאכים, כמאמר הכתוב: וירא אליו ה' עד וישא עיניו וירא וכו' עד אמרו ארני אם נא מצאתי חן בעיניך (ראשית יד' א' ושם) וסמך לזה ויאמר ה' לאברהם למה זה צחקת שרה, עד אמרו וה' אמר המכסה אני מאברהם, עד ויאמר ה' אם אמצא בסדום, וכל מדה שהוכפל שם מאמר אברהם, הנה נא הואלתי לדבר אל ארני, אל נא יחד לארני הוא אחד השלשה

- (*) המדויק כולם מסוף דבריהם נראה.
 (*) מופלגת צ"ל מסכמת.
 (*) אשר נקראו כלומר ארני.

האנשים. אחר: וילך ה' כאשר כללה לדבר אל אברהם. אחר כן, ויבאו שני המלאכים סדומה, ואחר זה ג"כ קרא הכתוב אחד משני המלאכים או שניהם ה', כאמרו: וה' המטיר על סדום ועל עמוררה. וכבר תראה שהמלאך הוא פועל הדבר והמכרית המעשה כלן או קצתו במצות הבורא ית' אליו בזה. וזה מבואר מאד באמרו: כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה, ואמרו: הנה נשאתי פניך. אכן אלה כלם ראיות ואינם מופתים, כי אפשר למתעקש להכחישם, ויטעון שהמלאך לא נקרא לעולם ה'. ואמרו ר"ל: וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים. מאת ה' מאתו מבועי ליה? אמר רב יהודה אמר רב: זה מטטרון ששמו כשם רבו, ודברי הכמינו ז"ל אצלנו מקובלים כדברי הנבואה. ואם ישימו המינים ספק בדבריהם, מה יאמרו במאמר האל ית' למשה ע"ה: הנה אנכי שולח מלאך לפניך השמר מפניו ושמע בקולו^(א). וכו' (שמות כ"ב). וזה הכתוב בחכמת הדבור במדרגת המושכלות הראשונות אין דחייה בהם וראשית ית' יג'. וכתוב שני אין דחייה בו מספור יעקב אבינו ע"ה ויאמר עליו: והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך, אחר כן ספר על עצמו ויאמר, ויאמר אלי מלאך אלהים בחלום הלילה וכו' עד אמרו אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה ושם לא יג'. וזה כבר נתאמת שהנאמר עליו בבית אל. והנה ה' נצב עליו ויאמר, הוא הנאמר עליו ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום הלילה יעקב, והוא המספר על עצמו אני ה' אלהי אברהם אביך. וכתוב שלישי אין דחייה בו מספור משה רבינו ע"ה, אמר הכתוב עליו: וירא מלאך ה' אליו בלכת אש מתוך הסנה, ויקרא אליו ה' מתוך הסנה ויאמר אנכי האל אלהי אביך (שמות ג' ב'). וכתוב רביעי אין דחייה בו מספור גדעון אשר נאמר בו: ויבא מלאך ה' וישב תחת האלה אשר בעפרה אשר ליואש עד אמרו ויבוא אליו ה' ויאמר לך בכתך זה והושעת את ישראל (שופטים ו' א'). אחר כן כפל דבורו ויאמר ה' אל גדעון פעמים רבות. הנה אלה ארבעה כתובים מעידים על שהמלאך הוא הוא הממונה על האומה נקרא ה'. וממה שיעיד בזה ג"כ, ספור הגר במאמר הכתוב עליה: וימצאה מלאך ה' על עין המים, ויאמר לה מלאך ה' שובי אל גבירתך, ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך (בראשית מ"ו ושב), וזה דבור המלאך ונגלה במצות האל אליה ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמאל, כי שמע ה' את עניך, ולא אמר כי שמעתי את עניך, זה דבור המלאך, ונגלחו והפנימי ממנו^(ב), ואחר כן: ותקרא שם ה' הדבור איה אתה אל ראי, פירש ותקרא האל הנגלה אליה בתגלתו, כי היא אמרה ראי ראיתך ראי אתה אחר ראי, זה לכפול ויאמר לה מלאך ה' שלש פעמים, ויורה על שהיא ראתה העצם הנכבד שלש פעמים, לכן נקרא הבאר באר לחי הנגלה. ומה שיאמר בו וזאת זה לא אמר כלום. ויראה ג"כ שהמלאך יקרא ה' ממאמר יעקב אבינו ע"ה: האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו, המלאך הגואל אותי מכל רע ובספורו (ע"ה) קרא הנמצא האחד איש ואלהים. הנה יתבאר מזה כי השלשה האנשים הנראים לאברהם אבינו ע"ה הם ג"כ כן. וכן^(ג) במאמר הכתוב: ובראשי לב' כה' ושם ויאבק איש עמו עד, עלות השחר, ואחר אמר: כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל ואמר הוא, כי ראיתי אלהים פנים אל פנים. אבל כבר הרבה הדבור בזה בספרי הנבואה עד שאמר: וישר אל מלאך ויוכל (ישעיה יב' ה'). וכבר הודרמן הנה דבור ראיתי להועיל בו, אחר נשוב אל מה שהיינו בו, והוא: כי הנפשות המדברות השלמות המעלה מאד מבני אדם הם מלאכים, אין הפרש ביניהם ובין המלאכים אלא בשני דברים, אחד מהם, שהם עתה נפשות לבעל גשם והמלאכים אינם כן, והשני, ההפרש

^(א) ושמע בקולו כ"ל וכתוב כי שמי בקרבן.

^(ב) ונגלחו וכו' כלומר הקונה החיצונית והפנימית יתכן שהוסיף לפרוט בעבור אמונת הישמעלים, שלקחו הפסוקים האלה לרמוז על ישר אמונתם.

^(ג) וכן צ"ל כי כן במאמר הכתוב ויבא ראייה שהמלאך נקרא איש.

שבין מקנה שלמות וקנה השלמות. כי אלה העצמים הנכבדים המלאכים אוהבים הנפשות האנושיות השלמות, כמו שיאהב אחד ממנו תלמידו המשכיל אשר יקבל ממנו החכמות והמעלות. וכבר ילמד אל רבים ממבקשי החכמה, וקצתם יקבלו ממנו תועלת מעט, וקצתם יקבלו תועלת מרובה, והנה בהם מי שלא יחסר לו מכל מה שילמדוהו כלל, אבל חגיע לחכמת השלמות, והנה המלמד יאהבו ויכבדוהו. ומאשר יכבדו אלה העצמים הנכבדים לאה הנפשות האנושיות המקבלות השלמות מהם, יסודרו בהלכותם, ויתראו אליהם בצורות גשמיות, כמן שאותם הנפשות האנושיות הם לבעלי גשמים, ויתראו להם בגשמים, כאו הם עיפים, עד יאמר האדם: יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם, ובגשמים כאלו הם רעבים, יאמר: ואקחה פת לחם וסעדו לכם. וזה, כמו שהאיש ממנו בשיש לו מעלות מתכמות וכח גשם ומעלות אחרות, ויש לו משרת עושה מלאכתו שאין לו זה השלמות, מן המוסר היותר נאה לו הוא, שלא יתראה עליו ביתרון שלמותו, או ביתרון כחו, אבל יראה שהוא מנוצח לו ולואה כמותו, כן אלה העצמים הנכבדים, כשישגוהו ברבר מאלה הנפשות האנושיות, יצאו בעקבותיהם, ולפעמים מהיותר חלושים במדרגה, כמי שיראה לכן אדם ההתרבקות וההתנצחות, עד שיאמר: וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ויאמר שלחני, בכה⁽¹⁾ ויתחנן לו והושע יב' ה', וכדומים לאלה. וכן יראה אלה העצמים הנכבדים כורחים ברית, לאנשים ונקשרים עמהם בכמו קשרי האנשים ובריתותיהם. וכמו שהיו המנהגים הקודמים כשיהיו האנשים כורחים ברית לבתר בעלי חיים טהורים, ועבור בין כתריתם, כמאמר הכתוב: העגור אשר כרתו לשנים ויעברו בין כתריו [ירמיה לד' יח], כן נכרת ברית לאברהם אבינו בין הכתרים בעבור בין כתרי בעלי חיים הולכים על ארבע יאות⁽²⁾ מהם הקרבן, והמצא שם כל עוף יאות לקרבן. ולכן נאמר לו: קחה לי עגלה משולשת ועז משולש ואיל משולש ותור וגזול, ואלה הם כל הבעלי חיים אשר יאור מהם הקרבן. ועל אה המינים נאמר על נח, ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור, ויעל עולות במזבח. ולענין הקרבן היה בזמן נח היתר קצת בעלי חיים ואיסור קצתם. ואמנם לענין האכילה היה כמו שאמר הכתוב: כירק עשב נתתי לכם את כל, ובזמן משה ע"ה נאסר אכילת קצת הבעלי חיים. ויקח לו את כל אלה ויבחר אותם בתוך ויתן איש בחרו לקראת רעהו: ירצה העגלה העז והאיל. אמנם אמרו: והצפור לא בחר, ענינו שלא בחר תור וגזול בפרט: כי צפור הוא שם הסוג, לא שם מין ממנו. הלא תראה מאמר האל ית': כל צפור טהורה תאכלו [דברי יד' יא], צפור סוג וטהורה הברל, ויורה על שמלת צפור תאמר על העוף הטהור והטמא. ואמרו בבאן ואת הצפור לא בחר, הוא כאלו אמר, ואת התור ואת הגזול לא בחר. אמנם: וירד העיט על הפגרים וישב אותם אברם, הנה לא ראיתי מי שידע פירושו. וזה, כי העברים לפעמים יפילו מלת הפועל עבר על הפועל העתיד התלוי בתנאי, כמאמר אבינו: ויקם אדם לדרפך, וענינו, לו עמד אדם לבקשך, ורצה לאבד את נפשך, והיתה נפשך צרורה אצל האל אדנך [שמואל א' כה' כט], כן וירד העיט על הפגרים אמנם ענינו, שאברהם ישב לשמרים מהעופות הדורסים כמו שבא בכתוב: וקץ עליו העיט⁽³⁾, יעזבו יחדיו לעיט הרים [ישעיה' יח' ו'], ובוה רמו לו ע"ה שהמלכיות הרשעות הדומות לעופות הדורסים, כל עוד שיקומן על זרעו, שהסידותו יגן עליהם לעדי עד. ונשוב למה שהיינו בן ונאמר, כבר התבאר מאה הכתובים שמלאך ממונה באומה, במצות האל זה אינו, והם⁽⁴⁾ יאמרו בערו: אלה העברים נקרא עלינו [שמות ה' ג'], אמנם: כה אמר ה' אלהי ישראל שלח עמי ויעברוני [שם א'], ענינו, כה אמר מלאך ה' אלהי ישראל שלח עמי ויעברוהו. אכן

(1) בכה פי' המלאך.

(2) כלומר שראויים להקריבה.

(3) העיט, וזה לעד כי העיט דורס.

(4) והם: משה ואהרן.

המלאך ג'ב' הממונה עליהם לא לחיותו נעבד בשום פנים, ולא בשום סבה, ולא לפי שמתפללים אליה. אבל הכונה אל האל ית', והוא עושה מאמר האל ונקרא בשמות רומים לשמותיו, כמו שאמר: כי שמי בקרבך. ומפני סכלות פרעה במלאך הממונה באומה אמר: מי ה' אשר אשמע בקולו. לא ירעהו את ה' [שמות ה' ב']. ולא יתאמת שיסכל אדם את הראשון ית' וית'. וזה למה שנגלה לו לבן הארמי ומנע אותו להרע ליעקב ע"ה אמר: ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר [ראשית לא' בט'], ואם היה ספור מארון מעולמים — תגדל מעלתו — לא ידע לבן בשהוא מיוחד באבות יעקוב ע"ה יותר משאר אנשים. ובעת כרחם הברית אמר: אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו, ואמר יעקב ע"ה: לולי אלהי אבי אברהם, ואמר משה ע"ה: כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו.

ובשוב עתה אחר הצעתי אלה התקדמות לבאר אמונתנו, ונאמר: שכל נבואה, וכל שלמות, וכל סרור מסודרי המזכות אמנם הם מאת האל ית' וית', וברצונו, ובמאמרו, וחפצו הקדום מני עד. אכן מהם מרה שיצא באמצעי או באמצעים. ומן היותר ראוי בענינים הגדולים כבריאת השמים והארץ שיצאו מאתו יציאה ראשונה, וכמה שלמות מזה, מן החרושים העולמיים והעתקת המלכות, שיצאו באמצעים, וכל שכן עניני האישיות והנמצאים השפלים הנמצאים בהם סרורים, כציורי הטווסים ורכים מהבעלי חיים והצמחים אשר להם ציורים נמנים מסודרים. כי הם אינם מפעל המזג, כי המזג אין לו כונה, ואינם בכונה ראשונה מן הראשון, אבל ממשפיעי הצורות ברצונו ית' ושהכל שב אליו בהשתלשלות כמו שקורם זכרו, במאמר סרור המציאות. ומתוב כיאר זה ההשתלשלות ג'ב' במאמר אל ית': וחיה כיום ההוא נאם ה' אענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענה את הרגן ואת החרדו ואת היצור והם יענו את יורעאל [הושע ב' כג']. והנבואה גם היא מן הענינים המתחדשים בעולם, וכל החרושים שבעולם אמנם יתחדשו על ידי מלאך ממונה עליהם. אמנם בעלי משפט הכוכבים יאמרו, שהמצבים שלהם המתחדשים בכל רגע, יתחייבו התחדשות ענינים כמה שלמות מהם בכל רגע. ואמנם מי שהוצא יותר עליון מהם בעיון, ויראה שאין ררך שתהיה תנועה לא ממניע, יחם כל מה שיתחדש בעולם אליהם, ואף מניעי השמים ראשונה, ובהשתלשלות אל האל ית' וית'. ומניעי שמים יקרא אחר מהם: השר הגדול העומד על בני עמך [דניאל יב' א'], ואחר: שר יון, ואחר: ושר מלכות פרס [שם י' יג']. והאל ית' וית' כבר קדמו בידעתו כל הרברים הכלליים והחלקיים, ומנה בהם ממונים ויצאום מן הבח אל הפועל. מהם מרה שיקראו: מלאכי גבורי כח עושי רברו, ומהם מה שיקראו, צבאי משרתיו עושי רצונו, עד שיש לו ממונים עושים תבונות מה בנפשות הבעלי חיים. כי מרה שיש בזכרים מהבעלי חיים מן החריצות לבא אל הנקבות, יחייב הגעת העובדים בבטן וכאשר יצאו העובדים ימונה מן ממונים, כדי שיהיה להם השארות שיאהבו האבות בניהם. ושני אלה הממונים החרוצים יתמנו על השארות המינים, מוסף על ממונים אחרים נותני הצורות מן מלאכים יניעו השמים. (ומתחברים) בזכרים הושמו מתחת הענין, שכאשר יהיה ככה, יצא מהם כך, וכאשר יהיה כך, יצא מהם כך. ומי שעיון במלאכת משפטי הכוכבים ג'ב' רצוני עם ידיעה בשם עברי האל ונבראו וממונים על נבראים אחרים, אין היוק כזה. ועוד שללא יתחיר הדיון בהוראות מצביהם, אבל לא יתחיל מהתפלל בלב טהור לכודאם, לרחות נזקיהם כאשר חוייבו, ולגלגל סבותם כאשר חוייבו, ויאמין אמונה אומן ובטחון חזק, כי הוא ית' יכול על זה. אמנם ברורות הקורמים וכימי הפילוסופיות המדומות, לא היו מרמים מציאות למה שאין לו גשם, וראו גשמי הכוכבים יותר נכבדים, ויחסו להם רבה והיכלת עד שטעו ועבדו. אמנם מי שידא, שבוחותם נשפעים ברצון האל, וישנה הגשמיים הטבעיים אם

(1) ומתחברים כוכבים נראה שצ"ל ומצבי הכוכבי.

ירצה ויצרם, ולא ימנע מגורותיו, הנה אצלי שוה מי שיאמר כי שבתו יושפע ממנו כח מדרים ממית, או מי שיאמר זה על האפיון, ומי שיאמר שמאדים יושפע ממנו כח חר חותך, או שיאמר זה מן היוורדיט, וזלתי כי לגשמים השמימיים להם כבודם שנתן להם בוראם ית' וית'. ואחר זה העיון ראו ראשוני חכמינו היות משפט הכוכבים אפשרי, כאמרם: לא מזל יום גורם אלא מזל שעה גורם, ושאר מאמרם בזה. ודע שהפילוסופים למדו שנתן להם מן החכמה שיעור, נסתלקו מדרגת מורגשיהם אל מדרגת מושכליהם, חשבו היות אפשרי להם ידיעת כל דבר, ושחו לשונם בכל דבר, ולקח הגרון שלהם בעץ יותר ממה שראוי, וראו שהשם ית' אחד שאין בו תואר נוסף על עצמותו, הנה ידיעתו היא עצמותו, ואחר שידעתו היא עצמותו, הנה אם יתרבו ידועיו חתרבה עצמותו, והגיע ענינם אל שהאמינו קצתם, שהאל ית' לא ידע דבר זולת עצמותו, וקצתם הגיעו אל בטולים אחרים, האל ית' וידע היותו נקיים מאמונותיהם. אבל נאמין שהאדם בכח הוא יודע רוב ידיעותיו, ואינו יודע בפועל אלא הענין אשר הוא בו לבד. אמנם מה שזולתו, הנה מהם מה שהוא מובדל מהם, ומהם מה שלא ידעם ואפשר לו לידע אותם בקרוב⁽¹⁾, ומהם מה שאפשר לו וידיעם בארך זמן. ואין בידיעת האל ית' וית' דבר בכח, אבל הוא יודע הדברים כלם ידיעה בפועל. ואנחנו אי אפשר לנו שנצייר, איך ידע⁽²⁾ יודע מה ידיעות כלם בפועל, כי אנחנו לא ראינו זה לעולם. וכן אי אפשר לנו שנדע, איך לא יחסר מידעתו דבר ממה שבשמים ובארץ, ולא יחייב זה רבוי בעצמותו, אבל נדע שאי אפשר שיחסר מידעתו דבר, כי זה חסרון, והחסרון לא יאוזר בצדי קדושתו. ואי אפשר שיהיה בעצמותו רבוי, ולא נדע איך זה. כמו שלא נדע דברים רבים שהם פחותי המציאות, כל שכן זה הענין הגדול. ומי שלא ידע גדר עשרה ואין דרך שירעהו לעולם, איך יקשה עליו, אם לא ידע איך לא יחסר מידעת האל ית' דבר ממה שבשמים והארץ, ומבלתי שיחייב זה רבוי בעצמותו? — ובוה יאמר צופר: החקר אלוה תמצא, אם עד חכלית שדי תמצא, גבתי שמים מה תפעל, עמוקה משאול מה תדע. ועל המתעסק להתבונן בכמו אלה הענינים הנכבדים יאמרו רז"ל כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם. והאל⁽³⁾ יודע כנותניו ותם לבבנו. וכן לא יטעה טועה בסבתנו ויחשוב מפני אמרנו שהמלאך יקרא אלהים ואלהי העברים, שאנחנו כשנתחיל ונאמר: ברוך אתה השם אלהינו ואלהי אבותינו, שאלינו אנו מכוונים, או יחשוב שמאמר יעקב אבינו ע"ה: האלהים אשר התהלכו אבותי לפני עד המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים: שהתפלל המלאך, אבל פירוש דבריו, האלהים אשר התהלכו אבותי לפני ישלח את המלאך הגואל אותי מכל רע לברך את הנערים. ומאמר משה ע"ה: כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה אלהינו, ישלח מלאכו בכל קראנו אליו. וכן כל חפלה אמנם היא אל האל ית' לבדו, מאין מחשבה בזולתו, וכל פועל אמנם יצא באמצעים מאתו. ומי שיחשוב וזולת זה, תבא אליו קללת אלהים, ומארת המאזרים. וכן למה שאמר דריוש לדניאל: אלהך דין אנת פלך ליה בי תדירא היכול לשונך מן אריותא [דניאל] כא ושם, התנצל ע"ה וכאר, שהנעבד ית' וית', זולת הממונה על הצלתו, והורה בהגיע המעשה על ידי המלאך, ואמר: אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא הבלונני. עוד נשוב ונקשה על עצמינו מה שאולי יקשה עלינו מקשה, ונניח שהוא יאמר, למה אמרת שהעצמים הנכבדים ממונים בכל מה שיחדש, ולא תאמר כל מה שיחדש, אמנם יתחדש מן הראשון בלי אמצעי? נאמר למאמר הכתובים: ברכו ה' מלאכיו, גבורי כח עושים דברו, ברכו ה' כל צבאיו משרתיו

(1) רצ"ל במהרה.

(2) יודעת מה כלומר שום יודע ומשביל.

(3) והאל וכו' כוונת המחבר להתנצל את עצמו לפי שהוא ידבר לפעמים בפרקים הקודמים בסודות הברואה בעל כרחו.

עושי רצוננו וזה על דרך כלל^(א). אמנם^(ב) על דרך פרט נאמר: יעמוד מיכאל^(ג) חצר הגדול העומד על בני עמך לניאל יב^(ד). והנה שר יון בא, ושר מלכות פרס, ועל דרך הפרט האיש: אמר אברהם אבינו ע"ה ה' אלהי השמים עד אמרו ישלח מלאכו אתך, ובהפך זה: ויתעב מלאך ה' בדרך [במדרב כב' כב']. ובהסתרות והצלות: המלאך הגואל אותי, ומלאך פניו הושעים [ישעיה' סג' ט']. חונה מלאך ה' [תהלי' לד' ח']. ורבים כמו אלה. ולמה שחיה זאת קונת הכתוב, והוא מסכים לדעת בעלי ההגדרה^(ה). לקחנו דעת שאין בו מחלוקת, וכך שכן בהיות נבמצאות האישיות עדיית על זה מאין תכלית. מהם מה שימצא באיש הצמחים, ומצב העלים שלהם, וצבעי פרחיהם ונקודותיהם, ומה שימצא ג"כ ברחשים, בעופות ובדגים מפליאות הולכות כולם על סדר מוגבל, ועל מספרים בעצמם, ואיך יאמר שהם מפעלי הטבע, והטבע לא ישכול^(ו)—הנה הוא כלי ספק מפעל בטבע תחת צווי דבר מאלה העצמים הפשוטים, והכך משתלשל מרצון הראשון ית'. וכבר ביאר זה ראש הפילוסופים, וזאת ההגדרה יותר גדולה ממה שיאמר שבכוונת הראשון^(ז) ית' וית' ימצאו אלה הפרטים השפלים. ואם יאמר למה אמרת שהמלאך יקרא ה' והמפורסם היא שזהו שם הראשון? אמרנו למאמר המלאך לעקב: אנכי האל. אמנם אמרו^(ח): אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי, ענינו, אשר משחת לה' אשר נדרת לה'. ולמה שהיה שמו כשמו אמר: לי. ואם יאמר למה אמרת שמלאך הוציאם מקצרים? אמרנו למאמר האומה: וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים [במדרב כ' ב'], ושאר הכתובים המעידים על זה. ואם יאמר למה אמרת שהוא יקרא, אלהי העבדים? נאמר על צד שהוא ממנה בהם בהשפעת האל ית' וית' עליו. ואם יאמר א"כ אותו אתה עובר, כי הכתוב אומר השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך וכו', את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד וכו', נאמר: אין באמרנו שהמלאך הוציאם מקצרים מה שיתחייב שהאל ית' לא הוציאם ממנה, אבל הוא ית' הוציאם והמלאך אמצעי. ואם יאמר, אחר שיתחייב אלה העצמים הפשוטים הם הממונים בהצלחות האנשים ודעותיהם, א"כ למה זה תעבור דבר אחר וזלזלם? נאמר הכתובים יבארו, בשכל מר שנוצטונו^(ט) אין לאמצעיים ברה דבר קטן או גדול, וכי מה שנוכר בכתוב מן ולא יהיה לך אלהים אחרים, לא תשא את שם ה' אלהיך לשווא, שמור את יום השבת לקדשו וכו' ויום השביעי שבת לה' אלהיך, כל זה מאת הראשון ית' וית'. הלא תראה מאמר הכתוב כי ששת ימים עשה ה', וזה רבו לא יסופר בו על השניים, וכן אנכי ה' אלהיך, אמנם הוא ספור מן הראשון, לפי שורה וחלחלו מן השמים והארץ ישוב אליו אם בכונה ראשונה, ואם בהשחלשות. ובכתובים: השמים כסאי ואת כל אלה ידי עשתה [ישעיה' סו' א']. וכמו אלה הכתובים רבים מאד מודים, שאין יציאת הנבואה^(י) מן השניים לכך מבלי שיהיה מן הראשון ית', אבל הוא ממנו ית' באמצעות השניים. ואם יאמר למה אמרת שהמלאך אי אפשר מבלתי שתתקיים מצותו בפעולות העולם? אמרנו, תח' יורה זה באמרו: חי ה' אשר עמדת לפניו [מלכ' א' יו' א']. ויאמר: שמש בגבעון דום [יהושע' י' יב'], אחרי כן אמר, ולא היה כיום חתום לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש, ולא היה רצונו על התפלה, כי התפלה כבר נתקבלה קודם זה היום ואחריו, וגם הוא לא הוציא דבורו בלשון תפלה אלא בלשון

(א) וזה על דרך כלל פיר' וזה הפסוקים יעידו במינוי המלאכים על הכלל.
(ב) אמנם וכו' כלומר במנויים על קבוצים פרטיים יעידו הפסוקים שנוכרים יעמוד וכו'.

(ג) בעלי ההגדרה פיר' שמרוממים מעלתו ית' שהוא נקי מכל סיג גשם מהתחברו במחשבה עם דבר גשמי.

(ד) שבכוונת הראשון, כלומר ובלי אמצעי, אלא באמצעי.

(ה) אמנם אמרו: כי אין עבודת יעקב למלאך.

(ו) מה שנוצטונו: כלומר בעשה ובל"ת.

צווי. וחלילה שתהיה בוונת הכתיב לומר שהצד האלהי יקבל צווי מכן אדם כי הוא בפירה, ואמנם קרא הנה ה' הגרמים השמימיים. ואמר שאלה הגרמים לעולם לא קבלו צווי מכן אדם לא קודם זה, ולא אחריו. ואם יאמר מה הביאך אל כל זה, אשר היא מאמר כלתי מפורסם אצל ההמון? נאמר ההכרח אל זה כבר אמרנוהו בתחלת הפרק. ונשארו ענינים שלא ביארנום. וזה כי אנהנו נמצא בכתיבים מאמרים, שאם ייוחסו כמותם אל השניים, לא יהיה בו גנות, ואם ייוחסו אל הראשון יהיה גנות. כמו: וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל: אדרה נא ואראה: כי עתה ידעת כי ירא אלהים אתה: לולי כעם אויב אגור [דבר/לב/כד]: ותקצר נפשו בעמל ישראל [שופט, ו' טז]: הנה אנכי מעיק תחתיכם [עמוס ב' ג']: וכמו אלה רבים מאד, אשר הוא יותר ראוי לחס אותם אל זולת הצד העליון. ולא יגנה מוציא דבה מה שאמרנוהו. אבל ראוי שיראה שאנחנו הסירונו כמולים גדולים. ולכן אני רואה כי המפרש הכתיבים לא פירש יפה בפרשו כל וידבר ה', וירד ה', ויחר אף ה' והדומים לאלה מבלתי כנוי, אבל היה היותר ראוי שיאמר, יצא צווי מן האל, והיה קצף מצד האל, וכמו אלה הכנויים, כמו שיעשרה בלשון ארמי שיאמר בו, והיה ממרא מן קדם ה', ויתרגם השמים כסאי, שמיא בורסי יקרי, וארעא כביש קדמי, איך ביחא רחבנון קדמי ואידין אחר בית אשריות שבנתה, ויה בל אילן גבורתי עבדה, וכזה כל דבריהם ומה שדומה לזה, עד שיתרגם, לולא כעם אויב אגור: רוגזא דשנאה כניס: א"כ הדבור הנאה והמאמר האמיתי המזוקק אשר יסכימו עליו הקבלה והפילוסופיא הוא, שאלה הם תארי השניים לבר, לא תארי אל ית' וית', ומן השניים, לאשר הם בנפשות לגלגלים לבר, לא לאשר הם כשכלים, כי אלה אחר שהם התחלות תנועות גשמים, אין חיוק בשישחנה, ויהיה כאמצעותם הרצון אל עם, ושיתראו בגשמים חמריים, אדר שהם צורות לגשמים חמריים מתחלת מציאותם. וזה כלו כבר ביאר אותו אחד מחשובי משוררינו ודבור מיוחס אליו, יזכר בו צורות גלגל המזלות ותנועותיו והוא אמרו: דגלי⁽¹⁾ מרכבת הקימור לעד [לאות, כי הדבר מעם ה' צבאות, הם הנעלמים כעיני בראיך, הם הנראים לעיני נביאיך, הכל עבדיך משרתי פניך, גבורי כח ענשי רצונך, להם יקראו רחוקים⁽²⁾ קרובים, ומאין הליכה רצים ושבים, והליכותם הליכות אלי מלכי בקדש, ה' כם סיני בקדש, וידברו אכן כרשיונך, ויעשו ואולם כרצונך, כואר אמרו שוקעי מליהם, כי פיד המדבר אליהם. ואחר זה הנה באמרנו: וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם, דבר מן הראשון, וכאמרנו: נחמתי כי המלכתי את שאול, דבר מן קצת השניים. אמנם פרשת [שמות לג' יב'] ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה הנה זה ביארנוהו: כי משה דבר לממונה על האומה דבור אם כחלום ואם בהקין, ובכלל בצד⁽³⁾ שלא הפחידוהו, וזה⁽⁴⁾ אשר היתה עמו זאת המראה היא הנגלה אליו בחורב, ועליו נאמר: [שם ג' ו'⁽⁵⁾], ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים, וממנו הירד מושפע, אור הולך לפני העם, כמו שאמר וזה הולך לפניהם יומם, ויסע מלאך האלהים ההולך [שם יג' כא']. ולהיותו⁽⁶⁾ יודע, כי עוד יגיע ענינים לחטוא חטא אשר יחייב הרחקת זה⁽⁷⁾ העצם הנכבד מהם,

(1) דגלי פיר' המניעים השכליים.

(2) רחוקים כלום' הרחוקים מן השלמות וענינו בני אדם יקראו להם קרובים כמו שבחוב הקרובים אלינו ככל קראינו עליו.

(3) בצד: כלומר פה אל פה כאשר ידבר איש לרעהו.

(4) וזה, פיר' וזה של פרשת ראה היה אותו המלאך הממונה על האומה ולא מלאך אחר.

(5) נאמר פיר' ויסתר כי מזה הפחיד לפעם ראשון שעדיין לא ראהו.

(6) ולהיותו יודע, המלאך הממונה על העם בשם.

(7) זה העצם הנכבד פיר' התרחקות עצמו.

ייער לו תחלה זה⁽¹⁾. באמרו: הנרה אנכי שולח מלאך לפניך לשמך בדרך השמר מפניו עד אמרו כי שמי בקרבו /שם כג' כ'/. לפי שזרה השם⁽²⁾ יאמר למלאך הממונה באומה, ולמלאך שני משפע מאתו. וכאשר חטאו נאמר לו זה בביאור: ועתה לך נחה את העם על אשר דברתי לך. הנרה מלאכי ילך, ונאמר לו ג'כ: עלה מזה אתה והעם, עד ושלחתי לפניך מלאך, עד כי לא אעלה בקרבך. ובעבור זה שאל ע"ה שתי שאלות, אחת מהם שיסיר מהם החרון הנמשך מאמרו, כי לא אעלה בקרבך, ורמו תחלה על זאת השאלה, ואתה לא הורעתני ארץ אשר תשלח עמי, עד שפירש אותה אחר כן שאמר: ילך נא ה' בקרבנו. והשאלה השנייה שיתראה לו המלאך הממונה באומה בחומר גשמי, כדי שיביט אליו, אחר שלא הביט אליו בחורב: כמאמר הכתוב: כי ירא מהביט אל האלהים. ורמו על זאת השאלה באמרו: הוריעני נא את דרכיך, עד שפרשה אחר כן באמרו: הראני נא את כבודך; והשיבו על השאלה הראשונה בשאמר לו: פני ילכו, ר"ל היותר נכבד שבמלאכים אשר למטה הם מהמלאך הממונה באומה, והוא הנקרא פנים, ואשר למטה ממנו נקרא אחורים, ואמר הוא: אם אין פניך הולכים אל תעלינו מזה, ירצה, אם לא יגלה לנו היותר נכבד שיהיה לפניך, לא יאות לנו העלייה מזה, אך התחנה אמנם היתה שתהיה אתה זה, וחזק אמרו: ובמך יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך, ירצה, שכל אומה ממונה עליה מלאך, ואיננו⁽³⁾ השר הגדול ולא יתראה אליהם. ואחר כן השיבו אל השאלה השנייה והוא ראית המלאך פנים בפנים באמרו, גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה: ואמרו אחר זה: ויאמר הראני נא את כבודך, זאת הוא' אשר ענינה: אחר כן, כמו: וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם, וירד מעשות החקאת, ירצה אחר שירד מעשות החטאת וייקרא מ' כב'/. וכן: וגבר ימות ויחלש ואיוב יד' מ'/. ימות אשר שחלש, כן בכאן נאמר לו גם את הדבר אשר דברת אעשה, אחר שאמר הראני נא את כבודך. אכן דע שהוא לא יראה לעין אלא המלאך או המלאכים הנקראים אחורים, לא הממונה באומה, ולא אשר תחתיו מאותם הנקראים פנים. אמנם הראשון ית' וית', הנרה אין דבור בו בכל אלה השניים, ולזה אמר לו: והסירותי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו. ולפי שהנקרא⁽⁴⁾ אחורים יקרא ג'כ ה', אפשר שיאמר: ותמונת ה' יביט [במדבר יב' ו'] ומפני שהממונה באומה, והנקרא פנים, אי אפשר שיגלו בחומר גשמי, יאמר: כי לא יראני האדם וחי, ואין שני המאמרים סותרים זה את זה. ומי שחשב שכל ה' כלשון העברי ירצה בו האל ית', יהיה אצלו הכתובים סותרים זה את זה, ויגשש בעורים קיר, וישא משאות שוא, ויטח דברים ושבושים עצומים נגד הראשון ית' וית', ולא ילך בדרך מדרגי הפרישות. הנה האל ית' צורה אל המלאך הממונה באומה, והמלאך הממונה באומה דבר עמו, ואותו שתחתיו ממי שיקרא אחורים נראה אליו. וזה כלו בלתי חולק אל הכתובים, ואיננו נר בפילוסופיא, אבל אפשר או מחוייב בה. ולפי שחזר לתחתן באמרו: ילך נא ה' בקרבנו, נענה באמרו: נגד כל עמך אעשה נפלאות, כמו ששאל: ונפלינו אני ועמך. ומי שירצה להכחיש כל מה שאמרנוהו, ויטעון, כי האל ידבר אל הנביאים בלי אמצעי, ושכל ה' הנאמר בכתובים הוא האל ית', יעיין תחלה בהסכמת אלה הפסוקים⁽⁵⁾. ואיך לא יתכן זה על הצד הנכבד, ויתחזק מן הבטולים בכלל, ואנחנו נודה לדבריו, אם יוכל לעשות כן, ואף האומות אשר לא מבני ישראל המה, לא ירצו להמיר השם באה הפרטים הפחותים והגרושים.

⁽¹⁾ ייער לו תחלה על זה כלומ' שיבא מלאך אחר ויוליד את העם.

⁽²⁾ שוה השם: השם הנורא.

⁽³⁾ ואיננו פיר' וזה המלאך איננו הגדול שבמלאכים ולא יתראה על האומות ומה יש לי ולעמי יתר שאת מן שאר העמים?

⁽⁴⁾ שהנקרא: שהמלאך הנקרא.

⁽⁵⁾ בהסכמת אלה הפסוקים: כמו ותמונת ה' יביט, ולא יראני אדם וחי.

אמנם הנצורים יעתיקו כל: ויאמר ה' וירד ה': אמר הארון, ונגלה הארון. אמנם הישמעלים לא אמרו לעולם שהאל ית' ידבר עם הנביאים, או נראה לו, אלא נמצא יקראוהו: גבריאל והרוח הנאמן, וכמו אלה השמות. אמנם מי שבחינתו מעוטה מאנשי אמונתו, לא די להם שיחסו אליו ית' שנוי ותנועה. אלא ששמותו יותר בעד שינוי מכל שאר הנמצאות. כי איש איש מעבריו ישנה מחסירות על רשע, ומרשע אל חסידות, והוא ית' ישנה כמספר רשעיותיהם וצדקותיהם, אשר כמעט שהם בלתי בעלות תכלית. וכבר נתגלגל רבוננו בהתחלת תנועת נפש והתחלת תנועת גשם, ואולי לא יוכן זה, ונבארהו ונאמר: שאיש ממנו אם עלם ברעתו ללכת ממדינה אחת על מדינה אחרת מבילתי שתהיה זאת ההסכמה נמצאת בנפשו קודם לכן, הנה כבר התנועה, ותנועה לא תהיה אלא ממניע, ומניע הנפש אל זה הוא הרצון. אחר כן הנפש תשתמש בכחה המניע לגשם, מעתיק אותה פסיעה אחר פסיעה, ולפעמים חסכים הנפש ללכת דרך מה, אחר כן יראה לה עויבת אותו הדרך ולקחת זולתו, ותעתק מדבר אל דבר, ומן הכוונה אל כוונה, ולא תעתק ההסכמה בכלל, לנסוע אל אי זה דרך שיהיה. והנעתק איננו זה אשר לא יעתק, אבל הנעתק דבר מזה והבלתי נעתק דבר אחר, ואחד מהם איננו זה אשר לא יעתק, הוא התחלת תנועות הגשם, והבלתי נעתק, הוא התחלת תנועת הנפש. ונקראת התחלת תנועת הנפש, שכל והתחלת תנועת הגשם, נפש. וכן מניע השמים נפשות, והתחלות תנועות נפשותיהם שכלים, ומניע השמים הם הנגלים לאנשים, לא אשר הם שכלים מופשטים. ואלה העצמים הנגלים לאנשים עשו מן היסודות צורות נבראות לשעתן כרי שיקרב זה אל חוש הנביא, והוא צורה ברורה לא אמתית. ודע שאנשים מר מסכלי אומתנו נתבלבלו ונבוכו במאמר האל ית': נעשה אדם בצלמינו כדמותנו, ופירשו נעשה אדם ער צורתנו ודמותנו. והנה אצל הרמון הצורה היא הגשם, באמרם צורת ראובן צורה נאה, וצורת שמעון צורה כעורה, וירצו כזה הפנים, ועל כן חשבו שזה הכתוב יחיב, שהאל עשה האדם בגשמיותו ודמותו, ולכן טעו טעות גמור. אמנם החולקים עלינו מן האומות גזרו עלינו כזה שאנחנו מגשימים, והוקשה על חכמי אומתנו לצאת ממה שהשיגו עליהם בעלי מחלוקתם, עד שהשבעים אנשים אשר העתיקו התורר לתלמי המלך אמרו, ויבא אלהים את האדם בצלם ודמות. וכל זה אמנם קרה להיותם חושבים שפני האדם הוא צורתו, וכאלו הם עשו הקש כזה, הכורא ית' ברא האדם כצורתנו, וכל צורה גשם, הנה לכורא ית' גשם. וכל זה קרה מסכלותם בענין הצורה, ושהיא עצם פשוט בלתי גשמי, והוא לנמצאות נקי מן החומר בכלל, וכבר יגיה אורו על גשם ויהיה בו בעל צורה, לא צורה. ובוהו יאמר משוררנו המתפלסף, מקונן לאביו: בעת בא במגורה¹, מסעת² פורה, ולקח הצורה³, ועזב הרמיון. ומאמר האל נעשה האדם בצלמינו כדמותנו, הנך ענינו, שיוצא עליו מבין כל מה שתחת השמים צורה שכלית, מרברת, מלאכית, יהיה רומה ברה למלאכים. ואינו מחוייב שמה שידמה לדבר יהיה בהכרח כמוהו מכל צד, אבל יהיה לו ממנו רמיון, אם חזק ואם חלש. ובין האדם והמלאכים רמיון חלוש, אבל יראה שיהיה הענין כמו שזכרו קצת החכמים באמרם, שידמה שיהיה יחס שכלנו אל שכלי השמים, השמש והכוכבים, יחס גשמינו בגרלם אל גשמיים, וזכור חמרנו אל זכות חמריהם. והאדם בעל ארבע אמות והשמש כמו הארץ מאה וששים וששה פעמים ויותר. אך האדם איך שיהיה, הוא מכל מה שתחת השמים משכיל עצמותו, והאל ית' והמלאכים, והשכל הפועל, ולזה יש לי צורה דברית. אבל אומר שמלת צלם ומלת דמות הם נרדפים, ומעולם

¹ והוא יתברך פיר' מפני שיועד אותן וידעתו הוא עצמותו ודוק.

² במגורה, בעת מותו.

³ מסעת הקב"ה, פורה הגשם.

⁴ הצורה הנפש, הרמיון תמונת גשם כך נראה.

לא נרצה בהם בלשון העברי, אלא חקוי דבר מרה, כאמרו ועשיתם צלמי מחוריתכם [ושמואל א' ו' ה'] וארץ כל צלמי מסכותם. ואם היה הרבר אשר נתחקה בו רבר אחר גשם, הנה ענין גשמיותו הוא ענין אחר. וזלת היות לו צלם, ר"ל חקוי. וכבר יפול צלם על בלתי גשם רצוני על הרמזון, והמשורר יאמר: ליל אשר לא יראה מתמונות צלמך הנראה כחלומות. ואין במלת צלם מה שיותר על גשם אלא על חקוי. ונתחקה המלאכים בארם להיות מרבר. וכן המציאות בכללו נתחקה בו. וכאלו היא קצור המציאות כלו, ומקובציו. ככרור בעל הכסא לגלגל העליין וגלגל המזלות וגלגל הארץ, ומי שיצא מזה הדרך אל ההשגמה, הוא פכלות ממנו. וכן יקרה להם ברברים רבים, כמו האמינם שיש מים למעלה מן השמים, למה שאמר הכתוב: והמים אשר מעל לשמים [ותהלים קמ"ח ר"ל]. והענין הוא כן: כי האדם כאשר הבחין השמים והיסודות מצר מעלה, מצא למטה מאלה, הגשמים והארץ, ולמעלה ממנה המים, ולמעלה מן המים האוויר, ולמעלה ממנו האש, ולמעלה מהם התשעה הגלגלים. וכאשר יבחין זה מצר מטה, ימצא היותר עליונה שבהם הארץ ותחתיה המים, ותחתיה האוויר, ותחתיו האש ותחתיהם הגלגלים התשעה. ובוה יהיו המים למעלה מן השמים, ויהיה הירח למעלה משבתאי, ולמעלה מגלגל המזלות, ואמר האל ית': ויעש אלהים הרקיע ויברל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע, וענינו שהשמים הם אשר הגבילו הצדדים, ועשו צר המעלה וצר המטה, ולכן היו קצת המים למעלה מן השמים וקצתם תחת השמים כמו שאמרנו. אמנם אמרו ית': יהי רקיע בתוך המים יהיה ענינו, יהי רקיע בתוכו המים, ושם הכתוב הגשם המקיף מוקף, כמו ששם במקום אחר הגשם הנוגע ננוע, כאמרו: והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל [ויקרא ר' יט], ואין מדרך הבשר שיהיה הוא הולך על הטמא, אבל הטמא ילך אליו, ופירושו והבשר אשר יגע בו כל טמא. אבל ההמן ימאנו, שלא יהיו כתובי התורה מלאים הזויר, לא יאמין האדם בהם, אם לא בעוד הזויר בער וכסיל, וכאשר יסתבש בו השכל היה מכחיש מה שטענוהו ההמן, ויעחק מן הסכלות אל האפיקורסים, מבלי שילך בדרך ההבחנה והתבוננות. הנה כבר התבאר מה שאמרנו, במציאות אלה העצמים הנכבדים הנקיים מן החומר, ושהם שופטים בעולם במצות האל ית' עליהם, וגם במציאות נפשות בני אדם, אשר ישימו מגמתם והשתרלותם להפסיק ההחלות בחומר או לחסור רובו, ושהתאחרות בני אדם עם אלה העצמים הנכבדים בטוב הסכמה והמעשה הוא בהגדול אותן הנפשות, ושארבן גשמיותם הוא הצלחה להם. ואם השגיתו עם זה, לתקן דבר מעניני האנשים או קהל או יחיד, הנה טובתם איננו מכוונת לעצמם אבל להשפיע על זולתם, ובוה יאמר הכתוב: אם תוציאת יקר מוולל [ירמיה טו' יט], ואמר: מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון [משלי כח' כג], ירצה באמרו אחרי, סוג לב הפכפך, ואמר: ומצריקי הרבים ככוכבים לעולם ועד [דניאל יב' ג'], ואמר בפירוש היותו בכלל אלה העצמים הנכבדים, כאמרו: כי שפתי כהן ישמרו רעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא [מלאכי ב' ג']. אמנם אותם אשר נפשם גזרת ומכרת לנמצאות העולם, הנה הוא א"ע"פ שתפעל כל מה שתפער ברצון האל ית' ומצותו, הנה יש צווי יותר עליון מצויו, וכמו שאפשר למלאך שיחליט המאמר בזה העולם, ויאמר: הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר, כן יאמר הנביא הנכבד: חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתו לפניו, אם יהיה השנים טל ומטר כי אם לפי דברי, ויאמר: ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים [מלכים ב' א' י] וכרומה לזה. ובכמו אלה יאמר

(¹) בו, באדם.

(²) ומקובציו כמו שנוכר במאמר הב'

(³) עם זה פיר' עם תקון עצמם.

(⁴) מצווי כך כצאתי וא"צ"ל מצוי ובתמיה.

הכתוב: ותחמרהו מעט מאלהים [תחלי' ח' ו'], ויסכים הכתוב עם הפילוסופיא בזה. וכבר מצאנו ארסמו שיאמר בזה הלשון: הנה אנחנו באופן מה השכל הפועל. ואינו זר שהנפשות אשר הם בקצה העליון מהחשיבות ישנו הנמצאות, כי כבר נמצא שגם נפשות אשר הם בקצה השפל מן הפחיתות ישנו אותם, והיה נמשך מהחכונה אשר בנפשם כח יבוא אל הגשמים וישנה אותם, כמו שנמצא בעל העין הרע שיעשה זה. והאיש החשוב אשר הגיע אל גבול אשר יהיה בו גוור על הנמצאות, ויכול לשנות עצמותם שנוי אמתי עצמותי לא במה שירמא אל אשר יראהו, הוא כאלו הוא מלאך. כי ההפרש בין הכשף והפלאים, שהכשף רמיון, והפלאים ענין קיים. ולזה כאשר חשבו מכשפי מצרים לחקור פלאי הנביא, נעזר בהראות ענין קיים, וזה במאמר הכתוב: וישליכו איש מטוהו ויהיו לתנינים ויבלע משה אהרן את מטותם [שמות ד' יב']. ולפי שנעדרו מטותם העדר נצח, הורה להם זה שפעולתו איננו ברמיון, אבל שנה הצורה בכל פעם שנוי אמתי. ואשר הוא בזה האופן, הנה היות האדם סד למשמעתו, היא אמונה טובה, והמרות בו היא כפירה, לפי שהוא ממלא מקום האל בארץ, והסדר ממנו ית' כנבראים, אחר שחשוי כלם ושכלי רובם לא ישיגוהו, והקים להם מהם עצמם מי שעזרו להישירם ולהנהיגם. ולא יתישד שום דבר למי שיחלוק עליו, אבל ילחמו עליו השמים והארץ, ויחוייב לכל מלך שיהיה נעתר אליו, ונכנע מפניו, וסר אל משמעתו, כי בזה יסודר ענינו, ותנשא מלכותו.

הפרק השני.

במקורי הטובות והרעות.

וסודר הסבות ומנות אותם, וביאור ההשגחה, וסוד היכלת. וחוא הפרק אשר בגללו וסבתו הצענו זה הספר, והוא היה תחלת המחשבה וסוף המעשה.

אומר, שה' ית' הוא יודע עצמותו כבר קודם ביאור זה. וכל מה שהיה הרבר יותר מופשט מן החומר וממה שדומה לחומר, לצוני אפשרות המציאות, היתה ידיעתו יותר שלמה, כי אנחנו כבר ביארנו שחסרון הידיעה היא מצד החומר, וכל חסרון וכל דע אמנם יולד במה שבו דבר בכח^(א), וכל מה שהוא יותר רחוק משהיה לו דבר מה בכח הנה הוא יותר שלם, ויותר רחוק מדרכי החסרון קצור מהשלמות. ואחר שהראשון ית' ישכיל עצמותו, ועצמותו ית' הוא היותר חשוב שבחארי השלמות, הוא ישבילם על צד היותר שלם שיהיה בידיעה האמתית, והוא ידע ג"כ ששלמותו איננו מכוונת לעצמותו לבדו אבל הוא בצד ישפיע ממנו אל זולתו, ומוולתו אל זולתו עד שיתרחקו הנמצאות ממנו בסדר. וידוע כי כל מה שנתרחקו ממנו הנמצאות בסדר, השיגם מן החסרון כפי שיעור הרחק וסודו ג"כ בקצור מהשלמות. והשגת החסרון בהם מדרגות רבות מאוד. וכל זה הסודרים יניעם מה שהוא למעלה מהם במדרגה, ויניעו הם ג"כ מה שתחתם במדרגה, עד שיהיה למציאות שני קצוות, קצה לא יצויד כמוהו בשלמותו ורחוקו, והסתלק צד קרבתו מדרכי החסרון כולם. והוא מניע הרברים כלם מכלתי שיתנועע, וקצה לא יצויד כמוהו בחסרון והרחקו מצדדי השלמות כלם, והוא מתנועע מן הרברים כלם בסדר ואמצעיות, מבלי שיניע הוא דבר, וזה אשר קראנוהו היולי, וכבר התבאר זה כלו. ונאמר עתה, שאי אפשר בשום פנים ולא בשום ענין, לא אצל השכל, ולא במה שיחוייב כתובי וחרתנו, ולא במה שהאמינוהו נכבדי אומתנו — היודעים בפירוש הכתובים התוריים — שיוצא מהאל ית' וית' לא דע ולא חסרון בשום פנים. אם אצל השכל, כי השכל יכחיש החקבץ שני הפכים בנושא אחד. ואם היה יוצא מהאל ית' וית' טוב ורע — ישבת וית' מורה — הויה מורכב. לפי

(א) בכח, פי' לפי שמה שהוא בכח האפשרות שיש בו נוחן מקום למזכ או לרע.

שחאדם כיוצא ממנו טוב ורע, הנה יהיה הטוב יוצא מבחו חרבירי, וחרע אם מבחו הכעסני או המחאזה או זולת זה, וזה יתכן במורכב, ולא יתכן בפשוט בשום פנים. ואם יצא ממנו רע, לא יתאמת שיצא ממנו טוב מן הטובות כשום פנים — ישתבח ויתעלה מזה — ואומר עוד כי מתארי החסרון, תארים הערריים, ומהם חיובים⁽¹⁾. והחיובים מעשים. אמנם הערריים הנה נביא עליהם משלים ונאמר: כי האור הוא ענין באויר יתחדש בו כשהזריח עליו גשם מאיר, וכאשר סר הגשם המאיר, נשאר חשוך, ולא יתחדש בו ענין, אבל נסתלק ממנו הענין המתחדש. הנה החשך הוא העדר רבר, ואיננו רבר. וכן העושר לארם הוא מציאות הממון לו, אמנם העוני הוא העדר מקביל מציאות הממון לו. וכן השכל לארם והחשיבות ושמירת הרת, ענינים יקנה אותם הפקחות, ואם נעדר הפקחות נעדרו אלה. וההעדרים כולם לא יעשה אותם האל ית' ולא זולתו, כי הם אינם רברים, שיגששו. כי אי אפשר לך שתאמר האל ית' עשה שלא ימצא בספר פיל, כי זה לא יעשה, אבל יאמר האל ית' לא עשה בספר פיל, ולא⁽²⁾, עשה בספר העדר פיר. ואם היה עדר הפיל בספר חסרון בספר, הנה לא עשה האל ית' זה החסרון, אבל לא עשה השלמות המסלק זה החסרון ולא זה החסרון, אבל עובו סחמי. ואשר אין שכל לו, הוא האיש אשר אין שם האל ית' עליו שכל, ולא שם לו סכלות. אולם למה שלא שם לו שכל נשאר סכל, כמו שנאמר בקצת הבעלי חיים: כי השם אלוד חכמה ולא חלק לה בבינה, ואיוב למ' מז'. והחלק השני משני חלקי הפסוק יבאר הראשון כי השם אלוד חכמה ר"ל שהוא יתברך לא חלק לה בבינה. והאיש אשר הוא כן, נשאר על משפט חמרו, שהיה מוכן לשכל, והיה השכל לו בכה, ואחר אם לא יגזור האל ית' שיהיה נמצא לו בפועל, לא יחמסו. וכאשר לא יעשה הסכלות — ישתבח ויתעלה מזה — והיה רוב הפחיתות והחסרונות שרשם והתחלתם מחסרון השכל, לא יהיה הוא פועלם — ישתבח ויתעלה עליו רב — עם שבין שני המשלים, רצוני בין העדר הפיל בספר, והעדר השכל להארם הסכל, חבלי. והוא, שאין מטבע ספר שיהיה הפיל נמצא בו, ולא יראה חסרון ספר בהעדרו, אמנם הארם מטבע שיהיה השכל והשלמות נמצאים לו, והעדר חסרון נראה בו, וכבר ימצא בעל דין מקום לחלוק בשיאמר כי אשר יקרא נעדר השכל, מנע השם שלמותו וזהו רע. ונאמר בחשוכה זה, שאין במציאות מן הרע כי אם מעט מועד מאד בהקש אל מה שמו מן הטוב המתפשט הרבה מאד. כי הרע והחסרון אמנם ימצא הרבה המועט ממנו ובמה שחובר מן היסודות, כי ליסודות חומר משותף מתפעל, לא ישפע על רבר מהם שלמותו אלא על מוג מה, ותכונה מה, ואם יעיק מעיק מחוץ מהגיע זה המוג, לא יהיה שפע זאת הצורה או כחותיה על השלמות. והמשל בזה אם הזורע יורק זרע בארץ, וקצת הגרעינים יפגשו ארץ שמנה, לזה אשר יש לה מן השמש יחס נאות לתקן המוג, הנה יצמחו צמיחה טובה, והקצת אשר יפגשו ארץ ציה יעיפה, או שיחסך עם השרה בלתי נאות להטיב המוג יצמחו צמיחה חלושה, והקצת אשר יפלו באבנים לא יצמחו כלל, אבל תפיץ אותם סערה, או יאכלום העופות, או יתעפשו. ולא יתחייב הקורא ית' בתחלת בריאת הרברים שיהיו בעלי המוג ואשר אמנם ישפיע הצורה עליהם שלימותם האחרון. יהיו האיכויות איך שיהיו, וממזג איך בו שיהיה, ער שיהיו האנשים כלם וגם הבעלי חיים והצמחים כלם על תכלית שלמותם חמיר. והאומר שכן היה ראוי להיות, וכי הבורא היה לו לבחור היותר נאות, אומר שקר. ולו בחר היותר נאות מכל הרברים, יחוייב שיהיו הצמחים כלם בעלי חיים, והבעלי חיים כלם אנשים, והאנשים כלם כמשה רבינו ע"ה, ומשה כתר נכבר שבמלאכים, ולא יהיה במציאות סדור, ולא יחסרו מדרגות הרברים כל מה שיתרחקו מן ההתחלה הראשונה, ולא יהיה במציאות נמצאים אלא על דרך אחר, ויפסק המציאות

(1) חיובים פיר' כמן העורון והאלמות וכדומה.
(2) ולא פיר' אבל לא.

לחזק שלמותו בדבר הנקטף באבו, ויהיה שלמות הראשון ית' וית' אשר מדרכו להשפיע על כל מה שאפשר לקבל ההשפעה מה, יעזוב דרכו, וימנע מעשות ככה, ויהיה שלמותו מגיע אליו לכך וא' נמצאים מעטים⁽¹⁾. והאמר זה מתנשא לשפוט כרצונו, כי חסר האל ית' איננו מועט מגיע אל נמצאים מעטים, כי אם רב מאד, והיו המדרגות רבות מאד. וזה החסרון הנמצא ג' כמורכבים מן היסודות יש בו טוב מה. וכמו שבאברי הבע"ח מותר אבר מזה הוא מזון ותקון לאחר, כן בכלל המציאות נמצאות, להן חסרון מזה, הם תקון בכלל המציאות. ובה יאמרו קדמונינו ע"ה: אי אפשר לעולם בלא כסם, ובלא בורסקי, אשרי מי שאומנתו כסם, אוי לו למי שאימנתו בורסקי, אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות, אשרי מי שרנין זכרים, אוי לו למי שבניו נקבות. ואם ינתן לאדם הדבר אשר הוא אצל כל אחד מהם שלמות, והוא הוליד הזכרים, לא חמצא נקבה בעולם, ויהיה היישוב חרב. כי האדם אשר הוא חלוש העיון, הנאות אצלו הוא כפי איש איש, והוא אצל האל ית' כפי הכלל. וכן הנאות להולכי דרכים הוא בצחות האויר וזכותו, ומציאות אור השמש, ואם ישלם חפץ כל אחד מהם תפסוק החרישה והפרנסה⁽²⁾. ולזה היה הכנה מתפלל: ואל יבנום לפניך חפלת עובדי דרכים, וכן אם היו האנשים כלם בתכלית השכל ושלמותו, ומעלות האנשים בדיעות והמעשים המתקנים, וזאת הנפש לא חמצא אלא בגוף ריק המוג, דק האברים, ואין קיום כלל המציאות אלא שיהיו מן האנשים אנשים גמי המוג כבהמות, קשי האברים, חלושי השכל, כדי שיהיו יותר מוכנים לחרוש ולקצור ולבנות. ולפעמים ימכרו יתרון חוץ גופם למי שאין לו בהמות, וישאו על ראשיהם וצואריהם וגביהם המשאות, כאשר יעשו בהמות כשוה. ואחרים שהם רוצחים ויקחו כסף תורת אשר הערו למות נפשם, ולא יעשו זה לחוסם על הפסדם, ולא לרחות נזק מעל גבולם, כי זה המין מן ההריגה הוא גבורה, והיא אחת ממעלות הנפש לכך, לא לבקשת שכר. הנה כבר תראה שיש מינים חסרים, שעם היוות שסוכבים מעיקים מנער המוג משלמות, עם כל זה הם מועילים בכלל המציאות. וכן אין לשיפוט בתחלת הרעת שיאמר, כשיראה האש שישורף זרע מה, שבריאית האש היה רע, כי זה הזרע, וגם כל הזרעונים אשר בעולם, וגם כל הצמחים, וכל הבעלי חיים האש הוא אחד מיסודותיו, ולולא האש, לא היו הצמחים ולא בעלי חיים נמצאים, ואי זה יחס יש לחלק המעט מן הזקק בערך על גורל תועלתה? — וכן אשר יראה רוח יטבע ספינה, איננו ראוי שיחשוב שבריאית הרוח נזק, אבל יחשוב כמה שבריאיים בו גופי הבע"ח והצמחים ויתקנו בו, ויראה שאין ערך לנוקו בהקש ל' תועלתו. והרשע החוטא למה שקרה בחומר אשר נתהוו ממנו חוס רב, אם כמו השכבת זרע, או מזג הרוח או בשניהם יחד, נמשך לזה שיתקבץ מחוס בלבו יותר מן השעור הממוצע, ולזה יקרו ממנו במדות חכונה תקרא בעם, וימשוך לבעם שיהיה מתקוטט עם האנשים ויחרץ להם כמו שיעשו הכלבים, ולפעמים ישלח ידו אליהם ויהרגם כמו שיעשו החיות הרעות. וכמו שאיננו זה, שיהיה במציאות לא כלב ולא רוב, כן איננו זה, שלא יהיה במין האדם מין שידמה אדם, והוא כמבעו על טבע אלו. ואם יאמר, אבל היה ראוי שלא ימצא כלב ולא היה רעה בכלל — יחמעטו הנמצאות ראשון ראשון, ושבה השאלת כראשונה. וסדור המציאות כבר חייב שיהיה בו קצה יותר חשבו, וקצה יותר פחות ואמצעיים. ולפעמים יהיה כמוג מן השכבת זרע או מן הרוח או שניהם מיעוט חמומות, ויהיה הלב יותר קר מן השווי, ויהיה ממנו איש בער ופתי אין ידיעה לו, ואינו חושש לשום דבר, ולא יראה הנאה נאה, ולא המגונה מגונה, והוא להוט אחר האותיו להיטת היענים.

⁽¹⁾ ואל נמצאים מעטים, פיר' הקרובים אליו מאד, כי אז היו אין צמח ואין חיה ואין אדם בעולם כי אם נפשות מלאכים כאשר פירש למעלה.
⁽²⁾ תפסוק החרישה והפרנסה, פיר' כי בכל יום ויום ובכל שעה ושעה אנשים מצויים בדרכים ויתפללו שלא ימטר.

וכבר העמיד האל ית' וית' כרי לנגר אה המדות המגונות, אנשים נקיים מכל וכל מאלה המדות, הביאו על הנגועים בתם מצוות האל ואוהדתו. אחר כך, אלה הנגועים באלה המדות הפחותות לנגר אותם אין מן הנמנע לגמרי, כי אם היה כן, לא צוה האל בדבר הנמנע. ואם היה מחוייב והכרחי ג"כ שיעשה אותם האדם על כל פנים כמו שיתנשם למשוך האויר הקר אל לבו והוציא האויר המחומם שבו, לא הוצרך להביא מצות האל ית' בזה, כמו שלא בא לנו מצוותו בהתנשמות להשארות החיים לנו, אבל הוא אפשר. וכבר הודענוך באותו המאמר הראשון שהאל ית' כמו שברא הרברים, ושם להם תארים מה מחוייבים בדבור לאדם, כי הוא כשיחיה אדם היה מרבר על כל פנים, רצוני הרביר הפנימי והוא שישכיל, וכמו שברא רברים ושם להם תארים גמנעים כרבור לאבן, כן ברא רברים ושם להם תארים מה אפשריים. ואין זה חסרון בידיעתו ית' כי האפשרי שני מינים, אפשר מצד הסכלות, ומשלול:

אם מת היום מלך בכל, או אם הוא חי, כי אנתנו אנשי ספר לא נרע וזה, אבל שני הקצוות אצלנו שווים, וזה לסכלותנו במה שהוא רחוק ממנו. עם היות שהרבר בעצמו אינו אפשר, אבל יצרך עליו בהכרח אחר הקצוות, והאל ית' יורע—שכמו זה מחוייב בו אחר הקצוות—כמו שהוא בעצמו. וכמו חלקות אם יהיה בזה תחרש אם לא, כי זה אפשר אצל הסכלים בתכונה ובהשוואת הכוכבים, והוא בעצמו מחוייב בו אחר הקצוות, והאל ית' יורע הקצה המחוייב. ובעלי התכונה וההשוואה כבר הודיעם האל זה, ואיננו אצלם אפשר כמו שהוא אצל ההמון אפשר, כל שכן שיהיה אצל האל אפשר, כי זה מין מן האפשר אשר הוא מצד הסכלות איננו עובר על האל ית' וית', אמנם האפשר השני, אשר הוא אפשר מפני שהאל ית' שמו אפשר, וברא אותו רבר סוכל משני הארים ההפכיים, אם זה ואם זה, איך שהורמן, הנה כמו זה אין להרחיק מהאל ית' שידעתו אפשרי. ואם יתעקש מתעקש, ויאמר האם יסכל האל ית' מה יהיה אחרית ענינו! אמרנו אין זה סכלות. והאומר זה, רצוני לתחזיר התארים כלם כמו חלקיות, בשישימם אם מחוייבים ואם נמנעים על כל פנים, ושהאל לא ברא רבר יהיה אפשר התאר והפכו, יהיה בזה חרבן העולם והפסד הישוב בזה העולם, והחיים בעולם הבא. כי האדם לשוא יחרש ויבנה הכנינים, ויטע הנטיעות ויכניע הבתמות, ויאריך הרמחים ויבחר השלחים⁽¹⁾ לחלחם, וכבר נגזר מזה שיחיה ממנו. וכן לשוא יהיה עובר האל, וכבר נגזר עליו התצלח. או הפכה. והרבר מבואר כי האמת הפך זה, וכי האל ברא האפשריים אפשריים⁽²⁾ ויורע אותם האפשריים כלקיות. וזה, כי הסבות כולם אינם ממנו בכוונה ראשונה, אך מהם מה, שהם ממנו ית' בכוונה ראשונה, וזה בידיעתו תאריהם⁽³⁾ כולם, מחוייב להם מזה שמחוייב נמנע להם מה שנמנע. ומהם מה, שהם מופקדות אל הטבע ברצון האל, ויועיל למי שיעשה אותם כפי הראוי ויויק למי שיעשה אותם בפחיתו, או בחר ממה שראוי. וכבר גזר האל היותם סבות על זה האופן, ובוה יאמרו ר"ל הכל כירי שמים חוץ מצינים פחים, שנאמר: צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם. ובוה האופן חוייב להשמר מן המזונות, והסמיים הממיתים. ומהם מה שסבותיהם מקריות, ואם ג"כ ראוי להשמר מהם. וענינם מסור אל האדם ג"כ, לזה נמצא הרחות מזהירות להשמר מהם, ויתארו אותם בשם אפשריות באמרו: מי האיש הירא והרך הלבב וכו' [רברים כ' ח'] ושאר מה שנובר באותה הפרשה, וכן באמרו ית': כי חבנה בית חרש ועשית מעקה. ומה שמעיד בחיות קצת הענינים על ררך האפשרות אצל האל ית'—וכבר זכרתי אותו במאמר הקודם—מאמר דוד ע"ה: שמוע שמע עבדך כי מבקש שאול לדרת

⁽¹⁾ השלחים פיר' תחרבים.

⁽²⁾ אפשריים צ"ל וגם לא יורע אותם כי אם אפשרי, אבל הוא יורע אותם

האפשרים כלקיות כך נראה לי.

⁽³⁾ תאריהם של בני אדם.

קעולה לשחרת העיר בעבורי היסגרוני? וחור השאלה ואמר: היסגרו בעלי קעילה אחי ואת אנשי ביר שאור? ויאמר ה' יסגרו, כי ענין יסגרו בבאן בתשובה האל הוא, שהוא אפשר שיעשו, ולזה הועיל לו הודיות, כמו שהעיר הכתוב: ויקם דוד הוא ואנשיו כשש מאור ויצאו מקעילה ויהלכו באשר יתהלכו, ולשאל הוגד כי ברח דוד מקעילה ויחדל לצאת, ולולא היווהו אצל האל ית' וית' אפשר, לא נמלט ממנו. הנה כבר היו הסבות בבחינה מה מיניהם ד' או הם? מין אחד בבחינה מה, וזה, כי מהם אלויות, רצוני בכונה ראשונה מהאל ית', ומהם טבעיות, ומהם מקריות, ומהם בחירות. וכבר מנה דוד ע"ה השלשה באמרו: ויאמר דוד חי ה' כי אם ה' יגפנו [שמואל א' כו י']: וזהו המין האלהי אשר יהיה בהפליג העבד במרי, ויפגענו גורת האל, ויגור הטבע זה או לא יגורו — או יומו יבא ומת: וזה המין הטבעי, אשר אין כל לעבד להשמר ממנו: או במלחמה ירד ונספה — וזה המין המקרי אשר יש כל אצל העבד להשמר ממנו, ובירד ג"כ למסור עצמו לזה: ויפול? ועל הדומה לו אמר: צנים פחים בדרך עקש, ופה ג"כ בחיריים בבא דוד קעילה וצאתו ממנה, ורבים כמו אלה. וג"כ עוד בעשיית המצורה ובעבירה הבחירה, ולולא זה, לא באו הנביאים, ולא ייעדו שכר ולא עונש, והתורה צותה? דרכי הטובות והברכות. וכבר קרה בכריאות עם מרד מקרים רעים מאורעים או טבעיים נמשכים להם מדות ופעולות מגונות, אפשר לנגד אותם. ומדרגות האנשים ג"כ מתחלפות, כי מהם מי שאין רע בה ואיננו צריך אל התגבר ומהם מקבילו, והוא מי שבקצה המרחק מהטוב, עד שבמעט לא יועיל לו התחגגה, ואפי' שהשתדל בה לא ישיגה, וכן שני אלה, אמצעים מן המדרגות לא ימנו. וקצתם יספיק להם התוכחה והגעה בקצתם, וקצתם הייסור והעונשים, ועל אפשרות ויראת האל והמרי לאדם, אמר האל ית' לאומה כשהעיר עליהם בתורה: העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, וכי החיים בתורה ובבכישות היצר, והמות במקרים אשר בחומר, והעונש ראוי על חלתי כובש יצרו, והשכר ראוי לכובש. ומגד המדה המגונה הוא מתקרב אל האל ית', וכזה יאמרו דוד: הכל בירי שמים חוץ מיראת שמים. וכאשר יכבוש מכש חמולת מדותיו הבהמיות, וימשל עליהם אפילו מעט, ימשך לו כוסף בזה, אותו הכוסף יביאווהו אל תוספת הכיבוש, ותוספת הכבוש תוסיף בכוסף, ואז יהיו לו המעלות קנין, ולא יחסר לו כשיחזור בזה מן האל וכן המלאכים הממונים על שמירת האדם הנאמר על קצתם המלאך הגואל אותו וכו' שמירת והצלה. וזהו מה שנאמר לאבימלך: גם אנכי ידעתי כי בתם לבכך עשית זאת [ראשית ב' ו']. וכזה יאמרו דוד: בא ליטור מסיעין אותו, כי הצד האלוותי משניה במי שמפקד רוחו אליו, וכאשר יהיה בהפך זה, יהיה מרוחק ממנו, נעזב לרוע עצמו, וזה יאמרו: בא ליטמא פותחין לו. ואחר שובחירה היא אשר יעיד עליה השכל והכתוב והקבלה ג"כ, והוא אשר עליה בא הצווי אל האומה, ועליה יצאה השבועה מן האל ית' באמרו: חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע, כי אם בשובו מדרכו ויהי [יחזקאל ל' יא']. אלה פסוקים הם אשר ראוי להאמינם כפשטם, ולא יקפוץ לבא עליהם בפי, והפסוקים הסותרים להם ראוי שיפורשו, כי האמת לא תהיה קצוה? וכבר הודענו כי המפקד רוחו ביד האל מושגת, אחר שהשתדל לבנוס במחיצת העצמים הנכבדים, ולעצמים הנכבדים השגחה בנמצאות וזה העולם בכלל, ובמין האנושי בפרט, הנה על כל פנים ייוחד ההשגחה בשיעור רב אחר זריותו להפקיד רוחו אליו.

- (א) או הם מין אחד: שכולם יצאו בחשת לשלות מן הבורא.
 (ב) לזה ויפול: כלומר שאור המלך על חניחו, וזהו המין הבחירי שלא מנה דוד אבל מנה הכתוב.
 (ג) והתורה צותה יותר נראה והתורה לא צותה ומוסב על לולא זה.
 (ד) שני אלה כלומר הקצוות.
 (ה) קצוות פיר' דבר וסותרו.

כמו שאמרנו בא ליטור מסיועין אותו. ועל זאת ההשגחה הנמשכת למפקדים רוחם אליו אומר הכתוב: ועשיתי ארץ אשר בחוקי תלכו. והסירותי ארץ לב האבן מבשרכם וכו' [שם לר כו'] והרומים לאלה. ובפרט אחר יציאת התחלת הקרובה⁽¹⁾ מלב האדם. ועל היותו נשאר בלתי שמור⁽²⁾. והיותו נמסר לרוע בחירתו אומר: ואני אקשה את לב פרעה, כי הקשה ה' אלהך את רוחו, והוא עזיבת נמישה אחר יציאת התחלת הרע מלב האדם. ועל ההשגחה הנמשכת למפקדים רוחם בידו צועק הנביא באמרו: למד תתענו ה' מרכיב תקשיה לבנו מיראתך, ירצה העזיבה והנמישה אל רוע העצה. ואתה כאשר תבחן פסוקי הגזרה כולם, הנדה על זה הדרך יצאו כולם. ודע שעל דעת הבחירה היו קדמונינו, האומרים הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ונמשכו להם מהכמי הגאונים, הביא⁽³⁾ דבריהם כפשטם, לא יפרשו אותם⁽⁴⁾. אבל האמינו אמתם. וכאשר תעיין דברי רבינו סעדיה ז"ל בספר האמונות והסברות דברי וולתו מהכמי האומה תמצאוהו כן.

המאמר השלישי

בדפואה הנפשית.

והוא פרק אחד, והוא דבור כללי במדות, והנהגות, והנמוסים, והחוקים, והתחנות, והתפלות, ותוספות כאורים, ומשלים בחליים הנפשיים, ואופני רפואתם.

בזה הפרק נבאר שתכלית מה שיגיע אליו בפילוסופיית המעשית הוא הגעת ההצלחה. וזה יסלם בתקון המדות ראשונה, והנהגת הבית שנית, והנימוסים המדיניים שלישית, ונבאר שזה נמצא בתורתנו על הדרך היותר שלם שאפשר. ונאמר ראשונה, שנפש האנושית כמו שהיא בעלת שלשה כחות ראשונים גדולים. עד שחשכו קצת הפילוסופים שהם שלש נפשות, צומחת, חיונית, ומדברת, כן אבות המעלות והחסרונות שלש. וזה, כי הכח הצומח, לפי שאין לו דבר נוסף על ההוזה, והגידול והולדת הדומה נתיחס אל התאווה, ונאמר כח מתאווה, כי האיש המשוועבד לתאוותיו אמנם הוא משועבד אל המאכל והמשתה והמשגל או לקצתם. והכח החיוני לפי שהוא נתון החוש והתנועה הרצונית, אשר בהם יהיה הבריחה מהמוקד והקורבה אל הערב, והאכזריות, ובקשת הנקמה, ורכות הלב, ומחילה, וזולת זה נקרא כעסוני, כי מכת הכעס, או חולשתו ישולחו אלה המדות. אמנם הכח המדבר, הנדה לו שני פנים כמו שאמדנו, אופן אל צד העליון, בו יהיה בענין ידע החכמה, ויוכל לתוציא המלאכות, ויקרא הפועל ההומה ממנו חכמה, ואופן א צד השפל, בו ימשול או לא ימשול על השני כחות הבהמיות, וישמדם מן הרבוי והמיעוט, אם ילך הרבר על קן היושר, ויקרא זר הפועל ממנו הנהגה. וזה, שהכח המתאווה כבד יהיה לו תוספת ורכוי, ויקרא בשם ייחוד⁽¹⁾ במין זר הרבוי וכבר יהיה לו מיעוט ויקרא חסר התאווה, ובממוצע ביניה מדרה תקרא בלתי רודף אחד התאווה, או הסתפקות או כרוקה לזה. ולכן החיוני נ"כ שתי קצוות רבוי ומיעוט, והרכיבי הוא המוסר עצמו לסכנות ותגבורות הכעס. ומיעוטו הוא מורך הלב והשפלות, ובממוצע ביניהם הגבורה והגדרת הנפש. והכח

⁽¹⁾ הקרובה פיר' אחר שהאדם מעצמו ומלבו ולפי בחירתו התחיל לילך

בדרך הישר אח"כ נסתיוע מן השמי.

⁽²⁾ בלתי שמור, פיר' מלמעלה.

⁽³⁾ הביא פיר' אשר הביאו.

⁽⁴⁾ לא יפרשו אותם פיר' של הביאו דבריהם כפשטם.

⁽⁵⁾ ויקרא בשם ייחוד וכו' כמו זולל וסובא וכדומה.

המדבר יש לו בשני אלה פעל הוא הנהגה. וכל הנהגה אמנם היא יושר, ותת לכל ראוי לדבר מה שראוי לו בלתי תוספת ובלא חסרון. והיושר אם כן הוא ראש המעלות כלם בשלות. והוא דבר לא יצטרך האדם אליו במה שבינו ובין אנשי ביתו ומדינתו לבר, אבל מה שבין קצת כחות נפשו וקצתם ג' כ'. וזה כי הכח המדבר הפועל, השופט על שאר כחות הגוף, אם לא ישער לתת הראוי לשאר הכחות על יושר, נראה מהם אם הרבוי או המיעוט. וכל אדם צריך אל זאת המדה במה שבינו ובין הבורא ית' וית'. וזה כי מן היושר להשיג גמול על המטיב בכמו הטבתו⁽¹⁾ אם אפשר — ואם אי אפשר, יהיה בהודאה בכל יבלת, ומה יצאה⁽²⁾ אל עובדי העבודה, והיתה תחלת המצות. וגם אומר כי ביושר עומדים השמים והארץ, וזה רבוי יאמרו אותו הקמון בקבלתו, והוא אמתי בפילוסופיא. וזה כי היושר יגזור, שישפיע על כל בעל מוג צורה הראויה לחמרו, ומגוה וכאשר תהיה ראויה לו הושפעה עליו, והיו הנמצאות על זר הסדור אשר הם עליו. וזאת היא המדה החשובה אשר נתגלגלה ראשונה במבחר שבמין האדם ע"ה. וזה: ויאמר לרשע למה חכה רעך [שמות ב' יג]: ויבאו הרועים ויגרשו, ויקם משה וישען. ולמה שירע האל שזאת המדה נמצאת בו, ויהי יצאה⁽³⁾ אל עובדי העבודה, ויאמר נביא אחר: ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט [מיכה י ח] והיא מדה שולחה מטוב השכל, ושמירת הסידור הנאות, והמחשבה בא ית' ובהשאות סדור עולמו כפי רצונו ית'. והפכו הוא העול, מסעפי השמות, וההמסד לסכנות, וההפלה בו, ועזיבת המחשבה באל ית' ובהשאות סדור עולמו כפי רצונו ית'. ואחר שהוא⁽⁴⁾ נועם האל ית' וית' למעלה מכל נועם, קבע השכל על כל העובד עבודתו בכל יבלתו, וההודאה עם זה שאינו יוכל יותר. וכבר באו בזה הכתובים התוריים על היותר שלמות שאפשר. וקיים האל ית' לאומה השגתו הראשונה בנבראים בהעלות מהם הספיקות, והשמירה מן השגיאות, עד לא יחשבו מה, שחשבו קצת הטועים, כי האל ית' וית' והמלאכים אין השגחה להם בזה העולם, ואמנם ענינו מסור על הכוכבים, ולזה היו עובדים אותם ופונים אל אלילים וצלמים בשעות ידועות מאבנים ידועות, יאמר שכחות כוכב מן הכוכבים חלו בזה האבן בזה העת. ולזה היה תחלת מה שהזורה בו האומה רבוי אנשי ה' אליה אשר הוצאתה, עד שלא יעלה במחשבתם, שחבור כך, או סבוב כן תיכ יציאתם מן השפלות אל הכבוד. ולזה סמך לזה הדבור ביאור שאין ממשלות לאל הצלמים באמרו ית', לא יהיה לך אלהים אחרים. ובפסוק אחר איסור עבודת הכוכבים עצמם, והוא: ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח [דברים יז יט]. והדבור השלישי חייב לכבד זה השם הגדול, ועזיבת ההשבעה בו לשוא, כי זה בזוי וכפירה. והרביעי שמירת השבת ובו ההבדל מאמונת מי שידאה בקדמות העולם. והה' לכבד ההורים לפי שהם התחלות קרובות, וכאשר⁽⁵⁾ יקבע האדם על עצמו כבוד ההתחלה, יהיה לכבד הצד האלרי. יותר קרוב. והנשארים⁽⁶⁾ הנהגות מדיניות, בהם חקן עולם. וכבר נחתמו בדבור⁽⁷⁾, כאשר יעשה בשלמות כבר נתישר סדור העולם, והיא עזיבת התאורה וחימוד מרה שכיר האנשים, וההסתפקות במה שהגן השם לעבד. וזהו הפרישות והחסידות, והוא תכלית מה שיתן אליו נפשו היותר נכבד שבפילוסופים. וזה המעמד

⁽¹⁾ בכמו הטבתו פיר' לפי הטובה אשר עשה לו.

⁽²⁾ יצאה פיר' המדה הזאת אל עבודת ה'.

⁽³⁾ ואחר שהוא רצונו לומר אחר שנעמו ואהבתו עלינו להטיב לנו ולעשות אתנו חסד לא תשוער מרוב על כן ראוי לכל בעל שכל לעבדו ולהללו בכל אמצע.

⁽⁴⁾ וכאשר כלומר וכאשר ירגיל האדם את עצמו לכבד אבותיו שהם סבותיו הקרובות, או יהיה יותר מוכן לכבוד שמים.

⁽⁵⁾ והנשארים מן הדברות.

⁽⁶⁾ וכבר נחתמו בדבור כלומר לא תחמוד.

הגדול (הקוף על כללים מן האמונה, והתנהגות, ותקון מח שבין העבד ואדוניו, ומה שבין העבד וחבריו. והוסף ית' לזה תבאר בספר הנכבד באמרו: ואחבת את ה' אלהי בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך. וזאת המצוה תכלול לחזקתו על ידיעתה, כי מן הנמנע שיאהב אדם דבר אהבה עצומה מאד, והוא לא ידענו. וצריך המצוה בזאת המצוה שידע תארו הנכבדים ופעולותיו, כי תארו אמנם ידעו מצד יחס לפעולותיו אליו. וכאשר ידעת תארו ופעולותיו, יוטבע בלב חידוע בזה אהבה או לא תושג, כמו שמעלותיו לא תושגנה כל שכן שישים בין עניני שהרעות כמו החלאים, והמכות, והעונות, והעברות וזולת זה, לא יצאו ממנו ית' וית' בשום פנים, ולא בשום ענין, כי אם מצד הסבות הטבעיות, או המקריות, או הבחירות, כשיבחר העבד בחירות רעה, כמו שיעשו אנשים שיתקנו או יפילו עצמם במים, או זולת זה. ואשר יחשבו שהרע ג'כ מאתו, לא יאחביו אהבה גמורה, ואמנם ימנעם מהתלונן עליו, כבוא עליהם הרעות, פחדם ממנו. וכאשר יעינו הענין על אמתתו וסלקו צד קדושתו מהרעות יאחביו זאת האהבה העצומה שאנו מצוים בה. וצורה הכתוב ליראת ממנו באמרו: את ה' אלהיך תירא לדברים י' ק'. אמנם הוא יראת התגדלת לא יראת ההיזק, ובין השתי יראת הפרש, כי האדם יירא הנביא הנכבד אשר לא יזיק כלל, וירא האפעה והשרף. והיראה הראשונה היא יראת התגדלת ליראו, וההתבונן ממנו. והכיר הירא חסרונו בחקש היראו, כמאמר איוב: הן קלותי מה אשיבך ואיוב למ' לד', ואמר עורה: אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אלהי לעודה ט' ו', ואמר דניאל: לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים לדניאל ט' ו', ואמר דוד ע"ה: ואני בער ולא אדע כי בער אנכי מאיש בהמות הייתי עמך ותהלים עג' כב'. וזוה המין תהיה יראתו ית' לא כיראותו המלכות הניראים מהיזקם. ואחר מאמר הכתוב: את ה' אלהיך תירא, סמך אליו דבר אחר, הוא מן מין הראשון, ואמנם יתחלפו בתוספת וחסרון, והיא אמרו: ואותו תעבוד, וענינו התמדה על העבודה, ועזוב אבוד הזמן במותרות. ומיני המותרות רבים מאד. ולא יחשוב העבד (שהתפלה שחרית וערבית יספיק בה להגיע אל ההצלחה האחרונה — האמרו: יגיע לו בעשיית המצוה שכן ותשור עליו מצות אחרות, והוא ואותו תעבוד. כי המתפלל בקר וערב, וכל היום מתעסק בעניני עולמו, לא יקרא עובד, כי ענין עבודה בלשון העברי אמנם הוא מה שהושתדל (כי כמאמר יעקב אבינו ע"ה: כי אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך: מה העבודה הזאת לכם לשמות יב' כו'). והעושים זה נקראים: עבדי ה': את כל עבדי הנביאים: משה עבד ה': יהושע בן נון עבד ה'. וזאת המצוה רצונו, ואותו תעבוד, הייבה כל אחד ממנו לשום מחשבתו באל ותורתו בכל מקום. אמנם אם לא יהיה לו פנאי להתבונן בזה, יטרף האל בכל העולה על רוחו, בענין שכשישים מגמתו לעשות דבר מה, ייחס הצלחתו בו אליו, כמאמר נחמיה ע"ה: עד אנה ה' אלהי השמים האל הגדול עד אמרו והצליחה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לעיני האיש הזה (נחמיה א' יא). וכן בדחיית הצער ייחס דחייתו אליו. וכאשר יגמור צרכו יתן השבח לאל, ואם לא יגמר יתאונן על עצמו, ועל חמאיו ועל קורותיו הרעות הקורות לו, מבלי שומר ישגיה בו. ובהתעסק המחשבה תמיד באל ית' יאמר האל ית': והיו הרברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ושנתם לבניך עד אמרו ובשכבך ובקומך, ואמרו קרמונינו בשערה שבני אדם שוכבים ובשערה שבני אדם עומדים. וזה (כדי שיעשו בנקלה. עוד, אחר שאמר הכתוב את ה'

(י) וזה המעמד הגדול פיר' של הר סיני.

(י) העבד פיר' כי מי שמוזהר באותו תעבורו הוא עבד לו.

(י) שהשתדל וכו' כלומר יתעסק בו בחריצות.

(י) וזה פיר' הדבור בהם הוא מפני כך כדי שיעשו אותם בנקלה, כי אם אין לימוד עשייה מנין.

אחיד תירא ואותו תעבד, אמר: וכו' תרבק, וזה תוספת וידוי, ותחמדת העבודה, וחזק החמדה עליה. אחד כן אמר: ובשמו תשבע, וזה ענין יחייב כפרם למי שהגיע לואר המדרגה מיראת האל יראת ההגדלה, לא יראת החיוק, ועבודה גם כן, והתחמדה על זה תמיד. אמנם מי שלא הגיע לואר המדרגה הנכבדת, ואינו יודע שיעור מר שיבטא בו, ומה שישבע בו, חנה אין ראוי שיבטא בו, כל שכן שישבע בו. וכמה הטיב מה שביאר בזה קצת הפייטים באמרו: דבוק בו, ולעבדו כרת, ובכן להשבע בשמו הנורא. ומי שקשה עליו דרכי העבודה ותמיד איתם בתחלה, לא יפחידו זה, כי כל מעשה, היותר קשה שיחיה בו, הוא בתחלה. אחר כן לא יסור ההרגל ותחנך מלקנותו הסבל, עד שיהיה לו מעשה קנין. וכן העובד, והמואם ברע לא יסור מהרגל עצמו בזה, עד שלא יעלה הרע אל לבו אלא עליו חלושה לא חכנו לה הכח המדבר. וכבר שמה התורה עוורים על החמדת התעסק חלב בזכרון האלוה ולידוא ממנו, להניח דברים בין העינים והלב, ועל שערי הבתים, וכנפות הכנרים. לזה תצוה אותנו התפילין, והציצית, ומוזזה, ולזה יחייב הזכרת נעמו אל האומה בזמנים ויוענים, ונקבעה מצות פסח וסוכות ופורים ותנוכה וזולתם. וכל מה שהוא מזה המין מכוון מענינו שהוא ממין ההוראה למטיב והוא חזון אל היותר, והיותר ראש מעלות המדות. ומהמדות המעלות, לכבוש הכעס, וכבר⁽¹⁾ הוזהרה התורה עליו, ולא עוד, אלא ששמהו תאר מתארי האל ית', באמרו: ה' ארך אפים ורב חסד. ובמוסרי החכמה התוריים, טוב ארך אפים מגבור⁽²⁾ [משלי טו' לב]: א תבחר ברוחך לבעוס [קהלת ז' ט']: כל דוחו יוציא כסיל [משלי כט' יא]. ומן המצורף לזה, שלא לעשות לחוטא כגמול ידיו, וכזה בא הכתוב: וידבר העם באהים ובמשה, ויתפלל משה בעד העם. ומן המצורף לזה עוד, עויבת צרות עין, והיה זה נמצא במדות הנביא ע"ה: ומי יתן ארץ כל עם ה' נביאים [במדבר יא' כט]. ומהם הענוה, והירה זה במדותיו ע"ה יותר מכל אדם. וכן העיר עליו הכתוב: והאיש משה ענו מאד. ואתה כאשר תעין כל המעלות אשר יצו בהם מניחי ספרי המדות, חמצאם בתורה יותר שלמות. אמנם הנהגת הבית, הם הנהגת האשה והבנים והעבדים, וזה ג"כ נמצא בתורה, אם האשה, הנה חייב לה שאר כסות וענוה, וחייב לה הקבלה לכבדה יותר מגופו. וכזה ג"כ: אחד המקריש נכסיו ואחד המעריך את עצמו, אין לו בכסות אשתו ולא בכסות בניו, ולא בצבע שצבען לשמן, ולא בכלים⁽³⁾ חרשים שלקחן לשמן. וחייבה ג"כ תקונת אושה, שיחא אדם מגלגל עם בנו עד ששה שנים. וחייב הכתוב ללמד את הבן התורה, באמרו ושננתם לבניך, וחייבה התורה⁽⁴⁾ ללמדם התורה והמלאכה. אמנם הנהגות המדיניות, הנה חייבה התורה מזה היותר שלם מהם. ותחלת זה, אהבת הרע כנפשו, ויכנוס תחתיו אמונה במשה ובמתן, וצדק המשקל והמדה, ועויבת הרבית, וחבול העני, וחזרת אכירה, ופריקת המשא מן הבתמה, והקם המשא הנופל, וביקור חולים, וקבורת מתים, ומתנות האדם בלקט הכרם והשדה, והשכחה, והפאה, וצדקת המעשה, וחת שכר שכיר ביומו, ואהבת הגר (הענקתו)⁽⁵⁾, ולחוס על הרע, ובלתי התעלם ממנו, ושמירת החוב מן חלוה בשנה השביעית, והחזרת הקרקעות לבעליהם במועד ידוע, ושלוה העבד עבדי אחר שש שנים, והעניק אותו כשישלחנו מכל אשר בידו, ולשלחו לחפשי בחשיות אבר מאבריו אשר אי אפשר תמורתם וכדומים לאלה הרבה מאד. כשיעין בו מעין עין דק ימצא כל מה שהגיע אליו תולדת חכמת הפילוסוף. וזה הפולוסופיה המעשית היא נמצאת בתורה על אופן יותר שלם, ומן התורה נלקח ואל תכליתה תלך. אמנם הדברים הרקים המתוקנים בחכמה הוא שם

- (¹) וכבר פיר' כמו לא, תשנא אחיד בלבבך לא תקום ולא תטור וכדומה לו.
 (²) בכלים צ"ל בסנדלים.
 (³) התורה נראה שצריך לכתוב התורה והקבלה.
 (⁴) והענקתו נראה שצריך לכתוב ולחיותו.

נפילתו על מצוות יקראו שמעיות, ותועלותם מוסכלות, ומה שיכנס חתם
מצוות חלקיות, כמו חקרבנות, ומר שנבלל בהם משריפת קצתם לגמרי,
ומקצתם אברים מיוחדים, והנאת רמיהם במספרים ידועים, ובמקומות ידועים
ורכים כאלה. ונאמר בזה החלה כי התורה היא הנהגה מחוברת מחלקים
רבים, אחר מהם, האמונה ומשיגיה, והשני, המדות המעלות, והשלישי, הנהגת
הבית, והרביעי, הנהגת המדיניות, והחמישי, אותו אשר קראנו מצוות
מתוקנות כחכמה. וכשיחבונן האדם התכונות, אמתי ימצא חלקי התורה
ארכעה, כי הדומים לאלה המצוות, כעמידה על חלקיהם במעלות המדות ראוי
שיחשב. ונאמר תחלה, שחלקי התורה בין שהיו חמשה או ארבעה או כמה
שהיו, אינם כלם שווים כמעלה, ולא בשום לב עליהם, אבל עיקר התורה
ועמודה הוא האמונה⁽¹⁾, ואחר כן המדות, והנהגות, ולולא הם יפסיק סדור
עולם ויחריק הישוע. לכן תמצא האומות כלם מסכימים או קרובים להסכים
בנימוסיהם המדיניים. כי הליסמים מאסף עדת לסמים, וילסמים בהם הולכי
הדרכים, אמנם עם זה יצוה אותם לחלוק ביושר השלל, ושלל יונג, ושלל
יעשו רמאות ונגבה ושאר מר, שבהנהגות. אמנם המצוות שהם מוסכלות
הסכות, מדרגותם מן הדת מדרגה חלושה מאד. וכבר העידו על זה כחוכים
הרבה כמו מה שהיה קורא ומכרין ירמיהו ע"ה: כה אמר ה' צבאות עולותיכם
ספו על זבחיכם ואכלו בשר, כי לא דברתי את אבותיכם עד אמרו כי את
הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי [ירמיהו ז' כא']. ואמר שמואל ע"ה
מוכיח לשאול: החפץ לה' בעולות זבחים כשמוע בקול ה' [שמואל א' טו' בכ'],
ואמר דוד ע"ה: לא על זבחיך אוכיחך [תהלים נ' ד'], ומה שימשך לזה, ואמר
ישעיה ע"ה: למה לי רוב זבחיכם יאמר ה', ומר שנמשך, עד אמרו רחצו
הזכו, ואמר: שוחט חשור מכה איש זבח שה עורף כלב מעלה מנחה וכו'
[ישעיה ס' ג'], וכל זה מעיד על חולשת מדרגת זה החלק מן התורה, ובי מה
שוולחו יותר ראוי ממנו לחוש עליו. ואחר שמדרגתו על זאת החולשה, אין
לכחש שהיו סכות חלושות. והנה מהם שמביא הקרבן אי אפשר לו שלא
יתורה ענינו וחטאו, ויגלה פשעיו אל הממונה להקריב הקרבן, כמו שבא
בכתוב: ותתורה אשר חטא [ויקרא ה' ה'], ונאמר: על הממונה, ובפר עליו
הכהן מחטאתו אשר חטא. ואם לא פרט עצמות החטא, אבל הביא חטאת
סחם ידע הכהן שהוא כבר עבר מה, ובוה תחת בו גערה, לבלתי ישוב
עוד לחטא. ומהם, כי בזה ישיבון, לנפש, כי הנפש כשתרגיש שהיא חוטאת
לא ית' הרבה, באולי תתיאש מסליחתו וכפרתו, ותחשוב שנצחת אבר ממנה
וכלתה מה שנשאר לך מן החיים. כעבירות מתמידות, וכאשר תביא לחדש
המעשה יתחדש לו הכוסף לשוב אל האל ית'. ואם היו העבירות פעולות
בהמיות יהיה זבירת הכעלי חיים בפנים ושריפת גופם כמו גערה⁽²⁾ לנפש
הבהמית, ואי אפשר לעשות מעשה כזה בכחותיו הכהמיות והאכזרים אשר
מהם יוצאים פעולותיו עד שישאר חי ועשה זה⁽³⁾, ואם אי אפשר, הנה יעשה
בפניו כגופי הכהמיות. וכבר תמצא קדמונינו ע"ה יאמרו במנחת סוטר, מן
השעורים, היא עשיתה מעשה כהמה תביא קרבן⁽⁴⁾ בהמה. ואמרו על הצרעת שהוא
נגע יכה האל בו מספרי לשון הרע, כי הם אמרו זאת תהיה תורת המצורע⁽⁵⁾
המצויא שם רע והוא מקריב קרבן משתי צפרים, ואמרו מה הוא עשה מעשה
פמיט, לפיכך יביא קרבן פמיט. ונמצא לקדמונינו ז"ל מכמו אלה המעשים
הרבה. ומן הדברים המחייבים בזה אצל המתפלסים, כי הכורא ית' הפקיד

(1) האמונה, כאל יחברך ותארו, וההשגו על בריותיו כמו שכתב לעיל.

(2) כמו גערה פיר' שמן הדין שאברי החוטאים ראויים להענש בזה.

(3) זה כלומר שישדרג גופו.

(4) קרבן צ"ל לקרבן מאכל בהמה.

(5) המצורע פיר' נוטריקון רדשו המצורע המוציא דע כ"נ.

א שבע כוכבי לכת הנהגות בזה העולם תחת רצונו, וכוחו, ויכלתו. ומן השבעה כוכבים כוכב מאדים, ולו שפיכות דמים, ושפיכות דם הבעלי חיים^(א) במרה שביניהם ירף הזיקם, ואמרו שהאומה שנמנעה משפיכות דמים רבה ביניהם ההרג. ולפעמים מסרה עצמה להרג על דרך עבודה מה, כמו שיעשו אנשי הודו. וכבר מצאנו עובדי הצלמים, למה שהרגישו שההרג קרוב מהם, כמו שספר עליהם אחר זה: ויורידם אליהו אל נחל קדרון וישחטם שם [מלאכים א' יח' מ'], השתדלו לרחות זה בשפוך מדמיהם דבר מה, כמו שנאמר עליהם: ויתגודרו כמשפטם בחרכות וברמחים עד שפוך דם עליהם. ולא אלה בלבד אלא אשת הנביא ע"ה הרגישה כמו זה בכנה והינה הוציאה ממנו דם כמאמר הכתוב עליה: ותקח צפורה צור ותכרות את ערלת בנה ותגע לרגליו עד וירף מקמו. והנה סבת זה מאמר הא' יח' לו: כה אמר ה' בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את עמי ויעבדוני ותמאן לשלח הנה אנכי הורג את בנך בכורך והנה נרד הייעוד כאלן בו שתוף לנביא ג"כ להתמהמה ללכת, והתנצלותו^(ב) התנצלות אחר התנצלות. ושם עליו דבר מר, מן הייעוד בבכור בניו, כמו שהיה סוף ייעוד המצריים מכת בכורות, והיה לנביא ע"ה כאלו אליו הקדמת הידיעה בשישראל ע"ה נצלים מזה, בדם שיהיו על שעריהם כמו שבא בכתוב אחד כן: ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ה' וכי' והודיע זה לאשתו ועשתה דבר דומה לו. ונאמר ג"כ בפירוש ועבר ה' לנגוף את מצרים מאמר ישוב על פני המשיב עלינו האומר: שמתם לאל אותות, כדי שיכיר בהם בתיכם. נאמר שבתשע מכות אשר הכה בם המצרים קודם מכת בכורות, לא היה למלאך הממונה בתו ממשלה להביא כמותו לישראל, אבל כמו שהוא בכתוב: והנה לא מת מכל לבני ישראל דבר:^(ג) ולכל בני ישראל היה אור במושבותם והדומים להם. ואמנם במכת בכורות כמעט שהיה הרבר כולל למצרים ולישראל, לזה נאמר: ואחם לא תצאן איש מפתח ביתו עד בקר. ואין ספק כי כמו זה המות הפתאומי אשר קרה לבכורי מצרים היה בשינוי מוגיהם אל קורחת תרה מופלגת שורפת והגרת הדם.

וחנן^(ד) השם בשיהיה בבתיהם ג"כ מבעלי חיים שחוטפים צלויים^(ה) שבורי עצמות אלא שצוה שיהיה בבית כל אחד מהם שה תמום צלוי, ועל השערים לרחות מלאכי תבולת. ולזה^(ו) אופן ד' טוב מן הג' והוא טוב ההשמע, ושלא יהיה האדם החסיד מהרהר אחר מדותיו של ה' קב"ה ואין רצוני בזה שימנע האדם מן החכמות וכל שכן המגיעות אותו אל ידיעות האל ית', כי אין זה משוכה, אבל רצוני שהאדם כשידע כאמת שבכאן נבואה בפנים המאמיתים אותה בקיום השגחת הכורא בנבראים, ונתקיימה אליו נבואת נביא שלוח בהודאות המופתים הגדולים על ידו, ובהוציא לתפשיט אומתו במה שהראה להם על ידו, וכאשר הוא לא בא ברבר נמנע אצל חשכל, ולא צוה דת בלתי יכולים לעמוד בה, ולא נראה בהנהגתו לעולם דבר ייגע, ולא סר מהיות מעולה ומכובד מן האל ית' באומתו, אחר כן אמר לאומה שהאל יצוה אתכם בכך, ויהיה אתכם בכך, במה שלא ידעו סבתו ועלתו, הנה מי שיקבל זה על דרך האמונה והערק, הנה הוא מאמין. ומי שידעה להתחכם, ויאמר אי זה תועלת במנוע להם בשר הבהמה הבלתי מפרסת פרסה ושוסעת שסע, והרג אשר

(א) שפיחות דם הבעלי חיים פיר' שהם יאמינו כי בשפכם דם בהמות ירף המאדים להזיקם.

(ב) והתנצלות פיר' כמו שאמר שלח נא ביד תשלח וכו'.

(ג) צ"ל וממקנה בני ישראל לא מת אחד.

(ד) והיה יכול לחונן.

(ה) צלויים צ"ל מבושלים.

(ו) ולזה נראה שרמז על מה שאמר לעיל כי מצוות התורה נתחלקו אל ד' מדרגות ועל ג' הראשונים אנו יורעים מעמיהם, ועל הר' שהם התקיים אין אנו יורעים מעמיהם ואין לנו עליהם אלא לשמוע גזרת המלך.

אין לו סנפיר וקשקשת, וכדומה לזה? הנה הוא אותו אשר לא יתנהג הנהגת המוסר עצמו להשלים מצוות האל. ולנו שנשוב להם כשירחיבו לשונם בכמו אלה התוכחות בחשבכם כמה שעשה אברהם אבינו ע"ה. כי הוא ממה שלא יכחישוהו והאל ית' הודיע לו בנבואה: כי ביצחק יקרא לך זרע, והבטחתו בקבטחות יקרורת. אחר כן צוהו להקריב קרבן, ולא רצה להתחכם ולהתוכח ולומר, ואנה הייעודים הנכבדים והתקוות הנכבדות אשר הבטחתני בהם? אבל מסר עצמו להשלים מצוותו, והאמין שאין שיעור לידיעתו בצדוף אל ידיעת האל, והלך נשמע למצוות האל ית'. ולא נעלם ' מהאל ית' זר האופן ממנו, אבל כוון שיהא הנהגתו ומדותיו הקוי יעשו כמוהו אותם השומעים הנשמעים לאל, ורוגמא ישימו מגמת פניהם אליה. הנה אלה תועלות אלה' העניינים הרקים המתוקנים בדרך חכמה, שהם התפרש והתברר שכן הבפירה

והאמונה

תם ונשלם תהלה לאל.

י' ולא נעלם גם לפני הנסיון ה' הכר את תום לבבו, ושיעמוד בנסיונו.
י' אלה' העניינים הרקים פיר' החוקים האלוהיים.

Die mit Klammern [versehenen Abschnitte sind im hebräischen Texte
ordentlich nachgewiesen.

Das Buch

G m u n a h M a m a h

oder:

Der erhabene Glaube,

verfaßt von

Abraham Ben David Halevi

aus Toledo

(im Jahr 1160.)

In's Deutsche übersetzt und herausgegeben

von

Simon Weil.

Frankfurt a. M. 1852.

Gedruckt in der Typographischen Anstalt.